

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**BİNGÖL VE TUNCELİ'DE SİYASİ EĞİLİMLERİN
GENEL SEÇİMLER ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1923-1977)**

Yüksek Lisans Tezi

SERAP BUZGAN BAYCAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

**BİNGÖL VE TUNCELİ'DE SİYASİ EĞİLİMLERİN
GENEL SEÇİMLER ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1923-1977)**

Yüksek Lisans Tezi

SERAP BUZGAN BAYCAN

Danışman: DOÇ. DR. ALİ SATAN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 301506320089012 no'lu Serap BUZĞAN BAYCAN'ın hazırladığı **"Bingöl Ve Tunceli'de Siyasi Eğilimlerin Genel Seçimler Üzerinden Değerlendirilmesi (1923 - 1977)"** konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 11.07.2019 tarihinde saat 15:30'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin KABULÜ ne ~~OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Ali SATAN	Kabul	
Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN	Kabul	
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 16.07.2019 tarih ve 2019/17-07 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Serap BUZGAN BAYCAN
Ana Bilim Dalı	: Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Programı	: Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Ali SATAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Temmuz, 2019
Anahtar Kelimeler	: Tunceli, Bingöl, Siyasi Eğilim, Genel Seçimler

ÖZET

BİNGÖL VE TUNCELİ'DE SİYASİ EĞİLİMLERİN GENEL SEÇİMLER ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ (1923-1977)

Bu çalışmada, Bingöl ve Tunceli illerinde yaşayan seçmenlerin 1923-1977 yılları arasında yapılan genel seçim sonuçları baz alınarak, siyasi yönelimleri irdelenmiştir. Çalışma esas olarak TÜİK, DİE verileri ve Tunceli-Bingöl illerinde söz konusu dönemde yayımlanan çeşitli yerel gazete haberlerine dayanmaktadır. İlk olarak Bingöl ve Tunceli coğrafyasından bahsedilmiş; bu iki ilin demografik ve dini yapısı ile ilgili veriler değerlendirilmiştir. Cumhuriyet dönemine kadar bu iki ili de kapsayan bölgedeki siyasi gelişmelere kısaca değinilmiştir.

Günümüzde Tunceli ve Bingöl'ün siyasi tercihleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu çalışmada, bu iki il arasında var olan ve “mezhepsel” olduğu düşünülen siyasi yönelimdeki farklılaşmanın, en azından 1970'li yıllara kadar geçerli olmadığı, bu tarihe kadar siyasi tercihin genel anlamda benzeştiği, oy verme davranışına etki eden temel unsurların bölgecilik, aşiret bağları gibi geleneksel olgular olduğu sonucuna varılmıştır. 1960'lı yıllarla birlikte Kürt Milliyetçi siyasetinin belli belirsiz Tunceli ve Bingöl siyasetine YTP ve TİP aracılığıyla sirayet etmeye başladığı; 1960'lı yılların sonunda Türkiye ve Dünya siyasetinde etkili olmaya başlayan sol fikirlerin etkilerinin, başta Tunceli olmak üzere Bingöl siyasetinde de ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye'de İslamcı kimlik siyasetiyle ön plana çıkan bir partinin 1970'li yıllarda siyasete girmesiyle, Bingöl'de bu partiye bir yönelim olmuş fakat günümüzdeki gibi oyların adeta blok halinde kullanılması söz konusu olmamıştır. Özetle, 1970'li yıllara kadar, Bingöl ve Tunceli seçmenlerinin siyasi tercihlerinin ve oy verme davranışına etki eden faktörlerin benzeştiği, bu iki ilde seçmenlerin geleneksel bağlarla oy verdikleri sonucuna varılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Serap BUZGAN BAYCAN
Field : Middle East and Islamic Studies
Programme : Middle Eastern Political History and International Relations
Supervisor : Assoc. Prof. Ali SATAN
Degree Awarded and Date : Master Thesis – July, 2019
Keywords : Tunceli, Bingöl, Political Tendency, General Elections.

ABSTRACT

EVALUATION OF POLITICAL TRENDS IN BINGÖL AND TUNCELI ON GENERAL ELECTIONS (1923-1977)

In this study, the political tendencies of the voters living in Bingöl and Tunceli were examined based on the general election results held between 1923-1977. The study is mainly based on TUIK and DIE data and various local newspaper news in Tunceli-Bingöl. Firstly, the geography of Bingöl and Tunceli was mentioned; data on demographic and religious structure of these two provinces were evaluated. The political developments in the region covering these two provinces until the Republican period are briefly mentioned.

Today, the political preferences of Tunceli and Bingöl are quite different. In this study, the differences in the political orientation between these two cities, which are thought to be sectarian, are not valid until at least 1970s; until this date the political preferences were identical in general. It is concluded that traditional ties such as regionalism and tribal ties are the main factors that affect the voting in these two cities. By the 1960's, it can be said that Kurdish Nationalist politics started to spread to Tunceli and Bingöl politics through NTP and TLP. At the end of the 1960s, the influence of the left ideas began to be effective in world and Turkey's politics, have emerged especially in the Tunceli politics, including Bingöl. After an islamist party entering Turkey politics in 1970's, in Bingöl, there was an orientation to this party but there was not any use of the votes as a block. In summary, until 1970's, it was concluded that the political preferences of Bingöl and Tunceli and the factors affecting the voting behavior were similar.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TABLO LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL VE TUNCELİ GENEL DEĞERLENDİRME

A. COĞRAFİ YAPI	4
B. DEMOGRAFİK VE DİNİ YAPI.....	6
C. CUMHURİYET ÖNCESİ BİNGÖL VE TUNCELİ’NİN SİYASİ TARİHİ.....	19
D. I. MECLİSTE (1920-1923) GENÇ VE DERSİM MEBUSLARI.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER (1923-1946)

A. 1923 SEÇİMLERİ: GENÇ/BİNGÖL, DERSİM/TUNCELİ.....	30
B. 1939 SEÇİMLERİNE KADAR GENÇ/BİNGÖL, DERSİM/TUNCELİ’DEKİ SİYASİ GELİŞMELER.....	33
1. Genç/Bingöl.....	33
2. Dersim/Tunceli	38
3. Dersim ve Genç’in İdari Yapısı'nın Değiştirilmesi ve IV. Umumi Müfettişlik	40
C. 1939 SEÇİMLERİ: BİNGÖL, TUNCELİ.....	43
D. 1943 SEÇİMLERİ: BİNGÖL, TUNCELİ.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOK PARTİLİ HAYATIN İLK ON YILINDA BİNGÖL VE
TUNCELİ'DE SEÇİMLER

A. 1946 GENEL SEÇİMLERİ (21 TEMMUZ).....	52
1. Bingöl'de 1946 Genel Seçimleri	54
2. Tunceli'de 1946 Genel Seçimleri	55
B. 1950 GENEL SEÇİMLERİ (14 MAYIS).....	56
1. Bingöl'de 1950 Genel Seçimleri	60
2. Tunceli'de 1950 Genel Seçimleri.....	64
C. 1954 GENEL SEÇİMLERİ (2 MAYIS).....	67
1. Bingöl'de 1954 Genel Seçimleri	69
2. Tunceli'de 1954 Genel Seçimleri.....	72
D. 1957 GENEL SEÇİMLERİ (27 EKİM)	74
1. Bingöl'de 1957 Genel Seçimleri	77
2. Tunceli'de 1957 Genel Seçimleri.....	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDEOLOJİK KAMPLAŞMAYA DOĞRU BİNGÖL VE TUNCELİ'DE
SEÇİMLER

A. KÜRT MİLLİYETÇİ FİKİRLERİN TÜRKİYE SİYASETİNDE GÖRÜNÜRLÜK KAZANMASI: BİNGÖL VE TUNCELİ SİYASETİNE YANSIMALAR.....	83
1. 49'lar Davası'nda Tunceli ve Bingöl'den iki Siyasi Figür: Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi	85
2. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Bağımsızlar	89
B. 1961 GENEL SEÇİMLERİ (15 EKİM)	94
1. Bingöl'de 1961 Genel Seçimleri	98
2. Tunceli'de 1961 Genel Seçimleri.....	102
C. 1965 GENEL SEÇİMLERİ (10 EKİM)	105
1. Bingöl'de 1965 Genel Seçimleri	109
2. Tunceli'de 1965 Genel Seçimleri	113

D. 1969 GENEL SEÇİMLERİ (12 EKİM)	116
1. Bingöl'de 1969 Genel Seçimleri	121
2. Tunceli'de 1969 Genel Seçimleri.....	125
E. 1973 GENEL SEÇİMLERİ (14 EKİM)	134
1. Bingöl'de 1973 Genel Seçimleri	144
2. Tunceli'de 1973 Genel Seçimleri.....	149
F. 1977 GENEL SEÇİMLERİ (5 HAZİRAN)	152
1. Bingöl'de 1977 Genel Seçimleri	156
2. Tunceli'de 1977 Genel Seçimleri.....	160
SONUÇ	163
EKLER	168
EK 1: BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ (1923-1980).....	169
EK-2: BİNGÖL İLİNDEKİ AŞİRETLER	190
KAYNAKLAR	202

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: 1962 Yılı Anadili İtibariyle Bingöl Köyleri.....	11
Tablo 2: 1962 Bingöl İli Köyleri İnanç Yapısı.....	13
Tablo 3: Bingöl Nüfusunun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1965).....	14
Tablo 4: 1970 Yılı Nüfus Sayımına Göre Bingöl’de Okur-Yazarlık Durumu.....	14
Tablo 5: Tunceli İli Köyleri İnanç Yapısı (1964).....	15
Tablo 6: Tunceli Nüfusunun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1965).....	17
Tablo 7: 1970 Yılı Nüfus Sayımına Göre Tunceli’de Okur-Yazarlık Durumu	17
Tablo 8: Türkiye 1950 Genel Seçim Sonuçları	60
Tablo 9: Bingöl 1950 Genel Seçim Sonuçları.....	64
Tablo 10: Tunceli 1950 Genel Seçim Sonuçları	67
Tablo 11: Türkiye 1954 Genel Seçim Sonuçları	69
Tablo 12: Bingöl 1954 Genel Seçim Sonuçları.....	72
Tablo 13: Tunceli 1954 Genel Seçim Sonuçları	74
Tablo 14: Türkiye 1957 Genel Seçim Sonuçları	77
Tablo 15: Bingöl 1957 Genel Seçim Sonuçları.....	79
Tablo 16: Tunceli 1957 Genel Seçim Sonuçları	82
Tablo 17: Türkiye 1961 Genel Seçim Sonuçları.....	97
Tablo 18: Bingöl 1961 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları	100
Tablo 19: Bingöl 1961 Genel Seçim Sonuçları.....	102
Tablo 20: Tunceli 1961 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları.....	103
Tablo 21: Tunceli 1961 Genel Seçim Sonuçları	105
Tablo 22: Türkiye 1965 Genel Seçim Sonuçları	109
Tablo 23: Bingöl 1965 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları	111
Tablo 24: Bingöl 1965 Genel Seçim Sonuçları.....	112
Tablo 25: Tunceli 1965 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları.....	114
Tablo 26: Tunceli 1965 Genel Seçim Sonuçları	116
Tablo 27: Türkiye 1969 Genel Seçim Sonuçları	121

Tablo 28: Bingöl 1969 Genel Seçim Sonuçları	124
Tablo 29: Bingöl 1969 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları	125
Tablo 30: Tunceli 1969 Genel Seçim Sonuçları	132
Tablo 31: Tunceli 1969 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları.....	134
Tablo 32: Türkiye 1973 Genel Seçim Sonuçları	144
Tablo 33: Bingöl 1973 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları	148
Tablo 34: Bingöl 1973 Genel Seçim Sonuçları.....	149
Tablo 35: Tunceli 1973 Genel Seçim Sonuçları	151
Tablo 36: Tunceli 1973 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları.....	152
Tablo 37: Türkiye 1977 Genel Seçim Sonuçları	156
Tablo 38: Bingöl 1977 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları	159
Tablo 39: Bingöl 1977 Genel Seçim Sonuçları.....	160
Tablo 40: Tunceli 1977 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları.....	161
Tablo 41: Tunceli 1977 Genel Seçim Sonuçları	162

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
BP	: Birlik Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GP	: Güven Partisi
HP	: Hürriyet Partisi
JUK	: Jandarma Umum Komutanlığı
MC	: Milliyetçi Cephe
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
T-KDP	: Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi
TÖB-DER	: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Bingöl ve Tunceli, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan, yaklaşık olarak aynı yüzölçümüne, benzer coğrafi yapı ve iklime ve sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından hemen hemen aynı özelliklere sahip küçük ölçekli iki ildir. Bu iki il demografik olarak anadili bakımından benzer özellikler gösterirken inanç açısından farklılaşır. Bingöl ve Tunceli günümüzde Zaza nüfusun çoğunluğu oluşturduğu ayrıca anadili Kurmanca ve Türkçe olan az sayıda bir nüfusu da barındıran iki il olma özelliğine sahiptir. Bu durum incelenen dönemde de benzer şekildedir. Tunceli ili çoğunluğunu Alevi nüfusun oluşturduğu, Bingöl ise Şafî inancının hakim olduğu merkezlerdir. İnanç olgusu günümüzde bu iki il arasında sosyal, siyasal ve kültürel alanda bir farklılaşmayı beraberinde getirmiş, Alevi ve Sünni topluluk üyeleri arasında belirgin bir şekilde gözlemlenebilen bir "ayrışma"yı ortaya çıkarmıştır. Bahsedilen ayrışmanın tarihsel süreç içerisinde ne zaman ve hangi koşullarda başladığını saptamak elbette güçtür ve bu çalışmanın konusu değildir. Ancak gerek kamuoyu nezdinde gerekse akademik çevrelerde özellikle Tunceli ilindeki nüfusun çok partili hayata geçildikten sonra, CHP başta olmak üzere sürekli sol partilere oy verdiği ile ilgili bir ön kabul mevcuttur. Bu durumun nedeni olarak ise ilde bulunan nüfusun çoğunluğunun Alevi olması gösterilir. Tunceli seçmenleri gerçekten de hep CHP ya da sol partileri mi desteklemiştir? CHP ya da diğer partilere verilen oylar nüfusun Alevi olmasıyla açıklanabilir mi? Bu çalışmanın yazım aşamasında Bingöl ve Tunceli seçmenlerinin çok partili hayata geçildiği yıllardan bu yana "mezhepsel" oy verdikleri yönünde akademik düzeyde iki makale de yayımlanmıştır.¹ Günümüzde büyük oranda İslamcı-sağ partilere oy veren Bingöl seçmenlerinin incelenen dönem içerisinde benzer şekilde hareket edip etmediği de bu çalışmanın konuları arasındadır. Ayrıca siyasi eğilimlerde iki il arasında günümüzde var olan farklılığın, çalışmaya konu olan dönemde var olup olmadığı da irdelenecek konular arasındadır. Kısaca bu çalışmada benzer ekonomik ve sosyo-

¹ Yılmaz Bingöl ve Murat Kaçer, "Sünni ve Alevi Zazaların Siyasi Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED**, 34, 2017; Murat Kaçer, Yılmaz Bingöl, "Ak Parti Dönemi Sünni ve Alevi Zazaların Seçmen Davranışları", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.8, Sayı.15, Bahar 2018.

kültürel koşullara sahip, ağırlıklı olarak Zazaca konuşan ancak inanç düzleminde farklılaşan Bingöl ve Tunceli'deki seçmenlerin, 1923-1977 yılları arasında yapılan genel seçim sonuçları baz alınarak, siyasi eğilimlerinde bir ayrışma/farklılaşmanın var olup olmadığı irdelenmeye çalışılacaktır. Etnisite, inanç, bölgecilik, aşiret ilişkileri gibi olguların Tunceli ve Bingöl'de oy verme sürecine etki edip etmediği, seçim sonuçları ve özellikle ilçe seçim sonuçları baz alınarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde Bingöl ve Tunceli illeri ile ilgili coğrafi bilgiler kısaca aktarıldıktan sonra iki ilin demografik ve dini yapısıyla ilgili sayısal veriler, resmi verilere dayanılarak ortaya konulacaktır. Cumhuriyet'in kuruluş tarihi olan 1923 yılına kadar iki ilin kısa siyasi tarihi yine bu bölümde işlenecek konular arasındadır. 1923-1946 yılları arasında yaşanan siyasi gelişmeler ve dönemin seçimleri ikinci bölümde ele alınacak olan konulardır. Bu bölümde Tek Parti Dönemi'nde yapılan seçimler ve Şeyh Sait İsyanı gibi, Cumhuriyet'in ilanının ilk yıllarından itibaren gelişen olaylar karşısında Bingöl ve Tunceli'deki gelişmeler irdelenmeye çalışılacaktır.

Üçüncü Bölümde çok partili hayatın başladığı 1946 yılından itibaren yaklaşık olarak on yıllık süreç içerisinde gerçekleşen seçimler değerlendirilecektir. Gazete haberlerinde o dönemde Bingöl ve Tunceli illerinde siyasette ön plana çıkan figürler ve seçim atmosferinin nasıl geçtiği ile ilgili verilere ulaşılmıştır. TÜİK verileri, Bingöl ve Tunceli'de o dönemde yayımlanmış yerel gazete haberleri değerlendirmenin temel kaynaklarını oluşturacaktır. Dördüncü Bölüm'de, Türkiye siyasetinin ideolojik kampaşmaya doğru evrilmeye başladığı bir dönemde, Tunceli ve Bingöl illerinde etnisite ya da inanç temelli oy verilip verilmediği, bu temelde oy verilmiş ise bunun hangi dönemde ortaya çıkmış olabileceği; bunun yanında Bingöl ve Tunceli seçmenlerinin oy verme davranışında bölgecilik, aşiretçilik, vb. olguların etkili olup olmadığı yine seçim sonuçları üzerinden değerlendirilecektir. Bilindiği gibi 1961 öncesi ilçe bazında seçim sonuçlarına TÜİK üzerinden ulaşılabilir değildir. Ancak 1961 seçimlerinden itibaren bu verilere ulaşılabilir hale gelmiştir. Ayrıca dönemin yerel gazeteleri, ilçe seçim sonuçlarını resmi sonuçlara yakın bir doğrulukta yayımlamıştır. İlçe bazlı seçim sonuçları, bölgecilik ve aşiretsel bağların oy verme davranışı üzerinde etkili olup olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu bölümde ayrıca Tunceli ve Bingöl

illerinde yaşıyan seçmenlerin oy verme davranışları, Türkiye geneli ve Doğu/Güneydoğu illeri ile de karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma TÜİK verileri yanı sıra Mesut Yeğen, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan tarafından hazırlanan *Kürtler Ne İstiyor?* adlı çalışmaya dayanılarak yapılacaktır. Tek parti döneminde hem Bingöl hem de Tunceli’de milletvekilliği yapan Necmettin Sahir Silan’ın bölgede görevli bürokratlara hazırlattığı raporların derlendiği *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)* ve “*Doğu Sorunu*” *Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)* adlı çalışmalar bu iki ilin, 1939’dan 1950’li yıllara kadar olan dönemdeki siyasi, ekonomik, sosyal durumu hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Çalışmada, özellikle yerel gazetelere ulaşamayan erken dönemli tarihlerde bu eserlerden faydalanılmıştır. Dördüncü Bölüm’de, ayrıca Kürt siyasi hareketinin Türkiye siyasetinde yeniden görünürlük kazanması ve bu hareket içerisinde öncü rol oynayan, biri Bingöl doğumlu diğeri ise Tunceli doğumlu olan iki şahsiyetten de kısaca bahsedilecektir. Yine incelenen dönem içerisinde Doğu-Güneydoğu illerinden ve dolayısıyla Tunceli ve Bingöl illerinden yüksek oranda oy alan iki parti, *Türkiye İşçi Partisi* ve *Yeni Türkiye Partisi*’nden de kısaca bahsedilecektir. Bağımsız adayların bölge ve iki ilde aldıkları yüksek orandaki oy oranlarının muhtemel sebeplerinden de kısaca bahsedilecektir. Son olarak ana bölümde aktarılacak olan bahsedilen veriler, çalışmanın Sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİNGÖL VE TUNCELİ GENEL DEĞERLENDİRME

A. COĞRAFYA

Bingöl ve Tunceli Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde yer alan birbirine sınırdış iki ildir. Bingöl ili, doğuda Muş, Kuzeyde Erzurum ve Erzincan, batıda Tunceli-Elazığ ve güneyde Diyarbakır illeri ile çevrilidir. Yüzölçümü 8125 kilometre kare olan²ilin günümüzdeki nüfusu 281.205'tir. Merkez ilçe dışında Genç, Solhan, Karlıova, Adaklı, Kiğı, Yedisu ve Yayladere olmak üzere yedi ilçesi vardır.³ Ancak incelenen dönemde Adaklı, Yedisu ve Yayladere Kiğı ilçesine bağlıdır. Bingöl ili, genel olarak dağlık olmakla beraber, geniş çöküntü ovalarına da sahip olan Yukarı Fırat Bölümü'nün çöküntü ovalarından birine kurulmuştur. Tektonik kökenli bu ovalar aynı zamanda fay kuşaklarına da uymaktadır.⁴ Dördüncü jeolojik zamanda oluşan arazi henüz yerleşmemiş, bu da ilde büyük depremlerin görülesine neden olmuştur. Bingöl'de kara iklimi hüküm sürmektedir. Kışları soğuk ve kar yağışlı geçen ilde yazları ise vadi tabanlarında sıcak, yaylalarda ise ılık geçer. Bingöl'de düzlükler çok az yer tutar. Bingöl'ün güneyinde Toroslara bağlı doruklar yer alır. Buralardaki yükselti 3000 m'ye yaklaşır.⁵ Bingöl dağlarında doğan en büyük akarsu, Tunceli'de Munzur suyuna karışıp Elazığ'da Fırat Nehriyle birleşen Peri Suyu'dur. Yine Bingöl dağlarının batı yamaçlarında doğup, Ekinyolu Köyü yakınlarında Mendo Suyu'na karışıp, Genç İlçesi yakınlarındaki Murat Suyu'yla birleşen Göynük Suyu, İlin bir diğer akarsuyudur. İlin sınırları içerisinde yer alan Murat Nehri de Bingöl'ün önemli akarsuları arasındadır. İl içerisinde büyük göl olmasa da küçük boyutlu birçok göl mevcuttur.⁶ Bitki örtüsü bakımından sıcak geçen yazlar dolayısıyla fakirdir. Dağlık kesimlerin 900-1000 m olan bölümlerinde yer yer meşe ormanlarına rastlanır. Bahar aylarında ovaları genellikle otsu bitkiler kaplar ancak yaz gelince bu otlar kurur ve ovalar bozkıra döner. Akarsu

² **Bingöl İl Yıllığı 1967**, Ankara: Gürsoy Matbaacılık, 1967, s.33.

³ <https://www.nufusu.com/il/bingol-nufusu>, (21.06.2019).

⁴ İbrahim Atalay, Kenan Mortan, **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İstanbul: İnkilap Kitapevi, 1997, s.335

⁵ **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, "Bingöl" Cilt:1, İstanbul: Milliyet Yay., (t.y.), s.221-223.

⁶ **Bingöl İl Yıllığı 1967**, ss.37-38.

kenarlarında ve vadilerde bol meyve ağaçları bulunur.⁷ Yöre halkı daha çok hayvancılıkla geçinmektedir. Küçükbaş hayvancılık önemli geçim kaynaklarından biridir. Bunun yanında Arıcılık da bölge ekonomisine katkı sağlayan önemli tarımsal uğraşlardan biridir. Uzun süreli kışlar ve tarıma elverişli alanların azlığı tarımsal üretimi çok sınırlamıştır. Buğday ve arpa bölgede üretilen temel ürünlerin başında gelir. Ayrıca fasulye, nohut, mısır, ceviz, son yıllara kadar şeker pancarı üretimi de tarihsel süreç içerisinde önemli geçim kaynakları arasında idi.⁸

Tunceli ili batıda Malatya, kuzeyinde Erzincan ve Erzurum, güneyinde Elazığ ve doğusunda ise Bingöl illeriyle çevrilmiş; 7774 kilometre karelik bir alanda kurulmuş, Bingöl gibi Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümünde yer alan bir ildir.⁹ Tunceli, sınırlarını akarsuların belirlediği bir ada görünümündedir.¹⁰ Çok dağlık bir bölge olması, akarsular tarafından derin vadilerle yarılmalarını beraberinde getirmiş, sonuç olarak karışık ve engebeli bir coğrafya ortaya çıkmıştır.¹¹ Yükselti kuzeyden güneye, yani Murat Suyu'na doğru tedricen azalır. İlin doğal sınırlarını oluşturan Fırat Nehri'nin bir kolu olan Karasu, Murat Suyu, İlin ortasından geçen Munzur Suyu ve Pülümür-Harçık Suyu ilin belli başlı akarsularıdır. Tunceli akarsu kaynakları bakımından bir zenginlik arz eder.¹² Doğu Anadolu Orman Kuşağı içerisinde bulunan il topraklarının %27'sini ormanlık araziler kaplar. Bu ormanlar genelde bodur meşe ağaçlarından oluşmaktadır. Bitki örtüsü bakımından, Munzur Vadisi Milli Parkı büyük önem arz etmektedir. Burada 1518 çeşit bitki kayıtlıdır ve bunlardan 43 çeşidi sadece Munzur Dağları'nda bulunan endemik türlerden oluşmaktadır.¹³ Tunceli'de karasal iklim hüküm sürmektedir. Yükseltinin fazlalığı, karasal iklim gibi etmenler, Tunceli'de tarımsal faaliyetleri sınırlamıştır. Ticaret ve sanayi yatırımları olmadığı için, yöre halkı daha çok hayvancılıkla geçinmektedir. Küçükbaş hayvancılığı ve arıcılık yaygındır.¹⁴

⁷ Bingöl İl Yıllığı 1967, s.38.

⁸ Yılmaz Akbulut, **Bingöl Tarihi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1995, s.19.

⁹ **Tunceli İl Yıllığı 1973**, İzmir: Ticaret Matbaacılık A.Ş., s.27.

¹⁰ **Tunceli İl Yıllığı 1967**, Ankara, s.29.

¹¹ **Tunceli İl Yıllığı 1967**, s.aynı yer.

¹² **Tunceli İl Yıllığı 1973**, s.33; <http://www.tunceli.gov.tr/doga-ve-cografya>, (21.06.2019).

¹³ <http://www.tunceli.gov.tr/doga-ve-cografya>, (21.06.2019).

¹⁴ **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, "Tunceli", Cilt: 3, İstanbul: Milliyet Yay., (t.y.), s.856-857.

Zirai arazinin büyük bir kısmı buğday, arpa, mısır ekimine ayrılmış; sınırlı bir şekilde çeltik ekimi de bölgedeki zirai faaliyetler arasındadır.¹⁵

B. DEMOGRAFİK VE DİNİ YAPI

Bingöl ve Tunceli illerinin siyasi eğilimleri incelenirken söz konusu dönemde iki ilin nüfus ve dini yapısından da kısaca bahsetmek gerekmektedir. Bilindiği gibi bu iki il, Türkiye’de Zaza nüfusunun çoğunluğu oluşturduğu il olma özelliğini taşımaktadır. Bu kanı, bahsedilen illerde yaşayan insanlar arasında bilinmekle birlikte, bu konuda yapılan saha çalışmalarını da kapsayan bilimsel çalışmalarla da teyit edilmiştir.¹⁶ Zazalar bu iki ilde, Tükler ve Kurmanca konuşan Kürtlerle komşudur. Bunun yanında iki il de değişik oranlarda Alevi ve Sünni inancına mensup bir nüfus barındırmaktadır. Bingöl çoğunlukla Sünni iken az miktarda Alevi nüfus barındırmakta, Tunceli nüfusunun çoğunluğunu Aleviler oluşturmakla birlikte bölgede Sünni az bir nüfus da bulunmaktadır.¹⁷ Günümüzdeki nüfus sayımlarında anadili, dini inanç gibi ibareler sorulmadığı için, nüfusun konuşulan anadili ve dini oranlarını kesin hatlarla belirleyebileceğimiz kaynaklardan yoksunuz. Ancak bu konuda kesin bir yargıya varılamasa da aşağıda kısaca değinileceği gibi, sağlam veriler de mevcuttur. Çalışmanın sınırları, konusu ve kapsadığı tarihsel sürecin uzunluğu göz önünde tutularak, bu bölümde 1965 ve 1970 yıllarına ait veriler kullanılacaktır.

¹⁵ **Tunceli İl Yılığ** 1973, s.156.

¹⁶ Bu konuda bkz; Orhan Türkoğan, **Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015, s.7; 2019; Nazmi Sevgen, **Zazalar**, Ankara: Zaza Kültürü Yayınları, 1994; Malmisanij, **Kırd, Kırmanc, Dımılı ve Zaza Kürtleri**, İstanbul: Deng Yayınları Broşür Dizisi, 1999; Ercan Çağlayan, **Zazalar Tarih, Kültür ve Kimlik**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2016; **1962 Yılı Köy Envanter Etüdlrine Göre Bingöl**, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, 1963; Serdar Karabulut, **Zazalar Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı**, İzmit: Altın Kalem Yay., 2013; Mahmut Akyürekli, **Dersim Kürt Tedibi 1937-1938**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012; Dılşa Deniz, “Dersim İnanç Sembolizmi”(Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011); Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Diyarbakır: Dilan Yay., 1992, s.21.

¹⁷ Bu konuda bkz; Peter Alfred Andrews (drl.), **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989, ss. 180-181,194-195; Ahmet Buran, Berna Yüksel Çak, **Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar**, Ankara: Akçağ Yay., 2019; Nazmi Sevgen, **Zazalar**, Ankara: Zaza Kültürü Yayınları, 1994; Ercan Çağlayan, **Zazalar Tarih, Kültür ve Kimlik**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2016; **1962 Yılı Köy Envanter Etüdlrine Göre Bingöl**, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, 1963; **Köy Envanter Etüdlrine Göre Tunceli**, Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Yay., 1964.

Tunceli ve Bingöl illeri 1936 yılından önce, Dersim* ve Genç isimleriyle anılmaktaydı. Genç günümüzde Bingöl ilinin bir ilçesi konumundadır. 1925 yılında, bugünkü Bingöl ve yakın çevresini etkileyen Şeyh Sait İsyanı meydana gelmişti. Ayaklanma sonrası yapılan yeni idari düzenleme ile daha önce vilayet statüsünde olan Genç ve Dersim'in idari yapılarında değişikliğe gidilmiştir. 30 Mayıs 1926 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile Dersim ve Genç vilayetleri lağvedilerek kazaya dönüştürülmüştür.¹⁸ Kaza haline getirilen bu iki yerleşim yeri, Elazığ vilayetine bağlanmıştır.¹⁹ Daha sonra bugünkü Bingöl yeni bir düzenlemeyle 1929 yılında, yeni kurulan Muş iline bağlanmıştır.²⁰ 7 Aralık 1935 tarihinde kabul edilen ve 04 Ocak 1936 yılında *Resmi Gazetede* yayımlanarak yürürlüğe giren 2885 sayılı kanunla, Muş Vilayeti'nin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl Kazaları ile Erzincan ilinin Kiğı Kazası dahil edilerek Bingöl ili, aynı kanun ile Erzincan vilayetine bağlı Pülümür Kazası ile Elaziz Vilayeti'nin Nazimiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek, Çemişgezek Kazalarından oluşan Tunceli ili kurulmuştur.²¹ Tunceli ili teşkil edildikten sonra geçici bir süre Elazığ ilinden yönetilmiştir.²² Genç ve Dersim 1926 yılında lağvedildikten sonra 1939 yılında yapılan genel seçimlere kadar mecliste doğrudan temsil edilmemiştir. Bunun yanında 1950'li yıllara kadar devam eden tek parti dönemi boyunca Bingöl ve Tunceli illeri, kendi yerel dinamikleri ile siyasi alana katılmamış, bu iki ilde doğmamış, ille bağları olmayan kişiler tarafından temsil edilmiştir.

Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarında belli bir döneme kadar anadili sorulmaktaydı. 1927-1985 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarında, anadili de

* Günümüzde Tunceli ilinin tarih boyunca en eski yerleşim yerleri olan Hozat, Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçelerine tarihsel süreç içerisinde verilen isim olduğunu belirten Yılmazçelik, daha sonra tarihi dönemler içerisinde bu bölgenin doğu ve batı Dersim olmak üzere iki kısma ayrıldığını; Batı Dersim'in Hozat, Çemişgezek, Pertek, Ovacık ve Kemah kazalarını; Doğu Dersim'in ise Mazgirt, Kiğı, Çarsacak (Peri), Nazimiye ve Pülümür kazalarını kapsadığını belirtmektedir. İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı**, Elazığ: Çağ Ofset Matbaacılık, 1999, s.11,18; Dersimi, tarihsel süreç içerisinde Dersim bölgesinin kapsadığı alanın idari yapı olarak değiştiğine dikkat çekerek en geniş manada Dersim bölgesinin, doğuda Kiğı'dan başlayıp, Mazgirt, Nazimiye, Plümür, Peri (Çarsacak), Pertek, Çemişgezek, Ovacık, Kemah, Arapgir, Eğin ve Zera ilçelerinden müteşekkil olduğunu söylemektedir; Dersimi, s.2.

¹⁸ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmc004/kanuntbmmc00400877.pdf, (29 Eylül 2017). Tuncer Cavlak, "Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, 1990), s.66; Mehmet Kaya, "Bingöl Vilayeti'nin Kurulması ve İdari Yapılandırılması", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl.1, Cilt.1, Sayı.1, Bahar 2011, s.141.

¹⁹ Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, İstanbul: İletişim Yay., 2014, s.87; Cavlak, s.76.

²⁰ Kaya, s.141.

²¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (29 Eylül 2017)., 4 Kanunisani 1936, s.5902, Sayı.3197

²² **Tunceli İl Yılıhğı 1967**, s.43.

sorulmuş fakat 1927-1950 yılları arasında yapılan sayımlarda sadece *Kürtçe* kategorisinin yer alması²³, Zaza, Kird, Kırmanç, Dimili* gibi adlandırmaların yer almaması, sonuçları açıklanmış olmasına rağmen, topluluğun bahsedilen dönemdeki nüfusu hakkında bir netice elde edilmesini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte ancak 1950 ve 1965 yıllarında yapılan sayımlarda sırasıyla *Kürtçe* kategorisinde *Ki(u)rmancca***, *Kırdaşça**** ve *Zazaca* yer almaya başlamıştır. 1950 sayımında *Ki(u)rmanca*, *Kırdaşça* ve *Zazaca* Kürtçe kategorisinde sorulurken 1965 yılında her biri ayrı kategoride yer almaya başlamıştır.²⁴ 1965 yılı verilerinden hareket edersek 1965 yılında Bingöl nüfusu 150 521'dir. Bu sayıma göre anadili Zazaca olan kişi sayısı 30 928; Türkçe olan 62 668; Kurmancca olanlar ise 56 881'dir.²⁵ Bu verilerin güvenilirliğini sorgulamamıza neden olan şey on yıl öncesinde yapılan nüfus sayımına göre Bingöl'de anadilini Zazaca olarak belirten kişi sayısındaki azalmadır. Nitekim 1950 yılında yapılan sayıma göre Bingöl'de 41.935 kişi anadili olarak Zazaca'yı göstermiştir. Bununla birlikte 22 271 kişi anadili olarak Türkçe kategorisinde sayılmış; Kı(u)rmancca konuşanların sayısı da 32 528 olarak verilmiştir.²⁶ 1965 verileri ile karşılaştırdığımızda bu tarihte anadilini Türkçe ve Kurmancca olarak belirten kişi sayısı artarken, Zazaca olarak belirtenlerin sayısının azaldığı görülmektedir. 1965 yılında Bingöl'de anadilini Türkçe olarak gösterenlerin rakamsal değeri de güvenilir görünmemektedir. Nitekim *1962 Yılı Köy Envanter Etütlerine Göre Bingöl* adlı yayında, Bingöl'de toplam 325 olan köy adedi içerisinde 23 köy anadil olarak Türkçe; 154 köy Kurmancca ve 168 köy ise Zazaca olarak gösterilmiştir.²⁷ 23 Köyün toplamının 62 668 olması muhtemel görünmemektedir. Bilindiği gibi köy envanterleri il ve ilçe merkezlerini kapsamamaktaydı. Ancak o

²³ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/yordambt/yordam.php>; Çağlayan, **Zazalar Tarih, Kültür ve Kimlik**, s.51.

Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Ankara: Bingöl Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2012; Mehmet S. Kaya, **Zaza Kürtler**, İstanbul: Rupel Basım Yay., 2014, s.6;

* Zaza ismi her ne kadar günümüzde yaygın olarak kullanılan bir adlandırma olsa da topluluk üyelerinin, yaşadıkları değişik bölgelerde, tarihsel süreç içerisinde, kendilerine verdikleri isimlerden en yaygın kullanılanlardır. Mesut Keskin, "Zazaca Üzerine Notlar", **Herkesin Bildiği Sır: Dersim**, Şükrü Aslan (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, s.222-223; Malmisanij'in yukarıda bahsedilen çalışması sadece bu konuya ayrılmıştır.

** Kurmancca Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sunda yaygın bir şekilde konuşulan ve Kuzey Kürtçesi olarak bilinen Kürtçe'nin lehçelerinden biri.

*** Kırdaş veya Kırdas bazı yörelerde Zazalar'ın Kurmanca'lara verdiği isimdir. Yani Kurmanca aynı kategoriye işaret etmektedir. Bknz.; Keskin, s. 223; Ziya Gökalp, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Toker Yay., 2013., s.30.

²⁴ <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf>, (22 Haziran 2019).

²⁵ *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 1965, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015257.pdf>, s. 184, (22 Haziran 2019).

²⁶ *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf>, s.142. (22 Haziran 2019).

²⁷ **1962 Yılı Köy Envanter Etütlerine Göre Bingöl**, s.34-35.

dönemde İlçe merkezlerinde oturanların hepsinin anadilinin Türkçe olduğu kabul edilse bile ki öyle değildir, bu rakam yine de abartılı olmaktadır. 1965 yılında Bingöl’de il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların toplam sayısı 20 401’dir.²⁸

1965 nüfus sayımı sonuçlarının güvenilirlik açısından sorunlu olması durumu Tunceli ili baz alındığında daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; nüfusun büyük bir kısmının Zazaca/Kırmanca* konuştuğu bilinen ilde, 1950 sayım sonuçlarına göre Zazaca/Kırmanca konuşanların sayısı 3 529 olarak görünmektedir. Bu sayımda ilin nüfusu 105 759’dur.²⁹ Tunceli’de, *Zaza* ismi yakın bir zamana kadar topluluğun dilini tanımlamak için kullanılan bir adlandırma değildi. Bu durum anadilini Zazaca olarak belirtenlerin sayısının sadece 3 529 kişi olmasının muhtemel nedeni olabilir. Nitekim Kurmanca kategorisinde sayılanların toplam nüfusu 54 056 olarak belirtilmiştir. Bu da burada yaşayan *Zaza/Kırmanlar*’ın çoğunun anadili olarak Kurmanca kategorisinde sayıldıklarını göstermektedir. Bu rakamları on beş yıl sonra yapılan 1965 nüfus sayım sonuçları ile karşılaştırdığımızda ise özellikle Zazaca kategorisinde rakamların bir hayli değiştiği görülecektir. 1965 nüfus sayımına göre Tunceli nüfusu 154 174’tür ve Zazaca kategorisinde sadece 7 kişi mevcuttur.³⁰ Bruineissen, Türkiye’de Kürtçe kategorisinin de yer aldığı nüfus sayımlarında, hiç Türkçe bilmeyen, sadece Kürtçe konuşanların Kürtçe kategorisinde sayıldıklarını kaydeder.³¹ Bu durum Türkçe konuşanların anadili olarak Türkçe kategorisinde sayıldıkları anlamına gelmektedir. Bu durum ve yukarıda verilen örnekler, Türkiye’de yapılan nüfus sayımlarının, Bingöl ve Tunceli’deki nüfusun konuşulan anadili bakımından niteliğinin belirlenmesinde kullanılabilirliğini sınırlamaktadır.

²⁸ **Bingöl İl Yıllığı 1967**, s.26.

* Tunceli’de tarihsel süreç içerisinde Zaza ismi Şafi Zazalar için pejoratif bir anlam yüklenerek kullanıla gelmiştir. Bu yörede farklı isimlerin yanında Kırmanc adlandırması en yaygın olanıdır. Bundan dolayı Tunceli’de yaşayan Zazalardan bahsedilirken *Zaza/Kırmanca* tabirleri birlikte kullanılacaktır.

²⁹ *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, 1950. s.143. <http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf>, (31 Mart 2016).

** 1965 Nüfus Sayımında Kürtçe, Kı(u)rmanca, Kırdışça ve Zazaca kategorileri alfabetik sıraya göre ayrı ayrı yazılmıştır.

³⁰ *Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, 1965, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015257.pdf>, s.186, (16 Kasım 2016).

³¹ Martin van Bruineissen, **Agha, Shaikh and State The Social and Political Structures of Kurdistan**, London: Zed Books,1992.s.14.

Bingöl’de konuşulan anadiller hakkında bir fikir edinmemizi sağlayacak resmi nitelikli belgelerden biri *Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü* tarafından 1962 yılı ortalarından itibaren başlatılan ve yedi yılda tamamlanan “Köy Envanter Etüdüleri” adlı alan araştırmalarına dayanan çalışmaların Bingöl ile ilgili yayınıdır. Bu çalışma dönemin tüm köylerini kapsayan, nüfus, toprak dağılımı, coğrafi koşullar, toplumsal konular, su kaynakları, eğitim konuları vb. birçok bilgi içermektedir. Bu bilgiler tek tek köyler gezilerek derlenmiştir.³² Nitekim *1962 Yılı Köy Envanter Etütlerine Göre Bingöl* adlı yayında, o dönemde Bingöl’de toplam 325 olan köy adedi içerisinde 23 köyde anadil olarak Türkçe; 154 köy Kurmanca ve 168 köy ise Zazaca olarak gösterilmiştir.³³ Bu köylerin yirmisinde iki dillilik olduğu görülmektedir. Çünkü köy sayıları toplandığında 20 adet fazla köy çıkmaktadır. Çalışma köylerle ilgili bir çalışma olduğu için İl ve ilçe merkezlerinin nüfus yapısı bu belgede gösterilmemiştir. Bu tarihte il ve ilçe merkezlerinin köy nüfusuna oranı çok düşük olduğu için, il ve ilçe merkezlerinin anadil sonuçlarının gösterilmemiş olması bu kaynağın önemini sınırlamamaktadır. Bunun dışında çalışmada Bingöl’deki köylerin inançlarıyla ilgili bilgiler de mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi Bingöl’de yaşayan nüfusun çoğunluğu Şafî inancına mensuptur, bunun yanında Alevi inancına mensup bir nüfusu da Kiğı ilçesinde yoğunlaşmak üzere barındırmaktadır. 1965 yılında Bingöl nüfusu 150 521’dir. Bunun yaklaşık olarak % 22’si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır, kalan kısım yani %78 oranındaki nüfus köylerde yaşamaktadır. İl ve İlçe merkezlerinde yaşayan nüfus 20 401’dir. Bingöl’ün köy envanterine göre:

³² Gürkan Çelebican, “Köy Envanter Etüdüleri’ne Göre Türkiye’de Tarımsal Toprakların Dağılımı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.1-2, Mart-Nisan 1972, s.325.

³³ **1962 Yılı Köy Envanter Etütlerine Göre Bingöl**, s.34-35.

Tablo 1
1962 Yılı Anadili İtibariyle Bingöl Köyleri

İlçeler	Köy Sayısı	Türkçe	Kürtçe (Kurmanca)	Erm.	Zazaca	Çerkezce	Türkçe Konuşan N.	Türkçe Okuma Yazma B. N.
Merkez	87	1	14	-	78	-	10 306	4 762
Genç	65	-	-	-	65	-	5 717	2 263
Solhan	22	-	-	-	22	-	2 877	1 402
Karlıova	39	6	39	-	1	-	5 447	2 877
Kiğı	112	16	101	1	2	1	29 198	9 999
Toplam	325	23	154	1	168	1	53 545	21 303

Kaynak: 1962 Yılı Köy Envanter Etüdülerine Göre Bingöl, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, 1963.

Bu verilere göre Solhan ve Genç İlçe köylerinin tamamı Zazaca konuşmaktadır. Bu ilçelerin merkezlerinde oturanların da çeşitli resmi görevler nedeniyle bölgede bulunan nüfus dışında, Zazaca konuştukları bilinmektedir. Nitekim 1939-1943 yıllarında TBMM VI. Dönem Bingöl Milletvekili olan; daha sonra Tunceli’de de iki dönem milletvekilliği yapan Necmettin Sahir Sılan’ın arşivinde bulunan ve Bingöl ilinde yaşayan aşiretlerin nüfusları ve inançlarının sıralandığı yazarı belli olmayan, muhtemelen CHP Genel Merkezi’ne gönderilmek üzere yazılmış raporda, Genç ve Solhan’ın merkez ilçelerinde bulunan aşiretler ve nüfusları verilmiştir.³⁴ Buna göre Genç Merkezi’nde İğkik aşireti nüfus olarak 1 707 olarak gösterilmiştir.³⁵ Resmi rakamlara göre 1950 yılında Genç merkezinin nüfusu 1 707’dir.³⁶ görüldüğü gibi rapordaki rakam, resmi rakamla uyusmaktadır. Fakat Genç İlçe Merkezi’nde yaşayan tüm nüfusun İğkik Aşireti’ne mensup olmayabileceği, bununla birlikte burada resmi görevle dahi olsa Zazaca konuşanlar dışında farklı bir nüfusun da yer aldığını düşünebiliriz. Fakat genel anlamda bu rapor Genç kazasının merkezi de dahil, neredeyse tamamının anadilinin Zazaca olduğunu teyit eder ve aynı durumun Solhan kazası için de geçerli olduğu söylenebilir.³⁷ O dönemde Merkez İlçe köy adedi 87’dir bunların 78 adedinde yani köylerin neredeyse % 90’ında Zazaca

³⁴ Necmettin Sahir Sılan Raporları 5 Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951), Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan (drl.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2011, ss.186-195

³⁵ Necmettin Sahir Sılan Raporları 5 Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951), s.192.

³⁶ Bingöl İl Yıllığı 1973, Ankara: Pars Matbaası, 1973, s.13.

³⁷ Necmettin Sahir Sılan Raporları 5 Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951), s.195.

konusulmaktadır. Bunun dışında bir köyde Türkçe on dört köyde ise Kurmanca konuşulduğu görülmektedir. Rakamlar toplanınca, köy sayısı belirtilen 87 rakamının üzerinde çıktığı için köylerin bir kısmında Kürtçe/Kurmanca ve Zazaca'nın ya da Türkçe ve Zazaca konuşulduğu söylenebilir. 1970'li yılların ortalarında yazıldığı anlaşılan ve Bingöl'ün demografik yapısını anlamamıza yardımcı olan bir diğer kaynak da *Aşiretler Raporu*³⁸ adlı yayındır. Bu yayın ve Necmettin Sahir Sılan arşivindeki rapora göre Bingöl Merkez İlçe'de altı köyde Kurmanca konuşulduğu tespit edilmiştir. Bunların bazılarında Kurmanca'nın yanında aynı köyde Zazaca da konuşulmaktadır. Bahsedilen ve bir tane olduğu belirtilen Türk köyü ile ilgili, muhtemelen aşiret yapılanması mevcut olmadığı için yukarıda sözü edilen kaynaklar arasında anadili Türkçe olan köy tespit edilememiştir. Bingöl'ün Karlıova ilçesinde toplam köy sayısı 39'dur. Bu köyler arasında anadili Türkçe olan köy adedi altı; Zazaca bir ve Kurmanca 39'dur. Bu rakamlar Karlıova nüfusunun neredeyse tamamının anadilinin Kurmanca olduğunu göstermektedir. Burada da bazı köylerde Kurmanca'nın yanı sıra Türkçe ve Zazaca'nın da konuşulduğu söylenebilir. Çünkü anadili Türkçe ve Zazaca olan köy sayısı eklendiğinde köy adedinden daha yüksek bir rakam çıkmaktadır. Kiğı ilçesi'nin 112 köyünden 101'inde Kurmanca; 16 köyde Türkçe; 1 köyde Ermenice ve bir köyde ise Çerkezce konuşulduğu görülmektedir. *Aşiretler Raporu* adlı kitapta Kiğı'nın bazı köylerinde Zazaca'nın da konuşulduğu belirtilmektedir.³⁹ Böylelikle Kiğı ilçesinin anadil itibariyle çoğunluğunun Kurmanca konuşanlardan oluştuğu görülmektedir.

1962 yılı Köy Envanter Etüdüleri'ne göre Bingöl adlı yayında Bingöl'deki inanç gruplarından da bahsedilmiştir. Bingöl'ün inanç yapısı yine Necmettin Sahir Sılan Arşivi'nde bulunan raporda ve *Aşiretler Raporu* adlı kitapta da mevcuttur. Köy envanter etüdüne göre Bingöl'ün inanç yapısı şöyledir:

³⁸ **Aşiretler Raporu**, İstanbul: Kaynak Yay., 2003, ss.63-83; Ayrıca bu konuyla ilgili yukarıdaki iki kitaptan derlenerek hazırlanan mezhep ve konuşulan dialekt bağlamında Bingöl'deki aşiretlerle ilgili malumata çalışmanın **Eklere** kısmından ulaşılabilir.

³⁹ *Aşiretler Raporu*, ss. 69,71,73,74,75.

Tablo 2
1962 Bingöl İli Köyleri İnanç Yapısı

İlçeler	Köy Sayısı	İslam	Hanefi	Şafî	Caferi (Alevi)
Merkez	87	87	16	82	4
Genç	65	65	–	65	–
Solhan	22	22		22	–
Karlıova	39	39	–	25	26
Kiğı	112	112	73	22	34
Toplam	325	325	89	216	64

Kaynak: 1962 Yılı Köy Envanter Etüdülerine Göre Bingöl, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, 1963.

Bu verilere göre Bingöl Merkez İlçe köyleri, Solhan ve Genç köylerinin neredeyse tamamı Şafî'dir. Bu bilgiler yukarıda bahsedilen diğer kaynaklarda da teyit edilmektedir. Karlıova İlçe köylerinin yarıya yakını Şafî diğer yarısı da Alevi olarak gösterilmiştir. Fakat bu bilgi diğer kaynaklarla çelişmektedir. Bahsedilen diğer kaynaklarda Karlıova nüfusunun tamamına yakını Şafî olarak gösterilmektedir. N. Sahir Silan Arşivi'ndeki raporda Karlıova ilçesinde sadece dört Alevi köyü bulunmaktadır. Bunlardan birinde Alevi ve Şafî nüfusu yarı yarıyadır.⁴⁰ Günümüzde de Karlıova ilçesi çoğunlukla Şafî olarak bilinmektedir. Andrews, Karlıova köylerinin 25'ini Hanefi, 26'sını ise Şafî olarak göstermiş; 6 köyü ise Alevi olarak vermiştir.⁴¹ Kiğı ilçesi köyleri ise çoğunlukla Sünni'dir. Alevilerin yaşadığı köy sayısı 34'tür. Silan arşivinde bulunan rapora göre 105 köyün, ikisinde karışık olmak üzere, 24'ünde Alevi nüfus bulunmaktadır. Raporda Kiğı nüfusu 31 851 olarak verilmiştir. Alevi nüfus ise yine aynı rapora göre yaklaşık olarak 7 534 olarak görünmektedir.⁴² Yani kabaca Kiğı nüfusunun 1950'li yıllarda yaklaşık olarak %23'ünü Aleviler oluşturmaktadır. Ancak bu rakamların devletin resmi sayımlarına dayalı rakamlar olmadığı unutulmamalıdır.

⁴⁰ Necmettin Sahir Silan Raporları 5 Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951), s.194.

⁴¹ Andrews, s.181.

⁴² Necmettin Sahir Silan Raporları 5 Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951), s.194.

Tablo 3
Bingöl Nüfusunun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1965)

Bingöl 1965 Nüfus S.	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	43 883	11 727	32 156
Genç	27 500	3 114	24 386
Solhan	13 400	1 968	11 432
Karlıova	18 307	1 350	16 957
Kiğı	47 431	2 242	45 189
Toplam	150 521	20 401	130 120

Kaynak: Bingöl İl Yıllığı 1973, Ankara: Pars Matbaası, 1973, s.14.

1970’li yıllarda Bingöl ilinde ticaret ve sanayi yatırımları olmadığı için insanların çoğu geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır.⁴³ Bunun sonucu olarak, yukarıdaki tablonun da gösterdiği gibi nüfusun yaklaşık olarak %86’sı köylerde; %14’e yakını ise şehirlerde yaşamaktadır. Bu haliyle Bingöl ilinin nüfus yönünden kırsal bir karakterde olduğu görülmektedir. 1970 yılında yapılan nüfus sayımına göre ilde altı yaşın üzerindeki nüfusun okur-yazarlık durumu ise şöyledir:

Tablo 4
1970 Yılı Nüfus Sayımına Göre Bingöl’de Okur-Yazarlık Durumu

	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilen	50.132	36.095	14.037
Okuma yazma bilmeyen	93.104	38.682	54.422
Toplam	143.236	74.777	68.459

Kaynak: Bingöl İl Yıllığı 1973, Ankara: Pars Matbaası, 1973, s.15

Buna göre Bingöl’de 1970’li yıllarda okuma-yazma bilmeyenlerin nüfusa oranı kadınlarda neredeyse %80’e ulaşırken; erkeklerde %52’ye yakındır. Sonuç olarak Bingöl ilinin incelenen dönem içerisinde, anadili itibariyle, yukarıda verilen bilgiler baz alındığında, çoğunlukla Zazaca buna yakın bir oranda Kurmanca ve az bir oranda da Türkçe konuşan bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Alevi nüfus Kiğı ilçesinde yoğunlaşmakta ancak Bingöl Merkez ve birkaç köyünde ayrıca Karlıova ilçesinde de kümeler halinde bulunmaktadır. Bingöl nüfus itibariyle çoğunlukla Şafîî olmak üzere Hanefiliği de içerisine alan büyük bir Sünni kitlesini barındırmaktadır.

⁴³ Bingöl İl Yıllığı 1973, Ankara: Pars Matbaası, 1973, s.13.

1964 yılında yayınlanan *Köy Envanter Etüdlerine Göre Tunceli* adlı çalışmada Tunceli'nin inanç yapısı ile ilgili veriler yer alırken, ilde konuşulan dillerle ilgili bilgiler mevcut değildir. Bahsedilen yayına göre Tunceli ilçe köylerinin inanç yapıları şöyledir:

Tablo 5
Tunceli İli Köyleri İnanç Yapısı (1964)

İlçeler	Köy Sayısı	Müslüman	Hanefi	Şafî	Alevi	Türkçe Okuma Yazma B. N.
Merkez	35	35	–	–	35	2 855
Çemişgezek	51	51	37	–	19	4 438
Hozat	42	42	1	–	42	2 669
Mazgirt	79	79	6	1	77	4 968
Nazimiye	33	33	–	–	33	2 986
Ovacık	61	61	–	–	61	2 920
Pertek	49	49	13	–	42	4 314
Pülümür	64	64	1	–	64	4 031
Toplam	414	414	154	1	373	29 181

Kaynak: *Köy Envanter Etüdlerine Göre Tunceli*, Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Yay., 1964, s. 44.

Bu bilgilerden hareketle Tunceli köylerinin %90'ında Aleviler'in yaşadığı az bir Sünni nüfusun Çemişgezek ve Pertek başta olmak üzere Mazgirt, Pülümür ve Hozat'ta bulunduğu söylenebilir.⁴⁴ Tunceli'de Zazaca/Kırmancca, Kurmancca ve Türkçe konuşulmaktadır. Bu dillerin daha çok hangi ilçelerde yaygın olduğu ile ilgili, resmi bir veriye ulaşamamıştır. Akyürekli, Tunceli'de Zazaca/Kırmancca konuşanların hepsinin Alevi olduğunu bunun yanında Kurmancca konuşanların bir kısmının Alevi diğer kısmının ise Sünni olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Türkçe konuşanların hepsinin Sünni-Hanefî olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Akyürekli, bu verileri Tunceli'de yaptığı saha araştırmalarında görüştüğü kaynak kişilere dayandırmaktadır. Yine bir kaynak kişiye dayandırdığı bilgilere göre günümüzde Çemişgezek ve Pertek nüfusunun %30'unu Türkler'in oluşturduğunu söylemektedir.⁴⁷ Yukarıdaki tablo ile karşılaştırdığımızda aynı zamanda Türkler'in Hanefî olduğu bilgisinden hareketle bu saptamanın resmi verilerle

⁴⁴ Bu konuda alan araştırmasına dayanan bir çalışma için bkz; Ahmet Kerim Gültekin, "Tunceli'de Sünni Olmak: Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli-Pertek'te Etnolojik Tetkiki", (**Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilimi (Etnoloji) Anabilim Dalı, 2007), s.69.

⁴⁵ Mahmut Akyürekli, **Dersim Kürt Tedibi (1937-1938)**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s.27; Gültekin, s.62.

⁴⁶ Akyürekli, s.27.

⁴⁷ Akyürekli, s.aynıyer.

en azından Mazgirt için paralellik gösterdiği söylenebilir. Çemişgezek'te köylerin neredeyse %72'si Hanefi'dir. Bunun dışında Akyürekli, Hozat'taki Sünni köyünün Türk köyü olduğunu; Mazgirt'te Kurmanca konuşan üç Sünni köy olduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bu bilgilerden hareketle Tunceli'de hakim dilin Zazaca/Kırmanca olduğu söylenebilir.⁴⁹ Tunceli'de Kurmanca konuşan aşiretler Zaza/Kırmanca konuşanlara nazaran azdır.⁵⁰ Yukarıdaki bilgilerden sonra şu tespitler yapılabilir: Türkçe konuşanların tümünün Hanefi olmaları ve Aleviler'in neredeyse tamamının Zazaca/Kırmanca konuştuklarından hareketle Merkez ilçede bulunan 35 köyün tamamına yakınının; Hozat ilçesinde yukarıda da belirtildiği gibi bir adet Türk köyü dışında yine tamamına yakınının; Mazgirt ilçesinde muhtemelen Kurmanca konuşan bir Şafiî köyü ve Zazaca/Kırmanca ile birlikte altı köyde konuşulan Türkçe ve Kurmanca dışındaki nüfusun tamamının (Mazgirt köylerinin yaklaşık olarak % 97'si Alevi'dir.); Nazimiye ve Ovacık ilçelerinin tamamına yakınının; yine Pülümür'deki Türkçe mi yoksa Kurmanca mı konuştukları saptanamayan bir köy dışındaki köylerin yine tamamına yakınının Zazaca/Kırmanca konuştuğu söylenebilir. Bunun dışında Çemişgezek ve Pertek'te yoğun bir Türkçe konuşan nüfus olduğu bunun yanında Kurmanca ve Zaza/Kırmanca da konuşulduğu söylenebilir.

Tunceli il nüfusunun şehir ve kırlara göre dağılımı ise şöyledir:

⁴⁸ Akyürekli, s.27.

⁴⁹ Peter Alfred Andrews, **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989, s123; Dersimi, ss.46-56; Gülsün Fırat, "Dersim'de Etnik Kimlik", Herkesin Bildiği Sır: Dersim, Şükrü Aslan (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 2011, ss.139-155.

⁵⁰ Dersimi, s.aynıyer.

Tablo 6
Tunceli Nüfusunun Şehir ve Köylere Göre Dağılımı (1965)

Tunceli	Toplam	Şehir	Köy
Merkez	20 561	5 825	14 736
Çemişgezek	16 188	2 235	13 953
Hozat	16 698	4 540	12 158
Mazgirt	28 238	1 933	26 305
Nazimiye	12 447	1 301	11 346
Ovacık	16 048	1 508	14 540
Pertek	22 993	3 578	19 415
Pülümür	21 002	2 320	18 682
Toplam	154 175	23 240	130 935

Kaynak: Tunceli İl Yıllığı 1973, İzmir: Ticaret Matbaacılık, s.48.

1965 Nüfus sayımına göre Tunceli nüfusu büyük oranda, Bingöl ilinde olduğu gibi, kırsal bir karakter göstermektedir. Nüfusun yaklaşık olarak %85'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bunun en büyük nedeni Tunceli merkez il ve ilçelerinde ticaret ve sanayi hayatının gelişmemiş olmasıdır. İncelenen dönemde Tunceli nüfusunun geçim kaynağı hayvancılık ve tarımdır. 1970 yılı verilerine göre ilde altı yaş üzeri nüfusun okuma yazma oranları ise şöyledir:

Tablo 7
1970 Yılı Nüfus Sayımına Göre Tunceli'de Okur-Yazarlık Durumu

	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma yazma bilen	51.971	40.609	11.362
Okuma yazma bilmeyen	70.345	22.481	47.864
Toplam	122.316	63.090	59.226

Kaynak: Tunceli İl Yıllığı 1973, İzmir: Ticaret Matbaacılık, s.48.

1970 yılı verilerine göre Tunceli'de altı yaşın üzerindeki nüfusun okuma yazma bilmeyen kısmı yaklaşık olarak %57,5'tur. Bu oran kadınlarda yaklaşık olarak % 81; erkeklerde ise % 35,6'dır. Bingöl ile karşılaştırıldığında Tunceli'de özellikle erkeklerde okuma-yazma bilenlerin sayısı daha fazladır. Kadınlarda ise oran birbirine yakındır.

Çok partili hayata geçildikten sonraki dönem ve 1977 yılları arasındaki dönemde genel hatlarıyla Bingöl ve Tunceli illerinin demografik yapısının incelendiği bu bölümde, öncelikle bu iki ilde Zazaca konuşan nüfusun diğer unsurlara göre daha fazla olduğu çeşitli verilerle ortaya konulmaya çalışıldı. Bu durum günümüzde de bu şekildedir. Hatta Kiğı bölgesinin tarihsel süreç içerisinde, çoğunluk nüfusu Zazaca konuşan Merkez ilçe ve tamamına yakını Zazaca konuşan Solhan ve Genç ilçelerine göre daha fazla göç verdiği için⁵¹ günümüzde Bingöl’de Zaza nüfusunun anadili Kurmanca ve Türkçe olanlarla oranlandığında daha da arttığı söylenebilir. Bingöl Merkez ilçe köy nüfusunun tamamına yakını; Solhan ve Genç ilçe köylerinin tamamının anadilinin Zazaca olduğu; Karlıova ve Kiğı ilçelerinin ise ağırlıklı olarak Kurmanca konuştuğu belirtildi. Kiğı ilçesi köylerinde yoğunlaşmak üzere Karlıova ve Bingöl Merkez İlçe köylerinde Alevi inancına mensup bir nüfusun var olduğu ancak Alevi nüfusun yoğun olarak bulunduğu Kiğı İlçesi’nde, yine resmi olmayan verilere göre, nüfusun %23’lük kısmını oluşturduğu tespiti yapıldı. Bingöl ilinin %90’ına yakınının Sünni olduğu Bingöl’ün köy envanter etüdlerinde belirtilmektedir. Tunceli’de konuşulan diller konusunda resmi bir veri olmamasına rağmen, burada yaşayan Alevilerin çoğunluğunun Zaza/Kırmanc olması ve yine bu coğrafyada yaşayan ve anadili Türkçe olan nüfusun tamamının Sünni/Hanefi olması nedeniyle ve anadili Kurmanca olan nüfusun Zaza/Kırmanc nüfusa göre az sayıda olması dolayısıyla Tunceli’deki nüfusun çoğunluğunun Zaza/Kırmanc olduğu sonucuna varılmıştır. İlçelere bakıldığında anadili Türkçe olan nüfusun en fazla sırasıyla Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçelerinde yoğunlaştıkları yukarıda resmi verilere göre Tunceli ilçelerinin inanç durumuna bakılarak tahmin edildi. nolu tabloya göre Merkez, Nazimiye, Ovacık, Pülümür, ve Hozat ilçelerinin tamamına yakınının Alevi Zaza/Kırmanc’lar’dan oluştuğu söylenebilir. Tunceli’de anadili Kurmanca olan Alevi Kurmanccılar da yaşadığı için bu ilçeler anadili Kurmanca olan bir nüfusu da barındırmaktadır. Ancak bu oran özellikle bazı ilçelerde çok düşüktür. Aslında Kurmanca konuşanların nüfusları ilçelerdeki aşiretlere bakılarak tahmin edilebilir. Tunceli’de anadili Zaza/Kırmanca ve Kurmanca olanlar arasında aşiret dışı bir nüfus

⁵¹ Özellikle 1990’lı yıllardan sonraki nüfus verilerinde gözlemlenebilmektedir. Bu tarihten sonra Kiğı’nın idari yapısında bir değişime gidilmiş; Daha önce Kiğı’ya bağlı beldeler olan Adaklı, Yayladere ve Yedisu ayrı birer ilçe olmuştur. Ancak göç verme durumu bu dört ilçe için de bahsedilen dönemde mevcuttur. <http://bingol.yerelnet.org.tr>. (25.06.2019).

bulunmaması⁵² bu verilerin güvenilirliğini arttırabilir. Mesela Dersimi, Hozat ilçesinde saydığı yirmi aşiret içerisinde sadece üç aşiretin Kurmancca konuştuğunu belirtmiştir. Yine Ovacık'ın on yedi aşireti içerisinde iki; Pülümür aşiretleri içerisinde bir ve Nazimiye'deki on dört aşiret içerisinde üç aşiretin Kurmancca konuştuğunu yazmaktadır.⁵³ Kurmancca konuşan aşiretlerin yoğunlaştığı ilçe Mazgirt'tir. Dersimi, bu ilçede saydığı otuz aşiret arasında anadili Kurmancca ve Zaza/Kırmancca olan aşiretlerin sayılarını hemen hemen eşit olarak verir.⁵⁴ Pertek'te çoğunlukla anadili Kurmancca olan aşiretler bulunurken anadili Zaza/Kırmancca olan aşiretler de mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi burada anadili Türkçe olan nüfus da çoğunluktadır. Burada ve Tunceli'nin Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde yaşayan Türkler arasında aşiret yapılanması yoktur.⁵⁵ Bu ilçelerde yaşayan anadili Türkçe olan, Tunceli'deki Türkler'in hepsinin Hanefi olduğu düşünülürse, Türk nüfusun Çemişgezek haricindeki ilçelerde çok fazla bir nüfus ihtiva etmediği söylenebilir. Son olarak Tunceli köylerinin, 1964 yılında yapılan köy etüdlerine göre % 90'ı Alevi inancına mensup nüfus barındırırken; köylerin %37'sinde de Sünni inancına mensup nüfus yaşamaktadır. İki ilde de şehirleşme çok azdır. Kırılarda yaşayan nüfus %80'in üzerindedir. Okuma bilmeyenler özellikle kadınlarda 1970'lere gelindiğinde bile % 80'in üzerindedir. Erkeklerde ise oran daha düşüktür.

C. CUMHURİYET ÖNCESİ BİNGÖL VE TUNCELİ'NİN SİYASİ TARİHİ

Bingöl ve Tunceli'yi de içerisine alan coğrafi bölgenin çok eski çağlardan itibaren bir iskan merkezi olduğu bilinmektedir. Bu bölge Anadolu, Mezopotamya ve İran coğrafyasında büyük uygarlıklar kuran çeşitli kavimlere ev sahipliği yapmıştır. Bunların Subari, Hurri, Mitanni, Guti, Haldi (Urartu) ve Medler'dir. Bunların dışında bölgede Persler, Büyük İskender, Selefkoslar, Partlar, Roma, Sasani ve Bizanslılar

⁵² Akyürekli, s.32.

⁵³ Dersimi, s.46-56.

⁵⁴ Dersimi, s.55.

⁵⁵ Akyürekli, s.27.

egemenlik kurmuşlardır.⁵⁶ Roma-Pers, Bizans-Sasani'ler arasında yaşanan savaşlarda büyük yıkıma uğrayan bu coğrafya, yaklaşık 300 yıl süren çöküş döneminden sonra, 600'lü yılların ilk yarısından itibaren başlayan İslam fetihleri ile yeni bir döneme girmiştir. 650'li yıllardan sonra bölge, İslam orduları tarafından fethedilmiştir. Ancak bölge, Bizanslılar ve Müslümanlar arasında sık sık el değiştirmiştir.⁵⁷ Daha önce Sasani ve Bizans orduları arasında yaşanan savaşlarla yıkıma uğrayan bölge, bu dönemde ise Bizans ve Araplar arasında savaşlara sahne olmuştur. Abbasiler devrinde bir kez daha Arap/İslam topraklarına katılan coğrafyada, karışıklıklar bitmemiş bu kez de Abbasi yönetimine karşı isyanlar baş göstermiştir. Bu isyanlar sonucu oluşturulan Hamdani yönetimi (929-1003) tarihleri arasında bugünkü Bingöl'ü de içine alan bir bölgede hakimiyet kurmuştur. Daha sonra Mervani devleti (984-1085), 1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu Selçukluları; Mardin Artukluları, (1104-1409); Zengiler (1127-1262)⁵⁸ ve XII. Yüzyılda bölgede Eyyubi hakimiyeti söz konusudur.⁵⁹ Tunceli ili ise 1071'den sonra Türkler'in Anadolu'ya yoğun göç yolları istikametinde bulunması dolayısıyla yoğun bir Türk göçüne sahne olmuş ve bu tarihten sonra 1113 yılına kadar Çemişgezek Çubukoğulları'nın kontrolünde kalmış; sonrasında ise Nazimiye bölgesinde Saltukoğulları ve 1252 tarihine kadar Erzincan ayrıca Pertek, Çemişgezek, Hozat, ve Ovacık'ta hüküm süren Mengüçler'in hakimiyetinde kalmıştır.⁶⁰ Daha sonra Anadolu Selçukluları ve bu devletin Moğollara yenilmesinden sonra Moğol idaresinde de kalan bölge, XV. Yüzyılın sonlarında iki Türkmen devleti olan Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın egemenliğine girmiştir. Bunlardan Akkoyunlular Bugünkü Bingöl'ün de içerisinde bulunduğu Diyarbakır ve çevresinde hakimiyet kurarken; Karakoyunlular ise Erzurum, Erzincan, Sivas ve Tunceli'de egemendiler.⁶¹ Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasında çetin mücadelelere sahne olan bahsedilen coğrafya birçok kez bu iki devlet arasında el değiştirdi.⁶² Akkoyunlu hükümdarı Uzun

⁵⁶ Akif Arda, **Bütün Yönleriyle Çewlig-Bingöl**, İstanbul: Doz Yayınları, 2006, s.61; Bingöl İl Yıllığı 1973; Ali Kaya, **Tunceli Kültürü**, İstanbul: Aydınlar Matbaası, 1995, s.15; Tunceli İl Yıllığı 1973, s.19; Nazmi Sevgen, Zazalar ve Kızılbaşlar, Ankara: Kalan Yayınları, 2003, ss.37-40.

⁵⁷ **İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, "Bingöl", s.223; Metin Tuncel, "Bingöl", **DİA**, Cilt: VI, 1992, İstanbul, s.184; **Tunceli İl Yıllığı 1973**, s.19.

⁵⁸ Abdurrahman Acar, "Klasik İslam Kaynaklarına göre Bingöl ve Çevresi", **II. Bingöl Sempozyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014, s.190.

⁵⁹ Tuncel, s.183,

⁶⁰ **Tunceli İl Yıllığı 1973**, s.20; Yılmazçelik, s.44.

⁶¹ Faruk Sümer, **Karakoyunlular, Başlangıcından Cihan Şah'a Kadar**, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1967, s.36-37

⁶² Tuncel, s.183.

Hasan, Karakoyunlular'ı 1467'de yenilgiye uğrattı ve izleyen yıllarda burada bulunan tüm Kürt beyliklerini hakimiyeti altına aldı. Bu savaşta Karakoyunlu sultanına sadık kaldığını düşündüğü, önde gelen Kürt ailelerini de cezalandırdı.⁶³ Bu dönemde Dersim yöresi, Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'ı 1473 Otlukbeli'de yenmesiyle, bir nevi bağımsız olmuştur. Çünkü hem Osmanlı bu dönemde doğuya yerleşmemiştir hem de Akkoyunlular'ın gücü bu bölgede zayıflamaya başlamıştır.⁶⁴ Bu durum Safevi dönemine kadar devam edecektir. Anadolu'da hüküm süren güçler arasındaki rekabet Safeviler'i güçlendirir. 1500'lü yılların başında Şah İsmail, Diyarbakır, Silvan, Hasankeyf, Çemişgezek, Eğil, Palu, Çermik ve Çapakçur'da hakimiyet kurar. Buraları kendi atadığı valiler aracılığıyla yönetir.⁶⁵ Ancak bölgedeki Kürt emirlikleri, güçlerini önemli ölçüde kaybetmiş olmalarına rağmen Şah İsmail'in merkezden atadığı valiler aracılığıyla yönetilmeye razı gelmez. Çoğu isyan eder. Şah İsmail, buradaki isyanları kanlı bir şekilde bastırır. İsyani etmeyip, onu İran'ın Hoy şehrindeki ikametgahında ziyaret edip ona biat etmek isteyen on altı Kürt Reisi'ni de tutuklatıp, hapse attırır.⁶⁶ Bundan sonra bölgeye bir siyasi istikrarsızlık ve kargaşa hakim olur.⁶⁷

Osmanlı Sultanı Yavuz Selim, Şah İsmail'in tersine, Sünni Kürt beyleriyle dayanışma ve ittifak politikası gütmüştür. 1514 Çaldıran savaşına da katılan Kürt Beylerinin çoğu, Yavuz Sultan Selim'in bölgeye gönderdiği İdris-i Bitlisi'nin çabalarıyla, Sultan'ın sunduğu çeşitli imtiyazları kabul ederek, Osmanlılar'ın safına geçti.⁶⁸ Bu imtiyazlarla, 1515'te yeni bir düzenlemeyle, bölgede Klasik Osmanlı sancakları, yurtluk-ocaklık sancakları ve hükümet sancakları olmak üzere üç tip sancak yönetimine geçildi. Bu tarihten sonra Diyarbakır Eyaleti 19 sancağa ayrılmıştır. Bunlardan 11'i Osmanlı Sultanı'nın tasarrufuna bırakılmış; 8'i ise yurtluk-ocaklık olarak babadan oğula geçmek kaydıyla, Kürt Beyleri'ne tahsis edilmiştir.⁶⁹ Bu sancaklar; Çemişgezek, Sağman, Kulp, Mihrani, Tercil, Atak, Pertek, Çapakçur (bugünkü Bingöl

⁶³ Martin Van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, Banu Yalkut (çev.), İstanbul: İletişim Yay., 2015, s.206.

⁶⁴ Kibar Taş, "Tunceli/Dersim'in Osmanlı Hakimiyetine Girişi ve Osmanlı'nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim'e Etkisi", **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı.76, 2015, s. 81.

⁶⁵ Bekir Biçer, "Dersim Aşiretleri'nin Kökenleri", **2. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 20-22 Eylül 2013, Tunceli: Tunceli Üniversitesi Yay., 2014, s.51.

⁶⁶ Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.211.

⁶⁷ Cabir Doğan, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 23, Mayıs 2011, s.33.

⁶⁸ Kemal Burkay, **Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşına Kürtler ve Kürdistan**, Ankara: Phoenix, 2015, ss.178-179.

⁶⁹ Burkay, s.181.

merkezi) ve Çermik'tir. Bu şekilde idare edilen sancaklarda yöneticinin ölümü durumunda sancağa eyalet valisinin rızasıyla, beyin oğulları atanırdı. Dışarıdan bir kimse atanmazdı. Buralarda tımar ve zeamet bulunurdu.⁷⁰ Bu birinci tipe örnek bir sancaktı. Hükümet olarak kabul edilen yerlerde ise tımar ve zeamet sistemi yoktu. Buralarda vergileri toplama ve yargı yetkisi tümüyle Kürt beylerinin kontrolündeydi ve bunların Osmanlı ordusu için asker beslemeleri gerekmiyordu.⁷¹ Bu şekilde idare edilen sancaklar ise şunlardı: Eğil Hükümeti, Genç Hükümeti, Palu Hükümeti, ve Oşni Hükümeti. Böylece bugünkü Tunceli yöresini oluşturan Çemişgezek, Sağman, Pertek ayrıca bugünkü Bingöl'ün merkezi olan Çapakçur yurtluk-ocaklık şeklinde; yine bugün Bingöl'ün bir ilçesi olan Genç Sancağı ise hükümet tarzında yönetilmeye başlanmıştır.

Tanzimat'ın ilanından sonra yapılan yeni düzenlemeyle idari yapıda değişikliğe gidilmiş ve bölgedeki beyler buldukları yerlere idari yönetici olarak atanmışlardır. Yurtluk-ocaklık şeklinde, hakların babadan oğula geçmesiyle yönetilen Çapakçur'da Süveydi Beyi Süleyman Bey bulunduğu yere kaymakam olarak atanmıştır.⁷² Osmanlı hakimiyetinden sonra Dersim bölgesi sırasıyla Bayburt Sancağı, Diyarbakır Beylerbeyliği ve Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. Fakat Tanzimat Dönemi'ne kadar Dersim bölgesi içerisinde yer alan sancakların statüleri sıklıkla değişmiştir.⁷³ Tanzimat dönemine kadar beylerin hakimiyetinde, merkezi hükümetin etkisinden uzak bir şekilde yönetilen Dersim,⁷⁴ Tanzimat'la birlikte devlet otoritesinin sağlanması için bir takım askeri hareketlere sahne olmuş ayrıca yeniden burada bazı idari düzenlemelere gidilmiştir. 1848 yılında yapılan bir idari düzenlemeyle, Dersim, Hozat'tan yönetilen bir kazaya dönüştürülmüş daha sonra yapılan düzenlemelerle kaymakam ve memurlar aşiret reisleri ve bunların çocuklarından atanmıştır.⁷⁵ Ayrıca burada yaşanan asayişsizliklerin nedeni olarak görülen beylerin sürgün edilmesi yoluna gidilmiş fakat bu yaklaşım da Dersim'de devlet otoritesinin tesis edilmesinde çok etkili

⁷⁰ Abdullah Demir, "XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı", **II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu**, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yay., Mayıs 2012, ss.110-111; Doğan, s.35.

⁷¹ Burkay, s.182.

⁷² Abdullah Demir, "18.ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı", **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Yay., 2014, s.30.

⁷³ Bilal Aksoy, **Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli I**, Ankara: Yorum Yay., 1985, ss. 183-189.

⁷⁴ Yılmazçelik, s.57.

⁷⁵ Yılmazçelik, ss.73,74; Suat Akgül, "Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10411.pdf>, (11 Nisan 2016).

olmamıştır.⁷⁶1880 yılında Dersim'in vilayet haline getirilmesi ile hükümet nüfuzu kısmen sağlanmış, fakat geliri giderine yetmediği için 1888 yılında tekrar sancak haline getirilerek Ma'mûretü'l-Aziz Vilayeti'ne bağlanmıştır. İdari bakımdan bu sancak, Hozat merkez olmak üzere Çemişgezek, Çarsancak, Mazgirt, Pertek, Kuzuçan, Ovacık, Pah, Kızılkilise (Nazimiye) kazalarından oluşmakta ve bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar devam edecekti.⁷⁷

I.Dünya Savaşı esnasında bugünkü Bingöl civarında bulunan Alevi ve Sünni Zaza aşiretlerinin bir arada savaşa iştirak ettikleri görülür. "Çapakçur bölgesindeki Kuvvetler; Murat Nehri boyunda, Aslanbeyli-Asmakaya bölgesinde, Solhan ve Genç Zazalarından meydana gelen Genç Müfrezesi; Boğlan geçidinde Çapakçur Müfrezesi (...); Karir Dağı bölgesinde, Küçük Ağa'nın komutasındaki Kiğı Hormek aşireti milisleri, Karabaş bölgesinde, 3. Cibran Alayı artıkları, Sığ (Su düğünü, Elmalı, Göynük) Boğazında, Gökdereli Şeyh Şerif'in emrinde, Çapakçur ve Palu milisleri bulunuyordu. (...) Osman Bey'in komutasındaki Çapakçur müfrezesinde; 2 jandarma taburu ve gönüllü milislerden oluşan toplam 1500 kişilik bir kuvvet vardı."⁷⁸ Bahsedilen cepheler II. Ordunun Bölgeye intikaline kadar bu milis kuvvetleri tarafından savunulmuştur.⁷⁹ II. Ordunun bölgeye gelişiyle, bu ordunun komutası altına girmişlerdir. Rus ordusunun her bakımdan üstünlüğüne rağmen, bu mıntıklar büyük zorluklarla savunulmuş ve Ruslar'ın daha fazla ilerlemelerine izin verilmemiştir. II. Orduya bağlı milisler, 12-15 Temmuz 1916 tarihinde meydana gelen Kulp muharebelerine, 2-9 Ağustos 1916 tarihleri arasında Muş-Bitlis muharebelerine, 5 Ağustos 1916 Çapakçur muharebeleri ve 27 Ağustos 1916 tarihinde meydana gelen Oğnut muharebelerine katılmışlardır.⁸⁰ 1916'da Kafkas Cephesi'nde bugünkü Bingöl ili

⁷⁶ Suat Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, İstanbul: Boğaziçi Yay., 1992, s.20.

⁷⁷ Fethi Ülkü, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Bugünkü Tunceli'nin Durumu", **Yeni Frate Dergisi**, Elazığ, Nisan 1964, Sayı: 22, ss.18-19'dan Aktaran: Yılmazçelik, s.58.

⁷⁸ Halil Şimşek, **Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yay., 2001, s.73.

⁷⁹ Muhammed Beşir Aşan, "I. Dünya Harbinde Çapakçur (Bingöl) Savunması ve Şehitlik Abideleri", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ocak 1987, s.52.

⁸⁰ Mehmet Evsile, **Milli Mücadele Tarihi**, Samsun: Etüd Yay., 2012, s.920.

civarına kadar ilerleyen Rus kuvvetleri, Bitlis'in güneyi, Çapakçur'un doğusu; Kiğı-Erzincan'ın Batısı; Suşehri Doğusu ve Tirebolu'da durdurulmuştur.⁸¹

Şimşek, I.Dünya Savaşı'nda Tunceli'de , Dersimlileri'n oluşturduğu bazı milis teşekküllerinin, Osmanlı ordusu geri çekildikçe Ruslar'a destek oldukları, ayrıca Osmanlı ikmal konvoyları ve askeri birliklere sabotajlar düzenlediklerini kaydeder.⁸² Nuri Dersimi, Dersim aşiretlerinin savaşa katıyen iştirak etmediklerini, sadece Rus kuvvetlerinin Dersim'i işgal girişimlerini önlemeye çalıştıklarını yazar.⁸³ Öte yandan Osmanlı ordusunun Rus ordusu karşısında çekilmesini fırsat bilen Doğu Dersim aşiretlerinden bazıları bir takım siyasi talepler öne sürerek, 1916 Mart'ında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanır. Ayaklanmayı bastırmak üzere bölgeye Miralay Galatalı Şevket Paşa kuvvetleri gönderilir. İsyanın daha da büyümesi üzerine, bir süre sonra kuvvetlerin bölgeden çekilmesi emredilir.⁸⁴ Bu isyan girişiminden Ali Kemali de bahseder. Ali Kemali de Batı Dersim Aşiretleri'nin büyük harpte sessiz kaldıklarını ancak Doğu Dersimde 2-3 bin kişilik silahlı bir grubun Nazimiye, Pertek, Çarsancak ve Mazgirt'e saldırdıklarını yazmaktadır. Bu isyanın kısa sürede bastırıldığını ve Kureyşan, Şeyhan, Karsan, Haydaran, Yusufan, Alan aşiretlerinin tekrar itaat altına alındığını belirtir.⁸⁵ II. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, Dersim aşiretlerini Osmanlı saflarına çekmek maksadıyla aşiret reislerini ordu merkezine davet eder ve onlara her türlü taleplerinin karşılanacağını taahhüd eder. Bunun sonucunda 25 Mayıs 1916 yılında Mamahatun mıntıkasına yapılan Rus hücumuna, Kiğı'nın Karer ve Hormek aşiretleriyle, Pülümür'ün Çarekan ve Kureyşan aşiretleri karşılık verir ve bu mıntıkada savaşa iştirak edilir.⁸⁶ Dersim aşiretleri genellikle savaşın dışında kalmaya çalışmışlardır. Bu anlamda hem Osmanlılarla hem de Ruslarla irtibata geçtikleri söylenebilir. 1917'de Rusya'da meydana gelen ihtilalle bu cephe ateşkes ilan edilmiş, 1918 Brest-Litovsk barışı ile buradaki muharebeler resmi olarak sona ermiştir.⁸⁷ Savaşın sonunda, bazı Dersim aşiretleri, Rusya'nın geri çekilmesiyle, Osmanlı'nın ilerlediğini gördükten ve Rus ordusu

⁸¹ Çağlayan, "I. Dünya Savaşı'nda Çapakçur", **Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Güz 2008, s.74.

⁸² Şimşek, s.66.

⁸³ Dersimi, s.94.

⁸⁴ Dersimi, s.103-107.

⁸⁵ Kemali, s.167

⁸⁶ Dersimi, s.108.

⁸⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Kitabevi, (t.y.), s.141.

çekilirken bu ordu bünyesinde yer alan Ermeniler'in köylere saldırıp katliam yapmaları sonucunda harekete geçerek Ermeni kuvvetlerine karşı savaşmışlardır.⁸⁸

D. I. MECLİSTE (1920-1923) GENÇ VE DERSİM MEBUSLARI

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Ateşkesi, Anadolu'da büyük bir mücadelenin fitilinin ateşlenmesini de sağlamıştı. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla Milli Mücadele hamlesi anadoluda hayat bulmuştur. Öte yandan İstanbul'un 16 Mart 1920'de itilaf devletleri tarafından işgal edilmesini takiben son Osmanlı Mebusan Meclisi de kapatılmıştı. Erzurum Kongresi kararlarını uygulamak üzere Mustafa Kemal Paşa başkanlığında oluşturulan Heyeti Temsiliye bu durum karşısında hemen harekete geçerek Mustafa Kemal Paşa imzasıyla, 19 Mart 1920'de bir genelge yayınladı. Buna göre Mustafa Kemal Paşa, Kolordu Komutanlıkları ve valilerle temasa geçerek, Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir kurucu meclisin oluşturulmasına ve bunun için derhal bir seçim yapılması gerekliliğini vurgulamıştır. Bu genelgeyle Mustafa Kemal Paşa, yapılacak seçimlerde uygulanacak yöntemlerle ilgili görüşlerini de bildirmişti.⁸⁹ 1920 seçimlerinde genel olarak 1877 yılında çıkarılan İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Bu seçimlerde, seçim yapılacak bölgenin nüfusunun ne kadar olduğuna bakılmaksızın her bölgeden 5 üye seçilmesi, seçimlerin her yerde aynı günde yapılması, oy vermek için vergi yükümlüsü olunup olunmadığının aranmaması, her fırka, cemiyet ve zümreden adaylığın serbest olduğu gibi hususlar kabul edilmiştir. Ayrıca bu genelgeye göre seçim kanununda bulunan iki dereceli seçimin ilk aşaması yapılmayacak, doğrudan ikinci aşama ile milletvekilleri belirlenecekti. Milletvekillerini seçecek olanlar, son Meclis-i Mebusan seçimlerinde mebusları seçen ikinci seçmenlerle birlikte, vilayetlerle livaların idare ve belediye meclis üyeleri, ayrıca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin vilayet ve livalarda bulunan idari heyetleri oy kullanacaklardı. Yeni seçilecek olan milletvekillerinin yanı sıra son Osmanlı meclisinde görev yapan milletvekilleri de istedikleri takdirde yeni açılacak meclise katılabileceklerdi. Böylelikle bu meclis ilk defa iki ayrı seçimle gelen

⁸⁸ Dersimi, ss.117-118.

⁸⁹ Ahmet Demirel, **İlk Meclisin Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul: İletişim Yay., 2010, s.73.

milletvekilllerinden oluşacak bir meclis niteliği taşıyacaktı.⁹⁰ ilk kez bu seçimde gizli oylama açık sayım ilkesi getirilmiştir.⁹¹ Pek çok yerde büyük zorluklarla yapılan seçim sonucunda, birinci meclise 66 seçim çevresinden 349 yeni temsilci seçildi. Osmanlı Meclis-i Mebusan'ından 88 milletvekili ile de bu sayı 437 olmuştur. Bu 437 kişiden 390'ı Meclis çalışmalarına katılmış, 47'si ise katılmamıştır. 1923'te meclis faaliyetleri sona ererken, çeşitli nedenlerle mebusluğu son bulmuş olanların sayısı 100'ü bulmuştur. Bunun sonucu olarak meclis kapanırken toplam vekil sayısı 437'den 337'ye düşmüştür. Toplam 66 livanın 22'sinde dönem sonuna kadar herhangi bir nedenle bir değişiklik olmamış, buradan seçilenlerin tamamı dönem sonuna kadar mebusluk görevlerini devam ettirmişlerdir. Genç ve Dersim de bu bölgeler arasındadır. Bu iki livadan 5'i seçimle, biri Meclis-i Mebusan'dan olmak üzere toplam altı vekil seçilmiştir.⁹² Bu sayı nüfusa oranlandığında, Dersim ve Genç Sancakları için yüksek bir temsil gücüdür. Ancak daha sonraki seçimlerde iki bölgenin de milletvekili sayısı düşecektir.

23 Nisan 1920'de açılan meclis, 120 kişiyle toplanmış ancak bu sayı giderek artmıştır. I. Meclisin milletvekillerinin yarısından fazlası asker ve memurlardan, 47'si din adamlarından ve kalanlar ise çiftçi, tüccar ve aşiret ileri gelenleri gibi kişilerden oluşuyordu.⁹³ Birinci Meclise seçilen milletvekilleri, vatanın, saltanatın, hilafetin ve bağımsızlığın muhafazası gibi genel ülküler etrafında mutabık kalmışlarsa da onları muhtelif konularda ayıran özellikler de mevcuttu. Giderek keskinleşen ayrılıkların sonucu olarak mecliste, 10 Mayıs 1921'de, etkinliği giderek artan Mustafa Kemal öncülüğünde, milletvekillerin çoğunluğunun katılımıyla, I. Grup, yani Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Grubu kuruldu. Bu durum grup dışı bırakılan milletvekillerinin tepkisini çekti. İlerleyen günlerde, Mustafa Kemal'in başkomutanlık süresinin uzatılması, İstiklal Mahkemelerinin Başkumandana bağlanması, üyelerin ise seçimle değil başkumandan tarafından atanması gibi kararlar, mecliste büyük tartışmalara neden oldu. I. Grup etrafında şekillenen bu sürece karşı çıkan milletvekilleri, Temmuz 1922'de İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. İkinci Grup olarak tarihe geçen bu oluşumun öncülüğünü ise Mustafa Kemal'e muhalefetiyle bilinen

⁹⁰ Demirel, s.74.

⁹¹ Nuran Kılavuz, **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017, ss.63-65.

⁹² Demirel, ss.77-78.

⁹³ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1996, s.54.

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Ulaş yapmaktaydı. Mecliste her iki gruba mesafeli yaklaşan bir grup da vardı ki bu grubu oluşturan milletvekilleri ise bağımsızlar olarak adlandırılmakta idi.⁹⁴ Birinci Meclisin bu üçlü yapısını oluşturan milletvekillerinden ikinci grubu oluşturanlar, 1923 seçimlerinde kendilerine mecliste yer bulamazken, birinci grubun çoğu yerlerini korudu.

Birinci Meclisin en temel özelliklerinden biri, ikili bir seçimle bir araya gelen vekillerden oluşmasıydı. Genç ve Dersim 1920 seçimlerinde nüfus oranlarına kıyasla yüksek bir temsil olan 6 şar vekillik ile temsil edilmiş; bunların 5'i Mustafa Kemal'in yayınladığı genelgeyle 1920 yılında yapılan seçimlerle vekil olurken; 1'er vekil ise 1919'daki seçimlerle oluşan Meclis-i Mebusan kökenli vekillerden oluşmaktadır. Ahmet Demirel, *Milli Mücadele ve Tek Parti Dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinin TBMM'de Temsili* adlı makalesinde dikkatimizi I. Meclis'in "yerellik" düzeyiyle ilgili verilere çekmektedir. Milletvekillerinin doğdukları bölgelerden seçilmelerinin, seçim bölgeleriyle olan yerel bağlarının da kuvvetli olması anlamına geleceğini ve bunun da yerel unsurların siyasete katılımlarını arttıracaklarını kaydetmektedir.⁹⁵ 1920-1923 tarihleri arasında görev yapan I. Meclis'te yerellik düzeyi %62,1 gibi oldukça yüksek bir rakama tekabül eder. Özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde bu oran %69,8 gibi daha yüksek bir düzeyde seyrederek. Ancak yerellik özelliği, 1927 seçimlerinden sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde belirgin bir şekilde düşecektir.⁹⁶ Bu iki ilin yerellik düzeyine bakıldığında, Dersim'in neredeyse %100 oranında bir yerellikle temsil edildiği görülürken, Genç'te ise sadece Hamdi Bey (Yılmaz)'in o dönem Genç'in bir kazası olan Çapakçur (bugün Bingöl'ün merkezi) doğumlu olduğu görülür. Ancak Genç'in diğer vekilleri genellikle çevre illerde doğan yani yine Doğu ve Güneydoğu doğumlu vekillerdir. Yine bu dönemde seçilen vekillerin Genç'te çeşitli devlet kademelerinde görev yapmış oldukları görülmektedir. Bundan dolayı Genç sancağında kısmi bir yerellikten bahsedilebilir. Seçimlerde yukarıda bahsedilen yerellik öğesinin önemi dikkate alındığında bu dönemde Genç'in meclisteki temsilinin azami düzeyde kaldığı söylenebilir.

⁹⁴ Fasih Dinç, "Birinci Meclis ve Vilayat-ı Şarkiye", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014), ss. 30-31

⁹⁵ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, Ankara: İletişim Yay., 2012, s.197.

⁹⁶ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, s.198.

Genç Sancağı'nı Birinci Mecliste temsil eden milletvekilleri şöyledir: Ali Vasıf Bey, Hamdi Bey (Yılmaz), Şeyh Fikri Efendi (Ergün), Dr. Ali Haydar Bey, Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) ve Fikri Faik Bey (Güngören)'dir.⁹⁷ İlk meclise Genç Sancağından beş vekil seçilmiş, bir vekil ise Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelmiştir. Bu vekillerden, mecliste Mustafa Kemal'in kurduğu I. gruba mensup olan vekiller, Erzurum doğumlu Ali Vasıf Bey (Telli), Hamdi Bey (Yılmaz),⁹⁸ Diyarbakır doğumlu Dr. Ali Haydar Bey'dir⁹⁹. Bu vekillerden Ali Vasıf Bey ve Hamdi Bey I. gruba mensup olmalarına rağmen, II. Meclise tekrar seçilememiş; Ali Haydar Bey II. Mecliste de yer almıştır. Şeyh Fikri Efendi, I. gruba yakın duran bağımsızlar arasında yer almış ve II. Meclise seçilememiştir. Mehmet Celal Bey II. Gruba yakın durmuş ve bir sonraki seçimde tekrar seçilememiştir. Fikri Faik Bey, II. Gruba yakın bağımsızlar arasında yer almış ve II. Mecliste kendisine yer bulamamıştır.¹⁰⁰ Bu seçimlerde mebuslar askeri ve mülki idareciler arasından seçilmişlerdir. 1920 seçimlerinde Bingöl'den seçilen milletvekillerinin tamamının okur-yazar oldukları görülmektedir.

Bu dönemde Ma'muratül-aziz Vilayetine bağlı bir sancak konumunda olan Dersim, I. Meclis'te, 1920 seçimlerinde nüfus oranına bakılmaksızın her ilden beş mebus seçilmesi ilkesi kabul edildiği için, tıpkı Genç'te olduğu gibi nüfus oranına göre yüksek bir rakam olan 5+1 mebusla temsil edilmiştir. Birinci Meclis'in Dersim Mebusları şöyledir: 1885 Hozat Doğumlu Abdülhak Tevfik Bey (Gençtürk), 1846 Hozat doğumlu Diyab Ağa (Yıldırım), Meclis-i Mebusan'dan gelen Hasan Hayri Bey (Kanko), Hozat doğumlu Mustafa Ağa (Öztürk), Mustafa Zeki Bey (Saltık) ve yine Hozat doğumlu Ahmet Ramiz Bey (Tan)'dir.¹⁰¹ I. dönem Dersim mebuslarının tamamı Dersim kökenlidir. Dersim'in temsiliyeti açısından bakıldığında Bingöl'den farklı olarak, vekillerin altısının da Dersim doğumlu olduğu görülür. Dersim yöresi I. Meclis'te %100 oranında bir yerellikle temsil edildiği görülmektedir.

⁹⁷ Vekillerin kısa biyografileri için bkz: **Ekler Kısmı**, ss.170-189.

⁹⁸ Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yay., 1994, s.122.

⁹⁹ **Devletimizi Kuranlar Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yıl**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, s.71; Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, s.122; Ahmet Demirel, **Tek Parti'nin Yükselişi**, s.237.

¹⁰⁰ Ahmet Demirel, **Tek Parti'nin Yükselişi**, s.237.

¹⁰¹ Vekillerin kısa biyografileri için bkz: **Ekler Kısmı**, ss.170-189.

Vekillerin çoğunluğu Aşiret sınıfı mezunudur. Okuma yazma bilmeyen iki vekil bulunmaktadır. Bunlar Diyab ve Mustafa Ağalar'dır. Buradaki vekiller, Diyab ve Mustafa Ağalar gibi aşiret reisleri ya da aşiret liderlerinin oğullarıdır. Vekillerden Diyab Ağa ve Mustafa Ağa, I. grupta yer almalarına rağmen I. meclisten sonra vekil olarak seçilememişlerdir. Abdülhak Tevfik Bey, II. Gruba yakın bağımsızlar arasında yer alırken, Hasan Hayri Bey ve Ahmet Ramiz Bey'in listelerde adı geçmemektedir.¹⁰² Mesleki açıdan bakıldığında Dersim'de genellikle asker kökenli vekillerin seçildiği, bunun yanında aşiret reislerine de yer verildiği görülmektedir. Asker kökenli vekillerin Aşiret sınıflarında eğitim gören şahıslar olmaları, yukarıda da belirtildiği gibi onların da güçlü aşiret bağlarının olduğunu göstermektedir. Necdet Saraç, bu aşiretlerin, XIX. Yüzyıl'dan itibaren Osmanlı Devleti ile Dersim aşiretleri arasında yaşanan gerilim ve çatışmalarda Osmanlı yanlısı bir tutum sergileyen aşiretler olduğunu; ayrıca aynı aşiretlerin Milli Mücadele döneminde de Mustafa Kemal'in yanında yer aldıklarını belirtir.¹⁰³

¹⁰² Ahmet Demirel, **Tek Parti'nin Yükselişi**, s.237.

¹⁰³ Necdet Saraç, **Alevilerin Siyasal Tarihleri**, 1300-1971, İstanbul: Cem Yayınevi, 2013, s.226.

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER

(1923-1946)

A. 1923 SEÇİMLERİ: GENÇ/BİNGÖL, DERSİM/TUNCELİ

Milli Mücadele zamanında toplanan, I. Meclis'te, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde iktidarda bulunan I. Grup'a karşı ciddi bir muhalefet oluşmuştu. Özellikle Temmuz 1922'den itibaren, muhalefet birçok yasayı değiştirebilecek bir oy çoğunluğuna sahip hale gelmişti.¹⁰⁴ Lozan görüşmelerinin son aşamasına geldiği bir dönemde, bu durum, anlaşmanın imzalanmasını da tehlikeye sokmaktaydı. Misak-ı Milli kapsamında yer alan Musul'un kaybedileceğinin anlaşılması meclisten gelecek tepkinin nasıl olacağı konusunda da bir ipucu vermekteydi. Meclisin bu yapısıyla Lozan Anlaşması'nı onaylaması ihtimali çok düşüktü. Bunu göze almak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, seçime gitme kararı aldı.¹⁰⁵ Böylelikle Meclis, 1 Nisan 1923'te seçim kararı aldı ve bu kararı müteakip, seçim kanununda bazı değişikliklere gidildi. Buna göre çok tartışılmasına rağmen, iki dereceli seçim sistemine devam edildi. Yeniden nüfus büyüklüğü esasına geçilerek, toplam 72 seçim çevresinde her 20 bin erkek için bir; 30 bin ile 50 bin arasına kadar iki ve erkek nüfusu 50 bin ile 70 bin arasında olan seçim çevrelerinde üç ve daha büyük seçim çevreleri ise nüfusun büyüklüğüne göre vekil sayısı artarak devam etmiştir. Seçmen yaşı 18'e indirilmiş, I ve II. Seçmen ya da milletvekili olabilmek için vergi verme şartının gerekli olmadığı kanuna bağlanmıştı.¹⁰⁶ 1923 Seçimlerine gidilirken mecliste I. Grup'un karşısında muhalefet odağı olarak üç grup vardı. Bunlardan II. Grup, seçimlere katılmama kararı almış, üyelerini bireysel çalışma yapma konusunda serbest bırakmıştı. Bağımsızlar, mecliste örgütlü bir yapı oluşturmamış olduklarından seçime örgütlü bir şekilde katılmamış ve üyelerini serbest bırakmıştı. Mecliste bu gruplara uzak duran ve dağınık bir görüntü arz eden İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının da seçime girmelerinin önü, 15 Nisan 1923'te Hiyanet-

¹⁰⁴ Ahmet Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.21.

¹⁰⁵ Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi (1923-1931)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1981, s.50.

¹⁰⁶ Kılavuz, ss.69-70.

i Vataniye Kanunu'nda yapılan bir değişlikle, alınmıştır. Böylelikle 1923 yılında örgütlü ve güçlü bir şekilde seçimlere katılabilecek olan yapı Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki I. Grup olmuştur.¹⁰⁷ Bunun yanında II. Meclisteki muhalefetin tasfiyesi için, adaylar çok titiz bir elemenden geçirilmiş, 72 seçim çevresinden sadece 9'unda ikinci seçmenlere parti adayları arasında seçme hakkı tanınmış, diğer illerde ise seçilecek milletvekili ne kadarsa o kadar aday gösterilmiştir.¹⁰⁸

Nüfus büyüklüğü sistemine geçilmesiyle, 1923 seçimlerinde Genç'ten bir, Dersim'den ise iki milletvekili seçilecekti. Ülke genelinde katılımın oldukça düşük olduğu 28 Haziran 1923'te yapılan seçimler sonucunda Genç ve Dersim'den seçilen milletvekilleri şöyledir: Muhittin Emin Bey (Temoçin) 1923 seçimlerinde Genç'ten seçilmiştir. 1923 seçimlerinde Genç'ten yukarıda kendisinden kısaca bahsedilen I. Meclis Genç milletvekillerinden Ali Haydar Bey tekrar seçilmiştir. Fakat rahatsızlığı sebebiyle 03/12/1923 yılında ölümünden kısa bir süre sonra Genç'te bir ara seçim yapılmış ve yerine 14/04/1924 yılında Muhittin Emin Bey milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁰⁹ Daha sonra Temoçin soyadını alan Muhittin Bey Sultani mezunudur. Bingöl doğumlu olmasına rağmen bazı kaynaklarda Kars kökenli olduğu söylenmektedir.¹¹⁰ Genç ili Tahrirat Kalemî Katipliği, çiftçilik ve III. Dönem Bitlis milletvekilliği yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır. Dersim'den ise Ahmet Şükrü Kulualp ve Feridun Fikri Düşünsel seçilmiştir.¹¹¹ 1923 yılında Genç ve Dersim'den seçilen vekillerin Mustafa Kemal Paşa'nın temsil ettiği I. Grup'un siyasi fikirlerine yakın duran vekiller oldukları söylenebilir. Mecliste zamanla oluşan fikir ayrılıkları sonucu, 30'a yakın milletvekili CHF'den koparak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu. Dersim Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in de bu firkada yer alması, onun daha sonraki dönemlerde CHF'den milletvekili olmasına engel olmamıştır. Düşünsel, daha sonra uzun bir dönem boyunca CHP'den Tunceli ve Bingöl milletvekilliği yapacaktır.

¹⁰⁷ Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s.32-33.

¹⁰⁸ Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s.22.

¹⁰⁹ Demirel, *Tek Parti'nin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, s.347.

¹¹⁰ Yusuf Ziya Döğer, *Şeyh Said Hareketi Sonrası Peçar Tenkil Harekatı 1927*, İstanbul: Nubihar Yay., 2016, s.101.

¹¹¹ Vekil Biyografileri için bkz., *Ekler Kısmı*, ss. 170-189.

Bu dönemde uygulanan, yukarıda ana hatlarıyla bahsedilen mevcut seçim sistemi de gerçek anlamda bir siyasi temsili engelleyen unsurların başında gelmektedir. Tek parti iktidarına giden yolun ilk merhalesi olarak görülebilecek 1923 seçimlerinin aslında bilinen anlamda bir seçim değil fakat bir formaliteden ibaret olduğunu, o dönemde meclisin ilk çalışanlarından biri olan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu anılarında şöyle ifade etmektedir: "Gerçi iki dereceli seçim kanunundaki yönteme göre bütün illerde seçim yapılıyordu, ama bu seçim için formalite yönüydü. Halk partisi tarafından gösterilen aday mutlaka seçiliyordu. O halde bu adaylar, 'halkın seçimine sunuluyordu' demektense, 'halkın onayına sunuluyordu' deyişini kullanmak belki daha yerinde olur."¹¹² Dersim'e milletvekili olarak seçilen Feridun Fikri'nin, Dersim yöresinde vekilliğinin nasıl karşılandığıyla ilgili M. Nuri Dersimi anılarında kısaca da olsa bahsetmektedir. Dersimi, Feridun Fikri'nin Türkçülüğü benimsemiş bir Kürt olduğunu ve Mustafa Kemal ile iş birliği yaptığını bundan dolayı Seyit Rıza'nın bu zatın mebusluğunu kabul etmediğini iddia etmektedir.¹¹³ Dersimliler'in, Dersimlileri daha önce I. Mecliste milletvekili olan Hasan Hayri Bey'in temsil etmesi gerektiğini aksi takdirde yapılacak şeyin sadece bir tayin olacağını söylediklerini ve bu amaçla Hozat'ı kuşatarak Meclis üzerinde bir baskı oluşturmaya çalıştıklarını belirtir. Aşiretlerin 'uydurma bir mazbatayla' Feridun Fikri'nin vekil seçileceğini anladıkları vakit kuşatmayı şiddetlendirdikleri ve Hozat'ta bulunan jandarma kuvvetleriyle çatışmaya başladıklarını söyleyen Dersimi, bu çatışma sonucu Feridun Fikri'nin yaralandığını ve Elazığ'a kaçtığını anlatır.¹¹⁴ Feridun Fikri Bey, bu esnada Dersim'e seçim propagandası yapmak üzere gitmiştir. Yöre halkının fikirlerinin mecliste temsilinin ne derece olduğunu, seçim sistemi dolayısıyla anlamının zorlaştığı bir ortamda, Dersim ve Genç'ten seçilen vekillerin bu yörelerde doğmuş olmaları, yöre halkının mecliste temsili açısından önemlidir. Nitekim yerellik unsuru bu yöreler için tek parti dönemi boyunca göz ardı edilecektir.

¹¹² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu**, İstanbul: Çağdaş Yay., 1990, s.246

¹¹³ Dersimi, s.169.

¹¹⁴ Dersimi, s.aynı yer.

B. 1939 SEÇİMLERİNE KADAR GENÇ/BİNGÖL, DERSİM/ TUNCELİ'DEKİ SİYASİ GELİŞMELER

1. Genç/Bingöl

Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra ülkenin Doğu ve Güneydoğusunda büyük çaplı ayaklanmalar meydana gelmişti. Bunların en büyüklerinden biri bugünkü Bingöl ve yakın çevresinde meydana gelen Şeyh Said isyanı idi. Burada yaşayan nüfusun çoğunluğunun iştirak ettiği ayaklanmanın mahiyeti, yani kitleleri, Kürt milliyetçi öğelerinin mi yoksa dini söylemlerin mi harekete geçirdiği konusu tartışmalı olsa da Ayaklanmaya yönelik o dönemde İngilizlerin yaptıkları tespit çok yerinde ve dikkat çekicidir: "hareket dini, ulusalcı ve anti-cumhuriyetçidir; ancak bunların her birinin tek tek genel biçimi nasıl şekillendirdiği bilinemez."¹¹⁵ Dini niteliği ağır basan bu isyan, Sünni Zaza nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bir bölgede ortaya çıkmış ancak çoğunlukla Alevi Zazalar'ın yaşadığı Dersim bölgesine de temas etmiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı iktidarının merkezileşme politikalarına karşı çıkan Kürt beyleri tasfiye edilmiş, bunun sonucunda bu dönemde Kürt toplumu artan bir şekilde parçalanmış bir görüntü sergilemeye başlamıştı.¹¹⁶ Daha önce güçlü beyler tarafından kontrol altında tutulan aşiret reislerinin her biri farklı bir güç odağı haline gelmiş ve aralarında çatışmaya başlamışlardı. Bu durum beraberinde kanunsuzluk ve sonuç olarak büyük bir kaosu getirmişti.¹¹⁷ Jwaideh, Osmanlı yönetiminin Kürt beylerinin tasfiyesinden sonra ortaya çıkan boşluğu dolduramadığını ve bu boşluğun zamanla din adamları tarafından doldurulmaya başladığını belirtmektedir. Ona göre bu durum Kürtler arasında yeni bir liderlik türünü, 'ruhani ve cismani liderlik' olgusunu ortaya çıkarmıştır.¹¹⁸ Bruinessen, Şeyh Said ayaklanmasında Nakşibendi Şeyhleri'nin rollerine dikkat çekmektedir. Nakşibendiliğin Doğu-Güneydoğu'da merkezileşmiş bir tarikat olmamasına veya hiyerarşik bir yapılanma içerisinde örgütlenmemesine rağmen, tarikatın birçok şeyhinin ayaklanmaya

¹¹⁵ Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958*, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011, s.24.

¹¹⁶ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Yasemin Saner (çev.), İstanbul: İletişim Yay., 2016, s.251

¹¹⁷ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s.157

¹¹⁸ Jwaideh, ss.158-159.

katıldıklarını belirtir.¹¹⁹ Özellikle Genç/Bingöl, Palu ve Diyarbakır'ın Zazalarla meskun ilçelerinde büyük bir dini nüfuzu bulunan Şeyh Said, Jwaideh'in 'ruhani ve cismani lider' tanımına uyan bir isyancı lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Said, o dönemde Doğu-Güneydoğu Bölgesi'nde çok geniş bir etki alanına sahip Nakşibendi Tarikatı'nın Halidiye kolunun, Diyarbakır ve Elazığ-Palu Halifesi olan Ali Sebti'nin torunudur.¹²⁰ Palu ve Hınıs'ta medreseler kuran ve bu medreselerde müderrislik yapan Şeyh Said, Nakşibendi tarikatının Palevi kolunun Şeyhi olarak ün kazanmıştır.¹²¹ Halk arasında çok güçlü bir etkiye sahip olan şeyhler, Cumhuriyetin ilanından sonra atılan bazı adımlardan rahatsızlık duymaktaydı. 3 Kasım 1924'te Halifeliğin kaldırılmasıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın, Kurtuluş Savaşı esnasında sıkça kullandığı ve Osmanlı topraklarının bakiyesi olan Müslüman etnik grupların çoğunun birlik içerisinde hareket etmesini sağlayan "Halifeliğin kurtarılması"na yönelik söylem ortadan kalkmış oldu.¹²² Halifeliğin kaldırılmasının ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek, ülkedeki tüm eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, sonuç olarak bölgede çok etkin konumda olan medreselerin kapatılmasının önü açılmıştı. Bu durum aynı zamanda Kürtçe'nin medreselerde kullanılamayacağı anlamına geliyordu. Çünkü bu dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki medreselerde eğitim dili Kürtçe idi.¹²³ Ayrıca toplumun ihtiyacı olan din adamlarını yetiştiren bu zümrenin, görevleri ellerinden alınmış oluyordu. Böylelikle toplum nezdinde zaman içerisinde bir işlevleri kalmamış olacaktı.

Aslında bahsedilen bu gelişmelerden çok önce Kürt milliyetçileri harekete geçmiş, merkezinde *Azadi* adlı gizli bir örgütün olduğu bir isyan hazırlığı içerisine girmişlerdi.¹²⁴ İstanbul'daki KTC'nin devamı olarak görülen örgüt faaliyetleri, 1921'de İstanbul'dan Erzurum'a kaydırılmıştı.¹²⁵ Örgüt lideri, I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Ruslar'a karşı savaşan, Osmanlı Subayı Miralay Halit'tir. Dersim şubesi

¹¹⁹ Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, ss.438-437.

¹²⁰ Zekeriya Kurşun, "Şeyh Said", **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2016, EK-2, s.566; Ali Tenik, **Tarihsel Süreçte Kürt Coğrafyasında Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Nubihar Yay., 2015, s.109.

¹²¹ Kurşun, s.aynı yer.

¹²² David McDoval, **Modern Kürt Tarihi**, Ankara: Doruk Yay., 2004, s.266; Martin Van Bruineissen, **Kürdistan Üzerine Yazılar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s.132.

¹²³ Abdulluttalip Arpa, "Bingöl'de Medreseler ve Müderrisler", **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, Eylül 2014, s.34.

¹²⁴ M. Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens., 1981, ss.171-176; Dersimi, s.173; Bruinessen, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, s.411.

¹²⁵ Mesut Yeğen, s.158-159; Fırat, s.171.

başkanı olarak Kamgorzade Ali Haydar ismi ön plana çıkmaktadır.¹²⁶ Dersimi, örgütün kuruluş tarihini 1922 olarak vermektedir ve şubeler arasında 'Darahini' (bugün Bingöl sınırları içerisinde yer alan Genç ilçe merkezi) isminin yanı sıra; Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Siirt illerinin de bulunduğunu belirtmektedir.¹²⁷ Bu örgüte dikkat çeken ilk araştırmacı olan Bruinnessen, örgütün daha öncekilerden farklı olarak, şehirli kesimlere değil, çoğunlukla asker kökenli kişilere dayandığını belirtir. Merkezinin bölgeye uzak olan İstanbul'da değil de Erzurum'da bulunmasının ise bir başka özellik olarak altını çizer.¹²⁸ 1924 yılında *Azadi*'nin ilk kongresi yapılır. Şeyh Said'in, örgüte bu kongrede katıldığı iddia edilmektedir.¹²⁹ Halk üzerinde var olan büyük nüfuzu dolayısıyla kongreye çağrılır.¹³⁰ Kongrede alınan kararlara göre genel bir ayaklanmanın ardından bağımsızlık ilan edilecekti. Ayrıca teşkilatlanma faaliyetleri göz önüne alınarak ayaklanmanın tarihi Mayıs 1925 olarak belirlenir. Yine bu kongrede gerektiğinde yabancı devletlerden destek alınmasına karar verilir.¹³¹ 1924 yılı boyunca hazırlık süreci bizzat Şeyh Said tarafından yürütülür. Hazırlık süreci devam ederken, Şeyh'in, Lice, Hani, Dicle (Piran) gezisi sırasında, isyan planlanan vakitten önce, 13 Şubat 1925'te, Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde, jandarma ile yaşanan bir çatışmayla başlar.¹³² Birkaç gün sonra, Genç vilayet merkezi Darahini, ele geçirilerek isyancılar tarafından geçici başkent ilan edilir. Bu tarihten sonra isyan hızla yayılarak Kuzeyde; Erzurum-Erzincan, Batıda; Tunceli-Elazığ-Malatya, Güneyde; Diyarbakır, Doğuda; Bitlis-Muş ve Van bölgesine kadar etkisini gösterir.¹³³ Öte yandan 25 Şubat'ta doğu illerinde sıkıyönetim ilan edilir. Mart'ın başında hükümete geniş yetkiler veren Tahrir-i Sükun Kanunu çıkarılır.¹³⁴ Çok geçmeden bölgeye sevk edilen büyük askeri birlikler görev yerlerine ulaşır ve isyancılar geri püskürtülür. Şeyh Said'in, 27 Nisan 1925 yılında yakalanmasıyla isyan sona erer.

Daha önce de belirtildiği gibi bu isyan Sünni Zazalar'ın yoğun olarak yaşadığı bir bölgede ve bu bölgenin yakın çevresinde ortaya çıktı. İsyan Kurmanca konuşan

¹²⁶ Mesut Yeğen, s.163.

¹²⁷ Dersimi, s.173-174.

¹²⁸ Bruineissen, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, s.412.

¹²⁹ Uğur Mumcu, **Kürt İslam Ayaklanması**, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, 2016, s.41.

¹³⁰ Olson, s.78

¹³¹ Hasan Hişyar Serdi, **Görüş ve Anılarım**, İstanbul: Med Yay., ss.185-186; Olson, s.79; Bruineissen, **Ağa, Şeyh ve Devlet**, s.143.

¹³² Bruineissen, **Ağa, Şeyh, Devlet**, s.422.

¹³³ Şimşek, ss.89-90.

¹³⁴ Olson, ss.184-185.

sınırlı sayıda aşiretin desteğini de aldı.¹³⁵ Dersim aşiretlerinin isyana yaklaşımları konusunda bilgiler çok azdır. Ancak doğu Dersim aşiretleri arasında yer alan Varto yöresinden bazı Alevi aşiretlerin isyancılara karşı verdikleri mücadele, M. Şerif Fırat tarafından detaylı bir şekilde anlatılır.¹³⁶ Şubat ayında isyan başladığında, Alevi aşiretlerle çarpışmalar, Mazgirt-Peri ve Varto-Kiğı-Hınıs bölgesinde yaşanır. Bu aşiretlerden Hormekler Kurmanca, Lolanlar, Çarek ve Abdalanlar Zazaca konuşan aşiretlerdi.¹³⁷ Abdalanlar isyancıların yanında yer alan tek aşirettir.¹³⁸ İsyancılar 11 Mart 1925'te Varto'ya girer. Şerif Fırat, Aleviler'in Varto savunmasında isyancılara karşı büyük bir direniş gösterdiklerini belirtir.¹³⁹ Bu direniş Varto'nun alınmasını oldukça geciktirir ve isyancıların Muş cephesinde Güney-Doğu ve Kuzey yönlerine doğru genişlemesini engeller. Yörede isyana destek verenler de vardır. Genel Kurmay belgeleri kasaba halkının, ayrıca, Varto'nun savunmasına memur edilmiş Genç bölgesinden olan bazı erlerin de bu kuvvetlere destek vermeleri ile isyancıların birkaç saat içerisinde Varto merkezini 12 Mart günü ele geçirdiklerini kaydeder.¹⁴⁰ Şeyh Abdullah, Varto'yu ele geçirdikten sonra Hormek ve Lolan aşiretleriyle irtibata geçer ve kendilerine katılmaları halinde Varto ve Muş'un idaresini kendilerine bırakacağını söyler. Hormekler bu öneriyi kabul etmez. Ancak Lolanlı Hüseyin ve Kali Ağaları ve Abdalanlı İsmail öneriyi kabul eder.¹⁴¹ Dersim'deki diğer aşiretlerin tutumu konusunda tatmin edici bulgular yoktur. Örgütün Dersim'deki temsilcisi Kangozade Ali Haydar'dır. Bu isim, 1924 Beytüşebap isyanından sonra Irak'a kaçan *Azadi* üyelerinin İngilizlere verdiği listede yer almaktadır. *Azadi* üyelerinin Dersim bölgesiyle irtibat halinde olduklarını iddia eden bir diğer kaynak ise o dönemde, hükümete yapılan ihbarlarda, isyancıların Dersimle de irtibatta olduklarının belirtilmesidir.¹⁴²

Dersimi, Seyit Rıza'nın o dönemde Şeyh Şerif kuvvetlerinin Malatya üzerine yürümelerini ümit ettiğini ve bu gerçekleştiği takdirde kendisi de Erzincan ve Koçgiri aşiretleriyle birlikte Sivas'a hücum etmeyi planladığını söylemektedir.¹⁴³ Hal böyleyken

¹³⁵ İsyana katılımla ilgili geniş bilgi için bkz., Olson, ss.144-155.

¹³⁶ Fırat, s.171-208.

¹³⁷ Kureşanlı Seyyid Kekil, Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleleri ve Aşiretlerin Tarihi, Köln, (t.y.), s.266.

¹³⁸ Erdal Gezik, **Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler**, İstanbul: İletişim Yay., 2014, s. 89.

¹³⁹ Fırat, ss.194-196.

¹⁴⁰ **Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları I**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992, s.170.

¹⁴¹ Fırat, s.196.

¹⁴² Mehmet Bayrak, **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri**, Ankara: Özge Yay., ty., ss.215-240.

¹⁴³ Dersimi, ss.186-187.

hükümet güçleri Elazığ'a doğru harekete geçince bu kuvvetlere, isyancıların şehir merkezinde giriştikleri yağma hareketlerine tepki gösteren Elazığ eşrafı da katılır ve isyancılar şehirden çıkartılır.¹⁴⁴ Dersimi, Şeyh Şerif kuvvetleri geri çekilirken, Doğu Dersim aşiretlerinden Palu sınırına yakın Mazgirt-Peri bölgesindeki Hıran, Lolan, İzolan, Suran aşiretlerinin, Şeyh Şerif'e arkadan saldırdıklarını ve Palu'ya doğru çekilmeye mecbur bıraktıklarını belirtir.¹⁴⁵ Bruinessen, Hormek, Lolan ve diğer bazı Alevi aşiretlerin isyana katılımlarıyla ilgili aşiretler arası çelişkileri dikkate almakla¹⁴⁶ birlikte tek nedenin bu olmadığını söyler. Ona göre, Cibranlılar'ın yıllarca bu aşiretleri inançlarından dolayı horlayıp ezmeleri de onların isyana destek vermeyip, 'Sünni Şeyhler'in denetimindeki bir Kürdistan yerine Mustafa Kemal Paşa'nın laik devleti'nden yana tavır koymuş olmalarında etkili olduğunu belirtir.¹⁴⁷

1927 yılına gelindiğinde Genç/Bingöl, Dersim/Tunceli bölgesinde asayiş olayları devam etmektedir. Şeyh Said İsyanı sonrası kaçıp civar dağlarda saklanan gruplar vur kaç taktiğiyle birçok müfrezeyle pusular kurup büyük asker kayıplarına neden olmaktadır. Bu asayiş sorununun çözülmesi ve kapsamlı bir operasyon için Elazığ ve Havalisi Komutanı Albay Mustafa Muğlalı, Haziran 1927'de bölgeye gönderilir. Pecar¹⁴⁸ Tenkil Harekatı, Ekim 1927'de başlar. İlk aşamada, Faso Dağı, Lis Dağı, Hasur, Zengesor, Murtazan ve Botyan bölgelerine karşı bir hareket başlatılır.¹⁴⁹ Harekatın ikinci aşamasında, Seyfan, Zikdi, Arşık Dağı ve Ardoşin'in güneyini içine alan bölgeye karşı yapılacak olan ikinci safha, 13 Ekim'de başlatılır ve 22 Ekim'de sonlandırılır.¹⁵⁰ Üçüncü aşamada ise Kulp ilçesinde faaliyet gösteren Şeyh Fahri ve Fevzi'ye karşı bir hareket başlatılır ve kısa süre sonra bu unsurlar da bertaraf edilir.¹⁵¹ Bu hareket yoğunlukla Genç bölgesini kapsayan bir hareket niteliğindedir.

¹⁴⁴ Felat Özsoy, Tahsin Eriş, **Öncesi ve Sonrasıyla 1925 Kürt Direnişi (Palu-Hani-Genç)**, İstanbul:Peri Yayınları, 2007, s.159.

¹⁴⁵ Dersimi, s.186-187.

¹⁴⁶ Varto bölgesinde Sünni Cibran ve Alevi Hormek aşiretleri arasında tarihsel süreç içerisinde oluşan ve sık sık silahlı çatışmalara dönüşen bir husumet vardır. Bu konuda bkz; Erdal Gezik, "Varto ve Koçgiri Aşiretten Cumhuriyete iki Alevi Örneği", **Kırkbudak**, Sayı.4, Güz 2005, s.36.

¹⁴⁷ Bruineissen, **Ağa, Şeyh ve Devlet...**, s.435.

¹⁴⁸ Günümüzde Bingöl ilinin Genç ilçesi, Diyarbakır'ın Lice ve Kulp ilçeleri arasındaki bölgeye verilen isim.

¹⁴⁹ Hıdır Göktaş, **Kürtler İsyanı Tenkil**, İstanbul: Alan Yay., 1991, s.106.

¹⁵⁰ R. Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar (1924-1938) s. 247.

¹⁵¹ Göktaş, s.108.

2. Dersim/Tunceli

Şeyh Said isyanı bastırıldıktan sonra 1925 yılında Dersim'deki Koçuşağı aşiretine karşı bir tedip hareketine girişilmiştir. Dersim'in Çemişgezek, Ali Boğazı ve Tağar Deresi bölgesindeki köylerde yaşayan¹⁵² Koçuşağı (Qoçan ya da Qozu olarak da geçmektedir.) aşireti, tamamı Zazaca konuşan bir aşirettir.¹⁵³ Bu aşiret 1921 yılında bugünkü Sivas'ın bazı kazalarını içerisine alan bir bölgede meydana gelen Koçgiri İsyanı esnasında Dersim'e sığınan isyancılara yardım etmiş, ayrıca o dönemde devletin yetkili mercilerince Dersim'deki muhalefetin başı olarak görülen Seyit Rıza ile de yakın ilişkileri bulunan bir aşiretti.¹⁵⁴ Bunun yanında, aşiretin Şeyh Said isyanı ile bağlantısı olduğu kanaati resmi makamlarca kabul edilen bir görüştü.¹⁵⁵ 1925 yılında başlayan Şeyh Said İsyanı Diyarbakır ve Elazığ yönüne doğru ilerleyince, isyanın Dersim'e sıçraması ihtimalini ortaya çıkmıştı. Her ne kadar Dersim'deki önemli Kürt liderleri isyanın sonucunun belli olmaya başlamasından sonra hükümete bağlılıklarını bildirmiş olsalar da yetkililer bu mesajların samimiyetine güvenmemekteydi.¹⁵⁶ Yukarıda sayılan nedenler sonucunda aşiretin silahlarından arındırmaya yönelik askeri hareket yapılmasına 19 Eylül 1926 tarihinde karar verilir. Harekatın başına Albay Mustafa Muğlalı tayin edilir ve hareket yaklaşık bir ay kadar sonra 28 Kasım 1926'da son bulur.

Dersim/Tunceli'de 1926'da Koçuşağı aşiretine yönelik harekattan sonra 1930 yılında Pülümür'deki bazı aşiretlere karşı askeri operasyon yapılmış; daha sonra ise Dersim'e yönelik ilki 1937 yılında ikincisi ise 1938 yılında gerçekleşen iki askeri operasyon daha düzenlenmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın Erzincan ilinde yaptığı incelemeler sonucu onun önerisiyle, Başbakan İsmet İnönü 8 Ekim 1930'da Pülümür'ün tedibine Bakanlar Kurulu tarafından karar verildiğini açıklar. Harekat yine tamamına yakını Zazaca konuşan¹⁵⁷ Nazimiye ve Ovacık'a kadar genişletilir.¹⁵⁸ Yaklaşık olarak bir buçuk ay süren çarpışmalardan sonra, 14 Kasım'da bölgede sükunetin sağlanmasıyla hareket sonlandırılır. Jandarma Umum Komutanlığı'nın hazırladığı kitapta, harekatın

¹⁵² Akyürekli, s.52.

¹⁵³ Seyid Kekil, s.266.

¹⁵⁴ Gezik, s.95.

¹⁵⁵ Gezik, s.96.

¹⁵⁶ Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, s.44; H. Naşit Uluğ, **Derebeyi ve Dersim**, İstanbul: Kaynak Yay., 2011, ss. 48-49.

¹⁵⁷ Seyid Kekil, ss.266-267.

¹⁵⁸ Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, s.54.

Dersimliler üzerinde büyük etkileri olduğu, Dersimliler'in kendilerine karşı takip edilecek yöntemin, Pülümür Harekatı sırasında yaşananlar olduğunu tahmin ettiklerini ve bunun propagandasını yapmaya başladıkları belirtilir.¹⁵⁹

Yeni kurulan Cumhuriyet'in Doğu-Güneydoğusundaki karışıklıklar 1937-1938 yıllarında Dersim/Tunceli'ye yönelik gerçekleştirilen askeri operasyonlarla son bulur. Zafer Toprak, *Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)* adlı çalışmanın önsözünde, cumhuriyeti kuran kadronun en büyük korkularından birinin, ülke içerisinde "çok unsurlu" bir yapının varlığı olduğunu belirtir. Devlet anlayışı buna göre, yani "kuvvetler birliği" ne göre şekillendirilmeye çalışılırken; halk nezdinde de aynı anlayışın kabul edildiğini ve her türlü farklılığın yok farz edilerek, soyut bir halk anlayışının kabul edildiğini söyler.¹⁶⁰ Buna göre Dersim hem toplumsal hem de etnik yapısı itibarıyla, Cumhuriyet'in türdeş ulus yaratma projesine tezat oluşturmaktaydı. Ayrıca burada Osmanlı'dan bu yana süre gelmekte olan asayiş sorunları da mevcuttu. Osmanlı döneminde, Dersim bölgesindeki asayiş sorunlarını gidermek ve devlet otoritesini tesis etmek maksadıyla yapılan birçok hareket, istenilen sonucu vermemişti. Cumhuriyetin ilanı ve özellikle Şeyh Said İsyanı'ndan sonra Dersim'de asayiş sorunu ve yeni rejimin öngördüğü birtakım politikaların tatbiki maksadıyla Dersim bölgesi de diğer Şark Vilayetleri ile birlikte yakinen incelemeye alınmış ve bölgenin ıslahıyla ilgili birçok rapor hazırlanmıştır.¹⁶¹ Bu raporların hemen hemen hepsinin ortak noktası kısaca, Dersim'in ıslahı için bir an önce harekete geçilmesi, öncelikle iyi planlanmış bir askeri hareketle bölgede bulunan silahların temizlenmesi, devlet otoritesini tanımayan aşiret liderlerinin bölge insanı üzerindeki etkilerinin kırılması, bunun için bu unsurların zorunlu iskana tabi tutulmaları, sonrasında ise bayındırlık, eğitim, sağlık, kültür konularında yeniliklerin devreye sokulması yönündeydi. Dersim Harekatı'na giden olaylar zinciri 1937 ilk baharında Demenan ve Haydaran aşiretine mensup silahlı güçlerin, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece kendi mıntıklarına girişi sağlayan Harçık köprüsünü yıkıp, telefon hatlarını kesmeleriyle başladı. Bu tür eylemler başka yerlerde de gerçekleşti. Askeri hedeflere yönelik ilk eylem ise 26 Nisan 1937'de Sin Bucağı'nda bir karakolun tahrip edilmesidir. Mayıs Haziran ayları boyunca askeri hedeflere yönelik

¹⁵⁹ Jandarma Umum Komutanlığı, **Dersim**, İstanbul: Kaynak Yay., 2012, s.213.

¹⁶⁰ **Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)**, s.X.

¹⁶¹ Bu raporların özetlendiği bir kaynak için bkz. JUK, s.223; Hallı, s.148.

saldırıları devam etti.¹⁶² Genel Kurmayın, 8 Mayıs 1937'de Bakanlar Kurulu'nun Dersim'de tenkil hareketinin başlatılmasına yönelik kararını, IV. Genel Müfettişliğe bildirmesiyle hareket resmen başlamış oldu. 1937 yılı boyunca yapılan tüm operasyonlar sadece anlaşmaya yanaşmayan aşiretleri hedef almaktaydı. Bu operasyonlar, Seyit Rıza'nın yakalandığı 10 Eylül'e kadar devam etti ve isyancı aşiretler önemli ölçüde zayıflatıldı. Dönemin gazetelerinin manşetten verdiği Seyit Rıza'nın yakalanma haberi üzerine başta Atatürk ve İsmet İnönü olmak üzere birçok devlet erkanı tarafından, Abdullah Alpdoğan'a kutlama mesajları gönderildi. Harekat silahların toplanması işlemleriyle Ekim ayına kadar devam etti. Bu aydan sonra birlikler yerlerine geri gönderildi. Böylece askeri hareket sona erdi.¹⁶³ Büyük operasyonlar sona erse de bölgedeki arama-tarama faaliyetleri devam etmekteydi ve buna paralel olarak bölgeye bir tedirginlik hakimdi. 1938 yılının daha ilk günlerinde asker kaçaklarını toplamakla görevli bir jandarma müfrezesinden 7 er öldürüldü. Olayı müteakip Mercan Karakolu basıldı ve burada da 2 kayıp verildi. Yaşanan son olaylarla hükümet güçleri bir operasyona daha girişti.¹⁶⁴ Mart ayından itibaren askeri takviyeler yapılarak yazın gelmesiyle birlikte harekate 8 Haziran 1938'de başlandı.¹⁶⁵ Askeri operasyonlar sonrası yapılan arama tarama, silahtan arındırma faaliyetleri, 16 Eylül 1938'de sona erdirildi.¹⁶⁶ 1938'de yapılan askeri harekattan sonra, Tunceli ili tamamen kontrol altına alınmıştır. Bölgedeki geleneksel toplumsal yapı, zayıflatılmıştır. Operasyon sonucu oluşan tablo ise şöyle olmuştur: Dördüncü umum müfettişliği belgelerine göre, 1937'de 262 ölü, 7 idam meydana gelirken; 1938'de ise 13.160 kişi ölmüş, 11.818 kişi ise sürgün edilmiştir.¹⁶⁷

3. Dersim ve Genç'in İdari Yapısı'nın Değiştirilmesi ve IV. Umumi Müfettişlik

Şeyh Sait İsyanından sonra Doğu-Güneydoğu bölgelerine yönelik geniş idari, hukuki ve askeri tedbirler alınır. Ayaklanma sonrası yapılan yeni idari düzenleme ile

¹⁶² Gezik, s.115.

¹⁶³ Serap Yeşiltuna, **Cumhurbaşkanlığı Dersim Arşivi**, İstanbul: İleri Yay., 2015, s.144.; Gezik, s.139.

¹⁶⁴ Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, s.149.

¹⁶⁵ Yeşiltuna, s.144.

¹⁶⁶ Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, s.159; Yeşiltuna, s.144.

¹⁶⁷ Akyürekli, s.160.

Genç ve Dersim'in idari yapıları da değiştirilmiştir. 30 Mayıs 1926 yılına kadar vilayet statüsünde olan Dersim ve Genç'in¹⁶⁸ statüleri değiştirilmiş ve bu tarihten sonra 1939 seçimlerine kadar bu iki il mecliste doğrudan temsil edilmemiştir. 30 Mayıs 1926 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile Dersim ve Genç vilayetleri lağvedilerek kazaya dönüştürülerek¹⁶⁹ Elazığ vilayetine bağlanmıştır.¹⁷⁰ Daha sonra bugünkü Bingöl yeni bir düzenlemeyle 1929 yılında, yeni kurulan Muş iline bağlanmıştır. 7 Aralık 1935 tarihinde kabul edilen ve 04 Ocak 1936 yılında *Resmi Gazetede* yayımlanarak yürürlüğe giren 2885 sayılı kanunla, Muş Vilayeti'nin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl Kazaları ile Erzincan ilinin Kiğı Kazası dahil edilerek Bingöl ili, aynı kanun ile Erzincan vilayetine bağlı Pülümür Kazası ile Elaziz Vilayeti'nin Nazimiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek, Çemişgezek Kazalarından oluşan Tunceli ili kurulmuştur.¹⁷¹ Böylece 1939 yılında yapılan ve VI. Meclis milletvekillerinin seçildiği yasama döneminde, bu iki ilde yeniden seçim yapılmaya başlanmıştır. Bu iki il sırasıyla III. (1927-1931); IV. (1931-1935); ve V. (1935-1939) Mecliste doğrudan temsil edilmemiştir. İdari taksimatta farklılığa gidilmesinin önemli nedenlerinden biri, kuşkusuz buralarda yeni rejimin oluşturmak istediği düzeni tanımayan ve karşı koyan unsurların varlığı olmuştur. Askeri operasyonlar yanında idari taksimatın değiştirilmesi de yeni kurulan ulus devlete yönelik saldırılara karşı bir çözüm olarak düşünülmüştür. Tunceli ve Bingöl illeri oluşturulduktan sonra bu iki il uzun bir süre IV. Umumi Müfettişlik vasıtasıyla aynı merkezden yönetilmeye başlanmıştır. Osmanlı döneminden başlayarak değişik adlarla uygulanan bahsedilen yönetim şekli, Cumhuriyet döneminde, Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra gündeme gelmiş ve sıkıyönetimden daha etkili olacağı düşünülmüş, uygulamaya konmuştur.¹⁷² Tek parti döneminin en önemli kurumları arasında yer alan Umumi Müfettişliklerde, iktisadi, sosyal ve coğrafi bakımdan birbiriyle ilişkili olan illerin bir araya getirilmesi gözetilmiş; bölgesel kalkınmayı ve güvenliği sağlama bölgede devam eden asayiş problemlerini bertaraf ederek, devlet otoritesini sağlamak, iktisadi, sosyal, kültürel, ayrıca sağlık

¹⁶⁸ Tuncer Cavlak, "Cumhuriyet Döneminde İdari Taksim ve Mülki Teşkilat (1923-1950)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, 1990), s.66.

¹⁶⁹ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400877.pdf, (29 Eylül 2017).

¹⁷⁰ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.87; Cavlak, s.76.

¹⁷¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, (29 Eylül 2017)., 4 Kanunisani 1936, s.5902, Sayı.3197

¹⁷² Hüseyin Koca, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Dönemi Umumi Müfettişlikleri (Genel Valilikler, 1927-1947)", <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355069>, (27 Eylül 2017).

alanında gerekli ihtiyaçları karşılamak, bahsedilen müfettişliklerin kurulma amaçlarının en önemli gerekçeleri olmuştur.¹⁷³ Umumi Müfettişlikler, bölgedeki sivil ve askeri makamlar ile yargı makamı üzerinde geniş yetkilere sahip bölge valilikleri şeklindedir.¹⁷⁴ Hukuken yaklaşık yirmi beş sene yürürlükte kalmış olan uygulama, ilk olarak 1927 yılında I. Umumi Müfettişlik adı altında Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Hakkari, Bitlis, Siirt, Van ve Mardin vilayetlerinden oluşturulmuştur. Bu illerin neredeyse tamamı, Şeyh Said Ayaklanması'ndan sonra sıkıyönetim kanununun uygulandığı yerlerdir. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu tarihte Genç ve Dersim vilayetleri lağvedilerek Elazığ iline bağlanmıştı. Böylece sıkıyönetim uygulamasının yetersiz kaldığı bu illerde, geniş yetkilerle donatılan ve buralarda idari bir bütünlük sağlayan, Umumi Müfettişlik yönetimi uygulanmaya başlandı.¹⁷⁵

Dördüncü Umumi Müfettişlik, esas olarak Dersim bölgesini kapsamaktaydı.¹⁷⁶ I. ve II. Müfettişlikler varken bir başka müfettişliğin daha kurulmasının temel nedenini Bacanlı, Dersim bölgesindeki “aşiret yapılanmasıyla daha etkin mücadele edilmesi ve Cumhuriyet devrimlerinin bu bölgede de uygulanmasını sistemli bir şekilde sağlanması” olarak belirler.¹⁷⁷ Dersim bölgesi, Osmanlı Döneminden bu yana merkezi hükümetlerin otoritesini sağlayamadığı bir bölge olmuştu. 25 Aralık 1935 tarihinde, yukarıda da belirtildiği gibi Meclis, *Tunceli Vilayetine İdaresi Hakkında Kanun* adıyla 2884 sayılı kanunu kabul eder. Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulacağı ilk olarak bu kanunda belirtilir. Bu kanunla Dersim adı *Tunceli* olarak değiştirilir. Bu vilayete Korkomutan rütbesinde bir kişinin vali ve komutan olarak atanması kabul edilir. Bu göreve General Abdullah Alpdoğan atanır. Alpdoğan, aynı zamanda Dördüncü Umumi Müfettişlik makamının da başında olacak kişidir. Tunceli Kanunu'nun kabulünden hemen sonra 6 Ocak 1936 yılında kabul edilen bir yasayla Bingöl, Tunceli ve I. Umumi Müfettişlik Bölgesi'nden ayrılacak Elaziz vilayetlerinden oluşacak (bu illere 1937

¹⁷³ Bahar Toparlak, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Dördüncü Umumi Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faliyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 53, Ocak-Şubat 2016, s.224.

¹⁷⁴ Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.82.

¹⁷⁵ Engin Çağdaş Bulut, “Devletin Taşradaki Eli; Umumi Müfettişlikler”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.11, Sayı. 21, Bahar 2015, s.92.

¹⁷⁶ Ahmet İnel, “MGK ve Umumi Müfettişlikler”, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/mgk-ve-umumi-mufettislikler-870268/>, (19 Aralık 2018).

¹⁷⁷ Hakan Bacanlı, “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, *(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ün. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2012)*, s.81.

yılında Erzincan da eklenecektir) Dördüncü Umumi Müfettişlik kurulur.¹⁷⁸ Umumi Müfettişlikler buldukları bölgedeki yönetimin en üst seviyesinde bulunan birimlerdi. Başta valiler olmak üzere, müfettişlik sınırları içerisinde görev yapan tüm memurlara hesap sorabilme ve emir verebilme; güvenliği tehdit eden bir durumla karşılaşıldığında sıkıyönetim ilanını İçişleri Bakanlığı'ndan isteyebilme; valilerin kararlarını red ya da onay yetkisine sahip olma gibi geniş yetkilere sahipti.¹⁷⁹ Ancak Dördüncü Müfettişliğe diğerlerine göre daha geniş yetkiler verilmişti.¹⁸⁰ Buna göre Dördüncü Umum Müfettişi, vilayete ilgili meselelerde ayrıca memurlar hakkında, vekillerin kanunen sahip oldukları bütün haklara sahipti.¹⁸¹ Mesela Vali gerekli gördüğü takdirde kaza ve nahiyelerin sınırlarını dahi değiştirebilirdi.¹⁸² En önemlisi bu müfettişliğin aldığı kararlar ve uygulamalar kanuni itiraza imkan vermeyecek şekilde düzenlenmişti.¹⁸³ Abdullah Alpdoğan, bölgenin hem genel valisi, ordu komutanı ve hem de bölge savcısı olarak görevlendirilmişti. 1943 yılına kadar görevini sürdüren Alpdoğan'ın yerine aynı tarihte Korgeneral Muzaffer Ergüder atanmıştır.¹⁸⁴ 31 Aralık 1946 yılında olağanüstü şartların ortadan kalkması ile yürürlüğe giren 4996 nolu kanunla, Tunceli vilayeti de merkezden atanan bir valiliğe sahip olmuştur.¹⁸⁵ Ancak Müfettişliklerin hukuken ortadan kaldırılması çok partili hayata geçildikten sonra 1950'lerin başında DP döneminde gerçekleşecektir.

C. 1939 SEÇİMLERİ: BİNGÖL, TUNCELİ

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 4 Ocak 1936 yılında *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2885 numaralı kanunla, Tunceli ve Bingöl illeri kurulmuş ve böylece bu iki il mecliste tekrar doğrudan temsil edilir hale, 1939 seçimleri ile gelmişti. 1935 seçimlerinde 57 olan seçim çevresi, Bingöl ve Tunceli dışında 3 ilin daha kurulmasıyla 62'ye yükselmiştir.¹⁸⁶ Bu tarihe gelindiğinde Doğu ve Güneydoğu

¹⁷⁸ Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İstanbul: İletişim Yay., 2003, s.230; Bacanlı, s.81.

¹⁷⁹ Bulut, ss.98-99.

¹⁸⁰ Bulut, s.94.

¹⁸¹ Bulut, s.99.

¹⁸² Akgül, **Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler**, s.62.

¹⁸³ Murat Yüksel, "Ulus Devletin Dersimle Teması", **Herkesin Bildiği Sır Dersim**, Şükrü Aslan (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 2011, s.369.

¹⁸⁴ Toparlak, s.226.

¹⁸⁵ Bulut, s.94.

¹⁸⁶ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.221.

Anadolu'da vuku bulan ayaklanmaların çoğu bastırılmıştı. Çok partili hayata geçilinceye dek Bingöl ve Tunceli illeri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinin çoğu gibi mecliste ve CHP içerisinde, bu illerle herhangi bir bağı olmayan kişiler tarafından temsil edilmişlerdir. 1927'de 63 ilin 57'sinde örgütlenmiş durumda olan CHP'nin yerel örgütünün bulunmadığı altı ilin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeydi. CHP yönetimi Zamanla buradaki örgütlenmenin önündeki güçlükler ya da örgütlenmeye gerek duymayışı dolayısıyla buradaki örgütlerini tamamıyla kapatma yoluna gitti. Böylece 1935 sonu itibariyle CHP'nin örgütlü olmadığı il sayısı 12' ye yükseldi. Bu iller arasında 1927'den başlayarak Bingöl ve Tunceli de vardı.¹⁸⁷ Yerel örgütlerin olmayışı bu illerin CHP'nin 1935 ve 1939 yıllarında yaptığı kongrelere de temsilci göndermemeleri anlamına geliyordu. Sonuç olarak bu durum, Bingöl ve Tunceli için, bu kongrelerde seçilen ve bu illerle hiçbir bağı olmayan milletvekilleriyle temsil edilecekleri anlamına geliyordu.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatından sonra, İsmet İnönü 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Milli Şef olarak adlandırılan İsmet İnönü döneminin ilk seçimleri 26 Mart 1939 yılında, zamanından önce yapıldı. Bu seçimler açısından yaşanan yeniliklerden biri, milletvekilleri adaylarının belirlenmesi için, ilk kez belirli seçim çevrelerinde ikinci seçmenlerle düzenlenen danışma toplantıları yapılmasıdır. Bu şekilde halka yönetime katılabildiği görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Bu toplantılar 28 ilde yapılabilmektedir. İnönü, tek parti döneminin katı uygulamalarını yumuşatmaya çabalamaktadır.¹⁸⁸ bu seçimlerde de bir önceki seçimde uygulanan yasalar geçerli olmuş, CHP bu seçimlere de tek parti olarak katılmış ve seçimleri kazanmıştır. İnönü seçimlere katılımın yüksek olması için büyük çaba göstermiştir. Nitekim bu seçimler onun için bir güvenoyu anlamı da taşıyacaktır. Onun bu çabaları sonuç vermiş ve seçime katılım ikinci seçmenler arasında %77,8 olmuştur.¹⁸⁹ 1939 yılında Bingöl'ün ikinci seçmenlerinin sayısı 177 ve katılım oranı %80 olarak gözükmektedir. Tunceli'nin ise ikinci seçmen sayısı 225 katılım oranı ise %88.5 olarak gösterilmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.215.

¹⁸⁸ Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", **Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı**, Mehmet Ö. Alkan (haz.), İstanbul: Oğlak Yay., 2006, s.328.

¹⁸⁹ Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", s.340.

¹⁹⁰ Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", s.344.

1939 seçimlerinde meclise Bingöl'den iki; Tunceli'den ise üç milletvekili seçilmiştir. Bu milletvekilleri şunlardır: Bingöl VI. (1939-1943) Dönem Milletvekili Feridun Fikri Düşünel ve Necmettin Sahir Sılan'dır. İki milletvekili de Bingöl doğumlu değildir. Bu bağlamda, Bingöl'den seçilen milletvekilleri, doğum yeri ve temsil edilen il açısından örtüşmemektedir. Bu durum Tunceli ili için de geçerlidir. Tunceli ilinden IV. meclise üç milletvekili seçilmiştir. Haydar Rüştü Öktem 1896 Trabzon doğumludur. Mithat Yenal; Gümüşhane ve Sami Erkman ise 1883 Yanya (Yunanistan) doğumludur. Bingöl ve Tunceli illeri de dahil olmak üzere, VI. Mecliste yerellik oranı diğer bölgelere oranla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çok düşüktür.¹⁹¹ Bingöl ve Tunceli milletvekillerinin tamamı yüksek tahsil görmüş Cumhuriyet bürokratlarıdır.¹⁹²

D. 1943 SEÇİMLERİ: BİNGÖL VE TUNCELİ

1939 Seçimlerinde istediği meşruiyeti sağlayan İsmet İnönü, parti ve hükümetten sonra meclis üzerinde de otoritesini kurup, üyelerinin çoğunun kendi onayından geçtiği, yeni bir meclis oluşturmuş oldu. Ancak hem iç hem de dış siyasette onu zorlu bir dönem beklemekteydi. Dış siyasette İkinci Dünya savaşı patlak vermiş, bu durumun olumsuz etkisi zaten kötü durumda olan ekonominin daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüşmesine neden olmuştu. Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla başlayan II. Dünya Savaşı sırasında İnönü, Almanya, Japonya ve İtalya'nın oluşturduğu Mihver Devletleri ile; İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD'nin oluşturduğu blok arasında bir denge siyaseti gütmeye çalışmıştır. 1945 yılında Mihver Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlanan savaş boyunca Türkiye'de bir savaş ekonomisi uygulanmıştır. Çalışan nüfusun büyük bir kısmı silah altına alınmış, iş gücü ve kaynak sıkıntısı artmış, üretimde ise düşüşler gerçekleşmiştir. Bütçenin önemli bir kısmı savunma giderlerine harcanırken, yatırımlar durmuş, üretim yerinde saymıştır.¹⁹³ Ekonomideki bu kötü gidişat halk arasındaki huzursuzlukları arttırmış ve CHP iktidarına karşı ciddi anlamda bir toplumsal tepki doğurmuştur. Bu toplumsal tepki,

¹⁹¹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.254.

¹⁹² Milletvekillerinin kısa öz geçmişleri için bkzn: *Ekler*, ss.250-252.

¹⁹³ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914- 2007)*, Ankara: İmaj Yay., 2007, ss. 115-117.

ileride CHP'nin çok partili siyasal yaşama geçmesinde önemli etkenlerden biri olacaktır.¹⁹⁴

1943 seçimleri, tek parti döneminin son genel seçimi olmasının yanında, Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanunu olan 14 Aralık 1942 tarihli 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu'na göre yapılmıştır. Bu kanun sadece 1943 seçimlerinde uygulanacaktır.¹⁹⁵ Çok fazla değişiklik getirmeyen bu yasayla, o güne kadar sık sık çıkarılan seçimlerle ilgili yasaların daha düzenli hale getirilmesi sağlanmıştır. 1943 seçimleri yine iki dereceli basit çoğunluk sistemine göre yapılmıştır ve CHP tek parti olarak seçimlere girmiş ve kazanmıştır.¹⁹⁶ Alkan, bu seçimin en önemli özelliklerinden birinin, bazı seçim çevrelerinde seçilecek milletvekili sayısından fazla aday gösterilmesi ve böylelikle ikinci seçmenlere ilk kez tercih hakkının tanınması olarak değerlendirir.¹⁹⁷ Aday sayılarının fazla gösterildiği seçim bölgeleri arasında Bingöl ve Tunceli illeri yoktur. Doğu ve Güney Doğu Anadolu illeri içerisinde Diyarbakır'dan 3; Elazığ'dan 1; Erzurum'dan 2; Gaziantep'ten 1; Malatya'dan 2 aday olmak üzere 5 seçim çevresinde fazla aday gösterilmiştir. Türkiye genelinde 39 seçim çevresinde toplamda 78 fazla aday gösterilmiştir.¹⁹⁸

1939' da VI. Dönem Bingöl milletvekili olarak, daha sonraki dönemde VII. Meclis'e (1943-1946) Tunceli vekili olarak seçilen, Necmettin Sahir Sılan söz konusu iller hakkında Cumhuriyet Halk Partisi'ne çeşitli raporlar sunmuştur. Bu raporlarda, bu iki ille ilgili olarak, 1930'ların sonu ile 1950'lerin başlarına kadar olan dönemde nüfus, ekonomik faaliyetler, eğitim, sağlık, coğrafya ve iklim koşulları, idari yapı gibi konularda ayrıntılı bilgiler sunmuştur. Bu raporlara göre, 1940'lı yılların başında idari olarak Çapakçur olan Bingöl il merkezinin Genç'e taşınması, gibi bir konu gündemdedir. Ayrıca Sılan, yine coğrafi şartların ve iklim koşullarının zorluğu nedeniyle merkez ilçe ile olan bağlantısının kurulamaması ve ulaşımın zorluğu gibi nedenlerle, Kiğı ilçesinin Erzincan ya da Erzurum iline bağlanması yönünde bir öneride

¹⁹⁴ Kadri Unat, "Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları", **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Sayı.56, Bahar 2015, s.216.

¹⁹⁵ Kılağız, s.77.

¹⁹⁶ Kılağız, s.aynıyer.

¹⁹⁷ Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", s.345.

¹⁹⁸ Mehmet Ö. Alkan, "Milli Şef'li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", ss.357-358.

bulunmaktadır.¹⁹⁹ Hatırlanacağı üzere Bingöl ili 1936'da oluşturulurken Kiğı ilçesi Erzincan ilinden alınıp Bingöl'e bağlanmıştı. Nüfus itibariyle öncelikle 1935 yılında yapılan nüfus sayımına değinilmiş ve Bingöl ilinin kazalarla birlikte nüfusunun 72.062 olduğu tespitinde bulunulmuştur. 1940 yılındaki sayıma göre ise nüfusun 70.027 olduğu ve nüfus kaybının en fazla olduğu ilçenin Kiğı kazası olduğu belirtilmiştir. Nüfus kaybının nedeni olarak da yaşam şartlarının zorluğu nedeniyle meydana gelen ölüm olayları ve yine aynı nedenle bazı vatandaşların başka yerlere nakillerinden kaynaklı olabileceği belirtilmiştir.²⁰⁰

Yine 1940 yılında CHP genel merkezine verdiği bir raporda Sılan, bölgedeki okuma yazma oranının çok düşük olduğunu ve ilde yaşayanların %80'inin Türkçe'yi konuşamadığını belirtmektedir.²⁰¹ Sılan, Eğitim bütçesinin ilde bulunan eğitim çağındaki çocukların tümünün, ki bu rakamı 15.934 olarak vermektedir, eğitim görebilmesini sağlayabilecek miktardan çok uzak olduğunu, okula gidebilen çocukların, okul çağındaki çocukların sadece %6'sını kapsadığını belirtmektedir.²⁰² Bingöl'ün o dönemdeki yoksulluğuna da dikkat çeken Sılan, bölgedeki iklim koşullarının elverişsizliği ve tarımda çok ilkel yöntemlerin kullanılması gibi nedenlerle, ilin kendi kendine yetebilecek derecede bir ürün elde edemediğini ve halkın çok fakir olduğunun altını çizmektedir. Bölgenin temel geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetlerinin dahi yeterli düzeyde olmadığını ve bu konuda halkın desteklenmesi gerektiği konusunu ısrarla değişik tarihlerde yazdığı raporlarında vurgulamıştır.

CHP, Bingöl'ün merkezi ve ilçelerinde, Demokrat Parti'nin kurulmasının da etkisiyle, 1946 yılından sonra yoğun bir teşkilatlanma içerisine girmiştir.²⁰³ CHF'nin 1925'te Bingöl'ün merkez ilçesi olan Çapakçur'da bir teşkilatının olduğunu ve bu teşkilatın başında da Rüşdi Efendi'nin bulunduğunu, Şark İstiklal Mahkemesi yargılamaları sonuçlarının yer aldığı karar defterlerinden görülmektedir.²⁰⁴ Turhan,

¹⁹⁹ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan (drl.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s.6.

²⁰⁰ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, s.88.

²⁰¹ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, s.53.

²⁰² **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, s.52.

²⁰³ Savaş Sertel, **Tek Parti Döneminde Bingöl'de Kurulan CHP Teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları**, İstanbul: Libra Kitap, 2016, s.22.

²⁰⁴ Murat Turan, "Tek Parti Dönemi'nde İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatlarının Kapatılması Meselesi (1925-1927)", **Toplumsal Tarih**, Temmuz 2018, Sayı.295, s.55.

1925 isyanı sonrası, Doğu ve Güneydoğu'daki CHF teşkilatlarının çoğunun kapatıldığını ancak bazı mıntikalarda bu teşkilatların varlığını devam ettirdiğini belirtmektedir. 1927 yılında Elaziz şubesi faaliyette olan bir şube idi.²⁰⁵ Hatırlanacağı üzere bu tarihten, 1929 yılında Muş iline bağlanana kadar Bingöl ve 1936 yılında yürürlüğe giren bir kanunla il yapılıncaya kadar da Dersim, Elaziz iline bağlı idi. 1925'ten sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde, CHP teşkilatları işlevsizleştirilmiş olsa da, Halkevleri ve Halkodaları vasıtasıyla CHP ideolojisi buradaki halk kitlelerine benimsetilmeye çalışılmıştır. Şubat 1936 yılında, CHP'nin temel dayanağı olan Kemalist ideolojinin yayılmasında önemli bir rolü olan Halkevleri²⁰⁶'nin bir şubesi Bingöl'de kurulmuştur.²⁰⁷ Çapakçur Halkevi, başta dil alanında olmak üzere spor, temsil, güzel sanatlar, sosyal yardım ve köycülük alanında çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.²⁰⁸ Bu anlamda, 1936'da Bingöl ilinin teşekkülü akabinde, Çapakçur Halkevi'nin bir CHP kuruluşu şeklinde Bingöl'de faaliyetlerine başladığı ve bu sayede halkla yakın temas kurduğu söylenebilir. 1939 yılında verdiği raporda Sılan, CHP teşkilatının sadece Bingöl'ün Kiğı ilçesinde var olduğunu belirtmektedir.²⁰⁹ 1942 yılındaki bir diğer raporda ise, Bingöl il merkezinde bir parti teşkilatının kurulmaması konusundaki İdari Amirler'in tercihlerini sorgulamakta ve bu durumun bazı yanlış anlamalara neden olduğu belirtilmektedir.²¹⁰

Necmettin Sahir Sılan, 1943 yılında Tunceli milletvekili olarak seçilmiş ve bu tarihten sonra Tunceli ile ilgili CHP makamlarına verilmek üzere kapsamlı raporlar hazırlamıştır. Bu raporlarda, seçimlerin nasıl bir sosyo-ekonomik ortamda yapıldığıyla ilgili geniş bilgiler bulmak mümkündür. Bu bilgilere göre Tunceli'nin nüfusu 1935 yılında yapılan sayıma göre 107.100; 1940 sayımına göre ise 94.639'dur. Bu sayımlara göre, 1935 ile 1940 arasında büyük bir nüfus azalması söz konusudur. Sılan, bu eksikliğin Tunceli'de milletin yüksek menfaatleri için yapılmak istenen yeniliklere karşı yapılan mukavemeti kırmak için alınan tedbirler ve askeri hareketler sonucunda, yöre halkından bazılarının kaybolması, bazılarının başka bölgelere sürgün edilmeleri,

²⁰⁵ Turan, s.51.

²⁰⁶ Sertel, s.56.

²⁰⁷ Sertel, s.85.

²⁰⁸ Sertel, ss.91-107.

²⁰⁹ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, s.32.

²¹⁰ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, ss.181-182.

bazılarının ise son sayım esnasında mağaralara gizlenmiş olabilecekleri dolayısıyla oluştuğunu belirtmektedir.²¹¹

Sılan, eski devirlerde çok geri olan Tunceli yöresindeki eğitim işleriyle ilgili Cumhuriyetle birlikte büyük bir atılım gerçekleştiğini belirtmektedir. Ancak bu uğurdaki çalışmalar henüz vilayet sınırları içerisindeki beklentileri karşılamaktan çok uzaktır. Çemişgezek, Bingöl vilayetindeki Kiğı kazası gibi, diğer kazalara göre bu konuda daha iyi durumdadır. Vilayet sınırları içerisindeki 64 okuldan 33'ü Çemişgezek kazasıdır. 1940'lı yılların başında bu kaza sınırları içerisinde 117'si kadın olmak üzere toplam 1.088 kişi okuma yazma bilmektedir. Okullaşma oranının en fazla olduğu ilçe olan Çemişgezek'in yanı sıra diğer kazalarda da sayıca az da olsa okullar mevcuttur. Buradaki halk, çocuklarını okula gönderme konusunda Silan'a, göre isteklidir. Sonuç olarak Tunceli'de, eğitim çağına gelmiş olan kız çocuğu sayısı 8.850; erkek çocuğu sayısı 11.933 olmak üzere toplamda 20.783'tür. Okula giden çocuk sayısı ise 3.618'dir ve bu hesaplara göre okullaşma oranı Tunceli'de, tıpkı Bingöl'de olduğu gibi, %6 civarındadır.²¹² Bu rakamlar o dönemde bu iki ildeki eğitim düzeyi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Tıpkı Bingöl'de olduğu gibi burada da iklim ve arazi yapısı tarıma elverişli değildir. Hayvancılık da istenen oranda gerçekleşmemektedir. O dönemde ülkenin birçok yerinde olduğu gibi bu iki ilde de fakirlik had safhadadır.

Ulus devlet ideolojisini ve Atatürk ilkelerini geniş halk kitleleri arasında yaygınlaştırmak üzere kurulan ve etkili birer kitle eğitim kurumu olarak hareket eden Halkevi ve Odalarının²¹³ Tunceli ilinde de tüm imkansızlıklara rağmen faaliyette olduğu, yine Necmettin Sahir Silan'ın raporlarından anlaşılmaktadır. Eğitim, kültür, sanat, spor; bunun yanında hayvan yetiştiriciliği, tarım alanında bilgilendirme, köycülük konusunda da faaliyette bulunmuştur bu kurumlar. Tunceli'de ilk Halkevi 1937'de Pertek'te kurulmuştur. Halkodaları ise Halkevlerinin bulunmadığı yerlerde 1939 yılından itibaren açılmaya başlanmıştır. Tunceli' de 1937'den 1951' e kadar 3 halkevi ve 55 halkodası açılmıştır. Bu kurumların yöneticileri genel olarak kuruldukları yerlerin

²¹¹ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), s. 220.

²¹² Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), ss.251-257.

²¹³ Sertel, s. 14

zengin, güçlü ve ileri gelen ailelerinden oluşuyordu.²¹⁴ 1943 yılında hazırladığı bir raporda Sılan, Çemişgezek ilçesinde biri kaza merkezi diğeri Başvartinik nahiyesi olmak üzere iki; Hozat kaza merkezinde bir Halkodası; Mazgirt'te biri kaza merkezi diğeri Muhundu Nahiyesinde olmak üzere iki Halkodası; Nazimiye kaza merkezinde bir Halkodası; Ovacık kaza merkezinde bir Halkodası; Pertek'te bir Halkevi; Pülümür kazasında biri kaza merkezinde diğeri ise Tahsini'de olmak üzere iki Halkevi ve Odası bulunmaktadır.²¹⁵ 1951 yılında kapatıldıklarında Tunceli'de üç Halkevi ve 55 Halkodası mevcuttu. Bunlar batıda bulunan halkevleri ve odaları kadar aktif çalışmasalar da o dönemde bölgenin en önemli eğitim ve kültür merkezi olmuşlardır.²¹⁶

14 Ocak 1943'te meclis, son toplantısını yaparak, seçimin yenilenmesi yönündeki, 12 Ocak 1943 tarihli CHP Grup toplantısında alınan kararı oy birliğiyle kabul etmiş ve ülke seçim atmosferine girmiştir.²¹⁷ VII. Meclis seçimlerine giderken, önceki genel seçimlerde 62 olan il sayısı Hatay'ın ülke topraklarına katılmasıyla 63'e çıkmış, bunun dışında il sayısı açısından herhangi bir idari değişiklik olmamıştır. 16 Ocak'ta Dahiliye Vekili Recep Peker umumi müfettişliklere ve valiliklere bir an önce seçim çalışmalarına başlanmasını ve seçimin birinci safhasının 20 Şubat'a kadar tamamlanmasını tebliğ etti. 15-20 Şubat tarihleri arasında ikinci seçmenlerin seçilme işlemleri tamamlandı. Böylece ikinci seçmenler 28 Şubat'ta VII. Dönem (1943-1946) TBMM'sinin 455 milletvekilini seçmiş oldular.²¹⁸ Bu dönemde TBMM' ne Bingöl ve Tunceli'den ikişer milletvekili seçilmiştir. 1943 seçimleri neticesinde Bingöl'den Feridun Fikri Düşünsel ve Tahsin Banguoğlu²¹⁹ CHP milletvekilleri olarak, VII. Dönem (1943-1946) meclisinde Bingöl'ü temsil etmişlerdir. Feridun Fikri Düşünsel hatırlanacağı üzere bir önceki dönemde de Bingöl milletvekili olarak meclise gönderilmişti. Bu dönem bir değişiklik yapılarak Necmettin Sahir Sılan yerine, yine üst düzeyde eğitim görmüş bir dilbilimci olan Hasan Tahsin Banguoğlu seçilmiştir. Bahsedilen iki milletvekili de Bingöl doğumlu değildir. İki milletvekili de yüksek tahsilli kişiler arasından seçilmiştir. VII. Dönem (1943-1946) Tunceli milletvekilleri ise

²¹⁴ Savaş Sertel, "Tunceli'de Açılan Halkevleri ve Halkodaları (1937-1951)", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl.6, Sayı. XV, s.205.

²¹⁵ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, ss.341-342.

²¹⁶ Sertel, "Tunceli'de Açılan Halkevleri ve Halkodaları (1937-1951)", s.209.

²¹⁷ Unat, s.217.

²¹⁸ Demirel, **Tek Parti'nin İktidarı**, ss.273-277.

²¹⁹ Bknz: **Ekler**, s.252.

Hasan Üçöz ve Necmettin Sahir Sılan olmuştur.²²⁰ Bu iki vekil de Tunceli doğumlu değildir. Bu seçimlerde, vekillerin doğdukları ilde temsilci olarak seçilme oranları meclis genelinde %42,5'tur. Doğduğu ilden milletvekili seçilenlerin oranı Doğu Anadolu'da %33,3; Güneydoğu Anadolu'da ise %25'tir.²²¹ Ancak bu iki ilde de milletvekillerinin ayrı dönemlerde tekrar seçilmeleri anlamında bir süreklilik mevcuttur. Nitekim bir önceki dönem Bingöl milletvekili olan Düşünsel, yine Bingöl'den; Sılan ise Tunceli'den seçilmiştir. Tunceli 1943 seçimlerinde, bir önceki seçimden farklı olarak mecliste iki vekillikle temsil edilmiş, bir önceki vekillerin hiçbiri tekrar seçilememiştir.

²²⁰ Vekillerin kısa biyografileri için bkz: **Ekler**, ss.252-253.

²²¹ Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.296.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATIN İLK ON YILINDA BİNGÖL VE TUNCELİ'DE SEÇİMLER

A. 1946 GENEL SEÇİMLERİ (21 TEMMUZ)

Türkiye'de 1946 yılında ilk kez çok partili sisteme geçildi. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki yıllarda da çok partili siyasal hayata geçiş denemeleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimleriyle yaşanmıştı. Bilindiği gibi, sırasıyla 1925 ve 1930 yıllarında kurulan bu iki parti, Şeyh Said İsyanı ve halkın çok partili hayata hazır olmadığı gibi gerekçelerle kapatılmıştı. İlerleyen yıllarda, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yirmi üç yıl boyunca tek partili bir sistemle yönetilen Türkiye'nin çok partili sisteme geçiş arzusu, çeşitli dış ve iç etmenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. 1940'lı yıllara gelindiğinde II. Dünya Savaşı ve bu savaşta Türkiye'nin yansızlığının korunması gerekçe gösterilerek büyük bir baskı ortamı oluşturulmuştu. Herhangi bir siyasi parti kuruluşunu örgütleyebilme yolları kapatılmış, grevler yasaklanmış, basın tam bir denetim altına alınmış, polise ise olağanüstü yetkiler verilmişti.²²² Öte yandan II. Dünya Savaşı sonrası Almanya'daki Nazi iktidarının yenilmesi, dünya siyasetinde demokrasi ve özgürlük kavramlarının ön plana çıkmasını beraberinde getirmişti. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde meydana gelen değişiklikler; baskıcı ve otoriter rejimlerin siyaset sahnesinden çekilmesi, demokrasi gibi kavramların ön plana çıkması ve böyle bir ortamda Türkiye'nin kendini demokratik devletlere kabul ettirebilmesi, dış politikada bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Ayrıca içte de halk yığınları arasında tek partili rejime karşı olumsuz bir hava mevcuttu. Tüm bu koşullar altında, Kongar'ın da belirttiği gibi, Türkiye ya tek parti yönetimi altında baskıcı bir rejime doğru ilerleyecek ya da düzen demokratikleşmeye doğru evrilecekti.²²³ Nitekim düzenin demokratikleştirilmesi yönünde yol alınmaya başlandı ve “şaiBELİ” ve “hileli” gibi tabirlerle de anılsa 1946

²²² Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006, s.144.

²²³ Kongar, s.aynı yer.

yılında çok partili ilk seçim yapıldı. Çok partili döneme geçilirken kurulan ilk parti, 1945 yılında Nuri Demirağ'ın liderliğini yaptığı *Milli Kalkınma Partisi*'ydi. 14 Mayıs 1946' da *Türkiye Sosyalist Partisi* ve takiben *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi*'nin kuruluşu izledi. Ancak bu partiler kısa bir süre sonra kapatıldı.²²⁴ Daha sonra 7 Ocak 1946 yılında, Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki muhalefetin başını çeken Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından *Demokrat Parti* kuruldu.²²⁵

Tarihe “şaiBELİ” ya da “hileli” seçim olarak geçen 1946 seçimlerinden önce 6 Haziran 1946'da yeni bir seçim kanunu yayınlandı. Bundan böyle seçimlerin tek dereceli ve yine çoğunluk esasına göre yapılacağı bu kanunla yürürlüğe sokuldu. Böylece 1876 yılından beri uygulanan iki dereceli seçim sistemi terkedildi. Ancak "açık oy- gizli tasnif" yönteminin kullanılması ve denetimin adli birimlere değil de idari birimlere bırakılması, ayrıca seçim öncesi, esnası ve sonrasında yaşanan bir takım baskı ve hileler 1946 seçim sonuçlarını şaiBELİ hale getirdi. 1946 seçimleri, DP'nin tüm itirazlarına rağmen, olması gerekenden bir yıl daha erken bir tarihte yapılmıştır. DP liderleri, seçimler erkene alındığı için seçime girip girmeme konusunda tereddüt içerisinde olmalarına rağmen seçime girme kararı aldı.²²⁶ Meclisteki 465 sandalye için Demokrat Parti, sadece 273 aday gösterebilmişti. Bu adaylar içerisinde sadece 62'si seçilebildi. Ancak bu sonuç Demokrat Parti'ye verilen desteğin çok gerisindeydi. Karpat'ın altını çizdiği gibi, düşünce ve çıkar farklılığına, partinin programı tam olarak bilinmemesine rağmen Demokrat Parti, ülkedeki tüm karşıt gruplarca desteklenmişti.²²⁷ Ancak bu destek yukarıda kısaca bahsedilen nedenlerden dolayı oylara yansımamıştı. Demokratik bir ortamda gerçekleşen 1950 seçimleri ile DP mecliste yüksek bir oy oranıyla temsil edilecekti. 1946 seçimlerinde Türkiye genelinde CHP 396, DP ise 62 milletvekilliği kazanmıştır.

²²⁴ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (Cilt: 1)*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003, s.160.

²²⁵ Alkan, “Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”, s.53.

²²⁶ Alkan, “Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”, s.aynı yer.

²²⁷ Kemal H. Karpat, *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, New Jersey: Princeton University Press, 1959, s.166.

1. Bingöl'de 1946 Genel Seçimleri

1946 yılına gelindiğinde Bingöl merkezi Çapakçur olan, Sağyer Deresi'nin geçtiği vadide kurulu küçük bir kasaba görünümündedir. Bölgede 1939-1943 arası milletvekili olan Necmettin Sahir Sılan'ın, 1942 yılında CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği raporda, 1940'lı yılların ortalarına kadar Bingöl şehir merkezinin Genç'e taşınmasıyla ilgili konunun gündemde olduğunu hatta Çapakçur'da yapılması planlanan hükümet binasının yapımının bu konunun gündemde olmasından dolayı durdurulduğunu öğreniyoruz.²²⁸ 1945 yılında yapılan nüfus sayımına göre Bingöl nüfusu 75 510'dur. Bölgede okur-yazar oranı çok düşüktür. 1945 yılında il merkezi ve ilçe merkezlerinde yaşayanların sayısı, yani şehirli nüfus 4 519 iken; kırsal nüfus 70 991'dir.²²⁹ Yani bu dönemde Bingöl'de de nüfusun neredeyse tamamı köylerde yaşamaktadır.

21 Temmuz 1946 yılında yapılan ilk çok partili genel seçimlerin Bingöl'de, nasıl yapıldığıyla ilgili elimizde çok fazla veri yoktur. Ancak bu seçimlerin de tek parti döneminden kalma alışkanlıklarla gerçekleştirildiği varsayılabilir. Seçimler sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi %100 oranında bir oy almıştır. Demokrat Parti, ülke genelinde teşkilatlanmasını tam olarak gerçekleştiremeden seçimlerin bir yıl erkene alınması sonucu 16 ilde seçimlere katılamamıştı. Bu illerden biri de Bingöl idi.²³⁰ Sonuç olarak 1946 seçimleri Bingöl'de tek bir partinin katılımıyla gerçekleşmiştir. 1946 seçimleri ile ilgili iller bazında veri kaynağına ulaşamadığından,²³¹ Bingöl ilinde seçime katılım, partilere göre kullanılan oy sayısı gibi veriler de bulunmamaktadır. Türkiye geneline bakıldığında CHP'nin oy oranı %85,4 olup, 465 olan sandalye sayısının 397'sine ulaşmış; DP, 13,1 oy oranıyla 61 milletvekilliği kazanmış; Bağımsızlar ise 0.6 oy oranıyla 3 milletvekilliği kazanmışlardır. Seçimlerin yapıldığı koşullar dikkate alındığında, bu sonuçların tıpkı Türkiye'nin diğer birçok şehrinde olduğu gibi Bingöl'de de siyasi eğilimi tam olarak yansıtmadığı söylenebilir. VIII. Dönem (1946-1950) milletvekillerinin seçildiği, 1946 seçimlerinde Bingöl'den bir önceki seçimde olduğu gibi Feridun Fikri Düşünsel ve Tahsin Banguoğlu yeniden milletvekilliğine seçilmiştir.

²²⁸ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), s.133.

²²⁹ Bingöl İl Yıllığı 1967, s.25.

²³⁰ H. Özdemir, "Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi", *Türkler*, 16, Ankara, 2002, ss, 878-900.

²³¹ http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=152, (3 Ağustos, 2017).

Bu seçimlerde de Tek Parti döneminde olduğu gibi adaylar, parti merkezinden atanan kişiler olmuş; Bingöl doğumlu adaylara yer verilmediği için, Bingöl'ün mecliste temsiliyeti açısından yerellik olgusu göz ardı edilmiştir.

2. Tunceli'de 1946 Genel Seçimleri

Tunceli vilayeti, 04.01.1936 yılında yürürlüğe giren 2885 nolu kanuna göre; Elazığ Vilayeti'nin Çemişgezek, Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık, Pertek ve o dönemde Erzincan iline bağlı Pülümür kazalarının bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştu. 2884 sayılı kanunla Tunceli Vilayeti'nin yönetimi için özel hükümlerle Korgeneral rütbesinde bir vali atanmıştı.²³² 23.06.1937'de yürürlüğe giren 3223 sayılı kanuna göre ise merkez Mameki olmak üzere Kalan kazası kurulmuştu. 1943 yılı itibarıyla, Tunceli vilayeti sınırları içerisinde 8 kaza, 21 nahiye, 388 köy mevcuttu.²³³ 1940 sayımına göre Tunceli nüfusu 94. 639'dur.²³⁴ Okuma-yazma oranı ve okullaşma oranı oldukça düşüktür. Türkiye'de çok partili siyasal hayata girildiği dönemde Tunceli'de siyaset alanı, Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi, CHP tarafından kontrol edilmekteydi. Tunceli ilinde de CHP, kitleleri Halkevleri ve Halkodaları vasıtasıyla yönlendirmekteydi. 1946 yılında yapılan seçimlere DP'nin 16 il dışında Türkiye'nin diğer illerinde seçimlere katılmadığı daha önce belirtilmişti. Tunceli bu 16 il içinde yer almadığı için, 1946 yılında DP Tunceli'de de seçimlere katılmamıştır. Savaş Sertel, arşiv belgelerine dayanarak hazırladığı çalışmasında Tunceli'den, VIII. Dönem meclisine seçilmek isteyen 21 aday aday olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında Diyarbakır eski valisi Cemal Bardakçı ve Tunceli ile ilgili iki kitap yazmış olan Naşit Hakkı Uluğ dikkat çekici isimlerdir. Adaylar genellikle bürokrat kökenli olmakla birlikte, değişik meslek gruplarından adayların da olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.²³⁵ Bahsedilen dönemde Tunceli milletvekili olan Necmettin Sahir Silan, 1949 yılında CHP Genel Sekreterliğine yazdığı bir raporda Tunceli'de muhalefet teşebbüsünün ilk olarak 1947 yılında yani 1946 seçimlerinden sonra başladığını ifade

²³² **Tunceli İl Yıllığı 1973**, İzmir: Ticaret Matbaacılık A.Ş., s.23.

²³³ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953)**, ss.193-194.

²³⁴ **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953)**, s.219.

²³⁵ Savaş Sertel, "Çok Partili Dönemde Senato ve Parlamento'ya Seçilen Tunceli Temsilcileri (1946-1973)", **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt.5, Sayı.10, s.92.

etmiştir.²³⁶ 1946 seçimlerinde, Diyarbakır'ın Lice ilçesinde sandık kurulunda görevli olan Tarık Ziya Ekinci, bahsedilen seçimde uygulanan açık oy gizli tasnif yöntemiyle sonuçların nasıl değiştirildiğine dair canlı tanıklık yapmaktadır. Bu tanıklık seçimlerin nasıl bir ortamda yapıldığı ile ilgili ipuçları vermektedir. Ekinci, 1946 seçimlerinde yaşadığı anekdotu şu şekilde anlatmaktadır:

“(...) Gelen seçmenler gözümüzün önünde oylardan birini alıyor ve sandığa atıyordu. Oy kullananların büyük çoğunluğu DP'nin oylarını kullanmışlardı. Sandıkta CHP'nin oyu ya hiç yoktu ya da birkaç taneydi. Oylama bittikten sonra başkan, sandığı ve kullanılan oyları toplayarak kaymakamlığa gitti. (...) CHP ilçe yöneticilerinin huzurunda, kaymakamın başkanlığındaki tasnif ve birleştirme kurulu, oyların tümünün CHP için kullanıldığını beyan eden bir tutanak hazırlayarak vilayete gönderdi.”²³⁷

Bu seçimlerde Tunceli'de CHP, oyların tamamını alarak birinci parti olmuş, Necmettin Sahir Silan tekrar seçilmiştir. Mahmut Tan da bu partiden Tunceli'yi temsilen VIII. Meclise gönderilen bir diğer vekildir. İki vekil de Tunceli doğumlu değildir. Bu anlamda Tunceli ili de Bingöl gibi hala iktidarın belirlediği bürokratlar tarafından temsil edilmektedir. Ancak çok partili siyasal hayatın gerekleri yerine getirilerek yapılan ilk seçimler olarak kabul edilen 1950 seçimleriyle bu durum değişmeye başlayacaktır.

B. 1950 GENEL SEÇİMLERİ (14 MAYIS)

1946 seçimleri ile 1950 seçimlerine kadar olan dönem, sıklıkla parti içi ve partiler arası çekişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1946 seçimlerinden sonra 5 Ağustos 1946'da toplanan meclis, cumhurbaşkanlığı için aday belirlemiş ve CHP adayı İnönü, Cumhurbaşkanlığına yeniden seçilmiştir. Yeni meclis, DP'nin gözünde seçimlerin şaibeli olması dolayısıyla, meşru değildi. Ancak buna rağmen meclise katılan DP, kendisini meşru bir muhalefet partisi olarak ortaya koymak istemekteydi.²³⁸ Bu arada DP içerisinde de önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Parti içerisinde başlayan tartışmalar kısa süre sonra bir temizlik operasyonuna dönüştü. Celal Bayar ve Adnan

²³⁶ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), s.368.

²³⁷ Tarık Ziya Ekinci, *Lice'den Paris'e Anılarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.180.

²³⁸ Cemil Koçak, *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 2004, s.183.

Menderes bu mücadeleden zaferle çıktı. Partiden ihraç edilen birtakım milletvekilleri mecliste "Müstakil Demokratlar" adıyla bir grup oluşturdular. Diğer bir kesim de Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi'ni kurdu.²³⁹ İktidar ve muhalefet partisi arasındaki gerginlik, İsmet İnönü'nün, 12 Temmuz 1947'de yayınladığı, tarihe "12 Temmuz Beyannamesi" olarak geçen ve Cumhurbaşkanı'nın her iki partiye de eşit mesafede olduğunu belirten ayrıca muhalefet partisine demokratik kurallar çerçevesinde faaliyetlerine devam edebilmesi için gerekli güvenceleri sağlamayı taahhüt eden beyannamenin açıklanmasıyla, biraz da olsa azaldı. Bu beyannameyi Kongar, Türkiye demokrasisinin gelişmesi açısından önemli bir merhale olarak görür. Bu bildiri, sertlik yanlısı, dönemin Başbakanı Recep Peker'in istifasıyla sonuçlandı. Peker'den sonra göreve gelen Hasan Saka hükümeti de 14 Ocak 1949'da muhalefetin sert eleştirilerine dayanamayarak görevi bıraktı. Liberal eğilimleriyle bilinen bir isim olan Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Böylece VIII. Dönem TBMM'de dördüncü hükümet göreve gelmiş oldu. Bu hükümet yeni seçim yasasını kabul ederek, adeta 1950 seçimlerine ülkeyi hazırlamış oldu.²⁴⁰ 16 Şubat 1950 tarihinde CHP ve DP'nin üzerinde anlaşıldığı yeni seçim kanunu ile, tek dereceli, eşit ve gizli oy, açık tasnif usulü ile seçimlerin yargı denetimine açık olduğu bir sistem getirilmiş oldu. Ayrıca siyasi partiler sandık kurullarında temsilci bulundurabileceklerdi.²⁴¹

1950 seçimlerine giderken Türkiye siyasetinde on bir partinin siyasi faaliyet içerisinde bulunduğu görülür. Bu partiler şunlardır: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Millet Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türk Muhafazakar Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, ve Yalnız Vatan İçin Partisi. 1950 seçimlerine ise Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi ve Millet Partisi katılabilmıştır.²⁴² 1946 seçimleriyle karşılaştırıldığında demokratik bir ortamda seçimlerin yapılması sağlandı ve Türkiye toplumu, gerçek anlamda 1950 seçimleriyle çok partili seçimlerle tanışmış oldu.

²³⁹ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, s.148.

²⁴⁰ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, ss.147-148.

²⁴¹ Atacan Şahin, "Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçmen Davranışları", <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/1946secimleri.pdf>, s.10, (4 Ağustos, 2017).

²⁴² Erol Tuncer, **1950 Seçimleri**, Ankara: TESAV, 2010, s.13.

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelmesi, modern Türkiye tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çok partili hayata 1946 yılında geçilmiş olmasına rağmen Türkiye'de demokratik ve hukuk kurallarına uygun ilk seçim, 14 Mayıs 1950 yılında yapılmıştır. Bu seçimlerde, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu uygulanmıştır. Buna göre seçimler listeli basit çoğunluk sistemine göre genel, eşit, gizli oy-açık sayım ve seçimlerin serbestliği ilkeleri çerçevesinde yapılmıştır. Seçimler aynı zamanda yargı güvencesindedir.²⁴³ Filiz Çolak, 1950 seçimlerinin iki önemli özelliği olduğunu söylemektedir. Güvenilir bir seçim kanunu kabul edilerek ilk tek dereceli seçim olması ayrıca kapalı salon toplantılarının yapılmasının yanında, köy ve kasabaların milletvekili adayları tarafından gezilerek halkla yakın temas sağlanan bir seçim kampanyası yürütülmüş olması nedeniyle de tek parti döneminde yapılan seçimlerden ayrıldığını belirtir.²⁴⁴ Seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanan DP milletvekillerinin toplumsal özelliklerinin tek parti dönemi milletvekilleriyle karşılaştırıldığında bir takım farklılıklar gösterdikleri; buna göre DP milletvekillerinin yaş ortalamalarının daha genç olduğu, seçim bölgeleriyle çok daha köklü ilişkilere sahip oldukları, üniversite eğitimi görmüş olanların daha az; buna karşılık ticaret ve hukuk alanında eğitim alan milletvekillerinin daha fazla olduğu görülmektedir. CHP ile olan en büyük farklılığın ise asker kökenli neredeyse hiç milletvekilinin olmamasıdır. Böylece 1950 seçimleriyle, geleneksel seçkinlerden çok farklı bir kesim iktidara gelmiş oldu.²⁴⁵

1950 seçimlerinin yapıldığı dönemde Türkiye nüfusu 20 947 188'dir. Nüfusun %74,06'lık gibi büyük bir kısmı kırlarda; %25,04 gibi bir kısmı ise kentlerde yaşamaktadır. Okur- yazarlık oranı ise erkeklerde %45,52; kadınlarda %19,45'dir. Buna göre bu tarihlerde toplumdaki okuma-yazma oranı %32,37'dir.²⁴⁶ DP, 8 Mayıs 1950 tarihinde seçim beyanamesini yayınlamıştır. Bu beyannameye göre o dönemde nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köylülerle ilgili vaatler büyük bir yer tutmuştur. Türkiye'nin kalkınabilmesi için dış sermayeye ihtiyaç duyulduğu gerçeğinin kabul

²⁴³ Kılağız, s.95.

²⁴⁴ Filiz Çolak, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)", [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354625&/Türkiyede-Cok-Partili-Hayata-Geçis-ve-Demokrat-Parti-\(1945-1950\)-/Filiz-Colak-](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354625&/Türkiyede-Cok-Partili-Hayata-Geçis-ve-Demokrat-Parti-(1945-1950)-/Filiz-Colak-), (17 Ekim 2017).

²⁴⁵ Erik Jan Zürcher, s.323.

²⁴⁶ Şahin, ss.11-12.

edilmesi gerektiği, aksi takdirde gelişmenin uzun yıllar alacağı dile getirilmiştir. Tüm halkın hiçbir ayırım gözetilmeden eşit sayılacağı, milli birliğin sağlanması için de gereken hassasiyetin gösterileceğinin altı çizilmiştir. Son söz olarak da "Söz milletindir." İfadesi kullanılmıştır. Buna karşılık 27 Nisan 1950 tarihinde açıklanan CHP seçim bildirgesi ise "Takdir Milletimizindir." başlığı altında 26 maddeden oluşan bir beynamedir. CHP de öncelikli olarak köylülerin sorunlarına değinmiş ve özel teşebbüse destek vereceği konuları üzerinde durmuştur. Millet Partisi ise iktidardan duydukları bıkkınlığı vurgulayarak her konuda hürriyet taraftarı olduklarını seçim çalışmalarında dile getirmiştir. Seçime Milli Kalkınma Partisi de sadece İstanbul ilinde 20 adayla katılmıştır.²⁴⁷ Bu yüzden aşağıdaki tabloda gösterilmeyecektir. MKP önce sadece İstanbul'da seçime katılacağını açıklasa da toplam 6 ilde seçime katılmıştı. Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi ise sadece İstanbul'dan aday gösteriyorlardı.²⁴⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yayınladığı Beyanname, siyaset sahnesindeki gerginliği azaltmış gibi görünse de 1950 seçimleri yine gergin bir ortamda yapılmıştır. Örgütlenme, propaganda aynı zamanda iktidarda bulunmanın getirdiği avantajlara rağmen CHP, bu seçimde, bir önceki seçimle karşılaştırıldığında yüksek oranda bir oy kaybetmiştir. İktidar ve muhalefet partisinin üzerinde anlaştıkları yeni bir yasayla seçime gidilmesi, bu seçimleri 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimden farklı kılmıştır. Daha demokratik bir ortamda gerçekleşen seçimlerde ilk defa radyo, gazete ve afişler kullanılmıştır. Bu nedenle bu seçimlere "beyaz ihtilal" ya da "afişli seçim"²⁴⁹ de denmiştir. 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde, 27 yıllık CHP iktidarı son bulmuş, DP büyük bir seçim zaferi kazanmıştır. 1950 seçimleri sonucunda oluşan tablo, başka birçok nedenle birlikte 1946 yılında yaşanan usulsüzlüklere bir tepki anlamına da geliyordu. Seçim sonuçlarına göre DP oyların %55,2'sini alarak 416 milletvekilliği kazanırken; CHP oyların 39,6'sını alarak 69 milletvekilliği kazanıyordu. Seçimlere 22

²⁴⁷ Sabit Dokuyan, "1950-1954-1957 Milletvekili Genel Seçimlerinin Kocaeli'deki Yansımaları", <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/141.pdf>, (17 Ekim 2017).

²⁴⁸ Dokuyan, (17 Ekim 2017).

²⁴⁹ Alkan, "Milli Şefli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)", s.54.

ilde katılabilen Millet Partisi ise oyların %4,6'sını alarak 1 milletvekilliği kazanmıştır. Aynı şekilde Bağımsız adaylar da %0,6 oy oranıyla 1 vekil çıkarabilmişlerdir.²⁵⁰

Tablo 8
Türkiye 1950 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	8 905 743		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	7 953 085		
Seçime Katılım Oranı (%)	%89,3		
Geçerli Oy Sayısı	-		
Milletvekili Sayısı	487		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	3 148 626	39,6	69
Bağımsızlar	44 537	0,6	1
DP	4 391 694	55,2	416
Millet Partisi	368 537	4,6	1

■ CHP ■ Bağımsızlar ■ DP ■ Millet Partisi

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1950 Genel Seçimleri

1950 yılında Bingöl'ün nüfusu 97 328'dir. Nüfusun 9 122'si ilçe merkezlerinde 88 206'sı ise köylerde yaşamaktadır.²⁵¹ Bu tarihten sonra şehrin merkez ilçesi, ilk yerleşim alanı olan Sağyer Deresi'nin Çapakçur ovasına açıldığı yerden, yerleşime daha uygun olduğu düşünülen, bugünkü Bingöl'ün bulunduğu, taraça üzerindeki düzlüğe nakledilmeye başlandı.²⁵² Şehir merkezinin nüfusu 1950 sayımına göre 3 877 idi; merkeze bağlı köylerin nüfusu ise 20 553'tü, 1936 yılında Bingöl'ün il yapılmasıyla bu şehre bağlanan Kiğı ilçesinin nüfusu, 1950 yılındaki verilere göre, merkez ilçeden daha yüksektir. Kiğı merkezinin nüfusu 1 135 iken; köy nüfusu 30 806'dır.²⁵³ Bu dönemde Kiğı ilçesi, Bingöl'ün şimdiki ilçeleri olan Yayladere, Adaklı ve Yedisu ilçelerini de kapsamaktaydı ve bu durum daha uzun yıllar bu şekilde devam edecektir. Seçmen sayısının yüksekliği, bu ilçenin incelediğimiz dönemde, özellikle Kiğı doğumlu milletvekili adaylarının seçim sonuçlarında yüksek bir oranda desteklenmelerini ve bu yörenin uzun süre meclise en az bir milletvekili göndermesini sağlamıştır.

²⁵⁰ https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf, (4 Ağustos, 2017).

²⁵¹ Bingöl İl Yıllığı 1967, s.25.

²⁵² Metin Tuncel, "Bingöl", DİA, Cilt: VI, 1992, İstanbul, s.184.

²⁵³ Bingöl İl Yıllığı 1967, s.25.

1950 seçimlerinin Bingöl’de nasıl bir atmosferde yapıldığıyla ilgili elimizde çok fazla veri yoktur. Bu seçimlere, Karerli Mehmet Efendi, anılarında kısa da olsa değinmiştir. 1949 yılında o dönem Bingöl milletvekili olan Feridun Fikri Düşünsel ile bir karşılaşmasından ve onunla yaptığı bir tartışmadan bahseden Mehmet Efendi, bu tartışmadan sonra Bingöllüler’in mutlaka kendi bünyelerinden çıkaracakları bir adaya oy vermeleri gerektiğiyle ilgili belediye reislerine telgraf çektiğini belirtir. Bingöl Merkez ve Genç ilçelerinden Burhanettin Bilgin ile Sait Göker’in; Kiğı ilçesinden ise M. Ali Turan’ın aday olma hazırlığında olduklarını söyleyen Mehmet Efendi, bunların hangi partiden aday aday olmak istediklerini belirtmemektedir. Bununla birlikte DP’den de bahsetmemektedir. Hali hazırdaki Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Bey’in bunu duyduğunu ve seçimlere katılmak isteyen bu adayların her birine genel merkezden kendilerini seçtireceğine dair, birbirlerinden habersiz olarak söz verdiğini, ancak genel merkezden M. Nuri Okçuoğlu’nun aday olarak belirlenmesini sağladığını belirtir.²⁵⁴ Bu şekilde diğer adayların listelere girmelerini engellendiğini söylemektedir. Bu açıklamalardan yerel eşrafın hala bir devlet partisi olarak görülen CHP’de kendilerine yer bulmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Çünkü bahsedilen iki aday da CHP adaylarıdır. Mehmet Efendi DP’nin Bingöl’de herhangi bir çalışma yapıp yapmadığından bahsetmemektedir. Buradan bu seçimlerde DP’nin Bingöl’de güçlü bir seçim çalışması yapmadığı varsayılabilir. Bunun dışında Mehmet Efendi, anılarının ilgili kısmında, bahsedilen seçimlere kendisinin de bağımsız aday olarak girdiğini söylemektedir. Mehmet Efendi, Valilerin hala Tek Parti dönemindeki alışkanlıklarla, yani birer CHP bürokratu gibi hareket ettikleri ile ilgili kanıyı doğrulayan bir iddiada bulunur ve Bingöl Valisi’nin köyleri dolaşarak burada yaşayan insanlara, Mehmet Efendi’ye oy verildiği takdirde köylerin yerle bir edileceği tehdidinde bulunduğunu iddia eder.²⁵⁵

1950 seçimlerini Bingöl’de oyların %56.2’sini alan CHP kazanmıştır. DP 29,9; Bağımsızlar ise %14 oranında bir oya sahip olmuştur. Seçimlere katılım %92,3 gibi bir rakamla oldukça yüksek bir orandadır. Bu oran Türkiye geneli olan %89.3 ve Doğu-Güneydoğu Anadolu illerinin oluşturduğu %88,8’lik oranın üzerindedir. Bu seçimlerde CHP Türkiye genelinde %39.6 olarak büyük oy kaybına uğrarken; DP %55.2 gibi bir

²⁵⁴ Karerli Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih–Anılarım–*, Ali Rıza Erenler (DrI.), İstanbul: Fam Yayınları, 2013, s.333.

²⁵⁵ Karerli Mehmet Efendi, s.334.

rakamla oyların yarısından fazlasını almıştır. Bu anlamda Bingöl, CHP'nin aldığı %56,2'lik oyla Türkiye genelinden farklılaşmaktadır. DP ise bu seçimlerde Bingöl'de %29,9'luk bir oy oranına ulaşmıştır. Doğu-Güneydoğu illeri ortalaması ise şöyledir: CHP %46,7; DP %44,4. Buna göre Doğu-Güneydoğu illerinin genelinde CHP'nin DP'ye göre daha yüksek bir oy oranına sahip olduğu ve bu şekilde Türkiye genelinden farklılaştığı görülmektedir.²⁵⁶ Cumhuriyetin kuruluşundan sonra müdahaleci ve baskıcı bir yöntemle toplumu modernleştirmeye çalışan CHP, Şahin'in de belirttiği üzere, paradoksal olarak, o dönemde en az modernleşen doğu ve güneydoğu illerinden en fazla oyu almıştır. Şahin devamla, doğu bölgelerinde CHP lehine çıkan oyların, Kurtuluş Savaşı'nda bürokrat aydın elite, yerel liderler arasındaki ittifakın hala devam ettiğinin bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca doğu illerinde, yerel liderlerin büyük oy bloklarını kontrol ettiklerini ve bu gücü kendi çıkarlarına zarar vermemiş CHP lehine kullandıklarını söylemektedir.²⁵⁷ Bingöl'ün büyük oranda CHP'ye oy vermesi, CHP'nin yörede hala bir devlet partisi olarak görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Ayrıca Demokrat Parti'nin bölgede henüz CHP kadar etkili bir teşkilatlanma oluşturamadığı ve seçim çalışmalarının bu anlamda zayıf kalmış olabileceği de olasılık dahilindedir. Araştırmacı/Gazeteci Yusuf Ziya Döger, Şeyh Said İsyanı sonrası bölgede uygulanan bir takım baskıcı politikalar sonucu, halkın sindirildiğini, aynı travmayı tekrar yaşamamak için devletin yanında yer almak gerektiği yönündeki bir inanç geliştirdiklerini ve bunun sonucunda da CHP'ye yönediklerini belirtmektedir.²⁵⁸ Ancak Şahin'in saptamasını da dikkate almak gerekir. Çünkü CHP 1948 yılında Bingöl'de bir teşkilat kurmuştur ve yerel otoritelerle de daha önce kurmuş olduğu Halkodaları vasıtasıyla ilişki kurmuş ve çalışmalar yürütmüştür. Bingöl merkezi olan Çapakçur'da henüz CHP teşkilatı yokken Kiğı'da bu teşkilatın var olduğunu biliyoruz. Seçilen CHP milletvekilinin Kiğı'lı olması seçimleri CHP'nin kazanmasında etkili olmuş olabilir. Ahmet Kardam ve Sezgin Tüzün, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde seçmenlerin iki alternatifle karşı karşıya olduklarını, bunların; çıkış noktasını Tanzimat dönemine kadar

²⁵⁶ Mesut Yeğen, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan, **Kürtler Ne İstiyor Kürdistan'da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.41.

²⁵⁷ Atacan Şahin, "Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçim Davranışları", <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2008/10/1946secimleri.pdf>, (17 Ekim 2017), s.15.

²⁵⁸ Yusuf Ziya Döger, "Bingöl ve Seçimlerdeki Tutumu", <http://www.vengma.net/2017/04/26/bingol-ve-secimlerdeki-tutumu/>, (17 Ekim 2017).

uzatabileceğimiz batılılaşma hareketini; İttihat ve Terakki Partisi'nin temsil ettiği gelenekler; Tek parti döneminin laiklik, devletçilik ve Kemalizm anlayışını, devleti kuran egemen gücü vb. CHP'nin temsil ettiğini, öte yandan, DP'nin aldığı oyların ise o gün CHP'nin temsil ettiği yukarıda sayılanlara şu ya da bu şekilde karşı çıkan ve şariatçılardan liberallere kadar geniş bir yelpazeyi oluşturan herkesi temsil ettiğini savunmaktadır.²⁵⁹ Genel olarak 1950'li yıllardan başlayarak siyasette böyle bir kutuplaşmaya doğru gidildiği bilinmektedir. Ancak bu saptamanın halk nezdinde bir karşılığının olmadığı en azından Bingöl için söylenebilir. Nitekim bu genellemeyi 1950 yılında Bingöl'de yapılan seçimlerin sonuçlarına uyguladığımızda, seçim sonuçlarının bu genellemeye uymadığını görmekteyiz. Nitekim Bingöl'de o dönemde CHP'nin temsil ettiği varsayılan İttihat Terakki gelenekleri, Kemalizm, laiklik, seçkincilik vs. gibi politikaların, kabul gördüğü gibi bir çıkarımda bulunulamaz. Bu durum Tunceli için de geçerlidir. Çünkü bu iki il de çok da uzun olmayan bir süre önce yeni rejimin yukarıda sayılan değerlerine karşı birer tehdit unsuru olarak varlık göstermişlerdi. Bingöl ve Tunceli'de sırasıyla 1925'te Şeyh Said İsyanı; 1937-38'de ise Tunceli Tedibi yaşanmıştı. Burada dikkati çeken başka bir husus ilk kez 1950 seçimleriyle, CHP'nin Bingöl'de Bingöl doğumlu bir adayla seçime girmesidir. Bu anlamda yerelliğe önem vermesidir. 1950 seçimlerinde seçimi kazanan adaylardan olan Mustafa Nuri Okçuoğlu Kıgı doğumludur.²⁶⁰ Önceki dönem de milletvekili olan Feridun Fikri Düşünsel yeniden CHP'den Bingöl'ü temsilen meclise gönderilmiştir.

²⁵⁹ Ahmet Kardam, Sezgin Tüzün, *Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları*, Ankara: Veri Araştırma, 1998, s.39.

²⁶⁰ Bknz: **Ekler**, s.254.

Tablo 9
Bingöl 1950 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	35 469		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	32 734		
Seçime Katılım Oranı (%)	92,3		
Geçerli Oy Sayısı	-		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	15 700	%56,2	2
DP	8 341	%29,9	0
Millet Partisi	0	----	0
Bağımsızlar	1 560		

■ CHP ■ DP ■ Millet Partisi □ Bağımsızlar

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1950 Genel Seçimleri

1950 yılında yapılan sayıma göre Tunceli nüfusu, 105 759'dur. Bu nüfusun 11 895'i şehir ve ilçe merkezlerinde; 93 864' ü ise köylerde yaşamaktadır.²⁶¹ 6 yaş üzeri nüfusun okur-yazarlık oranı %23,75'tir. Sadece kadınlar arasında bu oran %11,6'dır.²⁶² Necmettin Sahir Silan Tunceli Milletvekili olarak, 1949 yılında, CHP genel Sekreterliği'ne Tunceli ilinde CHP parti faaliyetleriyle ilgili bir rapor sunmuştur. Raporun giriş kısmında öncelikle Tunceli'de 12 yıl önce yaşanan tedip hareketi ve bunun meydana getirdiği olumsuzluklardan bahsetmiş, ancak hükümetin aldığı tedbirlerden sonra burada yaşayan insanların can, mal, ırz emniyetinin hükümetçe sağlanmasından dolayı, hükümete karşı şükran hisleri içerisinde oldukları gibi ilde yapılan okul, yol vb. imar faaliyetlerinden dolayı da bağlılık duygularının arttığını belirtir. Bu bağlılık duygusunda, Umumi Müfettişlik müessesesinin kaldırılarak Tunceli'nin de diğer iller gibi yönetilmeye başlanmasının büyük etken olduğunu, ayrıca yasak bölgelerin eskisi gibi serbest hale getirilmesi, Dersim Harekatı'ndan sonra yerlerinden batıya göçertilenlerin eski yerlerine dönmelerinin de CHP'ye duyulan bağlılığı arttırdığını vurgulamaktadır.²⁶³

²⁶¹ Tunceli İl Yılığ 1973, İzmir, s.45.

²⁶² Tunceli İl Yılığ 1973, s.89.

²⁶³ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), s.357-358.

Sılan, daha önce Erzincan'a bağlı olan Pülümür kazası dışında 1945 yılına kadar parti teşkilatı olmayan Tunceli ili ve kazalarında Parti teşkilatı kurma faaliyetlerine bu tarihten sonra başladığını belirtmektedir. Bu faaliyetler, Silan'a göre Tunceli halkı tarafından, artık kendilerinin hükümetin gözünde şüphe ile görülmediğini teyid eden bir hareket olarak kabul edilir. Çok partili hayata geçilen bu yıllarda CHP'nin Tunceli ilinde ve tüm kazalarda teşkilatlandığı, Silan'ın anlatımlarından anlaşılmaktadır.²⁶⁴ CHP parti teşkilatı ile ilgili ayrıntılı bilgiler veren Silan, söz konusu raporunda muhalif partilerle ilgili bilgiler de vermiştir. 1949 yılı itibariyle muhalefet partilerinin Tunceli ilinde esaslı bir faaliyet içerisinde olmadıklarını belirtir. Demokrat Parti, 1947 yılında bu ilçede faaliyetlerine başlamış, bu faaliyetler 1949 yılında canlanmaya başlamıştır. Buna göre Çemişgezek ilçesinde DP'nin faaliyetlerinin olmadığını, Hozat ilçesinde bu partiye ait faaliyetlerin çok yeni olduğu; Merkez ilçe olan Kalan ilçesinde böyle bir girişimin olduğu fakat bu girişimin kısa sürede sönmüldüğü; Mazgirt ilçesinde faaliyetlerin 1949 yılı yaz aylarında başladığı; Nazimiye ilçesinde Demokrat Parti teşkilatının 27.11.1947 gününden beridir kurulmuş olmasına rağmen sembolik bir nitelik taşıdığını; Ovacık ilçesinde parti teşkilatı kurmak için durumun henüz uygun olmadığı kanaatinde olduklarını; Pertek ilçesinde küçük bir grubun girişimiyle idare kurulu şeklinde doğduğunu; Pülümür'de ise halkın muhalefet cereyanlarına tevessül etmediğini belirtir. Genel olarak Demokrat Parti'nin o gün için Tunceli'de geniş bir etkisinin bulunmadığını iddia eder.²⁶⁵ Ancak seçimler, Tunceli'de devletle adeta bütünleşmiş olan CHP'nin, tüm gücünü kullanmasına; DP parti teşkilatının, Silan'ın bahsettiği şekilde geniş bir etki alanına kavuşmamış olmasına rağmen, DP'nin oyların çoğunluğunu almasıyla sonuçlanır.

11 Nisan'da Elazığ yerel gazetelerinden biri olan *Turan Gazetesi* Tunceli'deki seçim faaliyetleri ile ilgili küçük bir habere yer vermiştir. Buna göre Tunceli'de seçim faaliyetlerinin hızlandığı, partilerin bu tarihte henüz aday tespitinde bulunmadığını öğrenmekteyiz. CHP Milletvekilleri olan Necmettin Sahir Silan ve Mahmut Tan'ın tekrar seçilmek için çabaladıkları ayrıca, Pertek doğumlu ve o sırada Van Valisi olan Niyazi Dalokay'ın da CHP'den aday olmak için çalıştığı gazete haberinde yer

²⁶⁴ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), s.369.

²⁶⁵ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953), ss.368-374.

almaktadır.²⁶⁶ CHP, 12 Nisan günü Kalan'da adaylarını seçmiştir. Seçimler dört kez tekrarlanmış ve üç aday arasında ciddi bir çekişme söz konusu olmuştur. Bunlar yukarıda isimleri zikredilen üç adaydır.²⁶⁷ Sonuç itibariyle Niyazi Dalokay ve Mahmut Tan CHP adayları olmuştur. Sılan, seçilememiştir. 3 Mayıs Çarşamba günü *Turan Gazetesi*'nde yayınlanan bir habere göre Fethi Ülkü'den Bağımsız aday olarak bahsedilmektedir. Ancak aşağıda Tunceli ili seçim sonuçlarını gösteren tabloda da görüldüğü üzere, bu ilde bağımsız bir adayın varlığı görülmemektedir. Fethi Ülkü'nün gerekli mercilerden izin alarak, açık havada bir konuşma yaptığı bilgisi de bahsi geçen gazetede yer almaktadır.²⁶⁸ Bu bilgidен hareketle, Tunceli'de CHP dışındaki adayların da çalışma yürütebildikleri bir ortamın var olduğu söylenebilir.

1950 milletvekili genel seçimlerinde Tunceli'den iki milletvekilliğini de Demokrat Parti kazanmıştır. DP, Tunceli'de %58,7 oranında bir oy alarak, Türkiye ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasının üzerinde bir oy oranına ulaşmıştır. Bu anlamda Türkiye geneli (%55,2) sonuçlarına yakın bir oy alırken; Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasından (%44,4) büyük bir farkla ayrılmaktadır.²⁶⁹ Seçimleri Tunceli'de Hıdır Aydın ve Hasan Remzi Kulu kazanmıştır.²⁷⁰ Hıdır Aydın, Tunceli'nin büyük aşiretlerinden biri olan Arelli (Areyiz) aşiretine mensuptur. Bu aşiret Tunceli'nin çoğunlukla Nazimiye ve Pülümür ilçelerinde meskundur.²⁷¹ İki vekil de Tunceli doğumludur ve çiftçilikle uğraşmaktadır. Bu anlamda yerellik oranı ilk defa Tunceli için %100'dür. Yerelliğin seçmen davranışlarını etkileyen önemli bir etmen olduğu muhakkaktır. DP'nin seçimlere Tunceli doğumlu adaylarla girmiş olmasının, seçimleri kazanmasında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

²⁶⁶ **Turan**, 11 Nisan 1950 Salı

²⁶⁷ **Turan**, 12 Nisan 1950 Perşembe

²⁶⁸ **Turan**, 3 Mayıs 1950 Çarşamba

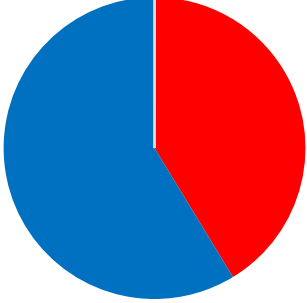
²⁶⁹ Yeğen ve Diğerleri, s.41.

²⁷⁰ Vekillerin kısa biyografileri için bkz: **Ekler**, s.254.

²⁷¹ http://www.huseyinakar.com/?page_id=1422, (24 Şubat 2019)

Tablo 10
Tunceli 1950 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	41 096		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	35 982		
Seçime Katılım Oranı (%)	87,6		
Geçerli Oy Sayısı			
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	9 209	41,3	0
DP	13 089	58,7	2
Millet Partisi	–	–	–
Bağımsız	–	–	–

■ CHP ■ DP ■ Millet Partisi □ Bağımsızlar

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87

C. 1954 GENEL SEÇİMLERİ (2 MAYIS)

1954 seçimleri, normal süresini tamamlayan IX. Meclis, 1954 Mayıs'ında bir seçim yapılması yönünde karar almıştır. 1954 seçimleri de 1950 seçimlerinde uygulanan 1950 tarihli seçim kanununu ile yapılmıştır.²⁷² Bu seçimler, seçmenlerin dört yıllık DP iktidarı döneminden sonraki ilk seçimleridir. Seçimlerde DP, ezici bir çoğunlukla oyların %57,5'ini; CHP, 35,3'ünü almıştır. Seçimlere katılım Türkiye genelinde %88,63 oranında gerçekleşmiştir. Seçimlerde uygulanan çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak alınan oy oranıyla milletvekili sayısı arasında ciddi bir fark olmuştur. Buna göre yukarıda belirtilen oy oranlarına göre DP milletvekillerinin %92,8'ini; Türkiye genelinde oyların %35,3'ünü alan CHP ise mecliste %5,7 oranında bir sandalye sayısına ulaşmıştır.²⁷³ Bu seçimlere Demokrat Parti ve CHP dışında CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi), KP (Köylü Partisi), TİP (Türkiye İşçi Partisi) olmak üzere beş parti ve bağımsız adaylar katılmıştır.²⁷⁴ Köylü Partisi seçimlere sadece Adana ilinde katılmıştır. Turan, DP'nin iktidarı boyunca uyguladığı pazar ekonomisinin yayılmasından en fazla yararlanan bölgeler olan, Batı Anadolu ve Marmara'da daha iyi sonuçlar aldığını fakat o dönemde hala pazara açılmamış, tutucu ve gelenekselci Doğu

²⁷² Kılavuz, s.97.

²⁷³ Ali Arslan, **Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekillerimiz**, İstanbul: Paradigma Akademi, 2016, s.35.

²⁷⁴ **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, s.25.

ve Güneydoğu illerinin çoğu yerinde, halkın CHP'ye oy vermeye devam ettiğini belirtir.²⁷⁵

1950-53 arası dönemde Türkiye ekonomik açıdan hızlı bir büyüme yaşadı. CHP'nin aksine DP, geçmişteki devletçilik politikasının sıkı denetimini gevşetip, özel girişimi destekleyerek hızlı bir ekonomik büyüme öngörmüştü. Bu tarihler arasında bu öngörülerin büyük oranda gerçekleştiği söylenebilir. Özellikle tarım alanında üretim artmış, 1950 sonrası ihracat gelirlerinde de bir iyileşme görülmüştü. Kamu ve özel kuruluşların yatırımları artmış, sanai üretiminde de bir sıçrama yaşanmıştı.²⁷⁶ 1950-1954 yılları arasında toplam yatırımlar %256 oranında arttı. Bu yatırımların yoğunlaştığı alanlar ise karayolu yapımı, inşaat ve tarım sanayi oldu. Yeni yollar ülkenin en ücra köşelerini bile birbirine bağladı. Bu yeni yollar ve hızla artan araç sayısı ticari faaliyetler de arttı.²⁷⁷ Tarımda makineleşme artmış, bu artış hem tarımsal üretimi arttırmış hem de köylerden kentlere doğru bir göçün başlangıcını oluşturmuştu.²⁷⁸ Ekonomide kaydedilen bu iyileşme DP'nin 1954 seçimlerini de kazanmasını sağlayan en önemli etmen oldu. DP, CHP'nin katı laiklik anlayışından rahatsız olan bir kitlenin varlığından da haberdardı ve bu yönde de çeşitli girişimlerde bulunmuştu. İlk etapta daha önce isteğe bağlı olarak okullarda verilen din eğitimi, aileler karşı çıkmadığı sürece, bu dönemde bütün okullarda yaygınlaştırıldı. 1951'de İmam Hatip okulları kuruldu. CHP tarafından yakın bir zamanda açılan İlahiyat Fakültesi'ne önemli oranda bir kaynak aktarıldı. Ayrıca ezanın Türkçe okunması uygulamasına da son verildi.²⁷⁹ Dini eksenli bu politikalar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki dini yapıların aktifleşmesini beraberinde getirdi. Siyasi alanda vaad ettiği özgürlük ortamından uzaklaşmaya başlamış olsa da daha çok ekonomik ve dinsel alandaki politikalarının halk nazarında bir karşılık bulduğu, 1954 seçimleriyle ortaya çıktı. Demokrat Parti, 1954 seçimlerini %58,4'lük rekor sayılabilecek bir oy oranıyla, seçim sisteminden dolayı da milletvekilliklerinin neredeyse %94'ünü alarak tamamladı. CHP oyların %35,1'ini alarak 31 vekil ve CMP ise 5 vekil bağımsızlar ise 2 vekil çıkarabilmişti.

²⁷⁵ Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.35.

²⁷⁶ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II. Cilt, Mehmet Harmanlı (çev.), İstanbul: E Yayınları, 1983, s.480.

²⁷⁷ Zürcher, s.328-329.

²⁷⁸ Turan, s.33.

²⁷⁹ Zürcher, s.481.

Meclis aritmetiği, DP'ye kendisinden beklenen demokratik açılımları yapması için geniş bir hareket alanı sağlamıştı. Ancak DP, ilerleyen yıllarda, demokrasiden daha fazla uzaklaşacak ve otoriter bir rejim kurma yolunda ilerlemeye başlayacaktı.

Tablo 11
Türkiye 1954 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	10 262 063		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	9 095 617		
Seçime Katılım Oranı (%)	88,6		
Geçerli Oy Sayısı	-		
Milletvekili Sayısı	541		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	3 193 471	35,1	31
CMP	480 249	5,3	5
DP	5 313 659	58,4	503
KP	50 935	0,6	0
TİP	910	0,0	0
Bağımsız	56 393	0,6	2

■ CHP ■ CMP ■ DP ■ KP ■ TİP □ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1954 Genel Seçimleri

2 Mayıs 1954'te yapılacak olan seçimlerden önce Bingöl'de, CHP ve DP aynı tarihte aday yoklaması yapmıştır. 28 Mart 1954'te yapılan ön seçimlerde CHP aday adaylarından Sıtkı Aydar 362; Mehmet Ali Turan 404; Mehmet Zeki Özsoy 333 ve Ekrem Yıldız 170 oy almıştır. DP'de ise Sait Göker 164; Av. Sait Bozgan 140; Hekim Necati Aras 93;(ismi okunamadı) Dilsiz 23; Hekim Mustafa Akalın 14 oy almışlardır.²⁸⁰ CMP'nin de Bingöl'de yapılacak olan seçimlere iddialı girdiği görülmektedir. 2 Nisan 1954'te yapılan bir haberde, CMP'ye Bingöl halkından ilginin yoğun olduğu, Genç ve Solhan ilçelerinde birer şube açıldığı, diğer ilçelerde de şube açmak için temaslarda bulunulduğu belirtilmektedir. CMP'nin 1954 seçimlerindeki adayı Burhanettin Bilgin'dir.²⁸¹ Seçim öncesi, 1952 yılında Tunceli milletvekili sıfatıyla Bingöl, Tunceli, Elazığ, Erzincan illerini dolaşıp, DP'ye raporlar hazırlayan Necmettin Sahir Sılan, Millet Partisi ile ilgili ilginç bir durumdan bahsetmektedir. O dönem Millet Partisi'nin

²⁸⁰ Bingöl Günlük Siyasi, 29 Mart 1954 Pazartesi

²⁸¹ Bingöl Günlük Siyasi, 2 Nisan 1954 Cuma

idare kurulunda bulunan Fettah Bayram'ı DP bünyesine davet ettiğini, fakat Fettah Bayram'ın kendisine gizli bir şekilde, Millet Partisi'nin Bingöl'de kurulmasındaki asıl amacın, 1954 seçimlerinde CHP'nin faaliyetlerini baltalamak ve oyları bölerek gerçekte sonucu DP lehine çevirmek olduğunu söylediğini belirtir.²⁸² Bu arada Bingöl İl Seçim Kurulu Başkanlığı bir açıklama yaparak o dönemde yürürlükte olan seçim kanununun 5. Maddesi gereği, Bingöl Vilayeti seçim çevresinden üç milletvekilinin seçileceğini ilan etmiştir. Daha önce bu sayı iki idi.

Bingöl'de 1954 seçim sonuçları ise şöyledir: Katılım oranı %91,7 ile Türkiye ortalamasından (%88.6) yüksektir. Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasında (%90,2)²⁸³ da seçimlere yüksek bir katılım mevcuttur. Daha önce CHP birinci parti iken bu seçimlerde DP oylarını arttırmıştır. Bu durum bir önceki seçimde DP'nin Türkiye ortalamasında yer alan yüksek orandaki oy oranıyla tezat oluştururken, bu seçimlerden sonra Bingöl sonuçları, Türkiye ortalamasıyla uyumlu bir tablo çizmiştir. Ayrıca DP'nin Doğu-Güneydoğu illeri ortalaması da Bingöl'deki gibi artmıştır. Ancak CHP'nin de iyi bir oy oranına sahip olduğu söylenebilir. Aday yoklamasında CHP'li delegelerden yeterli oyu alamayan Ekrem Yıldız seçimlere Bağımsız olarak girmiş ve kazanmıştır. Bu anlamda 1954 seçimlerinde CHP'nin muhtemelen Kığı'dan gelen oylarının bölündüğü söylenebilir. Aynı şekilde CMP adayı Burhanettin Bilgin'in Tunceli'de ise aşağıda göreceğimiz gibi, CHP oyları artmıştır. 2 Mayıs 1954 yılında yapılan seçimlerde DP iki milletvekili kazanırken bir milletvekili ise bağımsız olarak meclise girmiştir. DP milletvekilleri Sait Göker ve Necati Aras'tır. Bağımsız milletvekili ise Ekrem Yıldız'dır.²⁸⁴ Görüldüğü gibi, X. Dönem milletvekili seçimleriyle birlikte meclise, Bingöl'ü temsilen bu ilde doğan vekiller gönderilmeye başlanmış ve yerellik oranı ancak 1954 seçimleri ile %100'e ulaşmıştır. Bu seçimlerde Kığı doğumlu iki vekil bulunmaktadır: Necati Aras ve Ekrem Yıldız. Said Göker ise Genç doğumludur ve Zıktı aşiretine mensuptur. Dareheni (Genç)'li İsmail Ağa'nın oğlu olan Göker'in ailesinin Şeyh Said İsyanı'na etkin bir biçimde katıldığı ve aileye mensup birçok kişinin öldürüldüğü, sürgün edildiği ya da çeşitli cezalara çarptırıldıkları, Bingöl'ün yakın tarihi ile ilgili daha çok anı tarzında paylaşımlarda bulunan bir blogdaki yazıda

²⁸² **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953)**, s.466.

²⁸³ Mesut Yeğen ve Diğerleri, s.42.

²⁸⁴ Vekillerin kısa biyografileri için bkznz: **Ekler**, s.255.

anlatılmaktadır.²⁸⁵ CHP'nin de iyi bir oy oranına sahip olduğu aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır. Aday yoklamasında CHP'li delegelerden yeterli oyu alamayan Ekrem Yıldız seçimlere bağımsız olarak girmiş ve kazanmıştır. Bu anlamda 1954 seçimlerinde CHP'nin muhtemelen Kiğı'dan gelen oylarının bölündüğü söylenebilir. Bu durumun DP için de geçerli olduğu söylenebilir. Nitekim CMP adayı Burhanettin Bilgin, Genç'in Sivan nahiyesindedir ve Şeyh Said İsyanı'na öncülük eden din adamlarından biri olan Şeyh Şerif'in yeğenidir. Kendisi de bir din adamıdır.²⁸⁶ Aynı bölgeden bir başka aday olan Sait Göker'in de Genç aşiretlerinden birine mensup olduğu yukarıda belirtilmişti. Bu durum Bingöl'de CMP'nin aldığı yüksek oyu da açıklamaktadır. Çok partili hayata geçişle birlikte Bingöl ve Tunceli doğumlu adaylar ön plana çıkmıştır. Bu durum oy verme davranışını önemli faktörlerden birinin ortaya çıkışını da beraberinde getirmiştir: Aşiret bağları ve bağlantılı olarak "bölgecilik". Keza daha 1949 yılında CHP Genel Merkezi'ne sunulan, muhtemelen bölgedeki bir mülki amir tarafından kaleme alınan bir raporda bu duruma dikkat çekilmiştir:

"Ancak, benim nazar-ı dikkatimi çeken bir noktaya da burada temas etmek zaruretini duymaktayım; İskan Kanunu'nun tadili münasebetiyle, garpten memleketlerine dönen eski mütegalibe, toprak sahibi, şehir veya köy ağası, şimdi eski iktidarını elde etmekle meşguldür. Bunun için muhtelif çarelere başvurmaktadır. Bu zümre, ya doğrudan doğruya yahut da perde arkasından hadiseleri kendi lehlerine istismar etmeye çalışmaktadırlar. Bu istismar için ekseriya CHP teşkilatından faydalanmakta, bu vasıta ile hükümet memurlarına da nüfuz yaparak çeşitli imkanları elde etmeye çalışmaktadırlar. Bunların eski ya da yeni taraftarları tekrar sahnede görünüyorlar. Bu suretle Doğu Anadolu'da tasfiye edilmiş "tagallup" rejimi, yeniden ihya olmakta yahut edilmektedir. (...) İşin diğer tarafı da bugün partimiz tarafından tatbik edilemekte olan Milletvekili Aday Yoklaması Yönetmeliği de, bu kabil tezahürlere sebebiyet vermekte ve bilhassa o memleketlerde bölgeciliği teşvik etmekte, para ve nüfuz sahibi kimselerin bazen ön planda yer almalarına, hatta her kaza halkını hususi bir milletvekili çıkartmak sevdasına düşürmüş bulunmaktadır."²⁸⁷

İleride yer vereceğimiz yerel gazetelerde yayınlanan ilçe bazlı seçim sonuçları daha 1949 yılında kaleme alınan bu görüşleri doğrular niteliktedir.

²⁸⁵ <http://zuexpayic.blogspot.com/2018/01/blog-post.html>, (27 Ekim 2018).

²⁸⁶ https://www.zuexpayic.com/2012/01/burhanettin-bilgin-ile-yapilan-roportaj_13.html, (25 Haziran 2019).

²⁸⁷ **Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-19519)**, s.181.

Tablo 12
Bingöl 1954 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	40 312		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	36 949		
Seçime Katılım Oranı (%)	91,7		
Geçerli Oy Sayısı	-		
Milletvekili Sayısı	3		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	8 255	26,1	0
CMP	4 529	14,3	0
DP	10 025	31,7	2
Bağımsız	8 801	28	1
KP	-	-	-

■ CHP ■ CMP ■ DP ■ Bağımsız ■ KP

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1954 Genel Seçimleri

1952 yılında DP Genel İdare Kurulu Temsilcisi sıfatıyla Tunceli'de bazı temaslarda bulunan Necmettin Sahir Sılan, gözlemlerini bir rapor halinde partisinin ilgili mercilerine sunmuştur. Çemişgezek ve Ovacık ilçeleri hariç, Tunceli ve beş ilçesini gezen Sılan raporunda, DP teşkilatının Tunceli'de iyi durumda olmadığını ayrıca Alevilik ve Sünnilik, aşiret bağlarının seçimlerdeki etkisi, partisinin ilçe teşkilatlarının maddi sıkıntılarına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Tunceli milletvekillerinden de bahseden Sılan, Hıdır Aydın'ın Nazimiye ilçesi doğumlu olduğunu ve Arilli aşiretine mensubiyetini vurguladıktan sonra, seçilmesinde aşiret mefhumunun etkisine değinmekte ayrıca diğer parti yetkilileri ile arasının açık olmasında da bu mefhumun etkili olduğunu söylemektedir. Bu raporlardan, milletvekilleri Hıdır Aydın ve Hasan Remzi Kulu arasındaki küskünlükten de bahseden Sılan, bu küskünlükte diğer sebepler yanında Alevi ve Sünni ayrımının da etkili olduğunu altını çizmektedir. Nazimiye İlçesi doğumlu olan Hıdır Aydın Alevi, Pertek doğumlu Hasan Remzi Kulu ise Sünni'dir. Sılan, bu çekişmenin sadece Nazimiye ilçesiyle sınırlı kalmayıp Alevilik-Sünnilik meselesini de aşır Türklük-Kürtlük meselesini körüklediğinin altını çizmektedir.²⁸⁸ Bahsedilen iki milletvekili arasındaki gerginlikten doğan Türklük-Kürtlük meselesinin başka sorunlara yol açabileceği

²⁸⁸ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), ss.434-435.

uyarısında bulunan Sılan, Parti yetkililerine 1954 seçimlerinde bu iki vekilin aday olarak gösterilmemesini salık vermiştir.²⁸⁹ Sılan, Seçimler öncesi CHP'nin Tunceli'de, iki vekil arasında vuku bulan gerginliğin kaynağı olarak Alevilik-Sünnilik, Türklük-Kürtlük meselesini gündeme taşıdığını, bunun yanında Toprak Kanunu'ndan da bahsederek, DP'nin bu kanunu uygulamadığını topraksız köylülere telkin ettiklerini belirtmektedir.²⁹⁰ Ayrıca, yine CHP'lilerin seçim çalışmaları esnasında, Tunceli Harekatının, Cumhurbaşkanı Celal Bayar zamanında yapıldığını, açık ya da kapalı bir şekilde söylediklerini ve bu şekilde insanların DP'ye karşı tahrik edildiklerini, Sılan, söz konusu raporunda belirtmektedir.²⁹¹ 1954 seçimleri öncesi, DP Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın'ın parti içi çekişmeler neticesinde, parti müfettişlerinin hazırladıkları raporlar sonucu partiyle ilişkisi kesilmiştir.²⁹² 1954 seçimlerinde DP adayları olarak, M. Celal Noyan, Bahri Turgut Okaygün ve Mehmet Ali Demir seçilmiştir.²⁹³

2 Mayıs 1954 Pazar günü tüm yurttaki gibi Tunceli'de de seçimler yapılmış ve 1950 seçimlerinde, büyük ölçüde DP'yi destekleyen Tunceli, 1954 seçimlerinde Türkiye genelinden farklı olarak, büyük ölçüde CHP'ye yönelmiştir. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, 1954 seçimlerinde Tunceli'de seçime katılım oranı %89,8 gibi yüksek bir orandadır. Bu oran Türkiye geneli seçimlere katılım oranıyla (%88,6) ve Doğu- Güneydoğu illeri ortalamasıyla (%90,2) uyumludur.²⁹⁴ CHP 1954 seçimlerinde Tunceli'den %48,8 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. CHP'nin Tunceli'de aldığı bu oy oranı Türkiye genelinde aldığı oy oranından (35,1) ve Doğu- Güneydoğu illeri ortalamasından (%36,9) oldukça yüksektir.²⁹⁵ Bu bakımdan Tunceli'nin 1954 seçimlerinde Türkiye geneli ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasından ayrıştığını söyleyebiliriz. DP bu seçimlerde Tunceli'den %42,5 oranında bir oy alarak bir milletvekilliği kazanmıştır. Tunceli'de oylar adeta iki parti arasında yarı yarıya bölünmüş gibidir. DP 1954 seçimlerinde Türkiye genelinde rekor düzeyde oy oranına (%58,4) ulaşmıştır. Bu açıdan bakıldığında Tunceli'nin Türkiye genelinden ayrıştığı görülmektedir. Ancak yine de buradaki bir milletvekilliğini alacak derecede bir

²⁸⁹ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), s.437.

²⁹⁰ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), s.440.

²⁹¹ Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), s.444.

²⁹² Demokrat Tunceli, 12 Mart 1954.

²⁹³ Demokrat Tunceli, 30 Mart 1954.

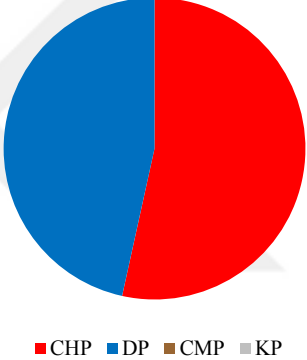
²⁹⁴ Mesut Yeğen ve Diğerleri, s.42.

²⁹⁵ Mesut Yeğen ve Diğerleri, s.aynı yer.

oy oranına ulaşmıştır. Bu dönem Tunceli'den üç milletvekili seçilmiştir. Üç milletvekilliğinin ikisini CHP, üçüncüsünü ise DP kazanmıştır. Arslan Bora ve Fethi Ülkü CHP'den seçilirken; Bahri Turgut Okaygün DP'den seçilmiştir.²⁹⁶ Tunceli'deki bu durum Aleviler'in yoğun olarak yaşadıkları diğer şehirlerde geçerli değildir. Çok somut veriler olmamakla birlikte, başka illerde yaşayan Alevilerin bu seçimlerde DP'yi desteklediklerine dair bazı veriler mevcuttur. Kerem Öktem, buna Hatay'da Abdullah Çilli ve Tokat'ta Yusuf Ulusoy gibi Alevi ileri gelenlerinin, DP milletvekilleri olarak seçilmiş olmasını örnek gösterir.²⁹⁷

Tablo 13
Tunceli 1954 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	48 139		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	43 241		
Seçime Katılım Oranı (%)	89,8		
Geçerli Oy Sayısı	-		
Milletvekili Sayısı	3		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	19 567	48,8	2
DP	17 024	42,5	1
CMP	-	-	-
KP	-	-	-
Bağımsız			

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

D. 1957 GENEL SEÇİMLERİ (27 EKİM)

1950 seçimleriyle CHP karşısında yükselişe geçen DP, 1954'te rekor düzeyde bir oy alarak CHP'ye büyük fark atmış ancak 1957 seçimleriyle oy oranında bir düşüş başlamıştır. Shaw, DP'nin düşüşünü üç nedene bağlamaktadır: bunların ilki ekonomidir. 1950 yılındaki seçimlerle iktidara gelen DP, ekonomik anlamda devletçi politikaları gevşeterek ve özel teşebbüsü özendirerek Türkiye ekonomisinin hızlı bir şekilde büyüyeceğini öngörmüştü. 1950'li yılların başında bunda başarılı olundu. Özellikle tarım alanında modernleşmenin ilk adımlarını atan DP iktidarı, sanayi alanında da

²⁹⁶ Kısa vekil biyografileri için bkz: **Ekler**, s.256.

²⁹⁷ Kerem Öktem, "Alevilerin Siyasal Katılımlarının Dönüşümü", **Birikim Dergisi**, İstanbul: Birikim Yayınları, Sayı.309-310, Ocak-Şubat 2015, s.60.

büyük bir atılım gerçekleştirmişti.²⁹⁸ Bugün Türkiye'deki büyük sanayi işletmelerinin çoğunluğunun kökleri, 1950'lerdeki bu sanayileşme atılımına dayanmaktadır.²⁹⁹ Ancak plansız ve geliş güzel büyüme beraberinde devlet bütçesinde gittikçe büyüyen bir açığa neden olmuştu.³⁰⁰ 1954 yılından itibaren ekonomik canlanmanın sonlandığı görülür. Ekonomik büyüme %13 civarından %4 civarına düşmüş ve böylece 1955' teki ticaret açığı 1950'deki ticaret açığının 8 katına çıkmıştı.1950'de %3 olan enflasyon oranı 1957'de %20'ye çıkmış ve bu geniş halk kitlelerini olumsuz yönde etkilemeye başlamıştı.³⁰¹ Shaw, DP iktidarının karşılaştığı sorunlardan birinin de inanç alanında yaşandığını belirtir. Bu alanda CHP, DP'yi Kemalizmin Laiklik ilkesini bozmaya çalışmakla itham etmişti. DP'li liderler 1950'lerden önce devletin laiklik ilkesinde esaslı bir değişikliğe izin vermeyeceklerinin altını çiziyorlardı. İktidara geldiklerinde de aynı siyaseti devam ettirdiler fakat dini konulardaki bazı politikaları gevşetmeye başladılar. Arapça ezanın yeniden yasallaştırılması, din eğitiminin yaygın hale getirilmesi, imam hatip okullarının çoğalması ve dini yayınların satışına yeniden izin verilmesi gibi uygulamalar bu politikanın sonucuydu. Tüm bu politikalar DP'nin, kendini Kemalizmin bekçisi olarak gören eğitilmiş seçkinleri ve özellikle ordu içerisindeki birtakım askerleri rahatsız etmekteydi.³⁰² DP'nin iktidarda kaldığı süre zarfında karşılaştığı zorlukların, Shaw'a göre, üçüncüsü ise siyasal özgürlükler sorunuuydu.³⁰³ Ekonomik ve siyasal liberalleşme vaadiyle iktidara gelen DP, 1954 yılından itibaren, siyasal özgürlükler konusunda baskıcı politikalar uygulamaya başlamıştır. 1954 seçimlerinin hemen ertesinde Kırşehir seçmenleri CMP'yi destekledikleri için, bu il ilçe yapılarak cezalandırıldı. Seçim yasası muhalefetin haklarını kısıtlayacak şekilde değiştirildi. O dönemde önemli bir propaganda aracı olan radyo siyasal partilere kapatıldı. Ancak iktidarda olduğu için radyonun verdiği olanaklardan DP yararlanmaya devam etti. Devlet memurlarının güvenceleri kaldırıldı. Üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak özerklikleri kaldırılmış oldu. Tüm bu uygulamaları basın üzerinde oluşturulan baskılar izledi. Demokrat Parti'nin giderek otoriter ve baskıcı bir rejime doğru evrilmesi, parti içerisinde de birtakım istifalara yol açtı. DP'den ayrılan bazı

²⁹⁸ Shaw&Shaw, ss.479-481.

²⁹⁹ Zürcher, s.334.

³⁰⁰ Shaw&Shaw, s.480-481.

³⁰¹ Zürcher, s.333.

³⁰² Zürcher, s.338-340.

³⁰³ Shaw&Shaw, s.484.

milletvekilleri 20 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi' ni kurdular. Bu arada muhalefet DP'ye karşı bir güç birliği oluşturma girişiminde bulundu.³⁰⁴ Ancak çıkarılan yeni bir yasayla partiler arası ittifak da engellendi.³⁰⁵ Hükümet ekonomi ve siyasal alandaki bu kötü gidişin kendisine oy kaybettireceğini düşünmüş olmalı ki, 1958 yılında yapılması gereken seçimler bir yıl erkene alınarak 27 Ekim 1957 yılında yapıldı.

1957 seçimlerine DP, CHP, HP ve CMP katılmıştır.³⁰⁶ Hürriyet Partisi, Demokrat Parti'nin içerisinde yer alan muhalif milletvekillerinin partiden ayrılmalarıyla 1955 yılında kurulmuştur. Hatırlanacağı üzere Millet Partisi de Demokrat Parti'den kopan ya da tasfiye edilen, liderler tarafından 20 Temmuz 1948 tarihinde kurulmuştu. 1954 yılında kapatılan bu parti yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi kuruldu. Daha sonra ise bu parti Türkiye Köylü Partisiyle birleşerek, 1958 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını (CKMP) alacaktır. Önceki iki seçimde olduğu gibi bu seçimlerden de DP birinci parti olarak çıktı. Ancak oy oranında ciddi bir düşüş meydana geldi. Seçimlere katılımda Türkiye genelinde bir düşüş yaşandı. Bu oran %76'da kaldı. Özellikle İstanbul ve Ankara'da seçime katılım bir hayli düştü. 1957 seçimlerinde DP, %48,6; CHP, %41,4; HP, %3,5; CMP, %6,5 oranında bir oy almıştır. Oy oranları bakımından DP ve CHP arasında çok fazla fark olmamasına rağmen 1946 yılından itibaren seçimlerde uygulanan listeli basit çoğunluk sisteminden dolayı TBMM'deki milletvekilliklerinin çoğunu DP almıştır. Aşağıdaki tabloda da gösterilen TÜİK verilerine göre meclisteki 610 milletvekilliğinin 424'ünü DP; 178'ini CHP; 4'ünü CMP ve 4'ünü de HP almıştır.

³⁰⁴ Kongar, **21. Yüz Yılda Türkiye...**, s.153-154.

³⁰⁵ Bahri Savcı, "Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 4, ty, s.201.

³⁰⁶ **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, s.25.

Tablo 14
Türkiye 1957 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		12 078 623	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9 250 949	
Seçime Katılım Oranı (%)		%76	
Geçerli Oy Sayısı			
Milletvekili Sayısı		610	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	3 825 267	41,4	178
CMP	604 087	6,5	4
DP	4 497 811	48,6	424
HP	321 471	3,5	4
Vatan Partisi	463	0,0	-
Bağımsızlar	1 850	0,0	-

■ CHP ■ CMP ■ DP
■ HP ■ Vatan Partisi □ Bağımsızlar

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1957 Genel Seçimleri

1957 yılı seçimleriyle ilgili ilk gazete haberi *Hürriyet Partisi* ile ilgilidir. 10 Eylül 1957 Çarşamba günü Bingöl'de ilçelerden gelen delegelerin katılımıyla, *Hürriyet Partisi*'nin İl Kongresi yapılmıştır. 1960'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu illeri ve dolayısıyla Bingöl ve Tunceli illerinde yüksek miktarda oy oranlarına ulaşan, YTP'nin kurucuları arasında yer alacak olan Yusuf Azizoğlu, HP Diyarbakır Milletvekili sıfatıyla Bingöl'de yapılan HP kongresine katılmıştır. Diğer partilerin de davet edildiği kongreye sadece Köylü Partisi davet edilmemiştir.³⁰⁷ 23 Eylül'de yayınlanan bir habere göre Bingöl'de CHP'den 8; DP'den ise 5 kişinin aday adayı olduğunu öğreniyoruz. Ayrıca bu tarihte artık seçim faaliyetlerinin hızlandığını ve seçim yarışının CHP ve DP arasında geçeceği yorumu da yapılmıştır.³⁰⁸ Nihayet 27 Ekim'de yapılacak seçimler için aday adayları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. 1957 seçimleri için CHP aday yoklamasını 29 Eylül'de yapacaktır. CHP adayları arasında 1950-1954 yılları arasında Bingöl Milletvekilliği yapmış M. Nuri Okçuoğlu da bulunmaktadır. Gazete haberinde adaylığı en güçlü görünen kişi olarak bahsedilmiştir. DP'de ise Necati Aras'ın aday belirleme seçimine girmeyeceği, mücadelenin daha çok Bingöl milletvekili Sait Göker, Ekrem Yıldız ayrıca 1954 yılında seçime girmiş olan eski Maarif Müdürü M. Sıddık

³⁰⁷ **Son Söz Milletindir**, 11 Eylül 1957 Çarşamba

³⁰⁸ **Son Söz Milletindir**, 23 Eylül 1957 Pazartesi

Aydar ve Elazığ Halk Bankası Müdürü Emin Gündoğdu arasında geçeceği vurgulanmıştır.³⁰⁹ 8 Ekim 1957’de yayınlanan bir haberde DP listelerinde bir değişikliğe gidildiği ve en kuvvetli adaylardan biri olarak gösterilen M. Sıddık Aydar’ın, DP merkezinin müdahalesiyle, liste dışı bırakılarak, yerine X. Dönem Isparta mebusu olan Tahsin Tolo’nun yazıldığı belirtilmiştir. Haberin alt başlığında “Halk Partililer bayram yapıyor”³¹⁰ diye bir yorumda da bulunulmuştur. Nitekim Tahsin Tolo Bingöl doğumlu değildir ve bundan dolayı DP’nin şansını azaltmaktadır. Bu arada Bingöl’de seçim propagandaları da başlamış 17 Ekim 1957 Perşembe günü CMP şehir merkezinde bir miting düzenlemiştir. Mitingde CMP Bingöl milletvekili adayı Sait Elçi bir konuşma yapmıştır.³¹¹

Nihayet 27 Ekim Pazar günü tüm yurttaki olduğu gibi Bingöl’de de seçimler yapılmış, Türkiye genelinde seçimlere katılan tüm partiler Bingöl’de de seçimlere iştirak etmişlerdir. Bu partiler CHP, DP, CMP ve kısa bir süre önce DP’den kopan bazı siyasetçilerin kurduğu HP’dir. Bingöl’de seçime katılım oranı yine Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak 1950 ve 54 seçimlerinde bu ilden seçime katılımın %90’ın üzerinde olduğu düşünülürse, 1957 seçimlerinde katılımın yaklaşık olarak %10 oranında düştüğü görülmektedir. Türkiye genelinde ciddi bir oy kaybı yaşayan DP, Bingöl’de oylarını arttırmış görünmektedir. Aynı şekilde CHP’nin de oylarını bir önceki seçime göre arttırdığı görülmektedir. CMP’nin oy oranında yaklaşık olarak %8 oranında bir düşüş vardır. Yine DP’den kopan HP, Bingöl’de Türkiye ortalamasıyla uyumlu olarak %3,5 oranında bir oy almıştır. Bağımsız adayın da yüksek bir oy oranına ulaştığı, bu durumun diğer seçimlerde de bu şekilde devam edeceği ileriki sayfalarda görülecektir. Muhtemelen kendisine merkez partilerde yer bulamayan güçlü adaylar, seçimlere bağımsız olarak girmiş ve şanslarını bu yönde kullanmışlardır. Bağımsız adayların aldıkları yüksek orandaki oylar Doğu-Güneydoğu illerinde ileriki yıllarda yapılan seçimlerde de devam edecektir. 1957 seçimlerine Doğu-Güneydoğu bağlamında baktığımızda, yine Türkiye geneliyle uyumlu olarak CHP’nin bölge illerinde oylarını arttırdığını, 1954 seçimlerinde Doğu-Güneydoğu illerinden %51 oranında oy alan

³⁰⁹ **Son Söz Milletindir**, 25 Eylül 1957 Çarşamba

³¹⁰ **Son Söz Milletindir**, 8 Ekim 1957 Salı

³¹¹ **Son Söz Milletindir**, 18 Ekim 1957 Cuma

DP'nin 1957 seçimlerinde iki bölge genelinde %45.7'ye gerilediği görülmektedir.³¹² Geçen dönem DP listelerinden seçilen Zikte aşireti reisi Mehmet Sait Göker bu dönemde de Bingöl'den Milletvekili olarak meclise girmiştir. DP'nin diğer milletvekili ise Ekrem Yıldız'dır. Bu dönemde CHP listelerinden, Mustafa Nuri Okçuoğlu seçilmiştir. Bu seçimlerde de iki merkez parti konumundaki CHP ve DP arasındaki oy farkı çok fazla değildir.

Tablo 15
Bingöl 1957 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	47 242		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	38 262		
Seçime Katılım Oranı (%)	81,0		
Geçerli Oy Sayısı			
Milletvekili Sayısı	3		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	11 635	33,9	1
CMP	2 209	6,4	-
DP	13 219	38,5	2
HP	1 200	3,5	-
Bağımsızlar	3 665	17,8	-

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1957 Genel Seçimleri

Tunceli'de 1957 seçim yarışı üç parti arasında geçmiştir. Bunlar CHP, DP ve HP'dir. CMP Tunceli'de seçimlere katılmamıştır. 1955 yılında kurulan *Hürriyet Partisi*'nin Tunceli'de büyük bir örgütlenme faaliyeti içerisine girdiğini, döneme ait Demokrat Tunceli Gazetesi'nden takip etmek mümkündür. Aslına bakılırsa, bahsedilen gazetede, özellikle 1957 Mayıs ayından itibaren, çıkan haberlerin çoğu, Hürriyet Partisi'nin Tunceli'deki faaliyetlerinden bahsetmekte, böylece bu gazete adeta HP'nin Tunceli'deki yayın organı olduğu izlenimi vermektedir. Bu minvalde 7 Mayıs 1957 tarihinde çıkan ve HP'nin Pertek, Tunceli ve Pülümür ilçe kongrelerinin yapıldığına³¹³

³¹² Mesut Yeğen ve Diğerleri, "Kürt Seçmenlerin Oy verme Dinamikleri Kuzeydoğu-Ortadoğu ve Güneydoğu Alt Bölgelerinde Seçmenin Siyasal Tercihlerinin Sosyolojik Analizi", <http://en.yada.org.tr/pdf/06a57ba76299239050a674183947aab9.pdf>, 2015, ss.9-10, (27 Ekim 2017).

³¹³ **Demokrat Tunceli**, 7 Mayıs 1957 Cuma

dair bir haberden sonra 10 Mayıs 1957 tarihli bir haberde, bu kongrelerin DP içerisinde bir bomba tesiri yaptığı başlığı atılmıştır. Aynı haberde yapılan kongrelere katılımın çok yüksek olduğu da vurgulanmıştır.³¹⁴ Yine 14 Mayıs'ta yapılan bir habere göre HP'nin Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Tunceli'de de hızla büyüdüğü ve burada geniş bir teşkilatlanma içerisine girdiği belirtilmektedir. Ayrıca DP ve CHP'den istifa eden birçok kişinin kitleler halinde bu partiye geçtikleri belirtilmektedir.³¹⁵ Bahsedilen gazetede diğer partilerin seçim faaliyetleri hakkındaki bilgiler, ne yazık ki çok azdır. DP ile ilgili, 19 Ağustos 1957 tarihli bir haberde büyük bir oy potansiyeline sahip Pülümür ilçesindeki teşkilatının feshedildiği ve yeni bir müteşebbis heyetin kurulduğuyula ilgili bir haber göze çarpmaktadır.³¹⁶ Bu arada seçimlerin bir yıl erkene alındığıyla ilgili haber de Tunceli yerel basınında yer almıştır.³¹⁷ 26 Eylül 1957 tarihli bir haberden H P'den Tunceli'de aday olmak isteyen şahısların isimlerini öğrenmekteyiz. Bu arada aday belirleme tarihi de 29 Eylül olarak belirlenmiştir. O dönem HP'nin vilayet idare heyeti reisi Mehmet Erdoğan; aslen Pülümürlü olan Rize Edebiyat öğretmeni K. Abbas Altunkaş ve vilayet idare heyeti ikinci başkanı Avukat Lami Kösesoy, HP'den aday olmak isteyen kişilerdir.³¹⁸ Bu arada *Demokrat Tunceli Gazetesi*'nde seçimler yaklaştıkça, DP aleyhtarı haberlerin de çoğaldığı görülmektedir. Bu haberlerden birinde Hozat ilçesi DP'li Belediye Başkanı'nın ayrıca Ovacık ikinci başkanı gibi güçlü isimlerin DP'den istifa ettikleri belirtilmektedir.³¹⁹ Bu minvalde haberlerin sıklığı, DP'nin seçim öncesinde ciddi karışıklıklarla uğraştığı, bunun sonucunda da seçimlere zayıf bir şekilde iştirak ettiği sonucuna varılabilir. Aday belirleme tarihi yaklaştıkça Tunceli'de CHP ve DP'nin aday belirleme seçimlerini yapmayacakları, adayların merkezden belirleneceğine yönelik bir haberle karşılaşılmaktadır.³²⁰ 29 Eylül'de yapılan adaylık yoklamasında HP adayları, Mehmet Erdoğan, K. Abbas Altunkaş ve Hozat HP ilçe başkanı Kangozade Ali Aziz Kankotan olarak belirlenmiştir.³²¹ Bu arada DP adayları da seçimlere az bir vakit kala ilan edilmiştir. Buna göre Yusuf Doğan, Mehmet Ali Demir ve Kavni Nedimoğlu DP Tunceli milletvekili adayları olmuştur. *Demokrat*

³¹⁴ *Demokrat Tunceli*, 10 Mayıs 1957 Pazartesi

³¹⁵ *Demokrat Tunceli*, 14 Mayıs 1957 Cuma

³¹⁶ *Demokrat Tunceli*, 19 Ağustos 1957 Pazartesi

³¹⁷ *Demokrat Tunceli*, 7 Eylül 1957 Cumartesi

³¹⁸ *Demokrat Tunceli*, 26 Eylül 1957 Perşembe

³¹⁹ *Demokrat Tunceli*, 27 Eylül 1957 Cuma

³²⁰ *Demokrat Tunceli*, 28 Eylül 1957 Cumartesi

³²¹ *Demokrat Tunceli*, 30 Eylül 1957 Pazartesi

Tunceli Gazetesi'nde bu adayların Tunceliler nazarında çok zayıf karşılandıkları belirtilmektedir. Özellikle Kavni Nedimoğlu'nun 30 yıldır Tunceli'ye ayak basmadığı ve kendi akrabalarının bile bu kişiye oy vermeyecekleri iddia edilmiştir. Yusuf Doğan'ın güçlü olduğu Nazimiye İlçesi'nde ise iki CHP adayının varlığı nedeniyle şansının az olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı Yusuf Doğan'ın CHP' nin oylarını bir miktar böleceği yorumu yapılmıştır.³²² Maalesef 1960 öncesi döneme ait gazetelerde ilçe bazlı seçim sonuçları verilmediği için, ilçelerde adayların durumunun ne olduğuyla ilgili bir bilgiye sahip olunamamaktadır.

1957 seçimlerinde Tunceli'de seçimlere katılım oranı %79'dur. Bu seçimlerde Türkiye geneli katılım oranı %76,6'da kalmıştır. Doğu-Güneydoğu illerinde ise katılım %77,6 oranında gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde bir önceki seçimlere göre katılım oranındaki düşüş bu il için de geçerli olmuştur. CHP Tunceli'de Türkiye genelinde olduğu gibi oylarını arttırmıştır. Fakat buradaki oy oranı (53,5) Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında (41,4) bir hayli yüksektir. DP içerisindeki liberal kanat tarafından kurulan ve DP'ye karşı sert bir muhalefet yürüten HP de Tunceli'de 11,7 ile Türkiye ortalamasının üzerinde bir oy almıştır. HP'nin Doğu-Güneydoğu illerinde aldığı oy oranı (%5,9) ile Türkiye ortalamasından (3,5) yüksektir.³²³ HP'nin bu illerdeki yüksek miktardaki oy oranlarını, partinin kurucuları arasında yer alan Kürt siyasetinin önemli temsilcilerinden Mustafa Ekinci ve Yusuf Azizoğlu'nun varlığına bağlayan görüşler mevcuttur.³²⁴ Tunceli, 1957 seçimlerinde, CHP'nin Türkiye geneli ve Doğu-Güneydoğu illeri arasında oyunu en fazla arttırdığı illerden biri olmuştur.³²⁵ DP ise söz konusu seçimlerde, %34.8 oranında bir oya ulaşarak ikinci parti olmuştur. 1950 yılında çok partili dönemin ilk seçimleri olarak kabul edilen tarihte, Tunceli ili, tek parti döneminin baskıcı rejiminin Türkiye toplumu genelinde oluşturduğu genel hoşnutsuzluk nedeniyle büyük oranda DP'yi desteklemişti. Şener Aktürk bu durumu şöyle açıklamaktadır: 1938 Dersim Harekatı'nın Tunceliler arasında yarattığı tahribatın tazeliğini koruması, yine tek parti döneminde getirilen kılık kıyafet kanununun Alevi dedelerini de olumsuz yönde

³²² **Demokrat Tunceli**, 9 Ekim 1957 Çarşamba

³²³ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.43.

³²⁴ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.42.

³²⁵ Yeğen ve Diğerleri, "Kürt Seçmenlerin Oy verme Dinamikleri Kuzeydoğu-Ortadoğu ve Güneydoğu Alt Bölgelerinde Seçmenin Siyasal Tercihlerinin Sosyolojik Analizi", <http://en.yada.org.tr/pdf/06a57ba76299239050a674183947aab9.pdf>, 2015, ss.9-10, (27 Ekim 2017).

etkilemesi, tekke ve zaviyelerin kapatılması neticesinde, Aleviliğin ocaklara dayanan kurumsal yapısının büyük ölçüde tahrip edilmesi gibi nedenler, Tunceliler'in büyük oranda DP'yi desteklemeleri sonucunu doğurmuştu. Bu dönemde diğer bölgelerde yaşayan Aleviler'in de neredeyse %70 oranında DP'yi destekledikleri görülmektedir.³²⁶ 1950 seçimlerinde Tunceli'de DP %58,7 ile oldukça yüksek bir oy oranına yükselmiştir. 1954 seçimlerinde oy oranları arasındaki makas iyice daralmış; 1957 seçimlerinde büyük ölçüde CHP desteklenmiştir.³²⁷ 1957 seçimlerine Alevi ekseninden bakıldığında Kerem Öktem, Hatay, Çorum, Tokat gibi Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerde, Alevi oylarının CHP ve DP arasında bölündüğü çıkarılabilmektedir.³²⁸ Ancak bu durum Tunceli için geçerli değildir. Burada CHP belirgin biçimde oylarını arttırmıştır. Bu seçimlerde üç milletvekilliği de CHP tarafından alınmış, Hıdır Aydın, Arslan Bora ve Fethi Ülkü seçilmiştir. Arslan Bora ve Fethi Ülkü bir önceki dönem Tunceli Milletvekilleri idi. Hıdır Aydın da 1950-1954 yılları arası DP Tunceli milletvekilliği yapmıştır. Bu seçimlerde, CHP'nin güçlü adaylarla seçimlere girmiş olmasının da seçimleri kazanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 16
Tunceli 1957 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	51 929		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	41 019		
Seçime Katılım Oranı (%)	79,0		
Geçerli Oy Sayısı			
Milletvekili Sayısı	3		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	20 266	53,5	3
DP	13 178	34,8	0
HP	4 419	11,7	0
Bağımsızlar	-	-	-

■ CHP ■ DP ■ HP □ Bağımsızlar

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

³²⁶ Bknz., Şener Aktürk, "Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler", **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, Sayı.44, ss.55, 39. Dipnot.

³²⁷ Aktürk, s.55.

³²⁸ Öktem, s.60.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDEOLOJİK KAMPLAŞMAYA DOĞRU BİNGÖL VE TUNCELİ'DE SEÇİMLER

A. KÜRT MİLLİYETÇİ FİKİRLERİN TÜRKİYE SİYASETİNDE GÖRÜNÜRLÜK KAZANMASI: BİNGÖL VE TUNCELİ SİYASETİNE YANSIMALAR

1925 Şeyh Said, 1930 Ağrı İsyanları ve 1938 Tunceli Tedibi'nden sonra Kürt milliyetçiliği, uzun bir sessizlik dönemine girmişti. Bahsedilen dönemde bu isyanlara öncülük eden geleneksel Kürt seçkinlerinin çoğu aileleriyle birlikte, sürgün edilmiş ve böylece yaşadıkları bölgelerle olan bağları koparılmıştı. Bu sürgünlerin bir kısmı DP iktidarının gerekli yasal düzenlemeleri yapmasıyla yavaş yavaş geri dönmeye başlamışlardı. Geçmişteki isyanlara liderlik etmiş bu şahısların çoğu, çoğunlukla statükoyla bütünleşerek, maddi varlıklarını güçlendirme yolunu seçmişlerdi.³²⁹ Bu durumu, Bozarslan şöyle ifade etmektedir: "referanslarını Kemalizmden değilse bile Cumhuriyet Türkiye'si'nin siyasi kültüründe arayan yeni bir entelijensiya"³³⁰ nın oluşması olarak açıklamaktadır. Çok partili hayata geçişle birlikte rejimin diğer bölgelerde olduğu gibi Kürt kırsal alanındaki baskısı da azalmış, bu sayede aşiretlerin ve bir takım tarikat liderlerinin siyasette öne çıkmaya başlayacakları bir döneme girilmişti.³³¹ Siyasi alanda Türkiye genelinde görülen görece olumlu gelişmeler ekonomi alanında da kendini göstermiş ve bu tarihten itibaren ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısı değişmeye başlamıştı. Kürt illerinden il ve ilçe merkezlerine ayrıca batıdaki illere doğru bir göç başlamıştı. Bunun sonucu olarak iyi eğitim görmüş, şehirli yeni bir Kürt aydınlar sınıfı da doğmaya başlamıştı.³³² Sonuç itibarıyla, DP iktidarının 1950'lerin başından itibaren ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda yarattığı dinamizm yeni bir Kürt aktivizminin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştu.

³²⁹ Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler**, İstanbul: Hemen Kitap, 2009, s.564.

³³⁰ Hamit Bozarslan, "Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Cilt. IV, İstanbul: İletişim Yay., 2017, s.850.

³³¹ Bozarslan, s.aynı yer.

³³² Ahmet Özcan, Ural Aküzüm, "Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu", 2012, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/dc3bcsc3bcnmek-dc3bcblemek-kurt-meselesi-2012.pdf>, (7 Mart 2018).

Uzun bir sessizlik döneminden sonra Kürt milliyetçiliği ilk olarak basın alanında kendini gösterir. *Dicle'nin Kaynağı* (1948), *Şark Postası* (1954), *İleri Yurt Gazetesi* (1958) gibi yayımlar, Kürt kelimesini kullanmadan "doğu", "şark" gibi ifadelerle Kürt meselesinin tekrar görünür kılınmasına ön ayak olmuşlardı.³³³ Öte yandan İstanbul gibi büyük şehirlere yüksek öğrenim görmek üzere giden Kürt kökenli öğrenciler, 'doğu geceleri', 'öğrenci piknikleri' gibi faaliyetlerle bir araya gelmekte ve bu faaliyetleri adeta siyasi bir platforma çevirmekteydiler. Bunun yanında doğudan gelen öğrencilere destek olmak amacıyla kurulan *Dicle Talebe Yurdu* gibi oluşumlar öğrencileri bir arada tutan, onlara maddi anlamda destek olan girişimlerdi.³³⁴ Bu gibi oluşumlar Kürt milliyetçiliğinin beslendiği alanlardı. Aynı tarihlerde Kürt meselesi uluslararası bir boyut kazanmaya başlamıştı. 1958 yılında Irak'ta kraliyet ailesine karşı bir darbe yapılır ve cumhuriyet ilan edilir. Darbeyi yapan General Kasım, Kürtlere otonomi sözü verir ve Irak'taki Kürt hareketinin lideri Mustafa Barzani'yi ülkeye davet eder. Bu gelişmeler Türkiye'ye de yansır ve Kürt gençlerini etkiler. O dönemin tanıklarından biri olan Ziya Acar, durumu şöyle aktarmaktadır. "Irak Türkiye'nin komşusuydu. Ama bizi ilgilendiren yanı şuydu: Mele Mustafa Barzani, bizzat Abdülkerim Kasım'ın daveti üzerine on bir yıl kaldığı Sovyetler Birliği'nden Irak'a döndü. (...) O zaman Türkiye'de Kürt sorunu ya da siyaseti aktüel değildi. Devlet politikası ve baskıları nedeniyle basında yer bulması çok zordu. Ama Barzani'nin dönüşü, sınırlı da olsa gazetelere yansdı. Böylece bizler de olayı izleyebildik. İşte biz Kürt öğrencilerin siyasetle bağını kuran olay ve Kürt sorunu ile ilgilenmemizin başlangıcı."³³⁵ Bu aktivizm belirli bir süre sonra siyasi bir boyut kazanacak , Tunceli ve Bingöl'den de bazı figürler uzun bir aradan sonra oluşan bu yeni akımda yerlerini alacaklardı.

³³³ Celal Temel, **1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2015, s.328-329.

³³⁴ <http://www.rudaw.net/turkish/interview/261020161>, (9 Mart 2018); Bozarlan, s.852.

³³⁵ <http://www.rudaw.net/turkish/interview/261020161>, (09 Mart 2018).

1. 49'lar Davası'nda Tunceli ve Bingöl'den iki Siyasi Figür: Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi

Yakın dönem Kürt milliyetçiliği için önemli bir dönemeç olan 49'lar Davası, 1959 yılının Aralık ayında, çoğunluğunu öğrencilerin oluşturduğu 40 kişinin gözaltına alınması olayıdır. Daha sonra tutuksuz yargılanmak üzere gözaltına alınan 10 kişinin katılmasıyla davaya konu olan kişi sayısı 50'ye yükselmiş, bir kişinin tutukluken ölümü üzerine de bu sayı 49 olmuştur. Bunlar arasındaki iki isim, çalışmamıza konu olan iki ilde doğan ve tarihsel süreç içerisinde Kürt siyasetinin önemli figürleri haline gelen Said Elçi ve Said Kırmızıtoprak'tır.

Kürt milliyetçiliğinin çeşitli şekillerde Türkiye siyasetinde tekrar görünürlük kazanmaya başlaması, kamuoyunda tedirginliğe neden olmuştu. Bu sırada Irak'ta yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye'deki Kürtler'i de etkileyecek ve Türkiye siyaseti Irak'ta yaşanan olaylardan etkilenmeye başlayacaktı. General Kasım'ın darbe sonrası Irak'ta çıkan olayları bastırmak üzere Barzani güçleriyle birlikte hareket etmesi ve çıkan olaylarda birçok Türkmen'in yaşamını yitirmesine tepki olarak, TBMM'de Niğde Milletvekili Asım Eren'in, hükümete Türkiye'deki Kürtler'e "mukabele-i bilmisil" uygulanıp uygulanamayacağını bir önerge ile sorması ile Kürt meselesi ülke gündemine oturmuş oldu. Bu öneriyi protesto eden Kürt öğrencilerin hazırladıkları bildiriye *Türkiye Kürtleri* olarak imzalamaları, *49'lar Davası* olarak bilinen tutuklama sürecinin fitilini ateşlemişti.³³⁶ Komünistlik, Kürtçülük ve bölücülük yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan, çoğunluğu üniversite öğrencisi şahıslar arasında ne bir örgütlülük ne de siyasi anlamda bir fikir birliği mevcuttu.³³⁷ Dava süreci altı yıl sürmüş, yapılan yargılamalar sonucu, tutuklular delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştı. Öte yandan 49'lar davası Kürt hareketinde siyasi bir kutuplaşmayı da beraberinde getirmişti. Kürt siyasetinde sağ ve sol görüşlü öğrenciler bu olayla birlikte ayrılmaya başlamışlardı. Tarık Ziya Ekinci, sol eğilimli olanların *Türkiye İşçi Partisi* bünyesinde; sağ eğilimli olanların ise yeni kurulan *Adalet Partisi* ve *Yeni Türkiye Partisi* saflarında siyasi hayatlarına devam ettiklerini

³³⁶ Avni Özgürel, "49'lar Davası", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/avni-ozgurel/kurt-sorununda-kavsak-49lar-davasi-972402/>, (10 Mart 2018).

³³⁷ Ahmet Alış, "Kürt Etno-Bölgesel Hareketinin Doğuşu, Kitleleşme Süreci ve Türkiye İşçi Partisi:1959-1974", **Türkiye Siyasetinde Kürtler Direniş Hak Arayışı Katılım**, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nesrin Uçarlar (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 2014, s.64.

belirtir.³³⁸ Bu ayrışmanın berraklaşmaya başlayacağı yıllarda, 49'lar davası sanıklarından biri Tunceli diğeri de Bingöl Zazaları'ndan olan Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi yasal olmayan bir zeminde kurulan, TKDP (Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi) ve T-KDP (Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi)'ne liderlik edeceklerdir. Kurulan bu iki partiyi, Bozarslan, Irak'ta Barzani'nin öncülük ettiği hareketin Türkiye'deki yansıması olarak tanımlar ve 1930'lu yıllarda etkin olan Xoybun'dan sonra kurulan ilk siyasal teşkilat olarak görür.³³⁹ Bingöl ve Tunceli doğumlu iki siyasetçinin, Kürt milliyetçiliğini yasadışı örgütsel bir yapı içerisinde tekrar canlandıran kişiler olmaları münasebetiyle burada kısa da olsa bu iki şahsiyetten bahsedilecektir.

Said Elçi, 1925 yılında Bingöl merkeze bağlı Zeynep köyünde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Bingöl'de okumuş, ancak ilkokuldan sonra eğitimine devam edememiştir. 1950'lerde İstanbul'a giderek bir kütüphanede çalışmaya başlamış, bunun yanında muhasebeciliği de öğrenerek geçimini sağlamıştır. Bir süre sonra İstanbul'daki Kürt aydınları ve üniversite öğrencileriyle irtibat kurmuş ve siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Dönemin Kürt aydınlarından, bir dönem Bitlis'ten cumhuriyet senatosuna üye de seçilen, Ziya Şerefhanoglu'nun milliyetçi fikirlerinden etkilenmiştir. Ziya Şerefhanoglu, Bitlis'te yüzyıllar boyunca hüküm süren, Şerefname yazarı Şerefhan'ın da mensubu olduğu, Şerefhanlar sülalesinden gelmektedir. 49'lar Davası'nda sağcıları temsil eden; İttihat Terakki'nin uluslaşma modelini benimsemek gerektiğini düşünen, "soyucu" milliyetçi bir Kürt seçkiniydi. Ayrıca İran ve Suriye'deki Kürt liderlikleriyle de irtibat halindeydi.³⁴⁰ 1959 yılında *49'lar Davası* kapsamında Said Elçi de gözaltına alınır. Dava sürecinde yaptığı siyasi savunma ile adından söz ettirir. 1963'te Ziya Şerefhanoglu ile birlikte *Reya Rast* adlı bir dergi çıkarma arefesindeyken tekrar tutuklanır. Serbest bırakıldıktan sonra Diyarbakır'a yerleşir ve burada politik faaliyetlerine devam eder.³⁴¹

Yukarıda bahsedildiği gibi 1960'lı yıllarda Kuzey Irak'taki Barzani Hareketi önemli mesafeler kat etmiş, bu durum Türkiye'deki Kürtler arasında bir sempati yaratmıştı. Nitekim ilk yasadışı Kürt partisi olan, 11 Temmuz 1965'te, Başkanlığını Faik

³³⁸ Ekinci, s.291.

³³⁹ Bozarslan, s.854.

³⁴⁰ Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.836.

³⁴¹ <https://tekmanpost.wordpress.com/2013/12/17/said-elci-kimdir-1925-1971/>, (10 Mart 2018).

Bucak'ın, Genel Sekreterliğini Sait Elçi'nin yaptığı *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi* Irak'taki siyasal gelişmelerle aynı dönemde kuruldu. Partinin tüzüğü Irak KDP'sinin programı gözden geçirilerek ve Türkiye koşullarına uyarlanarak hazırlanmıştı.³⁴² Temmuz 1966 yılında Faik Bucak'ın öldürülmesiyle, yerine Said Elçi geçti. Said Elçi, iki yıl boyunca yoğun bir örgütlenme çalışmasıyla partiye birçok taraftar topladı. Özellikle 1967 *Doğu Kalkınma Mitingleri*'ndeki konuşmalarıyla yoğun ilgi topladı. 1968 yılında TKDP'ye karşı başlatılan bir operasyonda yakalandı. TKDP Antalya davası olarak bilinen süreçte, daha önce *49'lar Davası* sürecinde tanıdığı Tuncelili Said Kırmızıtoprak onu sık sık ziyaret etti ve bu süreçte aralarındaki dostluk gelişti.³⁴³

Said Kırmızıtoprak, 1935 yılında Tunceli'nin Nazimiye ilçesine bağlı Civrak köyünde dünyaya gelir. İlkokulu köyünde okuyan Kırmızıtoprak, daha sonra Tunceli ve Balıkesir Lisesi'nde eğitimine devam eder ve 1955 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi sınavlarını kazanır. Buradan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine yatay geçiş yapar. İstanbul'da 1957'de *Tunceli Kültür Derneği* İstanbul Şubesi'nin açılmasında rol oynar. Tunceli'de bu derneğin yayın organı olarak *Ceride-i Dersim* adında yerel bir gazete çıkarır ve bu gazetede yazılar yazar. Yazıları *Akis, Forum, Vatan, Yön, Dicle-Fırat, Milliyet* gibi gazete ve dergilerde çıkar. *49'lar Davası*'nda tutuklu sanıklar arasında yer alan Kırmızıtoprak, 1961 yılında tahliye edilir. 1962 yılında Tıp fakültesinden mezun olur ve çeşitli devlet kurumlarında çalışır. 1960'lı yılların sonlarına doğru *49'lar Davası* sonuçlanır ve Kırmızıtoprak "kamu haklarından men" ve Isparta'da "genel gözetim altında bulundurulma" cezasına çarptırılır.³⁴⁴ Bunun üzerine Kuzey Irak'a gider ve faaliyetlerini burada sürdürür. Burada Irak'a birlikte gittiği arkadaşlarıyla *Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi* (T-KDP)'nin öncü örgütünü kurar. Asıl örgütlenmeyi Türkiye'de yapmak üzere yasadışı yollarla Türkiye'ye girerek Ankara ve İstanbul'daki Kürt çevreleriyle temasa geçer. 29 Haziran 1969 yılında Ankara'da 14 kişinin katıldığı bir toplantı ile parti kurulur.³⁴⁵ Bu iki parti Ekinci'nin ifadesiyle farklı tarihlerde oluşan, aynı siyasi hareketin iki ayrı koluydu.³⁴⁶ Ancak bu girişim iki Sait'in de öldüğü bir olaylar dizisiyle son bulur. Sait Elçi ve Said Kırmızıtoprak bu iki partinin

³⁴² Ekinci, s.621.

³⁴³ <https://tekmanpost.wordpress.com/2013/12/17/said-elci-kimdir-1925-1971/>, (22 Mart 2018).

³⁴⁴ <http://www.drşivan.info/tr/biyografi.aspx>, (12 Mart 2018).

³⁴⁵ Dr. Şivan, *Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali*, Diyarbakır: Apec Yay., 2015, s.7.

³⁴⁶ Ekinci, s.623.

başkanlarıydı. Ekinci'nin o dönem kendisine anlatılanlara dayandırarak yazdığı bilgilere göre, Sait Kırmızıtoprak'ın örgütünü kurduğu günden itibaren Sait Elçi'ye, TKDP'den istifa etmesi yönünde baskı yaptığı ve her iki partinin bir çatı altında birleşmesini önerdiğini, ancak Sait Elçi'nin bu öneriye her seferinde, yapılacak ortak bir kongreden çıkacak sonuca göre karar alınması gerektiği yönünde cevap verdiğini aktarır. Sonuç olarak, ülkede bir darbe olasılığının artmasıyla birlikte Sait Elçi Kuzey Irak'a gider. Burada görüştüğü Sait Kırmızıtoprak kendisine tekrar aynı öneride bulunur. Bunu kabul etmeyen Elçi'yi arkadaşlarıyla birlikte infaz eder. Bunun üzerine Kırmızıtoprak da Barzani yönetimi tarafından yargılanarak idam edilir.³⁴⁷ Yaşanan bu olayla ilgili spekülasyonlar mevcuttur. Bunun dışında olay hala aydınlatılamamıştır. Öte yandan bu olayın uluslararası bir komplo olduğu, basit bir liderlik çatışması olamayacağını iddia eden görüşler de vardır.³⁴⁸ Sonuç olarak bu olaydan sonra Türkiye'de TKDP deneyimi hiçbir zaman Irak'taki gibi bir politik güce erişememiştir.

TKDP ve T-KDP, Türkiye' de sağ ve sol siyasetin görünürlük kazanmaya başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Sait Elçi öncülüğündeki TKDP daha çok yerel eşraf ve toprak sahipleri arasında etkinliği olan sağ/muhafazakar/milliyetçi bir çizgideydi. TKDP parti programında Türkiye'nin toprak bütünlüğü tanınıyor, Kürtlerin "kurucu unsur" olarak tanınması ve böylece devletin Türk ve Kürtlerden oluştuğunun kabul edilmesi; Kürt illerinde Türkçe'nin yanında Kürtçe'nin de resmi dil olarak kabul edilmesi gerektiği temel hedefler arasına alınıyordu. Elçi, partinin tabanına hitap eden bir liderdi. TKDP çoğunlukla köylü ve esnaf tabanına dayanmaktaydı. Ayrıca din adamları da bu harekete ilgi göstermişlerdi.³⁴⁹ Partinin dayandığı taban ve liderlerinin fikirleri göz önüne alındığında her ne kadar içerisinde sola meyilli bir damar barındırsa da bu partinin muhafazakar-milliyetçi yönüyle siyasette sağ cemaatte yer aldığı söylenebilir. Bu siyasetin önemli liderlerinden biri olan Said Elçi, özellikle 1990'lı yıllardan sonra çoğunlukla muhafazakar/İslamcı partilere oy verecek bir ilden yani Bingöl ilinde doğan bir şahsiyettir. Aynı şekilde Sait Kırmızıtoprak da günümüzde sol ve aşırı sol çizgide geniş bir siyaset alanına sahip olan Tunceli doğumludur. Sait Kırmızıtoprak Kürt siyasetinde sola kayışı temsil etmektedir. Daha önce TİP içerisinde

³⁴⁷ Ekinci, ss.623-624.

³⁴⁸ <http://www.nasname.com/a/kapanmamis-bir-dosya-saitler-olayi>, (21 Mart 2018).

³⁴⁹ Bora, s.840-841.

"doğulular" grubuyla billurlaşmaya başlayan Kürt hareketindeki sol siyaset, Dr. Şivan olarak tanınan Sait Kırmızıtoprak'ın da katkısıyla giderek Türk solundan ayrışarak daha özerk bir mecraya kayacaktır.³⁵⁰

2. Türkiye İşçi Partisi (TİP) Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Bağımsızlar

1960'lı yıllarda Doğu-Güneydoğu ve aynı şekilde Bingöl ve Tunceli illerinde, aldıkları yüksek orandaki oylar açısından Türkiye İşçi Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'ne kısaca değinmek gerekmektedir. Aynı zamanda seçimlere Bağımsız olarak giren adaylar da Doğu-Güneydoğu illerinde yüksek oranlarda desteklenmişlerdir. Bu iki parti uzun bir suskunluk döneminden sonra 1940'ların sonuna doğru tekrar siyaset sahnesinde kendine yer edinmeye başlayan Kürt hareketinin sağ ve sol diye kabaca tarif edilebilecek fraksiyonlarının siyaset yaptığı alanlar olmuştur. Bu dönemde kendi politik varlıklarını ifade edebilecekleri bir mecra arayışı içerisinde olan Kürt siyasetçiler, milliyetçi/muhafazakar ve sosyalist olmak üzere kabaca iki gruba ayrılıyordu. Yasal zeminde siyaset yapmak isteyen Kürt seçkinlerin sosyalist/sol fikirlere sahip olanları, çoğunlukla Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ne kanalize oldukları; büyük toprak sahibi ailelerin, din adamlarının ve iyi eğitim almış birtakım seçkinlerin ise Demokrat Parti'nin ardıllarından olan Yeni Türkiye Partisi bünyesinde siyaset yaptıkları, en azından 1960'lı yıllar için söylenebilir. Bu iki grubun ortak özelliği siyasette Kürtlerin siyasi haklarını gözetilen bir söylem geliştirmiş olmalarıydı.

Yeni Türkiye Partisi, 1960 askeri darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi yönetiminde oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanan, 1961 Anayasası ile siyasi parti faaliyetlerinin önünün açılmasıyla kurulan irili ufaklı partilerden biridir. Kendini 1960 Askeri darbesiyle kapatılan DP'nin devamı olarak görmüştür. Partinin kurucuları arasında, 1955 yılında DP'den ayrılarak *Hürriyet Partisi*'ni kuran, Doğu-Güneydoğu'daki "Kürt sağ"ının temsilcileri olarak kabul edilen ve DP yönetimi tarafından çıkarılan kanunla sürgünden dönen ağa/şeyh sınıfından olan Yusuf Azizoğlu (Diyarbakır), Ekrem Alican (Erzurum), ve Şeyh Kasım Küfrevi (Kars) gibi şahsiyetler

³⁵⁰ Gökhan Çal, "Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969-1971)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Siyaset Bilimi ABD, 2014), ss. 44-46.

mevcuttur. Yusuf Azizoğlu ve Ekrem Alican, 1960'ların sonunda dağılmasına kadar partiyi yöneten kişilerdi.³⁵¹ Özellikle Yusuf Azizoğlu'nun Doğu ve Güneydoğu illerinde var olan bağlantıları ve yerel eşraftan alınan destek *Yeni Türkiye Partisi*'nin dayanak noktalarıydı.³⁵² Başlangıçta AP'ye rakip olarak ortaya çıkan hatta kuruluş hazırlıklarını tamamlama ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da teşkilatlanma çalışmalarını daha önce tamamlayan YTP, 1961 seçimlerinde AP'nin %35 oranına kıyasla %13,7 oranında oy almıştır.³⁵³ Türkiye genelinde DP'nin oyları ağırlıklı olarak AP'ye kaymış, YTP aldığı oyların büyük bir kısmını Doğu-Güneydoğu illerinden almıştır. 1961 seçimlerinden sonra hiçbir partinin hükümeti kuracak çoğunluğa erişememesi neticesinde kurulan koalisyon hükümetlerinde YTP de görev almıştır. Yusuf Azizoğlu, 1963'te kurulan koalisyon hükümetinde Sağlık Bakanı olmuş ve bu süre zarfında Doğu ve Güneydoğu illerine yaptığı hizmetlerle dikkati çekmiştir. Daha sonra mecliste "Kürtçülük" yaptığı suçlamalarına maruz kalmış ve istifa etmiştir.³⁵⁴ Yine YTP Urfa milletvekili Kemal Badilli, mecliste yaptığı bir konuşmada Kürtlük meselesini bir realite olarak kabul etmek gerektiğini söylemiş ve bu meselenin batı ve doğu arasındaki iktisadi eşitsizliği gidererek aynı zamanda dil üzerindeki baskıların ortadan kaldırılmasıyla hal olabileceğini belirtmiştir.³⁵⁵ Sonuç olarak YTP, Doğu ve Güneydoğu'da liberal aydınların ve yerel eşrafın temsil ettiği, legal platformda Türkiye siyasetine entegre olmak isteyen Kürt muhafazakarlarının, Kürt sorununu kısmen dil ve gerikalmışlık ekseninde de olsa dile getirebilecekleri bir platform olma özelliği taşımaktaydı. Kürt sorunu ile ilgili herhangi bir programa sahip olmamasına³⁵⁶ rağmen yine de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden 1960'ların sonlarına dek Türkiye ortalamasına kıyasla yüksek oranlarda oy almıştır.

1961 milletvekili genel seçimlerinde YTP, Bingöl ve Tunceli illerinden, Doğu-Güneydoğu illerinde olduğu gibi, yüksek oranlarda oy almıştır. 1961 seçimlerinde AP'nin Bingöl'de seçime girmediği anlaşılmaktadır. Bu durumun da etkisiyle YTP

³⁵¹ McDovall, s.540.

³⁵² Ahmet Alış, "The Process of the Politicization of The Kurdish Identity in Turkey: The Kurds and The Turkish Labor Party (1961-1971)", (**Yayınlamamış Yüksek Lisans Tezi**, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009), s.84.

³⁵³ Kılavuz, s.369.

³⁵⁴ Bora, s.837.

³⁵⁵ Bora, s.837.

³⁵⁶ Çal, s.16

Bingöl'den 54.6 oranında bir oy alarak iki milletvekilliğini de kazanmıştır. Bu rakam Doğu-Güneydoğu illeri arasındaki en yüksek rakamdır. Ancak Tunceli'de YTP Bingöl'deki kadar yüksek bir rakama ulaşamamıştır. YTP Tunceli'de -AP burada da seçime katılmadığı halde, %35.4 oranında oy almıştır. Bu rakam YTP'nin Doğu-Güneydoğu bölgelerinden aldığı ortalamanın biraz da olsa altındadır. Doğu-Güneydoğu'da YTP'nin 1961 seçimlerindeki ortalaması %37,7'dir.³⁵⁷ Tunceli'deki bu durumun kısmen de olsa bağımsız adaydan kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü bölge illerinden bağımsız adayların en fazla oy aldığı illere bakıldığında (Hakkari Bğmsz %30,3- YTP %25.3) buralarda YTP'nin düşük oy aldığı görülmektedir. Tunceli'de de bağımsız adaylar %22,3 oranında oy almıştır. 1965 seçimlerinde YTP Türkiye geneli (%3.7) ve Doğu-Güneydoğu illerinde (%17,8) büyük bir oy kaybına uğramasına rağmen, hala Türkiye ortalamasının 4 kat üzerinde bir oya sahiptir.³⁵⁸ Bingöl'de 1965 seçimlerine AP'de dahil olmuştur. Buna rağmen YTP %30,9 oranındaki oyuyla Türkiye ve bölge ortalamasının çok üzerinde bir oy almıştır. Bu oy oranıyla ilden bir milletvekiliği çıkarmıştır. Tunceli'de de durumun Bingöl ili ile benzer olduğu 1965 seçimleriyle daha da belirginleşmiştir. 1965 yılında Tunceli'de de YTP, Türkiye ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu bölge ortalamasının üzerinde bir oy oranına sahip olmuştur. (%21,8) Bingöl'de 1965 yılında CHP'den sonra ikinci parti olan YTP, Tunceli'de, CHP ve AP'den sonra üçüncü parti olmuştur. AP'nin seçimlere iştirakine rağmen YTP'nin Bingöl ve Tunceli'den yüksek oranda oy alması akıllara Kürt milliyetçiliğini ön plana çıkaran bir seçmen kitlesinin varlığını getirmektedir. Nitekim Şener Aktürk, o dönemde YTP'nin bölgede neredeyse bir "Kürt Partisi" olarak algılandığını söylemektedir.³⁵⁹ Ergun Özbudun, 1961, 1965, 1969 yıllarındaki seçimlerle ilgili yaptığı araştırmasında, YTP'nin girdiği seçimlerde en fazla oyu, ana dili Türkçe olmayan, çoğunlukla Kürtçe konuşan yörelerden aldığını belirtmektedir.³⁶⁰ Nitekim YTP gibi AP de Demokrat Parti'nin devamı olarak ortaya çıkmış fakat bölgeden aldığı oy oranı Türkiye geneliyle kıyaslandığında daha az olmuştur. 1969 seçimlerine gelindiğinde YTP'nin oy oranı Türkiye (%2,2) ve Doğu-Güneydoğu

³⁵⁷ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor....**, s.45.

³⁵⁸ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor....**, s.aynı yer.

³⁵⁹ Aktürk, s.58.

³⁶⁰ Ergun Özbudun, "Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Katılma", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (drl.), İstanbul: Acar Matbaacılık, 1986, s.496.

illerinde (%12,3) düşmeye devam etmiş fakat partinin, Doğu-Güneydoğu illerindeki Türkiye ortalaması üzerindeki oy oranı durumu aynı kalmıştır. Bu durumu Bingöl ve Tunceli illerinde daha net görmek mümkündür. Nitekim 1969 yılındaki seçimlere yeni partilerin de dahil olmasına rağmen Bingöl'de YTP oyları %22,5; Tunceli'de ise %14,9'dur. Her iki ilde de partinin bölge ortalamasının da üzerinde bir desteğe sahip olduğu görülmektedir.³⁶¹

Türkiye İşçi Partisi, 27 Mayıs darbesinden sonra kabul edilen anayasanın getirdiği kısmi özgürlük ortamında, 13 Şubat 1961'de kuruldu. TİP, 1961 yılındaki seçimlere seçim kanununda yer alan birtakım kriterleri yerine getiremediği için katılamamıştır. Başlangıçta Kürt sorunuyla ilgili bir programı olmayan parti, ilerleyen yıllarda bu konuyla ilgili çeşitli söylemler geliştirir. 1965 seçimlerinde Türkiye genelinde %3'lük bir oy oranına sahip olan TİP'in, Doğu-Güneydoğu'daki oy oranı %3.9 olmuştur.³⁶² Seçim sonucunda 15 milletvekiliği kazanmıştır. Bu milletvekillerinin 5'i Diyarbakır, Malatya, Urfa, Gaziantep ve Kars gibi Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden seçilmiştir.³⁶³

1965 seçimlerine katılım oranı Türkiye genelinde %71,3 tür. 1965 seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu illerinde de seçimlere katılım oranı Türkiye ortalamasıyla hemen hemen aynıdır. (%71.1) Bu durum Bingöl ve Tunceli illeri için de geçerlidir. TİP 1965 seçimlerinde Bingöl'de 2,1; Tunceli'de ise %5,8 oranında oy almıştır. Doğu ve Güneydoğu illeri arasında TİP en fazla oyu Diyarbakır (%8) ve Kars'tan (%6) sonra Tunceli'den almıştır.³⁶⁴ Şener Aktürk, Alevi kimliğinin siyasallaşıp, Alevilerin bir Sünni şeriatı tehlikesine karşı oy vermeye başlamalarını, 1960 ile takip eden yıllar³⁶⁵ olarak belirtse de en azından Tunceli'de 1965 seçimleri sonuçlarının, henüz bu siyasallaşmayı yansıtmayacak düzeyde olmadığı söylenebilir. Bunu gösteren verilerden biri, seçime katılan diğer partilerin aldıkları oy oranları ise bir diğeri ise ilçe bazındaki seçim sonuçlarıdır. İlçe bazındaki sonuçlara bakıldığında³⁶⁶ daha çok Sünni Türkler'in oturduğu

³⁶¹ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.46.

³⁶² Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s. 46

³⁶³ Temel, s.147.

³⁶⁴ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s. 46

³⁶⁵ Aktürk, s.58.

³⁶⁶ Bknz., **Tablo. 17**, Tunceli 1965 Genel Seçimleri ilçe Bazlı Sonuçları.

Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde³⁶⁷ TİP'in diğer ilçelere göre daha fazla oy aldığı görülmektedir. TİP'in Tunceli'de almış olduğu oy burada iyi örgütlenmiş olmasıyla da alakalıdır. Nitekim o dönem Tunceli ilinin siyasi hayatında önemli bir figür olan Kemal Burkay, 1965 yılında burada TİP teşkilatını kurmuştur. Ayrıca 1965 seçimleri öncesinde yapmış olduğu çalışmaların da buradan alınan oy oranında önemli etkisi olduğu söylenebilir.³⁶⁸

Bingöl'de TİP'in seçim çalışmalarına, 25 Eylül 1965 yılında yaptığı ve yaklaşık olarak 500 kişilik bir kitlenin katıldığı bir açık hava mitingiyle başladığı anlaşılmaktadır³⁶⁹. Bu ilde TİP'in adayı Tunceli doğumlu Kemal Burkay'dır. Avukat Kemal Burkay Tunceli ilinin yanısıra, Bingöl'de de TİP adına çalışmalar yürütmüştür.³⁷⁰ TİP'in Bingöl'den aldığı oy miktarı, yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumun muhtemel nedenlerinden biri, Bingöl'de Bingöl doğumlu olmayan birinin aday olarak gösterilmesidir. Diğer bir neden de TİP aleyhine diğer parti yöneticileri tarafından yürütülen "komünistlik" propagandasının halk üzerinde oluşturduğu olumsuz algıdır. Ayrıca gazetelere yansıdığı kadarıyla, TİP'in burada ciddi bir çalışma yürütecek derecede bir teşkilatlanma oluşturamadığı anlaşılmaktadır. Diğer partilerin aldığı oy oranları da dikkate alındığında buradaki seçmenlerin de daha çok yerel eşraftan şehrin ileri gelen ailelerinin çıkardıkları adaylar ile yüksek tahsil görmüş seçkinlere oy verdikleri söylenebilir. TİP'in Alevi kesimin de yaşadığı Merkez ve Kiğı ilçesinden yüksek oy alması, buradaki Aleviler'in bir kısmının TİP'e yöneldiğini akla getirmekle beraber, Alevi nüfusun olmadığı Genç ilçesinden de TİP'e diğer ilçelere nazaran daha fazla oy çıkması bu saptamayı zayıflatmaktadır.³⁷¹ Kanımca Aleviler'in seçimlerde TİP'i yoğun olarak destekledikleri yönündeki Şener Aktürk'ün savunduğu görüşler, bu iki il ve 1965 milletvekili seçimleri için geçerli görünmemektedir. 1969 Seçimlerinde ise özellikle Tunceli için bir değişimin başladığı gözlenmektedir. Bu seçimlerde Bingöl'de TİP'e verilen oylar iyice azalmış, Tunceli'de ise Bingöl'den farklı olarak TİP'e verilen oy oranında ciddi bir artış olmuştur. Buna göre

³⁶⁷ Ahmet Kerim Gültekin, "Tunceli'de Hakim Alevi Nüfus İçerisinde Yaşayan Sünni Topluluklara Genel Bir Bakış", **I. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildirileri**, Tunceli: Tunceli Üniv. Yay., 2010, s.167.

³⁶⁸ Azat Zana Gündoğan, "1960'larda Tunceli/Dersim Kent Mekanında Siyasal Eylemlilik: Doğu Mitingleri", **Herkesin Bildiği Sır: Dersim**, Şükrü Arslan (dr.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011, ss.495-496.

³⁶⁹ **Bingöl Günlük Siyasi**, 25 Eylül 1965 Cumartesi

³⁷⁰ Kemal Burkay, **Anılar Belgeler**, Cilt: 1, İstanbul: Deng Yayınları, 2002, s.164.

³⁷¹ **Bingöl Günlük Siyasi**, 12 Ekim 1965 Salı

TİP 1969 seçimlerinde Bingöl'den %1,6; Tunceli'de ise %16,8 ile Türkiye geneli (%2,7) ve Doğu-Güneydoğu illerindeki (%3,7) oy oranlarıyla kıyaslandığında en yüksek oy oranına ulaşmıştır.³⁷² Bu Tunceli ve Bingöl arasında o yıla kadar yapılan seçim sonuçlarında görülen en belirgin farklılaşmadır.

Bağımsız adayların Bingöl ve Tunceli illerinden aldıkları oylar da Türkiye ortalamasından oldukça farklıdır. Doğu-Güneydoğu illerinin genelinde, çalışmaya konu olan dönem içerisinde, Bağımsız adaylar yüksek oy oranlarına ulaşmıştır. Özbudun, bağımsız adayların genel olarak ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden yüksek oy oranlarına ulaşmalarını, bu bölgelerde siyasal katılmanın özerkleşmemiş olmasının göstergelerinden biri olduğunu söylemektedir. Ona göre bu yörelerde oy bloklarını geleneksel eşraf ve dini liderler kontrol etmektedir.³⁷³ Kendilerine büyük partilerin üst sıralarında yer bulamayan söz konusu illerin ileri gelenleri, seçimlere bağımsız olarak katılmışlardır. Çalışmamıza konu olan iki ilde de seçimlerde bağımsız aday sayılarının çokluğu ve özellikle büyük oy bloklarını kontrol eden yörenin önde gelen şahsiyetlerinin aldıkları yüksek orandaki oy oranları dikkat çekmektedir. Özbudun, bağımsız oyların fazlalığını yukarıda da belirtildiği gibi oy verme davranışında kişisel etkilerin güçlülüğüne bağlamaktadır.³⁷⁴

B. 1961 GENEL SEÇİMLERİ (15 EKİM)

Türkiye siyasetinde çok partili siyasi hayata geçiş denemesi, 1960 Askeri darbesiyle sonuçlanmıştır. 27 yıllık tek parti iktidarını sonlandıran, geniş halk kitleleri tarafından büyük umutlar bağlanan Demokrat Parti'nin siyasi hayatı, böylece sona ermiştir. Birçok araştırmacı Demokrat Parti'nin, özellikle 1950'lerin ortalarından itibaren, içerisinden çıktığı CHP'nin tek parti dönemi boyunca sergilediği baskıcı yöntemlerle ülkeyi yönetmeye kalkıştığı yönünde hem fikirdir. Ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler, DP'nin inanç alanında 27 yıllık tek parti dönemine göre daha esnek davranması gibi olgular toplumun, özellikle kendisini Kemalist değerlerin koruyucusu olarak gören eğitimli bürokrat ve asker kesiminde ciddi tepkilere yol açtı.

³⁷² Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.46.

³⁷³ Özbudun, s.499.

³⁷⁴ Özbudun, s.aynı yer.

DP bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi 1957 seçimlerini de kazanarak meclisteki milletvekilliklerinin çoğuna da sahip olmuştu. Fakat partinin oylarında ciddi bir düşüş yaşanmıştı. Bu durum DP liderleri için adeta bir yenilgiydi. Seçimlerden sonra ülkenin genel siyasal havası, iyice kötüleşmişti. Seçimlerde hile yapıldığı ile ilgili ciddi iddialar ortaya atılmıştı. Hükümet bu duruma, meclis iç tüzüğünde değişiklikler yaparak partiler üzerindeki baskıyı giderek arttırarak cevap verdi. Öte yandan ülkedeki ekonomik sıkıntılar da ağırlaşıyordu. Bu durum DP'ye yönelik eleştirilerin dozajını arttırıyordu. Partiler arasındaki gerilim, İnönü'nün o dönemde DP'nin kalesi olan Ege'deki gezisi sırasında saldırıya uğramasına kadar vardı. Ayrıca Kayseri'de düzenleyeceği toplantının yapılmaması için askeri birlikler bile devreye sokulmuştu.³⁷⁵ Gerilim giderek artmaktaydı. Nisan 1960'ta DP'nin, mecliste muhalefetin yıkıcı emelleriyle bir askeri müdahaleyi amaçladığını iddia ederek, muhalefetin bu gibi faaliyetlerini soruşturmak üzere bir komitenin kurulmasını önermesiyle durum daha da kötüleşti. CHP buna şiddetle karşı çıktı ve mecliste çok sert tartışmalardan sonra meclisi terkettiğini açıkladı. DP, tüm siyasal faaliyetleri yasaklayarak 18 Nisan 1960'ta söz konusu soruşturma komitesini kurdu.³⁷⁶

CHP'nin meclisten çekilmesi ve soruşturma komitesinin kurulması, büyük kentlerde şiddetli gösterilere neden olduysa da ordu ve polisi denetimi altında bulunduran ve İstanbul ve Ankara dışında çoğunluğun desteğine sahip bulunan hükümet, sükuneti sağlar gibi oldu. Fakat 27 Nisan'da soruşturma komisyonuna yurttaşları tutuklama, gazeteleri kapatma ve komisyonun çalışmalarıyla çelişen yasaları iptal yetkisinin verilmesi, Ankara'da profesörlerin öncülüğünde başlayan öğrenci gösterilerine neden oldu ve bu gösteriler kısa sürede diğer kentlere de yayıldı.³⁷⁷ Mayıs ayına kadar devam eden gösterileri sonlandırmak ve ortamı yumuşatmak niyetiyle, Menderes, komisyonun görevini tamamladığını ve yakında sonucun kamuoyuyla paylaşılacağını açıkladı. Bu şekilde Eylül ayında erken seçime giderek siyasal durumu

³⁷⁵ Zürcher, s.348-49.

³⁷⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul: Kaynak Yay., 2016, s.138; Shaw&Shaw, s.487.

³⁷⁷ Shaw&Shaw, s.487.

normalleştirmeyi düşünüyordu. Fakat ordu içerisinde DP'den rahatsızlık duyan subay grubu 27 Mayıs günü askeri bir darbeyle DP iktidarına son verdi.³⁷⁸

27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra yönetimi Milli Birlik Komitesi aldı. Ahmad, MBK'ni silahlı kuvvetler içerisinde iktidar açlığı çeken, karmaşık bir hizipler koalisyonu olarak niteler. MBK üyelerinin yönetime geldikten sonra ülke sorunlarını çözme konusunda herhangi bir planları yoktu. Üyelerin çoğu erken seçime giderek yönetimi sivil siyasete devretme konusunda samimiydi. MBK, bir grup akademisyenden oluşan ve görevi anayasa hazırlamak olan bir komisyon kurdu. MBK, 12 Haziran 1960'ta akademisyenlerden oluşturulan anayasa komisyonunun tavsiyesiyle yeni Anayasa ve seçim yasası hazırlaması için bir "Kurucu Meclis" oluşturdu. Cemal Gürsel, cumhurbaşkanı olarak seçildi. 9 Temmuz 1961'de Kurucu Meclis'in hazırlamış olduğu anayasa referandumuna sunuldu. Sonuçlar MBK açısından bir hayal kırıklığı yarattı. Yeni anayasaya karşı yaklaşık %40 oranında HAYIR oyu çıkmıştı. Referandumda katılım ise çok düşüktü. Oy vermeyenlerin oranı %17 gibi yüksek bir rakama ulaşıyordu.³⁷⁹ %61.5 oranında bir oyla kabul edilen yeni anayasa Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961-1980 dönemindeki anayasası oldu. 1961 anayasası seçim sisteminde de köklü değişiklikler getiriyordu. Buna göre Türkiye Büyük Millet Meclisi iki meclisten oluşmaktaydı. Bunlar Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ydu. Yeni seçim kanununa göre; seçimler serbest, eşit, tek dereceli, genel oy, gizli oy-açık sayım esasına göre yapılacaktı. 1961 seçimlerinde ilk kez milletvekili sayısı sabitleştirilmiş ve 450 olmuştur. Milletvekili seçilebilme yaşı 30, seçmen yaşı 21, milletvekilliği süresi ise dört yıl olarak belirlenmiştir. Yargı denetimi ise korunmuştur. Ayrıca seçimlerde adayların, partilerin yerel örgütlerince saptanması, genel merkezin ancak %10 oranında bir yetkiye sahip olması ilkesi getirilmişti. 1961 Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde basit çoğunluk; milletvekili seçiminde ise Nisbi Temsil (D'hondt) sistemi uygulanmıştır.³⁸⁰

27 Mayıs darbesiyle askıya alınan siyasi faaliyetler, 12 Ocak 1961 yılında, anayasaya göre konan sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla, yeniden başladı. Bunun üzerine yeni partiler kurulmaya başlandı. Bunlar içerisinde en önemli partilerden biri

³⁷⁸ Ahmad, s.138.

³⁷⁹ Ahmad, ss.154-155.

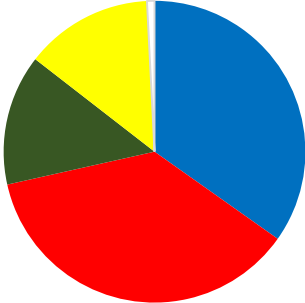
³⁸⁰ Kılavuz, ss.132-134; Alkan, "Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi", s. 56.

kuşkusuz, DP'nin devamı olarak görülen Adalet Partisi'dir. 11 Şubat 1961 yılında Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan partinin başına daha sonra Türkiye siyasetinde uzun yıllar önemli bir rol oynayacak olan Süleyman Demirel geçecektir. AP'nin kurulduğu günün ertesinde Yeni Türkiye Partisi; 13 Şubat 1961'de ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) kuruldu.³⁸¹

Seçimler 15 Ekim 1961 yılında çift meclisi oluşturmak için yapıldı. Bu seçimlerde her meclisi oluşturmak için ayrı ayrı oy kullanılmıştır. Getirilen nispi temsil sistemine göre hiçbir parti tek başına çoğunluğu kazanamamıştır. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi seçim sonucunda CHP %36,7; AP %34,8; CKMP %14; YTP %13,7 oranında bir oy almıştır. Bu seçimler sonucunda CHP 36 senatör, 173 milletvekili; AP 71 senatör, 158 milletvekili; CKMP 16 senatör, 54 milletvekili ve YTP 27 senatör, 65 milletvekili çıkarmıştır.³⁸² Seçim sonuçlarının, uygulanan seçim sistemi nedeniyle, oldukça adil olduğu söylenebilir. Nitekim aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi tüm partiler aldıkları oy oranında meclise temsilci göndermişlerdir. Bu seçimlerde hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek oranda bir oya sahip olamadığı için, Türkiye tarihinde ilk defa koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 1961-65 yılları arasında dört koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Tablo 17
Türkiye 1961 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		12 925 395	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		10 522 716	
Seçime Katılım Oranı (%)		81,4	
Geçerli Oy Sayısı		10 138 035	
Milletvekili Sayısı		450	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	3 527 435	34,8	158
CHP	3 724 752	36,7	173
CKMP	1 415 390	14,0	54
YTP	1 391 934	13,7	65
Bağımsızlar	81 732	0,8	-

■ AP ■ CHP ■ CKMP ■ YTP □ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

³⁸¹ Turan, s.53.

³⁸² Kılavuz, s.148.

1. Bingöl'de 1961 Genel Seçimleri

Bingöl'deki yerel gazetelere bakılırsa, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi, 2 Haziran 1960 günü Bingöl'de yapılan bir açık hava gösterisiyle, halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Burada Bingöl askeri valisi Kurmay Albay Etem, bir konuşma yaparak 27 Mayıs inkılabının, ülkede karışıklıklar çıkarıp kardeş kanının dökülmesine neden olan iç düşmanlara karşı yapıldığını, Milli Birlik Komitesinin, en kısa sürede ülkedeki karışıklıklara son vererek adil ve dürüst bir seçimin yapılmasına çalıştığını belirtmiştir.³⁸³ Buna benzer gösterilerin Bingöl'ün Genç ve Kığı ilçelerinde de yapıldığını *Bingöl Gazetesi*'nin 9 Haziran tarihli nüshasında belirtilmiştir.³⁸⁴ Öte yandan yeni anayasayı hazırlayacak olan "Kurucu Meclis" in bir an önce açılması için delege seçimlerinin yapılması gerekmektedir. Kurucu Meclis, Milli Birlik üyeleri ile Temsilciler Meclisinden oluşuyordu. Temsilciler Meclisi ise siyasal partilerden, meslek örgütlerinden, sendikalardan, yargıçlardan ve odalardan gelen temsilcilerden oluşmaktaydı.³⁸⁵ Bingöl'de 25 Aralık 1960' ta yapılan temsilci seçimi sonucu, Cemal Yavuz Ankara'ya gönderilmişti. Nüfus oranına göre belirlenen temsilci sayısı, Bingöl'ün nüfusu dikkate alınarak bir kişi olarak belirlenmiştir.³⁸⁶ Kurucu Meclis'in açılmasından sonra ülke genelinde, DP yönetimi aleyhine konferanslar ve toplantılar yapılmıştır. Bu toplantıların amacı bir bakıma askeri yönetime neden ihtiyaç duyulduğunu halka anlatarak bu yönetimi meşrulaştırmak, ayrıca hazırlanacak anayasanın halk tarafından onaylanmasını sağlamaktı. Bu amaçla hem Milli Birlik Komitesi hem de CHP aktif kampanya yürütmekteydi. Bu toplantıların bir benzerinin Bingöl'de de yapıldığı anlaşılmaktadır. 6 Ocak 1961 Cuma günü Dilan Sineması'nda bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda Binbaşı Mehmet Nebioğlu ve lise Edebiyat öğretmeninin bir konuşma yaptıklarını *Murat Gazetesi*'nin 7 Ocak 1961 tarihli sayısından öğrenmekteyiz. Haberde toplantıya halkın yoğun ilgi gösterdiği ve salonun hınca hınç dolduğu belirtilmektedir. Konuşmacılar, DP iktidarının gayri meşru yollarla iktidara geldiğini, bu iktidar döneminde hürriyetlerin tehdit edildiği, emniyet ve düzenin bozulduğu, yanlış ekonomi politikaları sonucu ülkenin mali ve ekonomik krize sürüklendiği yönünde, DP iktidarını

³⁸³ *Bingöl Günlük Siyasi*, 4 Haziran 1960 Cumartesi

³⁸⁴ *Bingöl Günlük Siyasi*, 9 Haziran 1960 Perşembe

³⁸⁵ Kongar, *21. Yüz Yılda Türkiye...*, s.159.

³⁸⁶ *Demokrat Bingöl*, 26 Aralık 1960 Pazartesi

eleştiren konuşmalar yapmışlardır. Bunun yanında 27 Mayıs askeri darbesi ile bu kötü gidişatın sona erdirildiğini ve yakın bir zamanda hazırlanacak bir anayasa ile idarenin milli iradeye bırakılacağını vurgulamışlardır. Ayrıca okullarda da “II. Cumhuriyet’in kuruluşu” münasebetiyle günün önemini anlatan konuşmaların yapıldığını yine aynı yerel gazetenin aynı tarihli haberinden öğrenmekteyiz.³⁸⁷

Nihayet hazırlanan yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunuldu. Bingöl'de referandum sonucu, Türkiye ortalamasının çok üzerinde, %80'e yakın bir oranla EVET oyu çıkmıştır. Doğu ve Güneydoğu illerinde EVET oyları diğer bölgelere göre çok yüksektir. Tunceli'de de benzer bir şekilde %95 oranında EVET oyu ile yeni anayasa onaylanmıştır.³⁸⁸ Bunda YTP'nin halk oylamasında anayasanın kabulü yönünde propaganda sürdürmüş olması³⁸⁹ nın ne kadar etkisi vardır bilinmez ancak YTP'nin 1961 seçimlerinde bu iki ilden yüksek oranda oy aldığı aşağıda seçim sonuçlarını gösteren tabloda görülmektedir.

Bingöl'de siyasi partilerin aday yoklamaları 15 Eylül Cuma günü yapılmıştır. YTP'den, M. Sıddık Aydar –Maarif Eski müdürü ve Halit Rıza Ünal -Doktor; CHP'den Cemal Yavuz – Avukat ve Mustafa Peköz -Emekli Albay; CKMP adayları olarak da Kemal Özdemir ve Sait Erel seçilmişlerdir.³⁹⁰ Aday yoklamasında CKMP adayları olarak açıklanan yukarıdaki isimler daha sonra Bingöl İl Seçim Kurulu'nun yayınladığı ilanda değişmiştir. Buna göre CKMP adayları, Ekrem Temuçin –Solhan Belediye Eski Reisi ve Tefik Şenol – Ankara Memurlar Kooperatifi Şube Müdürü olmuştur. Ayrıca üç bağımsız aday da seçimlere iştirak edeceklerdir. Bunlar Cemal Elçi, Mecduttin Bilgi ve Düzgün Girbay'dır.³⁹¹ 24 Eylül'de propaganda serbestisinin başlamasıyla birlikte partiler Bingöl'de seçim çalışmalarına başlamıştır.³⁹² 15 Ekim Pazar günü yapılan seçimlerde Bingöl ilinin ilçe bazlı sonuçları şu şekilde olmuştur:

³⁸⁷ **Murat**, 7 Ocak 1961 Cumartesi

³⁸⁸ <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439341>, (31 Ekim 2017).

³⁸⁹ Hüseyin Çavuşoğlu, “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.12 Sayı.22, Aralık 2009, s.166.

³⁹⁰ **Murat**, 16 Eylül 1961 Cumartesi

³⁹¹ **Murat**, 23 Eylül 1961 Cumartesi, s.2.

³⁹² **Murat**, 25 Eylül 1961 Pazartesi

Tablo 18
Bingöl 1961 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Bingöl	CHP	CKMP	YTP	Düzgün Gürbay	Cemal Elçi	Mecduttin Bilgi
Merkez	2 253	204	8 757	-	1	-
Genç	2 472	239	4 807	-	-	-
Karlıova*	1 481	819	3 321			
Kiğı**	5 838	1 971	5 033	1 022	-	-
Solhan***	724	1 581	524	-	-	-
TOPLAM	12 768	4 814	22 442	1 022	1	-

* DİE verilerine göre Karlıova'da Bğmsz adayların aldıkları toplam oy 46'dır. Bu verilerde aday isimleri belirtilmemektedir.

** Bağımsız adayın aldığı oy 18 Ekim 1961 tarihli *Murat Gazetesi* 'nde 1204 olarak görünmektedir.

*** DİE verilerine göre Bğmsz adaylar toplamda 2 oy almıştır.

Kaynak: Murat, S.2049, 18 Ekim 1961 Çarşamba; **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, Ankara: DİE Matbaası, 1998, ss.66-68.

İlçe bazlı seçim sonuçlarına bakıldığında Bingöl Merkez doğumlu M. Sıddık Aydar ve Tunceli/Peri doğumlu Halit Rıza Ünal'ın (aslen Bingöl'ün Kiğı ilçesindedir.)³⁹³ aday oldukları YTP'nin, en fazla oyu Merkez ilçesinden, bununla birlikte, Solhan dışında, hemen hemen tüm ilçelerden yüksek oranda oy aldıkları görülmektedir. Solhan ilçesinden düşük oy almasının nedeni, Solhan doğumlu ve burada Belediye Başkanlığı yapmış Ekrem Temuçin'in, CKMP'den aday olması gibi görünmektedir. CKMP'nin yüksek oy aldığı bir diğer ilçe ise Kiğı'dır. Burada da CHP'nin de Solhan dışında tüm ilçelerden oy aldığı görülmektedir. Cemal Yavuz'un Solhan doğumlu olmasına rağmen buradan CHP'nin oy alamaması, yine oyların çoğunu alan Ekrem Temuçin faktörüyle açıklanabilir. İlçe bazlı sonuçlara bakıldığında CKMP'nin Solhan ve Kiğı dışında düşük oy alması, bu partiye yönelen oyların daha çok adaylara verildiği sonucunu çıkarmaktadır. Bağımsız aday Düzgün Gürbay dahil hemen hemen tüm partiler Kiğı ilçesinden yüksek oranda oy almışlardır. Partiler ikinci sıradaki adaylarını, büyük bir oy deposu olan Kiğı ilçesinden seçerek en azından bir milletvekilliğini almak niyetiyle böyle bir taktik uygulamış gibi görünmektedir. Ayrıca bu seçimlerde oylar yine iki merkez parti arasında tüm ilçelerde bölüşülmüştür.

³⁹³ Bknz., **Ekler**, s.258.; http://www.bingolhaberci.com/haber/bingol_1/kimler-geldi-kimler-gecti/2937.html. (22 Nisan 2018).

Bingöl geneli seçim sonuçları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bingöl'de 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlere göre, seçime katılım oranı %81 ile Türkiye geneli katılım oranı (%81,4) ile aynıdır. Doğu-Güneydoğu illerinde de benzer bir katılım oranı (%79,4) mevcuttur. 15 Ekim 1961'de yapılan seçimlere AP beş ilde katılmamıştır. Bu iller arasında Bingöl ve Tunceli illeri de vardır.³⁹⁴ Seçim sonuçlarına göre YTP oyların %54,6'sını alarak iki milletvekilliğini de kazanmıştır. Bu oranla Bingöl, Türkiye genelinden YTP'nin aldığı oy oranına bakıldığında (%13,7) önemli ölçüde ayrılmaktadır. Doğu-Güneydoğu illerinde ise YTP (%37,7), yine Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, yüksek bir oy oranına ulaşmıştır.³⁹⁵ Bu seçimlerde CHP Bingöl'de %31,1 ve CKMP ise %11,7 oranında oy almıştır. CHP'nin Bingöl'de, bir önceki seçime göre oy kaybettiği, ancak % 31 oranında bir oy alarak ikinci parti olma durumunu koruduğu görülmektedir. DP'nin devamı olarak görülen YTP'nin ise bir önceki seçimlerde DP'nin aldığı oy oranından çok daha yüksek bir oya ulaştığı görülmektedir. Kuşkusuz bu oranda AP'nin Bingöl'de seçimlere girmemiş olmasının da etkisi olmuştur. Fakat bu seçimlerde YTP, AP'nin seçimlere girdiği bazı Doğu-Güneydoğu illerinde de Türkiye genelinin çok üzerinde oy almıştır. Şener Aktürk, bu dönemde YTP'nin bir Kürt partisi olarak algılandığını söylemektedir. Ona göre; "YTP feodal Kürt liderlerinin geleneksel bir siyasal alışveriş çerçevesinde ulusal siyasetle entegre olma çabasının göstergesidir. (...) YTP siyasal ayrılıkçılık veya radikal sol düşünceleri olmayan, Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve kültürel sistemine entegre olmaya hevesli Kürt seçkinlerini içinde barındırıyordu. (...)"³⁹⁶ Nitekim bu yapı daha sonraki seçimlerde Türkiye genelinde oy kaybına uğrayarak zamanla silikleşti. Kürtlerin hak talepleri giderek sol parti ve akımlar tarafından dile getirilmeye başlandı. Bingöl'de 1961 seçimlerinde birinci parti olan YTP, iki vekilliği de almıştır. M. Sıddık Aydar ve Halit Rıza Ünal³⁹⁷ 1961-1965 yılları arasında Bingöl'ü temsilen parlamentoda yer almışlardır.

³⁹⁴ Çavuşoğlu, s.169, 4 nolu dipnot.

³⁹⁵ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.45.

³⁹⁶ Aktürk, ss.67-68.

³⁹⁷ Vekillerin kısa özgeçmişleri için bkz., **Ekler**, ss.257-258.

Tablo 19
Bingöl 1961 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		51 909	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		42 042	
Seçime Katılım Oranı (%)		81.0	
Geçerli Oy Sayısı		41 095	
Milletvekili Sayısı		2	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	12 768	31,1	-
CMKP	4 814	11,7	-
YTP	22 442	54,6	2
Bağımsızlar	1 071	2,6	-

■ CHP ■ CMKP ■ YTP ■ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1961 Genel Seçimleri

9 Temmuz 1961 yılında halkoyuna sunulan anayasa, Tunceli'de de yüksek bir oranla kabul görmüştür. Bu oran rekor bir düzeyde %95 oranında gerçekleşmiştir.³⁹⁸ 27 Mayıs Askeri Darbesi'nden sonra, Ocak 1961'de siyasi faaliyetler serbest bırakıldı. DP'nin kapatılmasından sonra onun ardılı partilerden biri olan YTP, Mart 1961'de Tunceli'de teşkilat kurmuştur. YTP'nin yanı sıra CMKP de burada siyasi faaliyetlerini yürütmekteydi. AP, Bingöl'de olduğu gibi Tunceli'de de seçimlere katılmamıştır.³⁹⁹ *Tunceli Sesi Gazetesi*'nde yayımlanan bir habere göre, YTP'den aday olmak isteyen şahıslar şunlardır: Ali Rıza Erenler, Av. Hüseyin Erkanlı, Av. Mehmet Soylu ve Kütahya Erkek Sanat Enstitüsü Müdürü Mehmet Ali Demir.⁴⁰⁰ Yine 13 Eylül tarihli gazete haberinde Tunceli Kültür Derneği Başkanı Nihat Saltık'ın CHP milletvekili yoklamasına katılacağı belirtilmektedir. Nihat Saltık Hozatlı'dır. Aynı tarihte çıkan bir başka haberde, Pertek'li Öğretmen Yadigar Doğan'ın da CHP'den aday yoklamasına katılacağı geçmektedir.⁴⁰¹ Yine İl Seçim Kurulu'na dayanılarak yapılan bir haberde daha önce XI. Dönem Tunceli Milletvekilliği yapmış olan Hızır Aydın'ın seçimlere bağımsız aday olarak gireceği açıklanmıştır. Kendilerine parti listelerinde yer bulamayan Hüseyin Duman, Yadigar Doğan ve Nihat Saltık'ın da 1961 seçimlerine

³⁹⁸ <http://www.yenisafak.com/secim-referandum-1961/tunceli-secim-sonuclari-referandum>, (3 Kasım 2017).

³⁹⁹ Sertel, "Çok Partili Dönemde Senato ve Parlamento'ya Seçilen Tunceli Temsilcileri (1946-1973)", ss.90-91

⁴⁰⁰ *Tunceli Sesi*, 9 Eylül 1961 Cumartesi

⁴⁰¹ *Tunceli Sesi*, 13 Eylül 1961 Perşembe

bağımsız adaylar olarak girecekleri, Tunceli İl Seçim Kurulu Başkanlığınca İlan edilmiştir.⁴⁰² Nihayet 4 Ekim günü Tunceli İl Seçim Kurulu Başkanlığı'na ilan edilen kesin aday listelerine göre; Tunceli CHP adayları Fethi Ülkü (Öğretmen, Tunceli eski Milletvekili), Hasan Ünlü (Avukat); CKMP adayları, Hüseyin Ataç (Sabık Belediye Başkanı), Mahmut Tan (Eski milletvekili); YTP adayları, Vahap Kışioğlu (Lise Öğretmeni), Hüseyin Erkanlı (Avukat); Bağımsız adaylar ise Hızır Aydın (Eski milletvekili), Nihat Saltık, Hüseyin Duman, Yusuf Doğan (Avukat) ve Yedigâr Doğan'dır.⁴⁰³ İlçe bazlı seçim sonuçları şu şekildedir:

Tablo 20
Tunceli 1961 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Tunceli	CHP	CKMP	YTP	BĞMSZ
Merkez	1 781	1 206	605	1 338
Çemişgezek	2 014	197	2 978	286
Hozat	1 775	77	2 116	501
Mazgirt	3 072	1 249	2 419	1 028
Nazimiye	402	63	333	2 601
Ovacık	2 042	79	2 664	88
Pertek	2 347	204	3 520	796
Pülümür	2 033	62	952	3 183

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), Ankara: DİE Matbaası, 1998, s., 300-304.

15 Ekim 1961 Pazar günü yapılan seçimlere göre Tunceli'deki durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre: Tunceli'de seçime katılım oranı %76,4'le Türkiye geneli katılım oranı (%81,4) ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasının (%79,4) altındadır. YTP seçimlerde %35,4 oy alarak çok az bir farkla birinci olmuş ve bir milletvekili çıkarmıştır. YTP'nin aldığı bu oranla Tunceli, Bingöl'de olduğu gibi, Türkiye genelinden (YTP 13,7) ayrılmaktadır. Doğu-Güneydoğu illeri (%37,7) ile ise benzeşmektedir. CHP de burada yüksek bir oy oranına ulaşmıştır. CHP 1961 seçimlerinde Tunceli'den %35, 2 oranında bir oy alarak bir milletvekilliği çıkarmıştır. Bu oy oranıyla CHP'nin Türkiye genelinden aldığı oy oranına (%36,7) yaklaşırken, Doğu-Güneydoğu ortalaması olan %39,3'ün altında kalmıştır. Yani CHP bu seçimlerde

⁴⁰² Tunceli Sesi, 22 Eylül 1961 Cuma

⁴⁰³ Tunceli Sesi, 4 Ekim 1961 Çarşamba

Doğu-Güneydoğu illerinin bazılarında Tunceli'nden daha yüksek bir oy oranına sahip olmuştur. CKMP buradan aldığı %7,1'lik oy oranıyla Türkiye ortalaması (%14) ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasının (%10,2) altında kalmıştır.⁴⁰⁴ Bu arada Tunceli'de bağımsız adaylar da %22,3 gibi yüksek bir orana sahip olmuşlardır. Bağımsız adayların, yüksek oranda aldıkları oy ve oyların çeşitlilik arz etmesi bu seçimlerde “bölgecilik”, aşiret bağları gibi geleneksel etmenlerin etkili olduğunu göstermektedir.

Şener Aktürk, Aleviler'in Sünni şeriatı tehlikesine karşı oy vermeye başlamalarının 1960 seçimleri ve sonrasında başladığını belirtmektedir.⁴⁰⁵ Ancak bu iddianın en azından Tunceli Alevileri için geçerli olmadığı, 1961 seçimleri ve takip eden seçimler kısmen de olsa göstermektedir. Sünni şeriatı tehlikesine karşı CHP'ye bir yönelimin olması gerekirken, bu yönelim beklenen boyutlarda gerçekleşmemiştir. Aksine kendini DP'nin ardılı olarak gören YTP, Tunceli'de birinci parti olmuştur. Bu anlamda Tunceliler'in inanç faktörünü baz alarak oy vermedikleri söz konusu seçimler için söylenebilir. Bunun yanında daha önce de belirtildiği gibi YTP'nin doğu ve güneydoğu illerinde bir Kürt partisi gibi algılanıyor olmasının bu durumun 1961 seçimlerinde Tunceli seçmenine de bu şekilde yansıdığı söylenebilir mi? Bu seçimlerde yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi YTP Sünni Türkler'in en fazla yaşadığı Çemişgezek ve Pertek'ten yüksek miktarda oy almıştır. Öte yandan *Kürtler Ne İstiyor?* adlı çalışmada 1960'lı yıllardan sonra Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan nüfusun seçmen davranışının Türkiye genelinden farklılaşmaya başladığı vurgulanmakta ve bu duruma örnek olarak YTP'nin bölgede Türkiye genelinden daha yüksek oy oranına sahip olması gösterilmektedir.⁴⁰⁶ 1961 seçimlerinde YTP'den Öğretmen Vahap Kişioğlu ve CHP'den öğretmen ve Tunceli eski milletvekili Fethi Ülkü seçilmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.45.

⁴⁰⁵ Aktürk, s.58.

⁴⁰⁶ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.44.

⁴⁰⁷ Bknz., *Ekler*, s.258.

Tablo 21
Tunceli 1961 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		60 256	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		46 061	
Seçime Katılım Oranı (%)		76,4	
Geçerli Oy Sayısı		44 011	
Milletvekili Sayısı		2	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
CHP	15 466	35,2	1
CKMP	3 137	7,1	0
YTP	15 587	35,4	1
Bağımsızlar	9 821	22,3	0

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

C. 1965 GENEL SEÇİMLERİ (10 EKİM)

1961 seçimleri, askeri bir darbe sonrasında yapılmış ve getirilen yeni seçim sistemiyle mecliste hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak bir çoğunluğa ulaşamadığından koalisyonlar dönemi başlamıştı. Aslında bu sistemin getirilmesi bilinçli bir tercihti. Çünkü çok partili sisteme geçildikten sonra uygulanan seçim sistemiyle, 10 yıllık bir süre zarfında çoğunluğu elde eden DP, tek parti rejiminin alışkanlıklarıyla hareket etmeye başlamıştı. Bunun sonucunda da yapılması gereken siyasal kuvvetlerin dağıtılması ve bölünmesi olarak görülmüştü. Dolayısıyla seçim sonucunda siyasal iktidarı kendi tekeline alacak kadar güçlü bir parti çıkmamalı idi.⁴⁰⁸ Bunun için 27 Mayıs'tan sonra yapılan ilk seçimlerde nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Bu sistem, ülke yönetiminin bir azınlığın eline geçmesine neden olan çoğunluk sistemine nispeten daha eşitlikçi, dolayısıyla da daha demokratik bir sistemdir. Her parti aldığı oy oranına göre mecliste temsil edilecekti. İlk olarak 1961 yılında uygulanan "nisbi temsil" sisteminde, siyasi partilerin milletvekilliklerinin hangi yöntemle hesaplanacağı sorunu d'Hondt yöntemi uygulanarak çözülmüştü. Ancak bu yöntem daha çok parlamentodaki büyük partilerin yararına olmuştu. Bu durumu ortadan kaldırmak için 1965 seçimlerinde d'Hondt yöntemi yerine, 13 Şubat 1965'te yapılan bir yasa değişikliğiyle "Milli Artık" yöntemi ve "Birleşik Oy Pusulası" kullanımı kuralı

⁴⁰⁸ Bahri Savcı, "1965 Milletvekili Seçimi Üzerine Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.20, Sayı.4, 1965, ss.181-182.

getirilmiştir. Ayrıca seçimlerden kısa bir süre önce yapılan Siyasi Partiler Yasası'ndaki değişikliklerle, adayların belirlenmesi sürecinde "ön seçim" yapılması sistemi getirilmiştir.⁴⁰⁹ Seçimlere Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Türkiye İşçi Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi katılmıştır.⁴¹⁰

15 Ekim 1961'de yapılan seçim sonuçları, CHP ve MBK tarafından hayal kırıklığıyla karşılanmıştı. Hatta askerler arasında bu durumu kabullenmeyen bir grup yeni bir darbe hazırlığına bile girişmişti. Ancak bu durum, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay ve başbakan olarak görev yapmaya başlayan İsmet İnönü tarafından engellenmiştir.⁴¹¹ Yeni meclis, Cemal Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçti. Gürsel, yeni hükümeti kurma görevini İnönü'ye vererek, Zürcher'e göre, Adalet Partisi ve CHP'ye büyük baskı uygulayarak⁴¹², iki partinin bir koalisyon hükümeti kurmasını sağladı. Ancak bu koalisyonun ömrü pek de uzun olmayacaktı. 22 Şubat 1962'de Türkiye'nin genel siyasi tablosundan rahatsızlık duyan bir grup subay, Albay Talat Aydermir liderliğinde bir darbe girişiminde bulundu. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmış, fakat iktidar ortağı AP liderleri tarafından kuşkuyla karşılanmıştı. İnönü, Talat Aydemir ve arkadaşlarına af sözü vermiş, mecliste bu tartışmalar sürerken, AP yassı ada mahkumlarının affını da gündeme getirmişti. Bu durum koalisyon hükümetinin bileşenleri arasındaki en önemli sorunlardan biriydi ve koalisyonun sonunu da bu af tartışmaları getirecekti.⁴¹³ Zürcher, koalisyonun bozulmasına iki sorunun neden olduğunu belirtir; ilki yukarıda belirtilen af konusu, diğeri ise ekonomi alanındaki uyumsuzluklar. Planlı ekonomi projesi CHP ve ordu tarafından destekleniyor, fakat AP bu projeye şiddetle karşı çıkıyordu. Mayıs 1962 yılında AP, hapiste bulunan eski DP üyeleriyle ilgili yapılan ceza indirimi ile ilgili bir yasayı yetersiz bulduğunu açıklayarak, kabinedeki bakanlarını geri çekti. İlk koalisyon hükümeti böylece dağıldı. İnönü bu kez meclisteki diğer iki küçük partiyle bir koalisyona gitti: YTP ve CKMP. Ancak bu iki parti ile kurulan koalisyon da uzun ömürlü olmadı. 2 Aralık 1963'te İnönü istifa edince bu koalisyon da sona ermiş oldu. 25 Aralık 1963'te bu dönemin üçüncü koalisyonu bu kez bağımsızlar ve İnönü arasında kuruldu. Ancak bu azınlık hükümeti de İnönü'nün

⁴⁰⁹ Kılavuz, ss.156-157.

⁴¹⁰ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.140.

⁴¹¹ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.162.

⁴¹² Zürcher, s.361

⁴¹³ Tefvik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, Ankara: İmge Kitapevi, 2013, s.121.

hazırladığı bütçeyi, parlamentoda AP'nin engellemeleri sonucu kabul ettiremeyince, 13 Şubat 1965'te istifasıyla sonuçlandı. Bundan sonra Ekim'de yapılacak olan seçimlere kadar ülkeyi bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki geçici bir kabine yönetti.⁴¹⁴

Öte yandan 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye siyasi hayatı yeni bir safhaya giriyordu. Bir yandan partilerin sayısı artarken diğer taraftan da ideolojik kimlikler belirmeye başlamıştı. 1960'lı yıllar, Türkiye siyasi tarihinde, seçmenlerinin sağ ve sol kavramlarıyla tanıştıkları yıllar olarak nitelendirilmektedir.⁴¹⁵ 1961 anayasasının sağladığı görece özgür bir ortamla daha önce bir anlamda yasaklı olan sol, TİP ile parlamentoya 14 milletvekili sokmuştur. CHP "ortanın solu" kavramıyla yeni ve sol bir kimlik arayışına girmiş, Türkiye toplumu ilk kez işçi, gençlik ve köylü hareketleriyle 1960'lı yıllarla birlikte tanışmıştır.⁴¹⁶ Kiriş ve Gül de siyasal partilerin siyasal eğilimlerinin sağ ve sol olarak sınıflandırmanın ancak 1960'lardan sonra yapılabildiğini, o zamana kadar CHP, DP ve diğer tüm partilerin sağda yer aldıklarını belirtmektedir. Bu ayrımın ortaya çıkmasında 1961 yılında kurulan TİP ve 1965 seçimlerinde meclise girmesi önemli bir etken olmuştur. Yine 1965'te CHP'nin "ortanın solu"nda yer aldığını açıklaması ve AP'nin de ideolojik fikirlerinin gittikçe vurgulanır hale geldiği görülmektedir.⁴¹⁷ Kimlik siyasetinin devreye girmesiyle birlikte, Bingöl ve Tunceli'de Kürt/Alevi-Sünni kimlikleri üzerinden bir kimlik siyasetinin ortaya çıkıp çıkmadığı, bu kimliklerin oy verme davranışlarında etkili olup olmadığı, eldeki kısıtlı verilerle, çalışmanın ilerleyen aşamalarında irdelenmeye çalışılacaktır. YTP örneğinden hareketle, etnisite faktörünün siyasette etkili olmaya başladığı, inanç bazında siyasi bir yönelimin ise Türkiye genelinde olduğu gibi, 1960'lardan sonra güçlenmeye başladığı görülmektedir.

29 Kasım 1964 yılında Türk siyasi hayatı açısından önemli bir gelişme yaşandı ve 1965 seçimlerinden sonra, 1990'lı yılların sonuna kadar Türkiye siyasetinde başat

⁴¹⁴ Zürcher, ss.361-362.

⁴¹⁵ Ferit Salim Sanlı, "Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisinden Bakmak: 1961-1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan "Müfrit-Mutedil" Mücadelesi ve Bu Mücadelenin "Türkeş Hareketi" ile Olan Münasebeti", **CTAD**, Yıl.13, Sayı.25, Bahar 2017, s.6.

⁴¹⁶ Kardam, Tüzün, s.51

⁴¹⁷ Hakan M. Kiriş & Hüseyin Gül, "Türkiye'de 1965 Sonrası Yapılan Genel Seçimler ve Siyasal Partiler Bağlamında Solda Yaşanan Gelişmelerin Bir Çözümlemesi", **Toplum ve Demokrasi**, 1, (1), Eylül-Aralık, 2007, s.97.

rollerden birini oynayacak olan bir politikacı olan Süleyman Demirel, Adalet Partisi genel başkanlığına seçildi. Bu seçimlerde oldukça genç ve dinamik bir seçim kampanyası yürüten AP'ye karşılık, CHP, artık iyice yaşlanmış bir siyasetçi olan İnönü önderliğinde, sadece AP karşıtlığı üzerinden siyaset yapan, birbirleriyle uyuşmaz değişik grupların bir araya geldiği bir parti görüntüsündeydi. Ayrıca bu partiyi destekleyen aydınların çoğu TİP içerisine geçmişti.⁴¹⁸ 10 Ekim 1965'te yapılan seçimler sonucu AP oyların %52,9'unu alarak mecliste çoğunluğu sağlamış ve tek başına iktidara gelmiştir. CHP %28,7 gibi o güne kadar aldığı oy oranının en düşük seviyesinde kalmıştır; CKMP 2,2; MP %6,3; TİP %3,0; YTP AP'nin kurulmasıyla büyük bir düşüş göstererek %3,7 oranında bir oy almıştır. Oy dağılımından DP oylarının AP'de toplandığı anlaşılmaktadır. Kendilerini DP'nin devamı olarak gören partiler ciddi oy kaybına uğramıştır. Bu seçimlerde de katılım oranı bir önceki seçimlere göre bir hayli düşmüştür. Kardam ve Tüzün "seçmeyenler" diye tabir ettikleri oy kullanmayan seçmenlerin oranının bir önceki seçimlerde %22 iken, 1965 seçimlerinde %34,1'e çıktığını belirtmektedir.⁴¹⁹ 1965 seçimleriyle meclise altı parti girmiştir. AP milletvekilliklerinin yarısından fazlası olan 240 sayısına ulaşmıştır. CHP 134 milletvekilliği kazanmıştır. Millet Partisi 31 milletvekiliyle mecliste üçüncü parti olmuştur. YTP ise 19, TİP 14 ve CMKP ise 11 milletvekilliği kazanmıştır. Seçimlerde uygulanan ve küçük partilerin oyları nispetinde mecliste temsil edilmelerini amaçlayan, ayrıca herhangi bir partinin mecliste çoğunluğa dayanarak bir tahakküm oluşturmasını engellemek için uygulanan "Milli Bakiye"li temsil sistemine rağmen, mecliste milletvekilliklerinin yarısından fazlasını alan AP ve diğer partilerden büyük oranda fazla bir milletvekili sayısına ulaşan CHP, mecliste başat duruma gelmişler ve bu durum Türkiye siyasetinde 1950'lerde başlayan kutuplaşmayı devam ettirmiştir.⁴²⁰ Bu kutuplaşma Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik gelişmesiyle birlikte oluşan yeni toplumsal tabakalar arasındaki kutuplaşmayı da arttırmıştır.

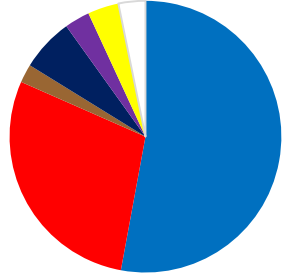
⁴¹⁸ Shaw&Shaw, s.501.

⁴¹⁹ Kardam, Tüzün, s.52.

⁴²⁰ Turan, s.62.

Tablo 22
Türkiye 1965 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		13 679 753	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		9 748 678	
Seçime Katılım Oranı (%)		71,3	
Geçerli Oy Sayısı		9 307 563	
Milletvekili Sayısı		450	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	4 921 235	52,9	240
CHP	2 675 785	28,7	134
CKMP	208 696	2,2	11
MP	582 704	6,3	31
TİP	276 101	3,0	14
YTP	346 514	3,7	19
Bağımsızlar	296 528	3,2	1

■ AP ■ CHP ■ CKMP
■ MP ■ TİP ■ YTP
■ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1965 Genel Seçimleri

1961 seçimlerinde Bingöl'de büyük bir başarı kazanan YTP'de seçim sonrasında ciddi sıkıntıların başladığı dönemin gazetelerinden anlaşılmaktadır. İl kongresinde başlayan anlaşmazlıklar toplu istifalarla sonuçlanmıştır. Solhan ilçesinde başlayan toplu istifalar Genç ilçesinin de toplu olarak istifalarını sunmalarıyla had safhaya ulaşmıştır. Yerel basında bir sonraki seçimlerde YTP'nin halk nazarında bir cazibesinin kalmaması nedeniyle seçimlerde büyük bir hezimet yaşayacağı iddia edilmiştir.⁴²¹ Ancak YTP 1965 seçimlerinde ikinci parti olmuş ve bir milletvekilliği kazanmıştır. Bingöl'de adayların belirlenmesi için 29 Ağustos 1965'te bir ön seçim yapılmış, buna göre: AP'den Sait Bozgan 212, Ekrem Temuçin 160; CHP'den Cemal Yavuz 232, Burhanettin Bilgin 158; YTP'den Emin Gündoğdu 141, Hakkı Yazıcı 22; MP'den F. Kemal Atabay 46, Sait Küçükazar 3; TİP'ten Kemal Burkay 2, İhsan Bilgi 1 oy almışlardır.⁴²² 1965 seçim çalışmaları Bingöl'de sönük geçmiş gibidir. Nitekim 15 Eylül Salı günü yayımlanan bir haberde bu durumdan şikayet edilmiş ve açık hava toplantı ve konuşmaları serbest bırakılmış olmasına rağmen Bingöl'de partilerin iki gün geçmiş olmasına rağmen herhangi bir toplantı yapmamış olduklarından şikayet

⁴²¹ **Bingöl Günlük Siyasi**, 27 Ağustos 1963 Salı

⁴²² **İkbal**, 30 Ağustos 1965 Pazartesi

edilmektedir.⁴²³ 1965 yılında TİP'in Bingöl adayı olan Kemal Burkay da benzer bir şekilde, Bingöl'de açık hava toplantısının ilk kez kendisinin TİP adına düzenlediği toplantı olduğunu anılarında belirtmiştir. Bingöl'de adayların bildiri dağıtma ya da açık hava toplantısı düzenlemeye gerek duymadıklarını belirten Burkay, bu tip küçük illerde oylara aşiret reisleri, şeyhler ve ağaların hakim olduğunu ve adayların bunları görüp ikna etmelerinin yeterli olduğunu söylemektedir.⁴²⁴ Kemal Burkay anılarında, TİP'in o dönemde Bingöl'de nasıl bir çalışma yürüttüğünü detaylarıyla anlatmıştır. TİP'in Bingöl'de bir teşkilatının olduğunu, başında Hasan Bazencir adında bir müteahhitin bulunduğunu, ancak başkan dahil kurucuların tamamının sol görüşlerle bir ilgilerinin olmadığını, bu şahısların TİP'i de diğer partiler gibi değerlendirip kişisel çıkarları için bu parti etrafında toplandıklarını kaydetmektedir. Burkay, seçim çalışmaları esnasında partililerden herhangi bir yardım görmediğinden de bahsetmektedir. Bununla birlikte Bingöl'de kendisine yardımcı olan, genellikle memur kesiminden iyi gençler de tanıdığını fakat bu gençlerin kendisine daha çok "kürt yurtseveri" olma güdüsüyle yardım ettiklerini belirtmektedir.⁴²⁵ Örneğin Burkay, Genç ilçesinde yaptığı bir kahve toplantısına çok sayıda kişinin katıldığını ve burada daha çok toprak reformundan bahsettiğini belirttiğinden sonra, Genç'te TİP teşkilatının olmamasına ve TİP adına yapılan tek seçim çalışmasının kendi konuşması olmasına rağmen bu ilçeden 250 oy aldıklarını belirtmektedir.⁴²⁶ Gerçekten de TİP, Burkay'ın seçim propagandası yapamadığı Karlıova ve Solhan ilçelerinden, seçim çalışmaları yapabildiği ilçelere nazaran daha düşük oy almıştır. 1965 seçimlerinde Bingöl'den aday olan şahısların açık ya da kapalı toplantı düzenlediklerine dair bir haber yoktur. Sadece AP Genel Kurul Üyesi Saddettin Bilgiç, CHP adına Orhan Kubilay ve YTP'nin önde gelen kurucularından Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu'nun açık hava toplantısı düzenledikleri bilgisi vardır.⁴²⁷ Bingöl 1965 İlçe bazlı seçim sonuçları şu şekildedir:

⁴²³ **Bingöl Günlük Siyasi**, 21 Eylül 1965 Salı

⁴²⁴ Burkay, **Anılar...**, s.165.

⁴²⁵ Burkay, **Anılar...**, ss.164-165.

⁴²⁶ Burkay, **Anılar...**, ss.165-166 Aslında bu ilçeden 182 oy almıştır. Bknz., Tablo.18.

⁴²⁷ **Bingöl Günlük Siyasi**, 27 Eylül 1965 Pazartesi

Tablo 23
Bingöl 1965 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Bingöl	AP	CHP	MP	TİP	YTP	Bğmsz
Merkez	4 089	2 202	475	291	3 990	247
Genç	1 906	3 184	278	182	1 302	51
Karlıova	1 283	2 323	178	89	1 504	119
Kiğı	1 533	4 054	491	236	5 174	444
Solhan	1 055	2 179	54	32	109	18

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), Ankara: DİE Matbaası, 1998, ss.66-68.

İlçe bazlı seçim sonuçlarına bakıldığında, ikisi de Bingöl Merkez doğumlu olan AP adayı Sait Bozgan ve YTP adayı M. Emin Gündoğdu'nun, Merkez ilçedeki oyların çoğunluğunu aldıkları görülür. YTP'nin Kiğı ilçesinden aldığı yüksek miktardaki oy oranında, partinin ikinci sırasında yer alan Hakkı Yazıcı'nın, Kiğı doğumlu olmasının etkisi olduğu söylenebilir. Bir önceki seçimde Ekrem Temoçin'e oy veren Solhanlı'lar bu dönem Cemal Yavuz'a yani CHP'ye yönelmişlerdir. Bu iki aday da Solhan doğumludur. Cemal Yavuz o dönemde Bingöl Merkez'de çalışmaktadır ve sevilen bir avukattır. Kuşkusuz Bingöl merkezden CHP'nin aldığı yüksek orandaki oy sadece Cemal Yavuz'un şahsına verilen oylar değildir. CHP'nin merkez ilçede kemikleşmiş bir oyunun olduğu il ve ilçe bazında seçim sonuçlarına bakılarak anlaşılabilir. Bu seçimlerde bölgecilik, aşiret bağları ve eğitimli elitlere verilen oylar dışında, ideolojik olarak da oy verildiği söylenebilir. Bu seçimlerde dikkati çeken bir diğer husus ise oylardaki çeşitlenmedir. Bu durum Bingöl için ileriki seçimlerde de devam edecektir.

10 Ekim 1965 yılında yapılan genel seçimlerin Bingöl geneli rakamsal değerleri ise şöyledir: Öncelikle Bingöl'deki seçim sonuçları, Türkiye geneli seçim sonuçlarına göre oldukça farklı bir durum ortaya çıkarmıştır. Türkiye genelinde ciddi bir oy kaybı yaşayan CHP Bingöl'de oylarını arttırarak, 1961'de %31,1 olan oy oranını %35,7'ye yükseltmiş ve bir milletvekilliği kazanmıştır. CHP adayı Cemal Yavuz en fazla oyu alarak bu seçimleri kazanmıştır. YTP adayı Emin Gündoğdu ise seçim sisteminden dolayı milli bakiyeye kalmış daha sonra Yüksek Seçim Kurulu tarafından ikinci derecede milli bakiyeden milletvekili seçildiği kendisine bildirilmiştir.⁴²⁸ Türkiye

⁴²⁸ Bingöl Günlük Siyasi, 14 Ekim 1965 Perşembe

genelinde oyların yarısından fazlasını alan AP ise, Türkiye genelinde gösterdiği başarıyı burada gösterememiştir. Bingöl'de bir önceki seçimde %50' nin üzerinde oy alan YTP, oylarının bir bölümünü AP'ye kaptırmış gibidir. Ancak Türkiye genelinde YTP'nin %3,7'ye gerilediği düşünülürse, Bingöl'deki oy oranı bir hayli yüksektir. YTP bu seçimlerde ikinci parti olmuş ve bir milletvekilliği kazanmıştır. Bingöl'de seçime katılım oranı %71, 1 ile Türkiye geneliyle aynı düzeydedir. Bir önceki seçimlere göre seçime katılım oranı yaklaşık olarak %10 oranında azalmıştır. Doğu-Güneydoğu Anadolu'da da YTP oyları düşmüş fakat Türkiye geneline oranlandığında, oy oranı %17,8 ile yine oldukça yüksek seyretmiştir. Bingöl de dahil olmak üzere bu iki bölgede YTP oylarının AP'ye kaydığı söylenebilir. Çünkü AP bu iki bölgede %11 civarında olan oylarını 1965 seçimleriyle %30'lara çıkarmıştır.⁴²⁹ Bingöl'deki siyasi yönelim AP açısından da Türkiye genelinden farklıdır. Türkiye genelinde %50'nin üzerinde oy alan AP, Bingöl'de %25 oranında bir oya sahip olabilmıştır. Türkiye siyasetinde sosyalist solu temsil eden TİP ise Bingöl'de bir varlık gösterememiştir. TİP burada Türkiye ortalamasının altında bir oy almıştır.

Tablo 24
Bingöl 1965 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	56 814		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	40 410		
Seçime Katılım Oranı (%)	71,1		
Geçerli Oy Sayısı	39 072		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	9 866	25,3	-
CHP	13 942	35,7	1
MP	1 476	3,8	-
TİP	830	2,1	-
YTP	12 079	30,9	1
Bağımsızlar	879	2,3	-

■ AP ■ CHP ■ MP ■ TİP ■ YTP □ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

⁴²⁹ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.45.

2. Tunceli’de 1965 Genel Seçimleri

Tunceli’de 10 Ekim 1965 yılında yapılacak seçimlere katılacak adaylar 29 Ağustos’ta bir ön seçimle belirlenmiştir.⁴³⁰ 27 Eylül 1965 yılında yayınlanan *Tunceli Sesi* gazetesinde 10 Ekim’de yapılacak seçimlerde kullanılacak birleşik oy pusulasının benzeri yayınlanmıştır. Buna göre: YTP adayları Hüseyin Erkanlı ve Ali Rıza Erenler; AP adayları Kenan Aral, Mehmet Soylu; TİP adayları, H. İhsan Begimgil, Tosun Sevinç; CHP adayları ise Hasan Ünlü ve Nihat Saltık’tır.⁴³¹ Ayrıca *Tunceli Sesi* adlı yerel gazetede bağımsız aday olarak Tunceli eski Milletvekili Mahmut Tan’ın adının geçtiğine dair bir haber yayınlanmıştır. Bunun yanında Ali Güler, Süleyman Gedik’in de bağımsız adaylar olarak seçimlere katılacakları belirtilmektedir.⁴³² Bu arada seçim propagandalarının seçim gezileri, açık hava ve kapalı salon toplantıları şeklinde devam ettiği *Tunceli Sesi* adlı gazetenin o döneme ait nüshalarından anlaşılmaktadır. Aynı gazetenin seçimlerin iyice yaklaştığı 5 Ekim 1965 tarihli nüshasında, CHP’nin toprak reformu ile ilgili politikası eleştirilmekte, CHP’nin bu reformu uzun yıllardan beridir bir türlü gerçekleştiremediği, ayrıca sadece toprak reformuyla köylünün sorunlarının çözülemeyeceği, toprağı işlemek ve verimli kılmak için de çeşitli politikaların üretilmesi gerektiği, sonuç olarak AP’nin bunun için 'Zirai Reform' yapacağını savunan bir yazı mevcuttur. Bu yazı, Tunceli’de oldukça güçlü olan bu iki parti arasındaki çekişmenin temel noktalarından birinin tarım alanındaki politikalar olduğunu göstermektedir.⁴³³ En nihayetinde sorunsuz bir şekilde tezahür ettiği anlaşılan seçimlerin İl ve İlçe bazlı sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

⁴³⁰ *Tunceli Sesi*, 1 Eylül 1965

⁴³¹ *Tunceli Sesi*, 27 Eylül 1965

⁴³² *Tunceli Sesi*, 30 Eylül 1965

⁴³³ *Tunceli Sesi*, 5 Ekim 1965

Tablo 25
Tunceli 1965 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Tunceli	AP	CHP	TİP	YTP	BĞMSZ
Merkez	1 295	1 383	257	960	520
Çemişgezek	1 815	1 572	873	394	89
Hozat	813	2 310	123	338	690
Mazgirt	1 417	3 065	344	1 953	862
Nazimiye	1 088	533	135	1 395	-
Ovacık	1 215	2 138	129	1 484	50
Pertek	1 536	1 114	343	536	2 689
Pülümür	1 806	1 570	183	1 856	15

Kaynak: DİE, **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, Ankara: DİE Matbaası, 1998, s.300-304.

Hem ilçe bazlı sonuçlarda hem de İl seçim sonuçlarında, Bingöl’de olduğu gibi, Tunceli’de de göze çarpan en önemli hususlardan biri, 1965 seçimlerinde oylarda bir çeşitlenme olduğudur. Mesela AP adayı Kenan Aral, Pülümür doğumludur fakat neredeyse ilçelerin tamamından yüksek miktarda oy almıştır. Aynı şekilde CHP adayı Hasan Ünlü Mazgirt doğumludur. En fazla oyu Mazgirt’ten almakla beraber Nazimiye dışında tüm ilçelerden yüksek oranda oy almıştır. Nazimiye’de bura doğumlu YTP adayı Hüseyin Erkanlı’nın en fazla oyu aldığı görülmektedir. Bağımsız aday Ali Güler, en fazla oyu Pertek’ten almış ve bağımsız adaylar arasında Tunceli genelinde en fazla oy alan aday olmuştur. Bu durum Tunceli’de bölgecilik, aşiret bağları, inanç saikleriyle oy vermenin devam ettiğinin göstergeleridir. 1965 seçimlerinde oylardaki bu çeşitlenme kısmen 1969 seçimlerinde de devam edecektir. Fakat 1973 seçimleriyle beraber Tunceli seçmenlerinin oy verme davranışlarında keskin bir farklılaşma yaşanacaktır.

10 Ekim 1965 Pazar günü yapılan seçimlerin sonucuna göre Tunceli'deki 2 milletvekilliğini, AP ve CHP kazanmıştır. Bu seçimlerde AP adayı Kenan Aral ve CHP adayı Hüseyin Ünlü milletvekili olarak seçilmişlerdir.⁴³⁴ Seçimlere katılım oranı %70'e yakındır. Bu sonuçlar Türkiye geneli seçimlere katılım oranı (%71,3) ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalaması (%71,1)'dan çok farklı değildir.⁴³⁵ 1965 seçimlerinde Tunceli'de partilerin aldığı oy oranları Bingöl ile karşılaştırılınca hemen hemen aynı

⁴³⁴ Adayların kısa özgeçmişleriyle ilgili bkz., **Ekler**, ss.259-260

⁴³⁵ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

gibidir. 1965 yılında Bingöl'de aldıkları oy oranına göre CHP birinci; YTP ikinci ve AP üçüncü parti olmuştur. Tunceli'de de benzer bir durum söz konusudur. Burada da CHP %33,5 oy oranıyla birinci; Bingöl'den farklı olarak AP %26,8 ile ikinci ve YTP %21,8 ile üçüncü parti olmuştur. Ayrıca bu ilde seçimde bağımsız aday ya da adayların %12'lik bir oy oranıyla yüksek bir rakama ulaştıkları görülmektedir. Yine TİP'in Tunceli'de, Türkiye ortalamasını da geçerek %5.8 oranında bir oya ulaştığı görülmektedir. Kemal Burkay anılarında, Tunceli'de TİP'in 1965 seçimlerine nasıl girdiğiyle ilgili bilgiler vermektedir. Seçimlere az bir süre kala, Kemal Burkay ve arkadaşları, çoğunluğu Sünni ve Türk olan Pertek Merkezine giderek, burada alelacele parti yönetim kurulunu oluşturduktan sonra seçimlere girebilmişlerdir. Anlaşılan odur ki TİP burada herhangi bir çalışma yapmadan Türkiye geneli ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasından daha fazla bir oya sahip olmuştur.⁴³⁶ TİP bu seçimlerde en fazla oyu Türk ve Sünni nüfusun yoğunlaştığı Çemişgezek ve Pertek'ten almıştır. Sadece tablodan hareketle bir yorumda bulunursak Türk/Sünni nüfusun en fazla olduğu Çemişgezek'te en fazla oyun sol partilere gittiğini söyleyebiliriz. Bingöl ve Tunceli'de YTP ve CHP'nin oy oranı Türkiye genelinin oldukça üzerindedir. Özellikle YTP ve TİP'in sahip olduğu oy oranıyla Tunceli, Türkiye genelinde alınan sonuçlardan farklılaşmaktadır. Doğu-Güneydoğu'da partilerin aldıkları oylara bakıldığında ise bu bölgelerde bulunan diğer illerle benzerlik söz konusudur.⁴³⁷ Aynı şekilde AP'ye giden oylar bakımından da Türkiye genelinden farklılık arz etmektedir. 1965 seçimlerinde küçük partilerin parlamentoda temsilini sağlayan "Milli Bakiye" sisteminin uygulanmış olmasına rağmen AP Türkiye genelinde oyların yarısından fazlasını almışken, Tunceli'de bu oran %26,8'dir. Doğu ve Güneydoğu illerinde AP'nin oy ortalaması ise %30,5'tir.⁴³⁸

⁴³⁶ Burkay, **Anılar...**, s.156.

⁴³⁷ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

⁴³⁸ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

Tablo 26
Tunceli 1965 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	60 625		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	42 222		
Seçime Katılım Oranı (%)	69,6		
Geçerli Oy Sayısı	40,908		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	10 985	26,8	1
CHP	13 705	33,5	1
TİP	2 387	5,8	0
YTP	8 916	21,8	0
Bağımsız	4 915	12	0

■ AP ■ CHP ■ TİP ■ YTP ■ Bağımsız

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

D. 1969 GENEL SEÇİMLERİ (12 EKİM)

1965 seçimlerinde uygulanan ve küçük partilerin oy oranları kadar mecliste temsil edilmelerini öngören, böylece Türkiye siyasetinde sadece iki partinin başat rol oynamasının engellenmesini sağlayacağı düşünülen "milli bakiye" sistemi sonucunda meclise birçok parti girmiş oldu. Ancak parlamentodaki çoğunluk yine AP'de idi. Seçimlere "ortanın solu" sloganıyla giren CHP ve bir önceki seçimdeki oylarının çoğunu AP ye kaptıran YTP büyük bir hüsrana uğramışlardı. Bu seçimlere oyların yarısından fazlasını alan ve DP' nin devamı olarak görülen AP damgasını vurmuştur. 1969 yılında yapılan ve XIV. Dönem milletvekillerinin seçileceği seçimler ise, meclisteki tabloyu çok fazla değiştirmemiş, Üstün Ergüder'in de belirttiği gibi, çok partili hayata geçildiğinden beridir var olan milletvekilliklerinin iki parti egemenliğinde olması durumu devam etmiştir.⁴³⁹

1950'li yıllarla başlayan köyden kente göç hadisesi 60'lı yıllarla birlikte iyice hızlanmıştır. Göç, kentleşme, ekonomide sanayileşme ve ticarileşmenin hızla arttığı, yeni sınıfların ve çıkar gruplarının oluştuğu, dünya siyasetinde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde siyasi partiler de kendilerini bu gelişmelere göre

⁴³⁹ Üstün Ergüder, "Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay (hızl.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s.285-286.

konumlandırmaya başlamışlardır.⁴⁴⁰ Artık siyaset giderek sağ-sol eksenini etrafında yapılmaya başlanmıştır. Bu ayrımın ortaya çıkmasında TİP'in meclise girmesi önemli bir rol oynamıştır.⁴⁴¹ 1965 seçimlerinden hemen önce, TİP'e yönelen oyları kendi bünyesinde toplayabilmek için CHP, "ortanın solu" sloganıyla hareket etmiş, fakat seçimlerde umduğunu bulamamıştı. Seçimlerden sonra pek çok kişi seçimlerdeki başarısızlığı "ortanın solu" sloganıyla ortaya konmaya çalışılan politikalarda buldu. Ancak İnönü, sosyal adalete ve sosyal güvenliğe vurgu yapan bu yeni politikanın mimarlarından biri olan Ecevit'in arkasında durdu ve Ecevit 1966 yılında partinin genel sekreteri seçildi. CHP'deki iç kavga 28 Nisan 1967'de toplanan 4. Olağanüstü kurultaya kadar sürdü. Bu kurultayda muhalifler umduklarını bulamayınca 47 milletvekili ve senatör ile partiden ayrılarak, daha merkezîyetçi ve Kemalist olan⁴⁴² Güven Partisi'ni kurdu. Bu grubun lideri Turhan Feyzioğlu idi.⁴⁴³ Bu bölünmenin de etkisiyle CHP, 1969 seçimlerinde beklediği başarıyı elde edemedi. CHP kanadında bu gelişmeler yaşanırken AP, 1965 seçimlerinden Süleyman Demirel önderliğinde büyük bir başarıyla çıktı. Zürcher, AP'yi ideolojik bütünlüğü olmayan, sanayiciler, küçük tüccar ve esnafların, köylüler ve büyük toprak sahiplerinin ayrıca gerici dincilerin ve batıcı liberallerin oluşturduğu bir parti olarak niteler. AP'nin tek başına iktidar olduğu 1965-69 döneminde, Türkiye ekonomisinin 1960'ların ortalarından sonlarına kadar iyi bir gelişme gösterdiğini; ekonomik büyümenin yüksek olduğunu ve reel gelirlerin yıl sonuna kadar devamlı arttığını belirtir.⁴⁴⁴ 1965-69 arasında AP'nin tek başına iktidarda olmasının getirdiği siyasi istikrar havasının yarattığı güven ortamının, ekonomik göstergelerin olumlu olmasında etkili olduğu söylenebilir. 1970'lerin başına kadar ekonomik veriler umut vericidir. Çavdar, bu dönemde ekonomik göstergelerin olumlu yönde seyretmesine karşılık, sol muhalefetin, yani CHP'nin, sosyal adalet, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi kavramları halka yeterince anlatamadığını ve bunun da parlamento dışı muhalefeti güçlendirdiğini belirtir.⁴⁴⁵ bu dönemde sadece Türkiye'de değil tüm dünyada gelişmekte olan bir sol akım mevcuttu. 1960'ların başlarında ortaya

⁴⁴⁰ Tunca Özgişi, "Türkiye'de Toplumsal Değişimin Siyasi Katılıma Etkisi", *Tesam Akademi Dergisi*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/137988>, (14 Nisan 2018), s.76.

⁴⁴¹ Kiriş, Gül, s.97.

⁴⁴² Özgişi, s.76.

⁴⁴³ Zürcher, ss.366-367.

⁴⁴⁴ Zürcher, s. 364

⁴⁴⁵ Çavdar, s.157.

çıkan, 60'lar boyunca çeşitli yayınlar ve entellektüeller arasında tartışmalarla devam eden toplumsal hareketlenme, 60'ların sonlarına doğru Türkiye'de güçlü bir gençlik hareketine dönüştü. Bu dönem Türkiye'de işçilerin de hızla politikleştikleri ve siyasi kutuplaşmalarda aktif bir şekilde yer almaya başladıkları yıllar olmuştur. 1967'de bir grup sendikacı hükümet yanlısı bir sendika olan Türk-İş'ten ayrılıp solda yer alan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurdu. DİSK ekonomik taleplerin ancak siyasal eylemlerle elde edilebileceğini iddia ediyor ve bu anlamda TİP'i destekliyordu.⁴⁴⁶

Öte yandan, sağ kanatta yer alan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 1965 seçimlerinden büyük bir oy kaybıyla çıkmıştı. 1965 Ağustos'unda partinin genel başkanlığına seçilen Alparslan Türkeş, partiyi aşırı milliyetçi bir programa sahip, militan, anti-komünist öğeler taşıyan bir partiye dönüştürme yolunda adımlar attı. 1969 yılında partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirdi. Partinin gençlik örgütü "ülkü ocaklarıydı".⁴⁴⁷ Bahsedilen gençlik örgütü 60'lı yıllarla başlayan Türkiye siyasi hayatında baş gösreren toplumsal kutuplaşmaların çatışmalara dönüşmesinde önemli bir rol oynayacaktı. 1969 seçimleri öncesi laikliğin önemini her fırsatta vurgulayan Türkeş, seçim yılı propaganda çalışmalarında İslam'ın Türk ulusal mirasının bir parçası olduğunun sık sık altını çizmeye başladı. Bu sıralarda yine sağ yelpazede ancak siyasi söylemlerinde din vurgusunu ön planda tutan ve bu tarihten sonra Türkiye siyasetinde önemli bir yer edinecek olan Necmettin Erbakan, siyaset sahnesine çıkıyordu. 1969 seçimlerinde Konya'dan bağımsız aday olarak seçildi ve 1970'te kurduğu Milli Nizam Partisi⁴⁴⁸ ile, özellikle Bingöl Zaza/Kırd'larının oylarının yöneleceği bir lider olacaktı. Bu dönemde ilk kez 1969 seçimleriyle siyaset sahnesine çıkan ve 'Alevi partisi' olarak bilinen bir başka parti de Birlik Partisi olmuştur. 17 Ekim 1966'da kurulan partinin ilk programında, CHP'nin ve anayasanın altı ilkesi (Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik) referans alınmıştı. Buna göre Birlik Partisi, "reformist, ilerici, Türkçü ve Atatürkçü" idi. Türkiye tarihinde ilk defa dayanak olarak bir inanç grubunu seçen, yani Alevi topluluğunun oylarına talip olan partinin, Alevi inancı üzerine inşa edilecek olan bir devlet ya da toplum tahayyülü olmamıştır. 1970'li

⁴⁴⁶ Ahmad, ss.158-159.

⁴⁴⁷ Zürcher, s.372.

⁴⁴⁸ Zürcher, s.aynı yer.

yıllarda solun güçlenmesiyle parti programını da bu duruma göre revize eden Birlik Partisi, 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar varlığını sürdürmüş fakat siyasi alanda bir başarı elde edememiştir.⁴⁴⁹ 1969 seçimlerinde Alevilerin yoğun olarak yaşadığı çeşitli illerden milletvekilliği kazansa da aşağıda da göreceğimiz gibi, nüfusunun çoğunluğunu Aleviler'in oluşturduğu Tunceli ilinde bir varlık gösterememiştir. Yukarıda bahsedilen partiler dışında 1969 seçimlerine Türkiye İşçi Partisi (TİP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Millet Partisi (MP) girmiştir.

12 Ekim 1969 yılında yapılan seçimlerde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Nispi Temsil sistemine dayanan, barajsız d'Hondt sistemi, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde de kullanılmıştır. Nispi Temsil sistemi toplumda yer alan siyasi ve sosyal grupların olabildiğince adaletli bir şekilde mecliste temsil edilmelerini amaçlamaktaydı. Yani amaç, partilerin mecliste aldıkları oy oranına göre temsil edilmeleridir.⁴⁵⁰ Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor d'Hondt tarafından 1878 yılında kurgulandığı için onun ismiyle anılmakta olan d' Hondt sistemine göre, bir seçim çevresinde partilerin aldığı oylar, sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e... yani o seçim bölgesinde çıkarılacak olan milletvekili sayısına varıncaya kadar bölünür. Elde edilen sayılar parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanarak, bu sıralamaya göre milletvekilleri partilere dağıtılır. D'Hondt sistemi seçimlerde, günümüze kadar kullanılmıştır.⁴⁵¹ 1969 seçimlerinde kullanılan barajsız d'Hondt sistemidir. Hem seçim çevresi hem de ülke çapında uygulanabilen baraj sistemi, seçimler öncesi belirlenen yüzdeyi aşmayan bir oy oranına sahip partilerin meclise girememesi demektir.⁴⁵²

12 Ekim 1969 yılında yapılan seçimlerde bir parti dışındaki tüm partiler oy kaybına uğramıştır. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, bağımsızlar dışında meclise sekiz parti girmiştir. Bu partiler arasında, bir önceki seçimlere CKMP olarak giren MHP, kayda değer olmasa da oy oranını arttıran tek partidir. AP hem aldığı oy hem de kazandığı milletvekili sayısı bakımından, 1965 seçimlerinde olduğu gibi, bu seçimlerde

⁴⁴⁹ Kelime Ata, "Aleviler'in İlk Siyasal Partisi (Türkiye) Birlik Partisi",

http://www.uzumbaba.com/alevi/alevilerin_ilk_siyasi_partisi.htm, (15 Nisan 2018).

⁴⁵⁰ İter Ünlükaplan, "1950 Sonrası Türkiye'de uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin, Bireysel Tercihlerin Kollektif Tercihlere Yansımaları Açısından İncelenmesi", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/50132>, (15 Nisan 2018). s.47.

⁴⁵¹ Hikmet Sami Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf, (16 Nisan 2018), s.90.

⁴⁵² Ünlükaplan, s.48.

de birinci parti olmuştur. Ancak 1965 seçimlerine oranla oy kaybına uğrayan partiler arasında yer almıştır. Buna rağmen 1969 seçimlerinde uygulanan barajlı d'Hont sistemi nedeniyle milletvekili sayısını arttırmıştır. Aynı şekilde CHP'de de bir önceki seçimlerde aldığı oy oranından yaklaşık %1 oranında bir düşüş olmasına rağmen, çıkardığı milletvekili sayısını 9 kişi arttırmıştır. MP, 1965 yılında sahip olduğu oy oranını yaklaşık olarak %49 oranında düşürmüştür. 1965 yılında 31 olan milletvekili sayısı 1969 seçimlerinde 6 olmuştur. 1969 yılında ise en büyük oy kaybını YTP almıştır. Daha önce 19 olan milletvekili sayısı 6'ya düşmüştür. TİP, bir önceki seçimle neredeyse aynı oyu almasına rağmen kullanılan seçim sistemi nedeniyle, milletvekili sayısını 2'ye düşürmüştür.⁴⁵³ 1969 seçimlerinin en önemli sonuçlarından biri "seçmeyenler" sayısındaki rekor düzeydeki artıştır. Bu seçimlerde seçime katılım oranı %64 olmuştur. Bir başka ifadeyle seçimlere katılmayanların oranı %36 olmuştur. Bu durumun hakim sınıfların egemenliğine giren iktidar karşısında, halk kitlelerini yabancılaşmasından kaynaklandığı yönünde görüşler mevcuttur.⁴⁵⁴ 1950 ile başlayan seçimlere katılım oranındaki düşme eğilimi, 1961 seçimleri dışında, 1973 seçimlerine kadar sürmüştür. Bu seçimlerden sonra, katılım oranının kademe kademe yükselmeye başladığı görülmektedir. Çavdar, 1969 seçimlerinin sağ partileri öne çıkaran sonucunun, orta sol muhalefetin yetersiz bir düzeyde kaldığını, solun (TİP) ise sadece 2 milletvekili ile parlamentoda temsil edildiğini, bunun da parlamento dışı siyaseti, bir anlamda gençlik hareketlerinin sokak eylemlerini arttıracığı bir döneme girilmesinin nedenlerinden biri olarak görür.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Arslan, **Geçmişten Günümüze Genel...**, ss.50-51.

⁴⁵⁴ Turan, s.70.

⁴⁵⁵ Çavdar, s.160.

Tablo 27
Türkiye 1969 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	14 788 552		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	9 516 035		
Seçime Katılım Oranı (%)	64,3		
Geçerli Oy Sayısı	9 086 296		
Milletvekili Sayısı	450		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	4 229 712	46,6	256
CHP	2 487 006	27,4	143
GP	597 818	6,6	15
MP	292 961	3,2	6
MHP	275 091	3,0	1
BP	254 695	2,8	8
TİP	243 631	2,7	2
YTP	197 929	2,2	6
Bağımsızlar	511 023	5,6	13

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1969 Genel Seçimleri

1969 seçimlerinde Bingöl ilinde göze çarpan en önemli özelliklerden biri seçime katılım oranının, Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, yüksekliği ve bağımsız adayın almış olduğu oy oranıdır. O döneme ait gazetelere bakıldığında özellikle AP il teşkilatında yaşanan bazı olumsuz gelişmeler ve M. Sıddık Aydar'ın AP'den aday olarak gösterilmemesi, halk arasında bir tepki yaratmış ve bu durum hem seçime katılım oranını hem de seçimlere bağımsız aday olarak katılan M. Sıddık Aydar'ın yüksek bir oy oranıyla seçilmesi sonucunu doğurmuştur. Öncelikle 8 Nisan tarihinde çıkan bir haberde, Bingöl'de daha önce farklı partilerde yer almış Bingöllü bazı siyaset adamlarının Ankara'da, AP Genel Başkan yardımcısı ve teşkilattan sorumlu başkan tarafından, AP' ye törenle kabul edildiklerini, Bingöl teşkilatına sorulmadan böyle bir uygulamaya gidilmesinin kabul edilemez olduğunun altı çizilmiş ve Bingöl teşkilatını hiçe sayan bu yanlışın bir an önce düzeltilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu kişilerin, katiyen Bingöl AP üye kayıt defterine yazılmayacağını, bunun ancak teşkilatın feshedilerek gerçekleşebileceği belirtilmiştir.⁴⁵⁶ Bunun dışında 20 Ağustos tarihinde

⁴⁵⁶ Bingöl Günlük Müstakil, 8 Nisan 1969 Salı

çıkan bir haber, M. Sıddık Aydar'ın neden bağımsız aday olarak seçimlere girdiğini açıklamaktadır. Buna göre, AP adaylığı planlanan M. Sıddık Aydar, AP genel idare kurulu kararı ile veto edilmiştir. Habere göre bu karar Bingöl'de bomba etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine AP Bingöl il ve ilçe teşkilatları genel başkan ve Genel İdare Kurulu'na telgraflar çekerek Bingöl'de M. Sıddık Aydar'ın çok güçlü bir aday olduğunu, AP'nin seçimler sonucunda Bingöl'de kaybetmesi durumunda mesuliyet kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Ayrıca AP Genel Merkezinin bu kararına karşılık ilin ileri gelenlerinin bir araya gelerek, Aydar'ın bağımsız olarak seçimlere girmesini istedikleri yönünde bir haber paylaşılmıştır. Aynı haberde Bingöllü gençlerin de Aydar için gece gündüz çalışacaklarını bildirdikleri söylenmektedir.⁴⁵⁷ Gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla M. Sıddık Aydar'a büyük bir destek vardır. Bu desteği seçim sonuçlarında görmek de mümkündür. M. Sıddık Aydar 3 Ekim'de yaptığı bir seçim konuşmasında AP'den aday olmasını veto edenler için herhangi bir şey söylemeyeceğini, veto edilmesinin nedeni olarak nurcu olmasının gösterildiğini, ancak sadece dinin gereklerini yerine getirdiği için bu şekilde itham edildiğini eklemiştir. AP'nin M. Sıddık Aydar'ı aday olarak göstermemesinin yanı sıra, Parti ile ilgili ciddi sorunlar yaşandığını 24 Eylül 1969 tarihli gazete haberinde görmek mümkündür. Söz konusu haberde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Refet Sezgin'in Bingöl'e geldiğini ve AP'nde İl teşkilatıyla seçimle ilgili çalışmalar yaptığı sırada İl teşkilatına sert bir şekilde çıktığını hatta bazı üyeleri tartakladığı yazılmıştır.⁴⁵⁸ Bu haberlerden anlaşılmaktadır ki Bingöl'de AP 1969 seçimlerine zayıflamış bir şekilde girmiştir. Ayrıca bu haberler, Bingöl'de o dönemde siyasi temayülleri oluşturan etmenlerin başında, siyasi partilerin programlarından, ideolojilerinden çok şahısların geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bingöl'de yapılan ön seçimlere göre AP adayları, M. Ali Doğuşlu (Kiğı Selenk doğumlu, XVII Dönem, 1983 Anavatan Partisi Bingöl Milletvekili)⁴⁵⁹ birinci sıradan, Ekrem Temuçin ise ikinci sıradan aday olmuştur. CHP'de ise Hikmet Baloğlu ve Haydar Ünsal; ön seçime katılan bir diğer parti olan TİP'te ise Yusuf Kalınman ve

⁴⁵⁷ Bingöl Günlük Müstakil, 20 Ağustos, 1969 Çarşamba

⁴⁵⁸ Bingöl Günlük Müstakil, 24 Eylül 1969 Çarşamba

⁴⁵⁹ http://www.bingolhaber.com/haber/bingol_1/kimler-geldi-kimler-gecti/2937.html, (22 Nisan 2018).

Resul Tavukçu aday olmuşlardır.⁴⁶⁰ Ekrem Temuçin'in seçimlere bağımsız olarak girmesi kendisine AP'de ilk sıranın verilmediğini gösteren bir emare olarak okunabilir.

12 Ekim 1969 Pazar günü yapılan seçimlerin sonucunda, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, bağımsız adaylar M. Sıddık Aydar ve Ekrem Temuçin oyların neredeyse yarısını almışlardır. Bağımsız adaylardan M. Sıddık Aydar ve YTP adayı Mehmet Bilgin seçimi kazanarak XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi vekilleri olmuşlardır.⁴⁶¹ Bingöl'de seçime katılım oranı (%78,9) Türkiye geneliyle (%64,3) karşılaştırıldığında bir hayli yüksektir. Aynı şekilde 1965 seçimlerine göre de katılım oranı yüksek olmuştur. 1965 seçimlerinde seçimlere katılım oranı Bingöl'de %71,1 dir. Bu durumun nedeni olarak, gazete haberlerinden de anlaşılacağı üzere, 1969 seçimlerinde AP'ne karşı halk nezdinde oluşan tepki gösterilebilir. Muhtemelen bu seçimlerde adaylar seçmenleri mobilize etme konusunda daha fazla çaba göstermişlerdir. Doğu ve Güneydoğu illeri ortalaması (%71,2) ile karşılaştırıldığında da Bingöl'de seçimlere katılım oranının yüksek olduğu görülür.⁴⁶² Bu seçimlerde YTP Bingöl'den Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir oy alarak bir milletvekilliği kazanmıştır. YTP'nin Türkiye geneli oy oranının %2,2'ye düştüğü düşünülürse %22,5 çok yüksek bir rakamdır. Doğu ve Güneydoğu illerinin tamamında da YTP oylarında bir düşüş olmasına rağmen Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, hala %12,3 gibi yüksek bir orandadır.⁴⁶³ GP'nin Bingöl'den %7 oranında bir oy aldığı görülmektedir. Bu partinin, Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, oy oranında bir paralellik olduğu görülmektedir. Partinin Bingöl'de görece yüksek oy almasının nedeni, dönemin Bingöl milletvekili de olan, Bingöl Merkez doğumlu Mehmet Emin Gündoğdu'nun aday olarak gösterilmesi gibi görünmektedir. M. Emin Gündoğdu güçlü bir adaydır ve aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere en fazla oyu merkez ilçeden almıştır. Bunun dışında seçime katılan diğer partilerin de Türkiye ortalamasının çok altında oy aldıkları görülmektedir.

⁴⁶⁰ Bingöl Günlük Müstakil, 1 Eylül 1969 Pazartesi

⁴⁶¹ Vekillerin kısa özgeçmişleri için bkz: **Ekler**, s.260.

⁴⁶² Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

⁴⁶³ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.aynı yer.

Tablo 28
Bingöl 1969 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	64 136		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	50 602		
Seçime Katılım Oranı (%)	78,9		
Geçerli Oy Sayısı	49 230		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	7 014	14,3	
CHP	6 024	12,2	
GP	3 464	7	
MP	142	0,3	
TİP	778	1,6	
YTP	11 067	22,5	1
Bağımsızlar	20 741	41,2	1

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

İlçe bazında seçim sonucuna bakıldığında ise milletvekili adaylarının doğum yerleriyle doğru orantılı bir şekilde oy aldıkları görülmektedir. Buna en iyi örnek M. Sıddık Aydar'dır. Bingöl Merkez ilçesi doğumlu olan Aydar, en fazla oyu buradan almıştır. Yine Kığı doğumlu AP adayı Mehmet Ali Doğuşlu, oylarının tamamına yakını Kığı ilçesinden almıştır. Genç doğumlu Mehmet Bilgin de bu duruma iyi bir örnektir. Sadece Ekrem Temuçin Genç ilçesi dışında tüm ilçelerden yaklaşık olarak eşit miktarda oy almıştır. Solhan doğumlu Ekrem Temuçin Solhan'daki oyların neredeyse tamamını almıştır. Bingöl merkez ilçesi doğumlu, Güven Partisi adayı Mehmet Emin Gündoğdu⁴⁶⁴ da seçimlerde Merkez ilçeden aldığı oy oranıyla dikkat çekmektedir. Bingöl'de 1969 seçim sonuçları, Ekrem Temuçin sonuçları dışında, daha önce bahsedilen, seçimlerde “bölgecilik” olgusunun en bariz tezahür etmiş sonuçlarından birini vermektedir.

⁴⁶⁴ Bingöl Günlük Müstakil, 13 Ekim 1969 Pazartesi

Tablo 29
Bingöl 1969 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

	AP	CHP	GP	MP	TİP	YTP	M.Sıddık Aydar	Ekrem Temuçin
Merkez	256	549	2243	39	53	3088	6749	1530
Solhan	353	90	13	6	8	65	74	3151
Karlıova	351	703	220	7	65	179	3214	1967
Genç	626	413	164	31	43	7105	230	995
Kiğı	5446	4269	824	59	609	44	479	2302
Toplam	7014	6024	3464	142	778	11067	10796	9945

Kaynak: Bingöl Günlük Müstakil, 14 Ekim 1969.

2. Tunceli'de 1969 Genel Seçimleri

1969 seçimleri, Tunceli'de seçmenler arasında oy verme davranışında bir farklılaşmanın ortaya çıkmasına tanıklık edilen seçimdir. 1965 seçimleriyle başlatılabilecek bu süreçle birlikte seçimlerde daha çok geleneksel bağlara dayanılarak yapılan oy verme davranışının kısmen değişmeye başladığı görülür. Bu süreçte sınıf siyasetini ön planda tutan TİP'e, ve geleneksel inanç sistemini laiklik, cumhuriyetçilik, halkçılık vs gibi modern değerlerle harmanlayıp siyaset sahnesine çıkan bir parti olan Birlik Partisi'ne az da olsa bir temayül olduğu gözlenmektedir. TİP' in 1969 yılındaki seçimlerde Tunceli'den aldığı Türkiye ortalamasının çok üzerindeki oy oranı ve kısmen de olsa yeni kurulan bir parti olan Birlik Partisi'ne yönelen oylar bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte geleneksel seçkinlere verilen destek devam etmekle beraber, Tunceli oyları, eski sonuçlardan farklılaşarak, tüm partilere birbirine yakın oranlarda dağılmış gibi görünmektedir.

Tunceli'de 1969 seçimlerine geçmeden önce, 1967 yılının Eylül ayında Diyarbakır'da yapılan bir mitingle başlayıp, Doğu-Güneydoğu illerinin bir kısmında, Kasım ayına kadar devam eden, halkın yoğun katılımıyla gerçekleşen, Doğu Mitingleri'nden kısaca da olsa bahsetmek gerekmektedir. Keza bu mitinglerin yapıldığı yerlerden biri de Tunceli ilidir. Bu mitinglerde daha çok Doğu-Güneydoğu'nun geri kalmışlığı, batı bölgeleriyle, doğu aleyhine ekonomik bir dengesizliğin mevcut olduğu teması işlenmiştir. Ayrıca doğunun kendi bünyesinde barındırdığı ağalık ve şeyhlik kurumlarından kaynaklanan çeşitli ekonomik ve sosyal sorunlar da bu protesto

mitinglerine konu olmuştur.⁴⁶⁵ Bu mitinglerden biri de 15 Ekim 1967'de Tunceli'de yapılmıştır. TİP üyeleri tarafından organize edilen mitinge katılım yüksektir. Bu mitingi organize edenlerden biri, 1965 Seçimlerinde Bingöl'den TİP adayı olan Kemal Burkay'dır. 1938 Tunceli doğumlu olan Burkay, hukuk fakültesi mezunudur. 1965 yılında TİP'e katılmış, Kürt sol hareketinin önemli örgütlerinden biri olan *Özgürlük Yolu*' nun da önderliğini yapmıştır. 1965 yılında Tunceli'de TİP'i kuran Burkay, seçim çalışmaları esnasında halkla yakın temas kurmuş, avukatlık bürosu, Tunceli'de gençlerin uğrak yerlerinden biri olmuştur. Seçim çalışmaları yaptığı esnada imkanı olmayan köylülere ücretsiz olarak yaptığı avukatlık da onun halk arasındaki saygınlığını arttırmıştı. Kısacası Kemal Burkay'ın buradaki çalışmaları, mitinge katılımın artması açısından çok önemli olmuştur.⁴⁶⁶ Tunceli mitingi tertip komitesinde Hasan Aygün, üniversite öğrencisi Kalman Yüksel ve Kemal Burkay bulunmaktadır. Komite, CHP ve AP gibi il başkanlıklarına da mitinge katılım çağrısı yapmış, fakat bu konuda olumlu bir yanıt alamamıştır. Burkay anılarında, mitingin yapılmaması için yerel bürokrasi tarafından baskıya maruz kaldıklarını, ayrıca miting öncesi hükümetin İmar ve İskan Bakanını şehre gönderip tüm memurların bakanın konuşmasında hazır bulunmaları gerektiği yönünde telkinde bulunduğunu belirtir. Bakan, Tuncelililere mitinge katılmamaları yönünde bir çağrıda bulunur.⁴⁶⁷ Tüm bu baskılara rağmen miting 15 Ekim 1967'de, 5-6 bin kişilik yoğun bir katılımı gerçekleştirir. Bu miting aslında 1969 yılında TİP'e gidecek oyların yoğunluğunun da habercisidir. TİP'in Tunceli'de Kemal Burkay öncülüğünde 1960'ların ortalarından başlayarak yoğun bir çalışma içerisinde olduğunu, Kemal Burkay'ın anılarından öğrenmekteyiz. Tunceli'nin aksine, yukarıda da belirtildiği gibi, Bingöl'de TİP adına, 1965 seçimleri öncesi Bingöl TİP milletvekili adayı Kemal Burkay tarafından çok kısıtlı imkanlarla gerçekleştirilen kısa süreli seçim çalışmasından başka herhangi bir çalışma kayda geçmemiştir. Bu durum, Bingöl'de TİP'in çok düşük oranlarda oy alma nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

12 Ekim 1969'da yapılacak olan seçimler için, tüm Türkiye'de olduğu gibi, Tunceli ili ve ilçelerinde de listelere girecek adaylar için 31 Ağustos tarihinde bir ön

⁴⁶⁵ İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi*, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı, 2014, s.21.

⁴⁶⁶ Azat Zana Gündoğan, "1960'larda Tunceli/Dersim Kent Mekanında Siyasal Eylemlilik: Doğu Mitingleri", *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*, Şükrü Aslan (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 2011, s.496.

⁴⁶⁷ Burkay, *Anılar...*, s.204.

seçim yapılmıştır. Yapılan oylamada sırasıyla AP'den Kenan Aral (Milletvekili) ve Rıza Tüzün (öğretmen)⁴⁶⁸; CHP, Hüseyin Yenipınar (İlköğretim Müfettişi), Nihat Saltık (Merkez Bankası Memuru), YTP'den M. Ali Demir (Tunceli İli Eski Senatörü), Yedigöller Doğan (İlköğretim Müfettişi); TİP'ten Kemal Burkay (Avukat); ve BP'den Hüseyin Düzgün (Serbest meslek) ve Kemal Abbas Altınkaş (Öğretmen) aday listelerine girmeye hak kazanmıştır.⁴⁶⁹ Aday listesini oldukça geç açıklayan Güven Parti'sinin ön seçim öncesi açıkladığı adaylar ise şöyledir: Partinin il başkanı Efrahim Çelik (Müteahhit) ve Hüseyin Aslan (İşçi).⁴⁷⁰ *Tunceli Sesi Gazetesi*'nin 28 Temmuz 1969 tarihli nüshasında, Tunceli'de MP ve MHP dışındaki tüm partilerin seçime girecekleri ile ilgili bir haber yayınlanmıştır. Ayrıca milletvekili aday adaylarının 31 Ağustos'ta yapılacak ön seçim hazırlıklarına başladıkları ve ilde seçim çalışmalarının hararetli bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁷¹ Bu arada Tunceli'de YTP'nin büyük bir teşkilatlanma çalışması içerisine girdiği ve Temmuz 1969 sonu itibarıyla partinin tüm ilde teşkilatlanma çalışmalarını tamamladığı anlaşılmaktadır.⁴⁷² AP'de ise tıpkı Bingöl'de olduğu gibi bir takım anlaşmazlıkların olduğu gazete haberlerinde yer alan, AP teşkilatlarındaki üyelerin istifa dilekçelerinden anlaşılmaktadır.⁴⁷³ Öte yandan ön seçimler yapıldıktan sonra AP Tunceli aday adayları Bahri Turgut Okaygün, AP ön seçimlerinde hile yapıldığı gerekçesiyle İl Seçim Kurulu, Yüksek Seçim Kurulu ve Adalet Partisi Genel Başkanlığı'na birer telgraf çekerek seçimlerin iptalini istemiştir.⁴⁷⁴

İl Seçim Kurulu 9 Eylül'de geçici aday listelerinin açıklamıştır. Bu listeye göre yukarıda verilen isimlere ek olarak iki bağımsız aday, Askeri Hakim Hüseyin Duman ve Tüccar Ferit Tan'ın da seçimlere katılacakları ilan edilmiştir. Bunun dışında Tunceli'de Millet Parti'sinin de seçimlere Selami Bardakçıoğlu (Teknisyen), H. Yusuf Mertoğlu (İnşaat Mühendisi) isimli adaylarla katılacağı ilan edilmiştir. Bu açıklamaya göre Tunceli'de 12 Ekim'de yapılacak seçimlere sadece MHP katılmayacaktır.⁴⁷⁵ Tunceli'de seçimler yaklaşırken, siyasetteki çekişmenin arttığı gazete haberlerinden

⁴⁶⁸ *Tunceli Sesi*, 29 Ağustos 1969, s.4.

⁴⁶⁹ *Munzur*, 1 Eylül 1969 Pazartesi

⁴⁷⁰ *Tunceli Sesi*, 19 Ağustos, 1969

⁴⁷¹ *Tunceli Sesi*, 28 Temmuz 1969

⁴⁷² *Tunceli Sesi*, 29 Temmuz 1969

⁴⁷³ *Tunceli Sesi*, 29 Ağustos 1969

⁴⁷⁴ *Tunceli Sesi*, 8 Eylül 1969 Pazartesi

⁴⁷⁵ *Tunceli Sesi*, 9 Eylül 1969, s. 1,4.

anlaşılmaktadır. İki yerel gazetede Adalet Partisi adayı ve aynı zamanda dönemin milletvekili olan Kenan Aral üzerinden bir polemik başlar. Bu polemiğe dönemin valisinin ismi de karışır. Daha ön seçimler yapılmadan, *Tunceli Sesi Gazetesi*'nin çeşitli sayılarında verilen, AP'den toplu istifalar olduğuyla ilgili birkaç haber göze çarpmaktadır. *Munzur Gazetesi* ise bu haberleri yalanlayan açıklamalara yer vermiştir.⁴⁷⁶ 13 Ekim tarihli *Tunceli Sesi Gazetesi*'ndeki bir haberde "AP'nin 1969 seçimlerinde Tunceli'de Kenan Aral'ın kurbanı olacağı yönünde bir haber yayınlanmıştır. Bu haberde *Munzur Gazetesi*'nde şahsi menfaatleri peşinde koşan birtakım kişilerin, Kenan Aral'ın "şakşakçılığını" yaptığı savunulmaktadır. 15 Eylül tarihli *Tunceli Sesi Gazetesi*'nin manşeti ise "Tunceli Valisi Adalet Partili'dir." şeklindedir. Ayrıca *Munzur Gazetesi*'nin de AP'nin yayın organı olduğu aynı haberin alt başlıklarında verilmektedir.⁴⁷⁷ *Tunceli Sesi Gazetesi*'nde Yeni Türkiye Partisi ağırlıklı haberlere yer verilirken, *Munzur Gazetesi*'nde ise AP ve AP Milletvekili Kenan Aral'ın seçim faaliyetleri ön plana çıkmıştır.

Seçim öncesi, Tunceli ve Türkiye gündeminde çokça konuşulan önemli bir olay yaşanmıştır. Erol Toy tarafından oyunlaştırılan ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinde sahnelenen *Pir Sultan Abdal* adlı tiyatro oyununun Tunceli'deki gösterimine izin verilmemesi Tunceli'de bazı olayların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin başka illerinde seçim kampanyası boyunca sahnelenen oyunun, Tunceli'de oynanmasına valilikçe izin verilmemiştir. Oyuncuların oyunu sahnelemek konusundaki ısrarı üzerine polisle oyuncular karşı karşıya gelmiş, cop ve sopa kullanarak gruba müdahale eden polise karşı oturma eylemi yapılmıştır. Bu sırada gruptan göz altına alınanlar olmuş, gözaltına alınanların bırakılması için kalabalık, karakolu taş yağmuruna tutmuştur. Bunun üzerine karakoldan grubun üstüne ateş açılmış ve göstericiler arasından bir kişi hayatını kaybetmiştir. Birçok kişi de tutuklanmıştır.⁴⁷⁸ Tutuklananlar arasında bu tiyatroyu Tunceli'ye getiren TiP adayı Kemal Burkay ve partinin il yöneticileri, ayrıca oyuncular da bulunmaktadır.⁴⁷⁹ Bu hadise yerel basında da geniş yer bulmuş, seçim meydanlarında da bu konuyla ilgili konuşmalar yapılmıştır. 23 Ağustos Cumartesi

⁴⁷⁶ *Munzur*, 29 Ağustos 1969

⁴⁷⁷ *Tunceli Sesi*, 15 Eylül 1969 Pazartesi

⁴⁷⁸ Gündoğan, s.503.

⁴⁷⁹ Kelime Ata, *Alevilerin ilk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)*, Ankara: Kelime Yayınevi, 2007, s.162; *Tunceli Sesi*, 27 Ağustos 1969 Çarşamba

akşamı sahnelenmesi planlanan oyuna izin verilmemesi ve akabinde yaşanan olaylar, muhtemelen seçim sath-ı mahalline girilmiş olması dolayısıyla, muhalefet partileri arasında da tepkiye neden olmuş ve bu konu Tunceli'de seçim öncesi yapılan açık hava toplantılarında sıkça dile getirilmiştir. Bu olaylarla ilgili tahkikat yapmak üzere, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Tunceli'ye bir heyet gönderdiğini o döneme ait yerel basından takip etmek mümkündür. Heyetin *Tunceli Sesi* gazetesine olayla ilgili verdiği demeçte; Tunceli olaylarına bozuk düzenin neden olduğu, tahrik ve istismara kapılmadan yeni bir düzenin inşa edilmesi gerektiği ve ekonomik, sosyal ve idari bir reform yapılmadığı sürece toplumsal sorunların artarak devam edeceği vurgulanmıştır. Ayrıca Türk halkının kurtuluşunun ancak köklü reformlarla yapılacak bir düzen değişikliği ile mümkün olacağı ve bunun için de seçimlerde yetki istedikleri belirtilmiştir. 16 Eylül 1969 Salı günü Tunceli'ye gelen Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Yusuf Azizoğlu, yaptığı kapalı salon toplantısında bu olaya geniş yer ayırmış ve olayın tek sorumlusunun, AP' nin kendi adamı olarak gördüğü, Tunceli Valisinin olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte: "üç gün evvel Ankara caddelerinin birinden geçerken Meydan Tiyatrosunun kapısında kocaman bir afiş gördüm. Bu afiş Tunceli'de oynanması yasaklanan Pir Sultan Abdal temsilinin afişiydi. Şu anda oynanamaz denen eser, Ankara'da devamlı oynanmaktadır. Tunceli'de oynanmasına müsaade edilmeyen, bu yüzden hadiseler yaratan, kan döktüren, vatandaşı ızdırap içinde bırakan olayın yegane suçlusu validir..." diyerek, bu olayla ilgili görüşlerini *Tunceli Sesi* Gazetesine aynı gün verdiği demeçte şöyle sürdürmüştür: "Türkiye'nin kalkınmasında nimetlerden ve hizmetlerden payını alamayan Doğu bölgesi, kanunların uygulanmasında ve idarede de değişik bir muameleye tabi tutulmaktadır. Son Tunceli olayları Adalet Partisi iktidarının, geçmişteki Cumhuriyet Halk Partisi idaresinin hortlattığı kötü zihniyete kıyasla onu çok geçtiğini açıkça ortaya koymuştur. (...) Her bölgeye ayrı bir nizam, ayrı bir muamele uygulamak yolunda direnen bir iktidar, ancak 12 Ekim günü milletin şiddetli bir tokadını yediği zaman akli başına gelecektir. Bir ay sonra meclis açıldığında Tunceli olayını Meclise getirecek ve suçlularından hesap soracağız" demiştir.⁴⁸⁰ Yusuf Azizoğlu' nun yaptığı açıklamalara bakıldığında, YTP'nin 12 Ekim seçimleri öncesinde, 15 ekim 1967'de TİP'in il teşkilatı tarafından Tunceli'de düzenlenen Doğu Mitinglerinde

⁴⁸⁰ *Tunceli Sesi*, 17 Eylül 1969 Çarşamba

kullandığı "Doğunun geri bırakılmışlığı" söylemine benzer argümanlarla propaganda yürütmesi, YTP ve TİP' in Doğu-Güneydoğu illerinde benzer siyasi söylemlerle dolaylı olarak Kürt meselesine vurgu yaptıkları söylenebilir. Buna bir başka örnek yukarıda bahsedilen seçim gezisinde Tunceli'ye Yusuf Azizoğlu' yla ile birlikte gelen YTP Sivas Milletvekili Nihat Doğan'ın, Tunceli olayları ile ilgili yaptığı açıklama da bu durumu doğrulamaktadır. Doğu Mitinglerinde kullanılan sloganlara benzer bir açıklama yapan, Doğan'ın sözleri *Tunceli Sesi Gazetesi'* nin manşetine mealen şöyle yansımıştır: "AP batıya dev tesisler kurarken doğulu bir iki çeşme ile aldatılıyor. (...) bu olaylar, hergün büyük şehirlerimizde sık sık cereyan etmesine rağmen, bu kadar büyütülmekte, bu kadar vatandaşlara eziyet edilmemektedir. (...) Nerede kalitesiz, sicili bozulmuş bir memur varsa hükümet bunu cezalandırmak amacıyla doğuya göndermekte, batıda hükümetin elinden usandığı bu memur doğuya geldiğinde vatandaşların huzurunu kaçırmaktadır."⁴⁸¹ Adalet Partisi yöneticileri ise, olayların sorumlusunun TİP yöneticileri olduğunu savunmuştur. Tunceli olaylarının çıkmasından bir gün sonra Milletvekili Kenan Aral'ın başkanlığında partili-partisiz yaklaşık otuz-kırk kişilik bir heyet, Vali'yi ziyaret etmiş, bu olaylarla Tunceli halkının bir ilişkisinin olmadığı, olayı yapanların TİP'liler oldukları belirtilmiştir. Ayrıca Tunceli halkıyla Vali'nin karşı karşıya getirilmeye çalışıldığı söylenmiştir.⁴⁸² Fakat daha sonra olayın ulusal basına yansması ve tutuklulara işkence yapıldığı yönündeki haberler sonucunda oluşmuş olması muhtemel kamuoyu baskısının da etkisiyle, *Munzur* adlı yerel gazetede, AP'nin o dönem Tunceli Milletvekili ve aynı zamanda 1969 seçimlerinde AP adayı olan Kenan Aral tarafından, Adalet Bakanına çekildiği belirtilen bir telgraf yayınlanmıştır. Telgrafta, Tunceli olayları sırasında Emniyette bir kısım vatandaşa işkence yapıldığı iddialarının, Tunceli halkında derin üzüntü ve infial yarattığı, bu konuyla ilgili, hassasiyetle bir tahkikat yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸³ Hemen seçim öncesi bir döneme denk gelmesi dolayısıyla 23 Ağustos'ta başlayan ve neredeyse 12 Ekim seçimlerine kadar Tunceli kamuoyunu meşgul eden Tunceli olaylarının, seçmenlerin oy verme davranışlarına kaçınılmaz bir şekilde etki etmiş olması muhtemeldir. Bu olaydaki tavrının, AP'ye puan kaybettirdiği düşünülse bile gerek iktidarda olması gerekse ulusal

⁴⁸¹ **Tunceli Sesi**, 18 Eylül 1969 Perşembe

⁴⁸² **Munzur**, 10 Eylül 1969 Çarşamba

⁴⁸³ **Munzur**, 15 Eylül 1969 Pazartesi

ve yerel ölçekte seçimlerde kullandığı, Adalet Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte birçok köyün yol, okul, köprü, içme ve sulama suyuna kavuşacağı, gibi temel hizmetlerin ön plana çıkarıldığı söylemler,⁴⁸⁴ seçim sonucuna etki etmiş gibi görünmektedir. 30 Eylül günü AP'nin Tunceli'de düzenlediği açık hava toplantısında yapılan konuşmalarda Doğuya yapılan ve yapılacak olan ekonomik temelli hizmetlerin yanı sıra değinilen hususlardan biri de ortanın solunda bulunduğunu söyleyen CHP'nin, o dönemde kullandığı "düzenin değiştirilmesi" söylemine yönelik eleştiriler olmuştur. Özetle düzenin CHP tarafından ihtilalle kurulduğu, şimdi kendileri tarafından kurulan bu düzenin nasıl olup da beğenilmeyip değiştirilmek istendiği bunun inandırıcı olmadığı, ayrıca CHP tarafından kurulan bu düzenin iktidara daha güçlü geldikleri gün AP, tarafından yıkılacağı beyan edilmiştir.⁴⁸⁵

12 Ekim 1969 yılında yapılan seçimleri Tunceli'de, Adalet Partisi'nden Kenan Aral ve CHP adayı Hüseyin Yenipınar⁴⁸⁶ kazanmıştır. Öncelikle, 1969 seçimlerinde Tunceli'de, Türkiye genelinin aksine (%64,3), seçimlere %72,2 oranında bir katılım olmuştur. Daha önceki seçimlerle kıyaslandığında Türkiye'de seçime katılım oranı düşerken Tunceli'de artmıştır. Nitekim 1965 seçimlerinde Tunceli'de seçime katılım oranı %69,6; Türkiye genelinde ise %71,3'tür. 1969'da Tunceli'deki seçimlere katılım oranı, Doğu-Güneydoğu bölge ortalamasıyla (%71,2) uyumludur. Türkiye ortalamasının üzerinde bir katılımın muhtemel nedeni Doğu-Güneydoğu illerinde bağımsız adayların almış oldukları yüksek orandaki oylardır. Nitekim bağımsız adayların Türkiye genelinde aldıkları oy oranı %5,6 iken; bölge genelinde %17,8'e ulaşmaktadır.⁴⁸⁷ Tunceli'de de bağımsız adayın yüksek oranda bir oya sahip olduğu görülmektedir. Sonuç olarak seçimlerde bağımsız adayların varlığı daha fazla seçmenin mobilize edilmesini gerektirmiş olmalıdır.

⁴⁸⁴ **Munzur**, 15 Eylül 1969 Cumartesi

⁴⁸⁵ **Munzur**, 1 Ekim 1969 Çarşamba

⁴⁸⁶ Vekillerin kısa özgeçmişleri için bkz: **Ekler**, s.261.

⁴⁸⁷ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

Tablo 30
Tunceli 1969 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı		61 114	
Oy Kullanan Seçmen Sayısı		44 148	
Seçime Katılım Oranı (%)		72,2	
Geçerli Oy Sayısı		42 787	
Milletvekili Sayısı		2	
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	9 972	23,3	1
CHP	8 080	18,9	1
GP	461	1,1	0
BP	2 969	6,9	0
TİP	7 187	16,8	0
YTP	6 385	14,9	0
MP	219	0,5	0
Bağımsız	7 514	17,6	0

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

1969 seçimlerinde Tunceli'de bir önceki seçimlere oranla YTP'nin oy oranında bir düşüş gözlemlemek mümkündür. Ancak hala %14, 9'luk bir oy oranıyla Türkiye genelinin- %2,2 çok üzerindedir. Bu seçimlerde en dikkat çekici durum, Tunceliler'in TİP'e verdikleri destekte gözlemlenmektedir. TİP'in aldığı destek hem Türkiye genelinde hem de Doğu-Güneydoğu illeri genelinde azalırken, Tunceli'de %16,8 gibi bir orana yükselmiştir. 1965 seçimlerinde bu oran %5,8'di. İlçe bazında seçim sonuçlarına bakıldığı zaman TİP'in en fazla oyu, Tunceli Merkez ilçesi, Pertek ve Ovacık'tan aldığı görülür. 1965 ilçe bazlı seçim sonuçlarına bakıldığında, TİP'in merkezde aldığı oyların çoğunu CHP'den ve YTP'den aldığı varsayılabilir. Çünkü AP bu seçimlerde de merkezden aldığı oylarını korumuş görünmektedir. Yine Ovacık'ta CHP'nin oy oranının 1965 seçimlerine göre ciddi oranda düştüğü, TİP oylarının ise aynı şekilde yükseldiği görülmektedir. TİP oylarının yüksek çıkmasının nedenlerinden biri, tıpkı BP gibi TİP'in de Alevi oylarına talip olmasıydı. Hatırlanacağı üzere TİP, tüm etnik grupları ve inanç farklılıklarını tanıyan ve anayasal haklarının teslim edilmesi gerektiğini savunan bir politikayı savunmuştur. Bu seçimlerde TİP, tıpkı Pir Sultan oyununda olduğu gibi, Alevilere mal olmuş birtakım sembolleri, müzikleri, deyişleri kullanmış ve böylece bu

sembolleri siyasete taşımıştır.⁴⁸⁸ TİP oylarının bu derece yüksek çıkmasının en önemli nedenlerinden bir diğeri ise, yukarıda kısaca değinilen, Pir Sultan oyununun sahnelenmesine izin verilmemesi ve akabinde çıkan olaylar olarak görülebilir. Bununla birlikte Tunceli'nin yüksek bir katılımı ile gerçekleşen Doğu Mitingleri'nden birinin yapıldığı bir merkez olması ve elbetteki TİP'in milletvekili adayı da olan Av. Kemal Burkay'ın kişisel çabaları, bu partinin Tunceli'de 1969 seçimlerinde yüksek bir oy oranına ulaşmasında etkili olmuştur. TİP Tunceli'de geleneksel oy verme davranışını bir nebze de olsa değiştirmeye başlamıştır. Ancak geleneksel/aşiretsel bağlarla oy verme büyük ölçüde devam etmektedir. Bu durumu Kemal Burkay anılarında şu şekilde anlatmaktadır:

“(…) 1969 seçimleri bizim yörede geçmiştekilerden çok farklı oldu. İlk kez, yoksul halkla sömürücülerin ve işbirlikçilerin cephesi ayrıldı. İlk kez güçlü bir sınıf etkeni, özgürlükçü bir akım devreye girdi. Gerçi seçimleri yine iki güçlü düzen partisinin, AP ve CHP'nin adayları kazandı, ben az farkla kaybettim. Ama gerçekte kazanan bizdik. Gericilik cephesinde büyük ve artık onarılamaz bir gedik açtık. Ağaların ve sömürücülerin altlarını oyduk. Onların eski güçleri itibarları kalmadı...”⁴⁸⁹

Burkay'ın bahsettiği gedik gerçekten de açılmıştı. 1973 seçim sonuçları bunu kanıtlar niteliktedir.

Tunceli'de 1965 seçimlerinde CHP birinci parti olurken, bu seçimlerde AP en fazla oyu alan parti olmuştur. Bunun muhtemel nedenlerinden biri oyların TİP ve BP'ne kaymış olmasıdır. Burada bahsedilmesi gereken bir başka husus ise ilk defa, 1969 seçimlerinde direkt Alevilere hitap eden bir partinin⁴⁹⁰, Birlik Partisi'nin kurulmasıdır. Birlik Partisi büyük çoğunluğu Alevi nüfusundan oluşan Tunceli'de hitap edilen kitle ile orantılandığında, yüksek oranda oy alamamıştır. İlçe bazındaki sonuçlara bakıldığında BP'nin en fazla oyu Pülümür'den aldığı görülür. CHP'nin, bir önceki seçimlere göre, 1969 seçimlerinde Pülümür'deki oylarını arttırmış olduğu; AP oylarının az da olsa düşmüş olduğu, fakat YTP oylarında, 1969 seçimlerinde, neredeyse %90 oranında azalma olduğu görülür. BP'nin sadece Pülümür ilçesinde, CHP'den sonra en

⁴⁸⁸ Kelime Ata, *Alevilerin ilk Siyasal Denemesi...*, ss.161-162.

⁴⁸⁹ Burkay, *Anılar...*, s.257.

⁴⁹⁰ Kelime Ata, *Alevilerin ilk Siyasal Denemesi...*, s.171.

yüksek oyu almış olması, bu partinin ideolojisine verilmiş olması muhtemel oylardan ziyade, gösterilmiş olan adayla ilgili gözükmetedir. Nitekim BP'nin ikinci sıradan adayı, Kemal Abbas Altunkaş, kendisiyle 14 Şubat 1998 günü yapılan bir söyleşide, Dersim/Pülümür'lü, Pir Sultan Ocağının Emir Halil kolundan⁴⁹¹ olduğundan bahsetmektedir. Böylelikle Alevilik'te bir ocakla bağlantısından da bahsetmiş olan Altunkaş'ın aldığı oyların bölge ve inanç eksenli oylar olduğu varsayılabilir. Bununla beraber Kelime Ata, Tunceli'den BP'nin aldığı düşük oyu, partinin kendisini Türk milliyetçisi ve Kemalist çizgide görmesi ayrıca Türkiye'de okuma yazma oranı en yüksek olan bir ilin, inanç eksenli bir partiyi reddetmesine bağlamaktadır.⁴⁹² Ancak bu dönemde Tunceli'nin henüz Türkiye'nin okuma yazma oranı en yüksek olan ili olmadığını altı çizilmelidir.⁴⁹³

Tablo 31
Tunceli 1969 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

İlçesi	YTP	TİP	CHP	BP	AP	GP	MP	BĞMSZ
Merkez	429	1517	978	120	1116	52	23	1165
Pülümür	210	324	1805	1335	1177	68	28	448
Pertek	2228	1501	774	165	1728	67	47	165
Hozat	804	768	810	369	1061	58	37	255
Nazimiye	44	126	1967	145	1197	28	3	113
Ovacık	1365	1218	254	239	1707	56	37	555
Çemişgezek	339	272	1152	465	1720	107	34	397
Mazgirt	966	1 461	400	131	866	25	10	4273

Mazgirt İlçesi seçim sonuçlarına, hava koşulları nedeniyle ulaşılamadığı için gazete haberinde yer verilmemiştir. Sadece Mazgirt Sonuçları, DİE, **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, Ankara: DİE Matbaası, 1998, ss., 302-303'den alınmıştır.

Kaynak: Tunceli Sesi, 14 Ekim 1969 Salı

E. 1973 GENEL SEÇİMLERİ (14 EKİM)

1973 seçimlerine, 12 Mart 1971 tarihinde ordunun hükümete verdiği bir muhtıra sonucunda kurulan bir ara yönetimle girilmiştir. 1969 seçimleri sonucu oluşan siyasi tablo ve sonrasında gelişen toplumsal olaylar, ordunun bir kez daha yönetime el

⁴⁹¹ <http://ayhanaydin.info/soylesiler/yazarlar/167-abbas-altunkas>, (4 Mayıs 2018).

⁴⁹² Kelime Ata, **Alevilerin ilk siyasal partisi (Türkiye) Birlik Partisi** http://www.uzumbaba.com/alevi/alevilerin_ilk_siyasi_partisi.htm, (7 Mayıs 2018).

⁴⁹³ 1970'li yıllardaki veriler için bkz: ...

koymasının gerekçesini oluşturmuştur. Hatırlanacağı üzere 1969 seçimlerinde barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştı. Bunun yanında küçük partilerin aldıkları oy oranında mecliste temsil edilmelerini sağlayan "milli bakiye" sisteminin kaldırılması, CHP ve TİP' in karşı çıkmasına rağmen, mecliste kabul edilmişti.⁴⁹⁴ Bu durum 1960'lı yıllarla beraber oluşan sol hareketlerin mecliste temsil edilme olasılıklarını azaltmış ve "parlamento dışı muhalefet"i güçlendirmiştir. Çeşitli iç ve dış dinamiklerin tetiklediği gençlik ve işçi hareketleri zamanla toplumsal bir çatışmaya dönüşmüş akabinde gerçekleşen 12 Mart müdahalesiyle oluşan ortamda 1973 seçimleri gerçekleştirilmiştir.

1969 seçimlerinde, AP ufak oy kayıplarına rağmen, seçim sisteminde yapılan değişikliğin de etkisiyle, seçimlerden yine birinci parti olarak çıkmış, milletvekili sayısını da arttırmıştı. Süleyman Demirel'in başbakanlığında hükümet güvenoyu almış ancak parti içi çekişmeler, Şubat 1970'te yapılan bütçe oylamaları sırasında su yüzüne çıkmıştı. AP içerisinde 41 milletvekili, Demirel hükümetinin hazırladığı bütçe tasarısının aleyhinde oy kullanarak Demirel hükümetinin istifasına neden oldu. Çavdar, AP içerisindeki bu ayrışmanın kaynağını, toplumsal yapıdaki değişimde aramak gerektiğini belirtir. AP, taban itibarıyla toplumun farklı katmanlarını bir araya getiren bir partiydi. 1970'li yıllara gelindiğinde bu gruplar arasında sanayi burjuvazisinin etkisinin arttığı gözlenmekteydi. Özellikle Anadolu esnaf ve tüccarları aleyhine gelişen bu durumun, AP'nin bölünmesinde rol oynadığı, böylelikle Demokratik Parti'nin kurulmasına zemin hazırladığı savunulmaktadır.⁴⁹⁵ Anadolu toprak sahiplerinin, tüccar ve esnafın çıkarlarının temsilcisi olan ve AP'de muhafazakar kanadı temsil eden 41 senatör ve milletvekili, Aralık 1970' te meclis eski başkanı Ferruh Bozbeyle önderliğinde Demokratik Parti'yi kurdu.⁴⁹⁶ Böylelikle iktidar partisi, 1973 seçimlerine önemli toplumsal bir tabanın temsilinden yoksun olarak girecekti. Sol olarak tabir edilebilecek üç parti CHP, TİP, ve BP, 1969 seçimlerinden umdukları sonucu alamamıştı. Seçim sonuçlarının oluşturduğu, sağ ön plana çıkaran sonuçlar neticesinde, toplumsal muhalefetin solunda bulunan kesimler arasında huzursuzluklar daha da artmıştı.

⁴⁹⁴ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.168.

⁴⁹⁵ Çavdar, ss.161-162.

⁴⁹⁶ Zürcher, s.365-366.

1960'ların sonlarına gelindiğinde ülkede yaşanan ekonomik ve toplumsal sıkıntılar sol içerikli şiddet eylemlerinin başlamasıyla yeni bir boyut kazanmış, buna karşılık 1968 sonlarından itibaren buna cevaben başlayan ve 1969-70 arası dönemde iyice tırmanan, militan sağdan gelen şiddetle ülke bir kaosa sürüklenmeye başlamıştı. AP içerisindeki çekişmeler ve ayrılıklarla iyice yıpranan Demirel Hükümeti, 1971'e geldiğinde şiddet olaylarını engelleyecek ya da kötüleşen ekonomik göstergeleri düzeltecek reformları gerçekleştirecek güçten yoksundu. 12 Mart 1971 günü radyolardan ordu tarafından hazırlanan ve hükümete yönelik 'muhtıra' mahiyeti taşıyan bir metin okundu. Bu muhtırayla ordu, mevcut anarşik durumun sona erdirilmesi, anayasanın ön gördüğü reformları, Atatürkçü bir görüşle ele alabilecek kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde kurulmasını istiyordu. Bu talepler karşılanmadığı takdirde ordu, yönetime el koyacaktı.⁴⁹⁷

Muhtıranın ilanından kısa bir süre sonra, Nihat Erim, hükümeti kurmak üzere, generaller tarafından görevlendirildi. 26 Mart 1971'de, kendi deyimiyle "beyin takımı" yani kabinesi onaylandı.⁴⁹⁸ Partiler üstü hükümet olarak adlandırılan Nihat Erim hükümetinin üzerinde önemle durduğu konu kuşkusuz, muhtıra metninde de üzerinde önemle durulan, reformlardı. Hükümetin yapmaya kararlı olduğu reformların başlıcaları toprak reformu, Milli Eğitim reformu, Mali reformlar, Hukuk ve Adalet reformu gibi alanları kapsayacaktı. Hükümetin temel amacı gerekli olan ekonomik ve sosyal reformları, Atatürkçü çizgide yapmak ve ülkedeki anarşiyi ortadan kaldırmaktı.⁴⁹⁹ Bu minvalde hazırlanan reform programı, sağın güçlü muhalefetine rağmen ordunun da desteğiyle kabul edildi. Öte yandan Milli Güvenlik Kurulu, 27 Nisan'da tekrar başlayan terör eylemlerine yönelik 11 ilde geçerli olmak üzere Sıkıyönetim ilan etti.⁵⁰⁰ Bu iller ise şöyle idi: Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Zonguldak, Eskişehir, Adana, Hatay, Diyarbakır, Siirt ve Sakarya.⁵⁰¹ TİP dışında parlamentodaki tüm partiler sıkıyönetim kararını onaylıyordu. Sıkıyönetimin ilanından sonra birçok dernek, gençlik örgütü, gazete, dergi kapatıldı. Daha muhtıranın verildiği

⁴⁹⁷ Zürcher, s.373.

⁴⁹⁸ Tefik Çavdar, s.195.

⁴⁹⁹ Sedef Bulut, **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017, s.89.

⁵⁰⁰ Zürcher, s.374.

⁵⁰¹ Bknz., Bulut, s.84,127 nolu dipnot.

gün, cumhuriyet savcılığı TIP'nin kapatılmasına yönelik bir dava açmıştı. Ordu ve onun güdümünde kurulan hükümet için düzenin sağlanması solcu olarak tabir edilen tüm grupların baskı altına alınması demek oluyordu.⁵⁰² Sonuç olarak, muhtıranın 12 Mart günü radyolardan okunmasıyla başlayan Türkiye'deki olağanüstü durum, 14 Ekim 1973 genel seçimlerine kadar devam etmiştir. Generaller tarafından AP ve CHP'nin de kabul edebileceği bir lider, Prof. Nihat Erim, partiler üstü nitelikte kurulan hükümetin başına getirilmiş ve 73 seçimlerine kadar siyaset alanında yaşanan çeşitli krizler sonucunda, I. ve II. Erim, Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri kurulmuştur.⁵⁰³

14 Ekim 1973 seçimlerine AP, Süleyman Demirel liderliğinde girdi. 1970 yılında bütçe oylaması sırasında parti içinden 41 milletvekilinin hükümetin hazırladığı bütçeye red oyu vermesi, Demirel'in 13 Şubat'ta Cumhurbaşkanı istifasını vermesiyle sonuçlandı. Ancak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümeti kurma görevini tekrar Demirel'e verdi. Bu parti içindeki muhaliflere karşı Demirel'i bir adım öne taşıdı. Süleyman Demirel zor da olsa yeni hükümeti kurdu ve güvenoyu almayı başardı. Akabinde ülkenin içinde bulunduğu iktisadi bunalımı aşmak için bazı tedbirler aldı. Çıkarılan yeni bir yasayla vergilerde büyük değişiklikler yapıldı. 10 Ağustos'ta bir devalüasyon yapılarak Türk lirasının değeri düşürüldü.⁵⁰⁴ Ekonomideki bu kötü gidiş, diğer yandan öğrenci ve işçi eylemleri gibi toplumsal olayların yanında parti içi muhalefetle de uğraşmak zorunda kalan Demirel'e karşı bir başka gelişme ise nüfuzunu kullanarak kardeşlerine bazı imtiyazlar sağladığı yönündeki iddialardır. Kamuoyunda uzun bir süre tartışılan bu durum, nihayetinde CHP'nin, Demirel'in siyasi nüfuzunu kullanarak kardeşlerine sağlanan krediler ve usulsüz elde edildiği öne sürülen Devlet Demiryolları arsaları dolayısıyla meclis soruşturması açmasıyla sonuçlanmıştır. Verilen önergede Demirel'in görevini kötüye kullandığı ve Anayasanın 90'ıncı maddesi gereğince hakkında meclis soruşturması açılması gerektiği belirtilmiştir. TBMM 4 Mart 1970'te bu konuyu görüşmüş, konuyu araştırmak üzere oluşturulacak komisyon seçimleri, Demirel taraftarı senatör ve milletvekillerinin seçime katılmamaları dolayısıyla gerekli çoğunluk sağlanamadığı için yapılamamıştır.⁵⁰⁵ AP, 1973

⁵⁰² Ahmad, s.177-178.

⁵⁰³ Bulut, s.82.

⁵⁰⁴ Bulut, s.137.

⁵⁰⁵ Alper Gülbay, "12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD. 2017), s.28.

seçimlerine, yukarıda kısaca bahsedilen ekonomik, toplumsal, parti içi muhalefet ve bölünme, gibi sorunlarla boğuşarak gimiştir.

CHP, 1965 ve 1969 seçimlerine, "ortanın solu" sloganıyla girmiş ve iki seçimden de oylarını azaltarak çıkmıştır. Parti içerisinde nispeten yeni olan bu söyleme karşı oluşan muhalefet sonucunda, bir kopuş yaşanmış ve Güven Partisi kurulmuştu. 1973 seçimleri öncesinde de parti içi çekişmeler devam etmiş, 12 Mart muhtırasına yaklaşım konusunda Ecevit ve İnönü arasında belirgin bir gerginlik meydana gelmiştir. 12 Mart Muhtırası sonrası CHP grubunda iki görüşün ortaya çıktığı, buna göre; başlangıçta İnönü'nün de desteklediğı "ortanın solu" projesini destekleyen, yani Ecevit taraftarlarıyla, ki bu grup muhtırayı demokrasi dışı bir olgu olarak kabul edip, kurulacak herhangi bir hükümette yer almama görüşüne sahipti. İkinci grup ise kurulacak hükümete katılıp reformların desteklenmesi gerektiğı yönünde hareket eden gruptu. Nitekim İnönü, ilerleyen günlerde bu gruba dahil olacaktır.⁵⁰⁶ CHP'den istifa ettirilerek tarafsızlaştırılan, aynı zamanda İsmet İnönü'ye de yakınlığıyla bilinen Nihat Erim'in başbakanlığa atanması ve CHP genel başkanı İnönü'nün hükümeti desteklemeye karar vermesi, Bülent Ecevit'in Genel Sekreterlikten istifasıyla sonuçlanmıştı.⁵⁰⁷ Bu istifayla parti içindeki gruplaşmalar daha da keskinleşmiş, CHP'de bir lider sorunu ortaya çıkmıştı. Mayıs 1972 yılında yapılan V. Olağanüstü Kongre' yle bu sorunu çözmek isteyen İnönü, kurultay sonucu yapılan güven oylamasında büyük bir yenilgi ile karşılaşarak, ertesini gün genel başkanlıktan istifa ettiğini açıklamıştır. Daha sonra tek bir gündem maddesiyle tekrar toplanan Merkez Yönetim Kurulu, Bülent Ecevit'i genel başkanlığa seçmiş ve böylelikle CHP'de yeni bir dönem başlamıştır.⁵⁰⁸ Kongar, Bülent Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesini parti açısından bir dönüm noktası olarak niteler. Ona göre bu değişiklikle birlikte, CHP içerisindeki devletçi-seçkinci yaklaşım yerini "halkı" bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu aynı zamanda CHP ile ordu arasında var olan ilişki biçiminin de değiştiğı anlamına geliyordu. Ecevit yanlıları, ordunun siyasete karışmasını, halk egemenliğine karşı yapılan bir saygısızlık olarak algılıyordu. CHP,

⁵⁰⁶ Bulut, s.169.

⁵⁰⁷ Ahmad, s.187.

⁵⁰⁸ Bulut, s.178.

1973 seçimlerine, Bülent Ecevit önderliğinde, "Ak Günlere" başlığıyla hazırladığı seçim beyanamesiyle hazırlanmıştır.⁵⁰⁹

Hatırlanacağı üzere, 1965 seçimleri öncesi İsmet İnönü'nün, Türkiye'de değişen sosyo ekonomik koşullar göz önüne alınarak ve TİP'in ortaya çıkmasıyla yaşanabilecek oy kaymalarını önlemek maksadıyla ortaya attığı "ortanın solu" kavramı CHP içerisinde bölünmelere yol açmış ve Turhan Feyzioğlu önderliğinde, bu politikayla CHP'nin sola kaydığını gerekçe göstererek, partiden kopan bir grup Güven Partisi adıyla yeni bir parti kurulmuştu. 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit'in genel başkanlığa seçilmesine, tıpkı 1967'de CHP'nin sol politikalar üreterek Atatürkçü ve milliyetçi çizgiden uzaklaştığı gibi gerekçelerle karşı çıkan 58 parlamenter tarafından Cumhuriyetçi Parti kuruldu. Bu grup kısa bir süre sonra, Mart 1973'te Güven Partisiyle birleşerek, Milliyetçi Güven Partisi adını aldı. Bu grup, Tanıl Bora'ya göre, sosyal demokrat olma arzusunda yeniden şekillenen CHP'ye karşı, eski devlet partisi CHP misyonunu temsil etme iddiasındaydı.⁵¹⁰ Seçimlerde daha çok CHP'ye karşı söylemler geliştiren Feyzioğlu, CHP'nin sosyalist olduğunu söylemeden sosyalist bir program uygulamaya çalıştığını ayrıca, CHP'nin "toprak işleyenindir" iddiasına karşı, toprak sahibinindir ve el değiştirmesinin de ancak anayasaya uygun kanunlarla mümkün olabileceğini belirtmiştir. GP, büyük toprak sahiplerinin kümelendiği bir parti olarak görülmüş fakat Feyzioğlu bunu ısrarla reddetmiştir.⁵¹¹ Demokratik bir rejimden yana olmayı genel bir ilke olarak savunan GP, Atatürkçülüğe dayanan milli birlik ve beraberliği ve bunu sağlayan anayasal düzeni vazgeçilmez olarak görmektedir.⁵¹² CGP, seçimlere Turhan Feyzioğlu'nun genel başkanlığı ile girmiştir.

1973 seçimlerine sağ yelpazeden giren bir başka parti, Milliyetçi Hareket Partisi olmuştur. 1948'de kurulan Millet Partisi'nin 1954 yılında kapatılmasından sonra, partinin ileri gelenleri tekrar bir araya gelerek, aynı yıl Cumhuriyetçi Millet Partisi adı altında yeni bir parti kurdular. Osman Bölükbaşı öncülüğünde kurulan parti, 1958 yılında Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını

⁵⁰⁹ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.175.

⁵¹⁰ Tanıl Bora, "Güven Partisi", <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8319/guven-partisi#.Wv11drb7mu4>, (14 Mayıs 2018).

⁵¹¹ Bulut, s.189.

⁵¹² Bulut, s.190.

almıştır. 1961'de kurucu mecliste CHP ile birlikte yer alan parti olmuştur. 1961 seçimlerinde seçim sisteminin de etkisiyle 54 sandalye kazanmıştır. 1961 seçimlerinden sonra parti içi hizipleşmeler sonucu Osman Bölükbaşı, partiden ayrılarak Millet Partisi'ni kurmuştur.⁵¹³ Parti içerisinde yaşanan bu kargaşa partiyi oldukça zayıflatmıştır. Ancak 31 Mart 1965'te partiye katılan Alparslan Türkeş ve beraberindeki, "14'ler" Türk siyasi hayatı açısından yeni bir dönemi başlatmışlardır. Türkeş, 1965 yılında genel başkanlığa seçilmiş, CKMP 1965 seçimlerinde 11 milletvekilliği ile mecliste temsil edilmiştir.⁵¹⁴ 1967 yılında yapılan Adana Kongresinde partinin ismi Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiş; Alparslan Türkeş'in partinin siyasi çizgisini belirleyen "9 Işık" olarak adlandırılan fikirleri kabul edilmiştir. Bu tarih MHP tarihinde Türk Milliyetçiliğinin İslamcılıkla birleştirildiği tarih olmuştur.⁵¹⁵ Çavdar, sağda radikal bir parti olarak nitelendirdiği MHP'yi, anti-sol, anti-komünist bir çizgide, ırkçı olarak nitelenebilecek bir milliyetçilik tasavvuru olan bir parti olarak görür. MHP'yi seçimlerdeki performansından çok, iktidarların solcu ve ilerici kesimleri susturmak için kullandıkları gençlik örgütlenmeleriyle adını duyuran bir parti olarak niteler.⁵¹⁶ 1969 seçimlerinde istenilen başarıyı elde edemeyen parti, 1973 seçimlerine de Alparslan Türkeş'in genel başkanlığında girmiştir.

1973 seçimlerinde adından çokça söz ettiren bir diğer parti, yine sağ yelpazede bulunan Milli Selamet Partisi'dir. Tek parti dönemi boyunca, devletin laiklik ilkesine dayanılarak, faaliyetleri kısıtlanan İslamcı kesim, uzun bir sessizlik döneminden sonra, muhtemelen ABD'nin komünizm tehlikesine karşı, Ortadoğu'da "Soğuk Savaş dönemiyle" İslamcı akımlara verdiği desteğin de etkisiyle, siyaset sahnesinde boy göstermeye başladı. 1968 yılında, Prof. Necmettin Erbakan, büyük ticaret ve sanayi sermayesine karşı, küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi olarak Odalar Birliği Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu durum o dönem İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde, batı ile iş birliği halinde hızla büyümekte olan büyük ticaret ve sanayi burjuvazisi ile Anadolu'daki küçük işletme sahipleri arasında bir gerginlik meydana getirmişti. Erbakan'ın bu gruplara yönelik politikalar üretmesi, başkanlığını yürüttüğü Odalar

⁵¹³ Bulut, ss.192-191.

⁵¹⁴ Bulut, ss.200-201.

⁵¹⁵ Bulut, ss.202-203.

⁵¹⁶ Çavdar, s.226.

Birliği görevinden polis zoruyla uzaklaştırılmasına neden olmuştur. 1969 seçimleri öncesi kamuoyunda en çok tartişılan konulardan biri olan bu durum⁵¹⁷ sonucunda Necmettin Erbakan kamuoyunda bir hayli tanınmıştır. 1969 seçimlerinde AP'den Aday Adayı olan Erbakan'ın adaylığı Demirel tarafından veto edilince, seçimlere Konya'dan bağımsız aday olarak girmiş ve kazanmıştır. Erbakan, 26 Ocak 1970'te Milli Nizam Partisini kurmuş, AP'den iki milletvekili bu partiye geçince MNP mecliste 3 milletvekiliyle temsil edilmeye başlamıştır.⁵¹⁸ Ancak bu partinin ömrü pek uzun olmamıştır. Anayasa Mahkemesi, anayasanın laikliği güvenceye alan maddelerinin ihlal edildiği gerekçesiyle MNP'yi 20 Mayıs 1971'de kapattı. Buna karşılık parti taraftarlarına herhangi bir müeyyide uygulanmadı. Nitekim Ekim 1972'de İşlamların Milli Selamet Partisi adı altında tekrar bir parti kurup, 1973 seçimlerine hazırlanmalarına izin verildi.⁵¹⁹ Parti ideolojisi "Milli Görüş" başlığı altında toplanmıştır. Kültürel düzeyde muhafazakar-islami bir söylem geliştiren "Milli Görüş" fikriyatı ekonomi de ise solu andıran eşitlik, devlet teşebbüsü yoluyla sanayileşme gibi kavramları ortaya atmıştır.⁵²⁰ Hatta Ahmad, Partinin islami değerleri temel alan bir ekonomik söylemi geliştirdiğini ve bunun "İşlami kktencilikten" daha çok "İşlami sosyalizmi" andırdığını söyler.⁵²¹ Milli Selamet Partisi 1973 seçimlerine Necmettin Erbakan liderliğinde girmiştir.

Seçime katılan bir diğer parti Millet Partisi olmuştur. Osman Bölükbaşı önderliğinde 1962'de CKMP'den kopan bir grup tarafından 15 Mayıs 1962'de kurulmuştur. Tipik bir lider partisi görünümünde olan parti, programından çok liderinin tüm siyasi rakiplerine meydan okuyan tavrı ve bu şekilde kazandığı şohretle oy almıştır. Abadan'a göre demagojik söylemlere kolayca inanan, genelde eğitimsiz kesimlere hitap etmiştir.⁵²² 1965'ten sonra toplumun giderek politikleşmesi ile beklentileri de farklılaşmış ve partiler bu durumu programlarına yansıtmaya başlamışlardır. Bir lider partisi görünümündeki MP bu duruma ayak uyduramamış gibi görünmektedir. 1969 seçimlerinden %50 ye yakın bir oy kaybıyla çıkan MP, 1972 Kongresinde Bölükbaşı'nın

⁵¹⁷ Bulut, s.213.

⁵¹⁸ Bulut, s.214.

⁵¹⁹ Ahmad, s.188.

⁵²⁰ Efecan İnceoğlu, "Türkiye'de Siyasal İşlamlığın Evrimi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Siyaset Bilimi ABD, 2009,) s.59.

⁵²¹ Ahmad, s.189.

⁵²² Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, 1966, s.186 Aktaran, Bulut, s.230.

genel başkanlıktan ayrılmasıyla partinin etkinliği giderek kaybolmuştur. MP, 1973 seçimlerine Genel Kurmay Eski Başkanı Cemal Tural liderliğinde katılmıştır.⁵²³

Seçimlere katılan bir diğer parti ise bir önceki bölümde kısaca değindiğimiz Birlik Partisi'dir. 17 Eylül 1966'da tamamı Alevilerden oluşan siyasetçiler tarafından kurulan Birlik Partisi, başlangıçta bir merkez partisi olarak siyasette yer alır. 1969'da Mustafa Timisi'nin genel başkanlığa seçilmesinden sonra ise ideolojik bir dönüşüm geçirerek sosyal demokrat bir parti haline gelir. Parti 1971'de bir isim değişikliğine giderek Türkiye Birlik Partisi adını almış ve 1973 seçimlerine de bu isimle katılmıştır.⁵²⁴ 1969 seçimlerine Alevi sorunlarına duyarlı bir merkez partisi olarak giren BP, Atatürkçü bir çizgide her türlü aşırı sağ ve sol hareketlere karşı, ulusal bütünlüğe önem veren bir parti programına sahipti.⁵²⁵ 1969 seçimlerine 29 ilde giren parti, %2,8 oranında bir oy almış ve parlamentoda 8 milletvekili ile temsil edilmiştir. Bu oran Türkiye'deki Alevi nüfusu düşünüldüğünde, başarısız bir sonuçtur. Parti içerisinde oluşan hizipleşmeler ve 1969 seçimlerinden sonra ortaya çıkan parti yönetiminin başarısız olduğu yönündeki düşünce, partiyi yeni bir lider arayışına soktu. Mamafih Kasım 1969'da yapılan olağan kongrede Sivas Milletvekili Mustafa Timisi başkanlık yarışını kazanarak Birlik Partisi'nin yeni lideri oldu. Ertan, Parti başkanlığına Mustafa Timisi'nin getirilmesine kadarki dönemde, BP'nin, Aleviliğin geleneksel elitleriyle kurulan ilişki üzerinde oluşan bir tabana dayandığını; Timisi döneminde ise ideolojik bir tabana dayanan sol bir parti olmaya yöneldiğini belirtir.⁵²⁶ 1973 seçimlerine Mustafa Timisi liderliğinde, sola dönük bir politikayla giren TBP seçimlerden büyük bir hüsrarla çıkmıştır.

1973 seçimlerine katılan bir diğer parti ise Demokratik Parti'dir. AP'de Demirel'e muhalefet eden ve "Bilgiççiler" olarak adlandırılan ve eski Demokrat Partililer ve onların destekçilerinden oluşan bir grup tarafından 18 Aralık 1970'te kurulmuştur. Genel Başkanlığına, içinde bulunulan dönemde beş yıl Meclis Başkanlığı yapmış olan, 13 Kasım 1970'te AP'den ayrılan Ferruh Bozbeyleti getirilmiştir. Genel

⁵²³ Bulut, ss.230-231.

⁵²⁴ Mehmet Ertan, **Aleviliğin Politikleşme Süreci Kimlik Siyasetinin Kısıtlıkları ve İmkanları**, İstanbul: İletişim Yay., 2017, s.37.

⁵²⁵ Ertan, s.38.

⁵²⁶ Ertan, s.42.

Başkan vekilliklerine ise Sadettin Bilgiç ve Yüksel Menderes getirilmiştir. Muzaffer Sencer, DP'yi, özellikle 1960'dan sonra büyük bir ivme kazanan sanayi alanında ticaret ve tarım sektörlerinin rekabetinin doğurduğunu belirtir. Demokrat Parti döneminde devletin desteğiyle büyük gelişme gösteren tarım sektörü ve büyük toprak sahipleri, Demirel hükümetinin sanayiye destekleyen ve tarımdan elde edilen gelirlerden vergi alma yoluyla azaltan politikalarına karşı büyük tepki göstermişlerdir. Böylece gücünü kırsal kesimden alan, meclisteki toprak sahibi, serbest meslek sahibi ve bürokrat kesimler bir araya gelerek, AP içerisinde bir hizip başlatmışlardır. Ayrıca grubun sosyo ekonomik profili incelendiğinde de çoğunluğunu toprak sahiplerinin oluşturduğunun görüleceğini belirtmiştir.⁵²⁷ Kendisini Demokrat Parti'nin mirasçısı ve devamı olarak gören Demokratik Parti, 1973 seçimlerine Ferruh Bozbeyli liderliğinde katılmıştır.

Seçimler 14 Ekim 1973 Pazar günü tüm yurttan gerçekleştirildi. Seçimler seçim tarihinden üç hafta öncesine kadar bazı şehirlerde devam eden sıkıyönetim uygulamasının gölgesinde yapıldı. Seçimlerin iki büyük partisinden biri olan AP, 73 seçimlerine de Süleyman Demirel liderliğinde katılmış, CHP'de ise önemli bir değişiklik meydana gelmiş; Bülent Ecevit Genel Başkanlığa seçilmişti. Hatırlanacağı üzere bu gelişmeler üzerine CHP'den istifalar olmuş ve iki yeni parti kurulmuştu. 70'li yıllarla birlikte Türkiye siyasetinde, CHP'nin merkez aydın seçkinlerinin partisi olma yolundan çıkıp, çevredeki toplumsal protestoların merkezi olmaya başladığı, buna karşılık 1950'lerde merkezin güç tekeline son vermek isteyen çevrenin temsilcisi olan DP'nin devamı olan AP gibi partilerin statükoyu savunur konuma geldikleri söylenebilir.⁵²⁸ Daha önce partiler arasında ideolojik farklar bulunmazken, 1960'larla başlayan politik hayatın ideolojiler ekseninden yapılmaya başlaması bu tarihlerden sonra iyice billurlaşmaya başlamıştır. Bu seçimler öncesinde CHP partiden ayrılanlara rağmen yeni bir söylem geliştirip, gecekonduda yaşayanlardan ve düşük gelirli gruplar ve köylülerin oylarına yönelmiş, buna karşılık AP başta olmak üzere sağ parçalanmış bir görüntü arz etmektedir.⁵²⁹

⁵²⁷ Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971, s.376 Aktaran Bulut, s.151.

⁵²⁸ Turan, s.90

⁵²⁹ Turan, s.aynı yer.

Seçimlere katılım bir önceki seçime göre (1969, %64,3) artmış, fakat yine de düşük bir oranda gerçekleşmiştir. 1973 seçimlerine katılım oranı %66,8'dir. AP, 1969'daki %46,6 olan oy oranını, %29,8'e düşürmüştü; CHP ise bir önceki seçimde aldığı %27,4 olan oy oranını %33,3'e çıkarmıştı. AP'nin kaybettiği oyların, sağda yeni kurulan partiler olan DP ve MSP'ye yöneldiği anlaşılmaktadır. Solda ise kapatılan TİP ve bu seçimlerde oylarını oldukça düşürmüş olan TBP oylarının da CHP çatısı altında toplandığı söylenebilir. MHP 1969 seçimlerine oranla Alparslan Türkeş liderliğinde oylarını %3'ten %3,4'e yükseltmiştir. Şüphesiz 1973 seçimlerindeki en büyük sürpriz CHP'nin en fazla oyu almış olmasıydı. Çok partili hayata geçildikten sonra yapılan seçim sonuçlarına bakıldığında CHP'nin, 1957 seçimleri hariç- kademe kademe gerilediği ve ancak bu seçimler sonucunda, muhtemelen toplumda yükselen sol istemlerin de etkisiyle oy oranını arttırmıştır.

Tablo 32
Türkiye 1973 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	16 798 164		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	11 223 843		
Seçime Katılım Oranı (%)	66,8		
Geçerli Oy Sayısı	10 723 658		
Milletvekili Sayısı	450		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	3 197 897	29,8	149
CHP	3 570 583	33,3	185
CGP	564 343	5,3	13
DP	1 275 502	11,9	45
MP	62 377	0,6	-
MHP	362 208	3,4	3
MSP	1 265 771	11,8	48
TBP	121 759	1,1	1
Bağımsızlar	303 218	2,8	6

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1973 Genel Seçimleri

Bingöl'de 1973 seçimlerinden 2 yıl önce, 22 Mayıs 1971 Cumartesi günü büyük bir deprem meydana gelmiş, bu depremle şehir adeta yerle bir olmuştur. Büyük

can ve mal kaybının yaşandığı şehir merkezinden, önemli bir nüfus deprem sonrası göç etmiştir.⁵³⁰ 1973 seçimleri, Bingöl'de yaşanan ve büyük bir yıkıma neden olan depremin yaralarının az da olsa sarıldığı fakat depremden kaynaklı problemlerin halen devam ettiği bir dönemde yapılmıştır. 11 Eylül Salı 1973 tarihinde *Bingöl Gazetesi*'nde bu konuyla ilgili bir haber yayınlanmış, Bingöl'e deprem sonrası verilen vaatlerin gerçekleştirilmediği gibi AP ve CHP'nin kurduğu koalisyon hükümetinin İmar ve İskan bakanıyla yapılan bir röportajda, bakanın bu sorunlara ilgisiz kaldığı ve verilen sözlerin Bingöl'ün iklim şartları düşünüldüğünde o sene için yerine getirilemeyeceğinin belli olduğu belirtilmiştir.⁵³¹

14 Ekim'de yapılacak seçimler için, 2 Eylül 1973 günü Bingöl'de ön seçim aday yoklaması yapılmış, buna göre AP listesinden Avukat Orhan Yazıcı; CHP listesinden Dr. Hasan Celalettin Ezman liste başını almışlardır.⁵³² Öte yandan 4 Eylül 1973 günü *Bingöl Gazetesi*'nde yayınlanan bir haber, CHP'nin Türkiye genelinde olduğu gibi Bingöl'de de seçimlere ciddi bir şekilde, canla başla çalıştığını göstermesi açısından önemlidir. Bu habere göre CHP'li delegelerin 2 Eylül'de yapılan ön seçimlere tüm ilçelerden %95 oranında bir katılım sağladığından bahsedilmektedir.⁵³³ 14 Ekim 1973 seçimlerine o dönem CHP Belediye Başkanlığı görevini yürüten, ancak seçimlere katılmak üzere 2 Haziran 1973 günü bu görevinden istifa eden, Faik Ertuğrul, seçimlere bağımsız aday olarak katılacağını, 12 Eylül 1973 tarihinde *Bingöl Gazetesi*'ne verdiği bir demeçle ilan etmiştir. Gazeteye verdiği demeçte Ertuğrul, milletvekili olmak için görevinden istifa ettiğini ve amacının Bingöl'e hizmet olduğunu belirtmektedir.⁵³⁴ Seçimlere Bingöl'den üç bağımsız adayın katılacağı ve bunlardan bir diğer adayın ise Hidayet Aydın olduğu yine gazetelere yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. *Bingöl Gazetesi*'nde daha çok CHP ve Bağımsız aday Faik Ertuğrul ile ilgili haberlere rastlanmaktadır. Bu da CHP'nin ve Faik Ertuğrul'un etkin bir seçim çalışması içerisinde olduklarını gösteren emarelerden biridir. 30 Eylül Pazar günü CHP Bingöl'de bir miting düzenlemiştir. Mitingde ilk olarak sözü milletvekili aday Dr. Celalettin Ezman almıştır.

⁵³⁰ Ebru Gül, "Basına Göre Bingöl'de Siyasi Hayat (1960-1985)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üni. Türkiyat Araş. Ens. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD, 2010), ss.95-96.

⁵³¹ **Bingöl Günlük Müstakil**, 11 Eylül 1973 Salı

⁵³² **Bingöl Günlük Müstakil**, 3 Eylül 1973 Pazartesi

⁵³³ **Bingöl Günlük Müstakil**, 4 Eylül 1973 Salı

⁵³⁴ **Bingöl Günlük Müstakil**, 12 Eylül 1973 Çarşamba

CHP'nin, insanların özlemini çektiği yeni politikalarla siyaset sahnesine çıktığını, iktidara geldikleri takdirde büyük bir af düşündüklerini, siyasi hakların da bu af kapsamında olacağını söylemiştir. CHP'nin bölgecilik ve ırk ayrımı yapmadan vatandaşına hizmet etmek amacıyla olduğunu belirtmiştir.⁵³⁵ 4 Ekim günü CHP genel Başkanı Bülent Ecevit Bingöl'e gelmiş ve büyük bir miting gerçekleştirmiştir. Gazete haberinden anlaşıldığına göre miting çok coşkulu geçmiş ve katılım da çok fazla olmuştur. 1973 seçimlerine "ortanın solu" sloganıyla giren Ecevit'in, Bingöl'de yaptığı konuşmasında ön plana çıkarılan husus Ecevit'in "komünizmi ancak biz önleyebiliriz" söyleminin olduğu görülmektedir.⁵³⁶ Bingöl ilçelerindeki seçmen sayılarına bakıldığında, Bingöl'deki seçimlerin kaderini daha çok Merkez ve Kiğı ilçelerinin belirlediği söylenebilir. Nitekim 1973 seçimleri öncesi yayınlanan ilçelerde oy kullanacak seçmen sayılarına bakıldığında Merkez ilçe'de oy kullanacak olan seçmen sayısı 23 100; Kiğı ilçesinde ise 20 611'dir. Bu sayı diğer ilçelerde Genç ilçesi dışında (13 197) 10 bini geçmemektedir.⁵³⁷

Seçimler tüm yurttta olduğu gibi Bingöl'de de 14 Ekim 1973 Pazar günü yapılmıştır. Alınan sonuçlara göre, MSP'den Hacı Abdullah Bazencir⁵³⁸ (Eski Genel Meclis Azası-Müteahhit) ve CHP'den Hasan Cellalettin Ezman seçimleri kazanarak milletvekili olmaya hak kazanmışlardır. Seçimlere katılım oranı Türkiye ortalamasının (%66,8) yaklaşık olarak 9 puan üzerinde, yani %75,1 olarak gerçekleşmiştir. Bingöl'de seçimlere katılım oranı Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasının (%71,5) da üzerindedir. Buna karşılık 1969 seçimlerindeki orandan (%78,9) daha düşüktür. 1971 yılında şehrin adeta yıkımına neden olan ve iki yıl geçmiş olmasına rağmen deprem kaynaklı sorunların devam ettiği bir ortamda seçime katılımın Türkiye ve Doğu-Güneydoğu ortalamasının üzerinde olması dikkat çekicidir. 1973 Bingöl seçim sonuçlarına göre Bingöl'de seçime giren büyük partiler birbirlerine yakın sayılabilecek bir oy oranına ulaşmışlardır. Buna göre; Bingöl'de AP'nin Türkiye genelinde düşen oy oranı, bir önceki seçimle karşılaştırıldığında (1969-%14,3; 1973- %20,06) Türkiye genelinden farklı olarak, artmıştır. Bu artışın nedenlerinden biri, bir önceki seçimde güçlü bağımsız

⁵³⁵ Bingöl Günlük Müstakil, 1 Ekim 1973 Pazartesi

⁵³⁶ Bingöl Günlük Müstakil, 5 Ekim 1973 Cuma

⁵³⁷ Bingöl Günlük Müstakil, 13 Ekim 1973 Cumartesi

⁵³⁸ Vekillerin kısa özgeçmişleri için bkz: Ekler, s.261.

adaylara yönelmiş olan oyların, -hatırlanacağı üzere 1969 seçimlerinde bağımsız adaylar oyların neredeyse yarısını almışlardı- bir kısmının muhtemelen 1973 seçimlerinde adayın da etkisiyle AP'ye kaymış olmasıdır. Bir diğer neden ise YTP'nin 1973 seçimleri öncesi kapanmış olmasıdır. Hatırlanacağı üzere YTP, Bingöl'de büyük bir oy potansiyeline sahip olan bir partiydi. Bu partinin kapanmış olması bizi, oylarının bir kısmının 1973 seçimlerinde AP'ne yöneldiği sonucuna götürür.

Öte yandan, Bingöl'de Türkiye ortalamasının hayli üzerinde bir oy oranına ulaşan MSP için, sonuçlar bir hayli şaşırtıcıdır. Girdiği bu ilk seçimde Necmettin Erbakan'ın liderlik ettiği MSP, Bingöl'de Türkiye ortalamasının (%11,8) hayli üzerinde bir oy oranına ulaşmıştır. 1973 seçimlerinde Bingöl'den %25,5 oranında oy alan MSP, bu sonuçla Doğu ve Güneydoğu illeri ortalamasından da farklılaşmaktadır. Nitekim MSP'nin Doğu-Güneydoğu illerinden aldığı oy oranı %13,2'dir. Doğu-Güneydoğu illeri içerisinde MSP en yüksek oy oranına Bingöl'de ulaşmıştır.⁵³⁹ MSP'nin ve onun ardılı sayılabilecek partilerin Bingöl'den almış olduğu bu oy oranı istikrarlı bir şekilde özellikle 90'lı yıllardan sonra, devam edecektir. MSP ve onun ardılı olarak tabir edilebilecek partilerin istikrarlı bir şekilde yüksek oranlarda oy almaları, Bingöl'de çoğunlukla geleneksel bağlarla yapılan tercihlerin kısmen de olsa değişmeye başladığını gösterir. Ancak Bingöl'de 1973 İlçe bazlı seçim sonuçlarına bakıldığında, geleneksel bağlar ve bölgecilik emarelerinin varlığı güçlü bir şekilde varlığını korumaktadır. Nitekim Kiğı (Yayladere/Maskan)* doğumlu Hasan Celalettin Ezman en fazla oyu Kiğı ilçesinden alırken; Bingöl Merkez doğumlu⁵⁴⁰ Abdullah Bazencir de en fazla oyu Merkez ilçeden almıştır. Bu durumu bağımsız adaylarda da gözlemlemek mümkündür. Örneğin yine Merkez ilçe doğumlu bağımsız aday Emin Gündoğdu en fazla oyu Merkez ilçeden alırken diğer ilçelerden çok az miktarda oy almıştır. Kiğılı AP adayı Yazıcı da en fazla oyu Kiğı'dan almıştır.

⁵³⁹ Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.47.

* Yayladere o dönem Kiğı ilçesine bağlı idi.

⁵⁴⁰ https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Yeni%20klasör/Cilt2.pdf, (6 Kasım 2018).

Tablo 33
Bingöl 1973 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

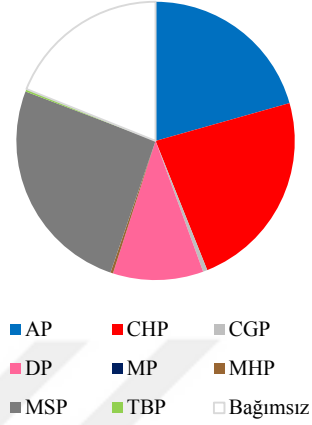
Bingöl	CHP	AP	MSP	DP	MHP	TBP	CGP	FaikE.	HidayetA.	EminG.
Merkez	1875	1075	5785	1220	56	38	86	3252	174	1985
Kiğı	8796	4209	1212	149	39	86	61	63	15	65
Genç	254	2787	587	3299	30	16	30	410	1420	21
K.ova	1275	724	2728	511	22	20	38	1282	44	113
Solhan	85	75	3162	367	10	13	26	989	29	22
Toplam	12285	10870	13424	5546	157	173	241	5996	1682	2206

Kaynak: Bingöl Günlük Müstakil, 17 Ekim 1973 Çarşamba

CHP Bingöl'de, dönemin CHP'li Belediye Başkanı Faik Ertuğrul'un istifa edip bağımsız aday olarak seçimlere girmesi, bu şekilde CHP oylarını bölmüş olmasına rağmen, iyi bir performans göstermiş; bir önceki seçimde %12,2 oranında olan oylarını, bu seçimde yaklaşık 11 puan yükselterek %23,3'e yükseltmiştir. Bingöl'de oylarını yükseltmiş olmasına rağmen, CHP bu seçimlerde Bingöl'de Türkiye genelinde (%33,3) yarattığı başarıyı yakalayamamıştır. 1973 seçimlerinde Bingöl'de bu üç parti ve bağımsızlar dışındaki küçük ölçekli partilerin bir varlık gösteremedikleri görülmektedir. Bu seçimlerde de Bingöl'deki oyların çeşitlenmesi durumu devam etmektedir. Türkiye siyasetinde sağ-sol kutuplaşmasının giderek arttığı ve bu kavramların oy verme davranışlarında etkili olmaya başladığı bir dönemde oylardaki çeşitlilik ve bağımsız adayların almış oldukları yüksek miktardaki oy bu seçimlerde, Türkiye genelinde yaşanan kutuplaşmanın Bingöl'de oylara fazla yansımadığını gösteren emareler olarak değerlendirilebilir. Nitekim siyasi alanda yaşanan bir kutuplaşmanın, seçmenleri en güçlü olan parti etrafında birleşmeye yöneltmesi beklenir.

Tablo 34
Bingöl 1973 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	72 487		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	54 475		
Seçime Katılım Oranı (%)	75,1		
Geçerli Oy Sayısı	52 686		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	10 870	20,6	-
CHP	12 285	23,3	1
CGP	241	0,5	-
DP	5 546	10,5	-
MP	-	-	-
MHP	157	0,3	-
MSP	13 424	25,5	1
TBP	169	0,3	-
Bağımsızlar	9 994	18,9	-

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1973 Genel Seçimleri

Tunceli'de 14 Ekim günü yapılacak seçimler için gazetelerde, Temmuz ayından itibaren adaylarla ilgili haberlere yer verilmeye başlanmıştır. İlköğretim Müfettişi Hasan Sarıkaya'nın, Demokratik Parti'den aday adaylığı için müracaat ettiği 7 Ağustos tarihli gazete haberinde geçmektedir. Aynı tarihli gazete haberi Hozat, Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde teşkilatlarını kuran Milli Güven Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin de seçimlere iştirak edeceğine yer vermiştir. Ayrıca bu partilerin adaylarını merkezden belirleyecekleri belirtilmiştir.⁵⁴¹ Tunceli'de 14 Ekim'de yapılacak seçimler için ön seçimler 2 Eylül 1973'te yapılmıştır. Ön seçime CHP, AP, BP ve DP'nin katılacağı, ancak BP ve DP'nin aday adaylarının ikiden fazla olmaması nedeniyle bu seçimlere katılmayacakları açıklanmıştır. CHP'den 6; AP'den ise 4 aday adayının bulunması, liste başı olmak için adayların belirlenmesi aşamasının Tunceli'de çetin geçtiğini göstermektedir.⁵⁴² CHP'nin Tunceli aday adayları şöyledir: Hüseyin Yenipınar (İlköğretim Müfettişi ve CHP Tunceli milletvekili); Ali Anagür, (İktisatçı);

⁵⁴¹ **Halkın Sesi**, 7 Ağustos 1973 Salı; **Tunceli Sesi**, 7 Ağustos 1973 Salı

⁵⁴² **Tunceli Sesi**, 1 Eylül 1973 Cumartesi

Hüseyin Erkanlı: (Avukat); Süleyman Yıldırım: (Eski İl Başkanı, Avukat); Nihat Saltık (Bankacı); Hanifi Aslan (Emekli Subay).⁵⁴³ Demokratik Parti'nin adayı ise o dönem Antalya ilinde İlköğretim müfettişliği görevini yapmakta olan Hasan Sarıkaya olmuştur. AP'nin aday adayları ise şöyledir: hali hazırda Tunceli milletvekili olan Kenan Aral; Ali Sarıçiçek (Bitlis İskan Müdürü); Erol Sertkaya (Silah Fabrikaları Müdürü); Fahrettin Yavuz (Öğretmen).⁵⁴⁴ 2 Eylül 1973 Pazar günü tüm yurttaki olduğu gibi Tunceli'de de bir ön seçim yapılmıştır. Yapılan ön seçim sonuçlarına göre, Tunceli'deki seçim yarışında öne çıkan iki partiden CHP aday adayı Nihat Saltık ve AP aday adayı Kenan Aral birinci sırayı almışlardır.⁵⁴⁵ Nihat Saltık Derisiman denilen aşiretler birliğinin içerisinde yer alan Sarı Saltuk aşiretinden; Kenan Aral ise yine Derisiman konfederasyonu içerisinde yer alan Karsan aşiretindedir.⁵⁴⁶ Ayrıca Mazgirt ilçesinden Hüseyin Duman ve Nazimiye ilçesinden Hüseyin Düzgün'ün seçimlere bağımsız aday olarak gireceklerini yine bir gazete haberinden öğrenmekteyiz.⁵⁴⁷ Seçim öncesi, bir Alevi partisi olarak ortaya çıkan Türkiye Birlik Partisi Tunceli il örgütünde ve bazı ilçe örgütlerinde istifaların gerçekleştiğini bunun sonucu olarak, partinin Tunceli'de seçimlere zayıf bir şekilde girdiği söylenebilir. TBP Genel Merkez Yönetim Kurulu ile Tunceli Milletvekili adayı Dr. E. Adil Dizdaroğlu arasında meydana gelen bir anlaşmazlık üzerine, Dizdaroğlu adaylıktan çekilmiş, takiben TBP Tunceli İl Başkanı Avukat Nazik Dizdaroğlu'da istifa etmiştir.⁵⁴⁸ 15 Eylül'de TBP Tunceli milletvekili adayı olarak Tunceli Sesi gazetesine bir açıklamada bulunan Tahsin Tosun Sevinç, kendisinin 1927 Mazgirt doğumlu olduğunu, halen Vakıflar Bankası Genel Müdürlüğü İdari İşler Müdürlüğü görevinde bulunduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, TBP merkezinin kendisini aday göstermesi nedeniyle yukarıda bahsedilen istifaların gerçekleştiğine değinerek, TBP içerisindeki anlaşmazlığa açıklık getirmiştir.⁵⁴⁹ Bu arada Tunceli ilçelerindeki seçmen sayıları ve sandıkları açıklanmış, buna göre Tunceli'de en fazla seçmenin 11 708 seçmenle Mazgirt ilçesinde olduğu kaydedilmiştir.

⁵⁴³ **Tunceli Sesi**, 4 Ağustos 1973 Cumartesi

⁵⁴⁴ **Tunceli Sesi**, 13 Ağustos 1973 Pazartesi

⁵⁴⁵ **Halkın Sesi**, 3 Eylül 1973 Pazartesi; **Tunceli Sesi**, 4 Eylül 1973 Salı

⁵⁴⁶ Ertuğrul Danık, **Dersim'in Siyasi Tarihi**, İstanbul: Kalkedon, 2014, s.12; Ali Kemal Özcan, Adnan Şahin, "Seçmen Oyunun Şekillenmesinde Temel Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Alan Araştırması", **Tunceli Üniversitesi I. Uluslararası Dersim Sempozyumu**, Ekim 2010, s.456.

⁵⁴⁷ **Tunceli Sesi**, 5 Eylül 1973 Çarşamba

⁵⁴⁸ **Tunceli Sesi**, 11 Eylül 1973 Salı

⁵⁴⁹ **Tunceli Sesi**, 15 Eylül 1973 Cumartesi

Diğer ilçelerin seçmen sayıları ise şöyledir: Pertek: 9 556; Merkez İlçe: 9179; Pülümür: 7892; Hozat 6555; Çemişgezek: 6511; Ovacık: 5986 ve Nazimiye: 4876 ile en az seçmenin olduğu ilçe olmuştur.⁵⁵⁰

Tablo 35
Tunceli 1973 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	63 407		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	48 111		
Seçime Katılım Oranı (%)	75,8		
Geçerli Oy Sayısı	47 176		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	6 767	14,3	0
CHP	33 003	70,0	2
CGP	224	0,5	0
Demokratik Parti	430	0,9	0
MHP	240	0,5	0
MSP	1 219	2,6	0
TBP	284	0,6	0
Bağımsız	5 009	10,6	0

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

14 Ekim Pazar günü seçimler yapılmış ve seçimlerin sonucu tüm yurttaki gibi Tunceli'de de şaşkınlık yaratmıştır. Aslında seçim öncesi yapılan yorumlarda CHP'nin bir milletvekilliğini garantilediği fakat, Tunceli'de iki milletvekilliğinin de bir parti tarafından alınmasının zor olduğundan bahsedilmiş, ayrıca seçimlere bağımsız aday olarak girecek olan Hüseyin Duman'ın özellikle bir oy deposu olarak tabir edilen Mazgirt ilçesinden yüksek oy alacağı ve bu durumun CHP ve AP adaylarını korkuttuğu söylenmişti.⁵⁵¹ Yapılan seçimler sonucunda CHP, %70 oranında bir oy alarak iki milletvekilliğini de kazanmıştır. Seçime katılım oranı %75,8 ile, Türkiye ortalaması (%66,8) ve Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasından (%71,5) yüksektir. CHP, AP ve Bağımsız aday dışındaki diğer partiler, Türkiye ve bölge ortalamalarına göre çok düşük bir oy oranına ulaşmışlardır. CHP Türkiye ortalaması olan %33,3'lük oy oranının kat be kat üstünde bir oy oranına ulaşırken, AP, Türkiye ortalamasınının (%29.8) çok altında bir

⁵⁵⁰ Tunceli Sesi, 19 Eylül 1973 Çarşamba

⁵⁵¹ Tunceli Sesi, 24 Eylül 1973 Pazartesi

oy oranına sahip olmuştur. AP Tunceli'de 1969 seçimlerindeki %23,3'lük olan oy oranını koruyamamış bu oranı %14'lere düşürmüştür. Bir önceki seçimlerde %16,8 olan TİP oylarının, TİP'in kapatılmasıyla CHP'ye yöneldiği söylenebilir. Ayrıca YTP oylarının da AP'ye değil CHP'ye yöneldiği, Pertek ilçesi seçim sonuçlarına bakıldığında ve 1969 sonuçlarıyla karşılaştırıldığında görülmektedir. 1969 seçimlerinde YTP en fazla oyu Pertek ve Ovacık ilçelerinden alırken, CHP sırasıyla 774 ve 254 gibi cüzi bir oy oranına ulaşmış, ancak 1973 seçimlerinde bu ilçelerden en fazla oyu CHP almıştır. Pertek ilçesinde AP'nin 1969'daki oy oranını hemen hemen koruduğu göz önünde bulundurulursa, CHP'nin YTP ve TİP oylarını kendi bünyesine kattığı söylenebilir. Merkez ilçede de 1969 seçimlerinde 978 olan oy sayısını 4734'e yükseltmiştir. Bu ilçede AP'nin ise ciddi bir oy kaybı söz konusudur. MSP, Tunceli'de CHP, AP ve Bağımsız aday Hüseyin Duman'dan sonra en fazla oyu alan 4. Parti olmuştur. Ancak bu oyları hangi ilçelerden aldığı o dönemdeki gazete haberlerinde belirtilmemiştir.⁵⁵²

Tablo 36
Tunceli 1973 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Tunceli	AP	CHP	CGP	DP	MHP	MSP	TBP	BĞMSZ
Merkez	628	4 734	24	66	32	34	31	1 025
Çemişgezek	1 175	2 234	66	111	67	644	28	10
Hozat	157	5 352	8	10	10	54	8	10
Mazgirt	866	5 092	14	31	12	79	17	3 257
Nazimiye	864	2 111	20	34	8	15	41	199
Ovacık	398	5 202	16	40	24	13	24	14
Pertek	1 646	4 380	43	85	67	361	96	141
Pülümür	1 044	3 898	33	53	20	19	39	353

Kaynak: DİE, **Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları)**, Ankara: DİE Matbaası, 1998, s.302-305.

F. 1977 GENEL SEÇİMLERİ (5 HAZİRAN)

1973 seçimlerinde ortaya çıkan tablo, hiçbir partinin tek başına hükümet kuramayacağı bir sonucu doğurdu. Bu durum uzun bir süre hükümetin kurulamamasına, sonrasında ise Türkiye siyasetinde yeniden "uyumsuz" bir koalisyonlar döneminin başlamasına neden oldu. Seçimlerde sürpriz bir şekilde, büyük bir başarı kazanan

⁵⁵² **Tunceli Sesi**, 18 Ekim 1973 Perşembe

CHP'nin başarısı kamuoyunda Ecevit'in kişisel başarısı olarak algılandı. CHP'nin bu başarısının benzerini paylaşan bir diğer parti ise, beklenmedik bir şekilde %11, 8 oranında bir oy alan MSP'dir. 1973 seçimlerinde üçüncü sırada yer alan MSP bu oy oranıyla, hükümet kurma arayışlarında kilit parti konumuna gelmiştir.⁵⁵³

Seçim sonuçlarına göre hiçbir partinin hükümeti kurmak için yeterli çoğunluğa ulaşamadı. Bunun sonucunda yeni bir kabine oluşturulması üç aydan fazla bir sürece yayıldı. Sağ kanattaki partilerden hiçbiri, 'CHP'yi iktidara getiren parti' olma korkusuyla, CHP ile ortak hükümet kurmak istemiyordu. Bununla birlikte kendi aralarında da bir ortaklığa, liderlik sorunu nedeniyle yanaşmıyorlardı. Demokratik Parti, Süleyman Demirel'in başkanlığındaki bir hükümeti kabul etmezken, Adalet Partililer de Demirel dışında bir lideri kabul etmiyordu.⁵⁵⁴ Dönemin önde gelen iş çevreleri, AP ve CHP koalisyonundan yanaydı. Onlar için 1971 muhtırası, oluşturulan statükonun korunması ve ilerisi için istikrarın sağlanması noktasında ideal bir tablo gibi görünmekteydi. Ayrıca olası bir CHP-AP koalisyonunda Demirel, Ecevit'in sol radikalizmini ve seçim kampanyası sırasında yaptığı vaatlerini yerine getirmesini engelleyerek, Ecevit liderliğindeki bir hükümeti, iş çevreleri için makul bir seviyede tutabilirdi. Ancak Demirel, halkın kendisine muhalefet görevi verdiğini belirterek, ayrıca o dönem Türkiye ekonomisinde bir kötüye gidiş olacağını, eğer hükümette kalırsa bunun kendisine mal edilebileceğini düşünerek, Ecevit ile bir koalisyona yanaşmadı.⁵⁵⁵ Bu arada kimi çevreler MSP ve CHP'nin hemen hemen aynı toplumsal-ekonomik tabakalara dayandıklarını belirterek bu iki partinin koalisyon kurabileceklerini dillendirmeye başladılar.⁵⁵⁶ Ayrıca CHP ve MSP'nin programlarında da, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı bir demokrasiye, karma ekonomiye, toplumsal adalete olan inanca vurgu vardı. Aynı zamanda iki parti de küçük işletmelerin korunmasından, madenler ve petrol gibi önemli sektörlerin devlet güdümünde olmasından, ağır sanayinin kurulmasından yanaydı. Her iki parti de söylemlerinde büyük sermaye çevrelerine ve onların toplum üzerinde bir hegemonya kurmalarına karşı idi.⁵⁵⁷ Ortak noktaların yanı sıra bu iki parti arasında büyük oranda bir

⁵⁵³ Bulut, s.337.

⁵⁵⁴ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.181.

⁵⁵⁵ Ahmad, s.191.

⁵⁵⁶ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.181.

⁵⁵⁷ Ahmad, s.191.

karşıtlık da mevcut idi. Atatürk'ün kurduğu modern, laik, yüzünü batıya çevirmiş bir parti, toplumsal ve ekonomik yaşamı belli bir inancı temel alarak yapılandırmaya çalışan başka bir parti ile koalisyona gidiyordu. Kongar, bu durumu şöyle açıklar: ... egemenlik kaynağı olma niteliği, Atatürk tarafından elinden alınan din, Atatürk ihtilali tarafından biçimlendirilen toplumda yeni bir siyasal güç kaynağı olarak ortaya çıkıyor ve Atatürk'ün partisi ile ortaklık kuruyordu." Ona göre bu durum Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başladığının kanıtlarından biriydi. Bu durum siyasal olarak örgütlenmiş bile olsa islam dininin artık laiklik ilkesi için bir tehlike oluşturmayacağı kabulünü getirmiştir.⁵⁵⁸ Nihayet bu iki parti Ahmad'ın saptamasıyla, aynı siyasal hedefleri paylaştıkları için değil, "siyasal oportünizm" dolayısıyla, 25 Ocak 1975'te bir koalisyon oluşturdu. Çok kısa süren bu koalisyonun ilk zamanlarında Ecevit'in seçim öncesi vaad ettiği, af yasasının çıkması, ABD'ye rağmen altı ilde haşhaş ekiminin serbest bırakılması gibi adımlar Ecevit'in halk nezdinde popüllerliğini arttırmıştı. Ayrıca Ağustos ayında ortaya çıkan Kıbrıs krizi sonucu, 14 Ağustos'ta Kıbrıs'ın yarısının denetim altına alınmasıyla sonuçlanan hareket, Bülent Ecevit'i adeta ulusal bir kahraman haline getirdi.⁵⁵⁹ Koalisyonun, Ecevit'i ön plana çıkarması ve popüllerliğini arttırması, muhtemelen Erbakan cephesinde rahatsızlık yaratmaktaydı. İki parti arasında zaten var olan gerginlik, bu gelişmelerle daha da arttı ve Ecevit'in, 18 Eylül'de istifasıyla sonuçlandı. Ecevit, erken seçime gitme düşüncesiyle istifa etmişti. Fakat sosyal demokrat bir partinin tek başına iktidara gelmesine engel olmak isteyen sağ, erken seçime gitmedi. Süleyman Demirel'in sağ partilere, koalisyon kurulmadığı takdirde erken seçim önermesini kabul edeceğine yönelik çağrısıyla, I. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. Koalisyon AP, CGP, MSP, MHP ve bu koalisyona katılmayan Demokratik Parti'den ayrılan bağımsız adayların dışarıdan desteğiyle kuruldu.⁵⁶⁰ Demirel, koalisyonu oluşturan partilere bakanlıklar ve devlet kademelerinde önemli görevler vermişti. Özellikle MHP ve MSP kadroları kamu hizmetleri alanında görev almaya başlamışlardı.

O dönemde "komando" diye tabir edilen MHP'nin gençlik yapılanmasının üniversitelere yönelik saldırıları artmıştı. Buna karşılık sol örgütler de bu saldırılara

⁵⁵⁸ Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye...**, s.182.

⁵⁵⁹ Ahmad, s.196.

⁵⁶⁰ Ahmad, s.aynı yer.

cevap veriyor ve ülkede büyük bir çatışmalı ortam oluşuyordu. Belediye başkanlarına, parti konvoylarına, mitinglere saldırılar oluyor; bankalar, kuyumcular, trenler soyuluyor; iş yerlerine, konutlara, havaalanlarına ve tren garlarına bombalar atılıyordu. Ülkede artan şiddet eylemleri, Taksim Meydanı'nda kutlanan 1977 1 Mayıs'ının kana bulanmasıyla doruk noktasına ulaştı. İşçi bayramı töreni biterken topluluğa ateş edilmesi ve polis panzerlerinin topluluğu sıkıştırmasıyla 34 kişi hayatını kaybetmiş 126 kişi de yaralanmıştır. 25 aylık Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin bilançosu CHP'nin seçim broşüründe, 200 ölü, 3 900 yaralı; 53 banka soygunu, kapalı okullar olarak veriliyordu.⁵⁶¹ 1977 seçimlerine başbakanlığını Demirel'in yaptığı Milliyetçi Cephe Hükümetiyle karanlık bir ortamda gidilmişti. 5 Haziran 1977 yılında yapılan seçimlere, AP, CGP, CHP, DP, MHP, MSP, TBP ve TİP katılmıştır. Seçimlerden Bülent Ecevit liderliğindeki CHP büyük bir başarıyla çıkmış; AP de oylarını bir önceki seçimlere göre arttırmıştır. Seçime katılım oranı bir önceki seçime göre artmış %72,4 oranında gerçekleşmiştir. Hatırlanacağı üzere seçimlere katılım oranı, 1969 seçimlerinde çok partili dönemdeki en alt seviyede gerçekleşmiş, izleyen 1973 ve 1977 seçimlerinde kademeli olarak artmıştı.

CHP, 1970'i izleyen yıllarda Türkiye siyasetinde önemli bir figür haline gelen Bülent Ecevit ile, bu seçimlerde tarihi bir başarı kazanmıştı. Bülent Ecevit faktörü ve toplumda yükselen sol/sosyalist istemlere yeşil ışık yakan "ortanın solu" söylemiyle uyumlu bir parti programı, CHP'nin bu başarısının altında yatan etkenlerdir. CHP 1977 seçimlerinden %41,4 oranında oy almıştır. Çok partili sisteme geçişle birlikte bu oran, kendini "ortanın solu"nda tanımlayan sol bir partinin Türkiye genelinde almış olduğu en yüksek oy oranıdır. Bu oranda CHP'nin meclisteki temsil oranı %47'den fazla olmuştur.⁵⁶² Bu seçimlerde Demirel'in yükselen sola karşı kendi partisini tek seçenek olarak göstermedeki başarısı merkez sağ oylarının AP'de toplanmasını sağlamış,⁵⁶³ CGP ve Demokratik Parti bu seçimlerde adeta silinmişlerdir. Aynı şekilde toplumda yükselen sağcı gericiğe ve şiddete karşı, sol seçmenlerin, TİP'in seçimlere katılmış olmasına rağmen, CHP'de toplandıkları söylenebilir. İyice sola kayan TBP oylarını da bu minvalde saymak gerekir. AP bu seçimlerde %36.9 oranında bir oy alarak, bir önceki

⁵⁶¹ Turan, ss.107-108.

⁵⁶² Arslan, s.61.

⁵⁶³ Turan, s.112.

seçimde %29,8 olan oy oranını yükseltmiştir. 1977 yılında oy oranını en fazla arttıran partilerden biri de MHP olmuştur. MHP, bir önceki seçimde %3,4 olan oy oranını %6,4'e çıkarmıştır. MSP oylarının ise bu seçimlerde azaldığı görülmektedir. Seçim sonucunda her ne kadar CHP yüksek oranda bir oy almışsa da hükümeti kurabilecek yeterli sayıya ulaşamamıştır. Siyasi istikrarsızlık ve şiddet 1980 yılındaki askeri darbeye kadar devam edecek ve Türkiye siyaseti bir kez daha demokrasinin sekteye uğradığı bir askeri darbe yaşayacaktır.

Tablo 37
Türkiye 1977 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	21 207 303		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	15 358 210		
Seçime Katılım Oranı (%)	72,4		
Geçerli Oy Sayısı	14 827 172		
Milletvekili Sayısı	450		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	5 468 202	36,9	189
CHP	6 136 171	41,4	213
CGP	277 713	1,9	3
DP	274 484	1,8	1
MHP	951 544	6,4	16
MSP	1 269 918	8,6	24
TBP	58 540	0,4	-
TİP	20 565	0,1	-
Bağımsızlar	370 035	2,5	4

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.25.

1. Bingöl'de 1977 Genel Seçimleri

Ülke genelinde yaşanan toplumsal/siyasal kutuplaşma ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan şiddet olaylarının Bingöl'de de yaşandığını dönemin gazete haberlerinden öğrenmek mümkündür. 1970'li yılların ortalarından itibaren şiddetini arttıran ve parti binalarına, derneklere, emniyet birimlerine, hatta özel mülke karşı yapılan dinamitli saldırılar, öğretmen, savcı, doktor, parti yöneticilerine karşı girişilen eylemlerin mahiyeti o dönemin yerel basınından takip edilebilmektedir. Şehrin ileri gelenleri tarafından sürekli itidal çağruları yapılmasına rağmen, olaylar devam etmiştir. Olaylar

1980'e yaklaşırken Türkiye genelinde olduğu gibi giderek artmış ve özellikle 1977'den sonra aralarında, Bingöl'de ilk defa MHP'den belediye başkanı olarak seçilen birinin de bulunduğu, ölümlü saldırılar gerçekleşmiştir.⁵⁶⁴

Bu şiddet sarmalının önemli olaylarından biri, TÖB-DER'in ülke genelinde öğretmenlere yapılan sağcı saldırıları, öğretmen sürgünlerini ve sendikal haklarını görüşmek amacıyla 57 ilde düzenlediği kapalı salon toplantılarından⁵⁶⁵ biri olan Bingöl toplantısının saldırıya uğramasıdır. Bu olayın önemi, Bingöl'de ilk defa Aleviler'e yönelik kitlesel bir saldırı provasının yapılmış olmasıdır. 15 Şubat 1975 günü düzenlenecek olan toplantı öncesinde köylerde, komünistlerin camilere saldıracakları yönünde kara propaganda yapılmıştır. Toplantının yapılacağı gün, binlerle ifade edilen bir grup, köylerden Bingöl merkezine gelmiş, toplantı başlamak üzere iken TöB-DER binasının etrafını sarak içeriye girmek istemişlerdir. Emniyet yetkililerinin engellemesiyle içeriye giremeyen grup, mahallelere saldırarak, Alevilere ve solcu olduklarını düşündükleri şahıslara saldırmaya başlamıştır. Emniyet görevlilerinin aciz kaldığı olaylarda, birçok kişi yaralanmış, dükkanlar tahrip edilmiş, olaylarla hiçbir ilgisi olmayan kadınlar sokakta saldırıya uğramış, aileler evlerinde uzun süre mahsur kalmışlardır.⁵⁶⁶ İnternette yapılacak kısa bir araştırmayla, TÖB-DER'in ülke genelinde yapmış olduğu aynı tarihli mitingler sonrasında, benzer olayların başka illerde de çıktığı görülmektedir. Özellikle Alevi ve Sünniler'in birlikte yaşadıkları illerde, görünüşte solculara karşı olan ancak daha çok Aleviler'i hedef alan şiddet olaylarının birçok yerde gerçekleştiği görülecektir. Bingöl'de Aleviler'e yönelik bu mahiyette kitlesel saldırı bir ilktir.

Şiddet olaylarının gölgesinde gerçekleşecek olan, 5 Haziran 1977 seçimlerinde Bingöl'deki partilerin milletvekili adayları oldukça güçlüdür. CHP milletvekili adayı, önceki dönem Bingöl milletvekili olarak seçilen Dr. H. Celalettin Ezman, Kiğı ilçesinde çok güçlüdür; AP adayı Sait Göker Genç ilçesi Zikti aşireti lideridir. Genç ilçesi ve Bingöl Merkez ilçesinde bu aşirete mensup büyük bir seçmen kitlesi mevcuttur. Hatırlanacağı üzere Sait Göker Genç Belediye Başkanlığı, X. ve XI. Dönem Bingöl

⁵⁶⁴ Gül, s.144.

⁵⁶⁵ <https://minervadergi.org/2018/01/20/mucahit-uyanik-yazdi-malatya-katliaminin-12-eylul-1980-darbesine-etkisi/> (28 Mayıs 2018).

⁵⁶⁶ Gül, ss.152-157.

milletvekilliği görevinde bulunmuştu. MSP adayı Abdullah Bazencir, MSP'nin o dönem Bingöl Milletvekilliği görevini yürütmekteydi. Bingöl Merkez ilçesi doğumludur ve yine büyük bir seçmen kitlesine sahip olan Az aşiretine mensuptur. Ayrıca yine Merkez ilçede yüksek bir oy potansiyeline sahip olan Mehmet Aydar ise Bağımsız aday olarak bu seçimlere iştirak edecektir. Mehmet Aydar XII. Dönem Meclisinde Bingöl Milletvekili olarak görev yapmıştır. Seçimler yaklaşırken Bingöl Gazetesi'nde Bağımsız Aday Mehmet Aydar'ın 20 Mayıs 1977'de ilk siyasi konuşmasını yaptığı ve bu konuşmasında iktidardaki, muhtemelen II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin başını çekmesi dolayısıyla, AP politikalarını eleştirdiği belirtilmiştir. Mitinge büyük bir halk kalabalığının katıldığı ve Aydar'ın seçildiği takdirde Bingöl'e yapacağı hizmetlerden bahsedildiği belirtilmektedir.⁵⁶⁷ Yine MSP genel başkanı Necmettin Erbakan'ın da Bingöl'de bir seçim konuşması yaptığı ve bu toplantıya yaklaşık olarak 5 bin kişinin katıldığı belirtilmektedir. Doğunun ihmal edildiğinden Bingöl'e yatırımların kendileri tarafından yapıldığından bahseden Erbakan, bu konuşmasında Bingöl'e ilk fabrikanın temelini de kendileri tarafından atıldığını belirtmiştir.⁵⁶⁸ Öte yandan CHP, ilk mitingini 31 Mayıs'ta yapmıştır. Mitingte CHP il Başkanı Hikmet Yurtsever, CHP belediye başkanı Sait Aymaz ve aynı zamanda Bingöl milletvekili olan H. Celalettin Ezman birer konuşma yapmışlardır. Bu konuşmalarda öncelikli olarak Doğu illerinin ihmal edilmiş olmasından bahsedilmiş ve CHP'nin bu durumu değiştireceği söylenmiştir. MC hükümetlerinin, ülke çapında yaşanan terör olaylarının nedeni olduğu ve 5 Haziran sonrası CHP'nin tek başına iktidar olmasıyla bu olayların da son bulacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında CHP'ye yönelik sarfedilen "dinsiz" söyleminin halkı kandırmaya dönük olduğu örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.⁵⁶⁹ Bu arada 3 Haziran tarihli bir haberde bağımsız adaylardan Ahmet Koraltan'ın "9 bin oyluk aşiret"iyle MSP'ye katıldığına yönelik bir haber göze çarpmaktadır.⁵⁷⁰ Bu durum, ülke çapında ideolojik kamplaşmaların keskinleştiği bir dönemde bile Bingöl'de oy verme davranışı üzerinde geleneksel bağların etkisini koruduğunu gösteren bir emare olması bakımından önemlidir.

⁵⁶⁷ Bingöl Günlük Müstakil, 20 Mayıs 1977 Cuma

⁵⁶⁸ Bingöl Günlük Müstakil, 21 Mayıs 1977 Cumartesi

⁵⁶⁹ Bingöl Günlük Müstakil, 1 Haziran 1977 Çarşamba

⁵⁷⁰ Bingöl Günlük Müstakil, 3 Haziran 1977 Cuma

Tablo 38
Bingöl 1977 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Bingöl	AP	CGP	CHP	DP	MHP	MSP	BĞMSZ
Merkez	4 268	287	2 356	75	464	4 522	7 350
Genç	6 282	76	580	32	47	3 660	908
Solhan	596	20	448	27	20	4 287	431
Karlıova	2 451	230	1 764	52	53	2 562	1 193
Kiğı	4 996	650	10 818	99	90	891	167

Kaynak: Bingöl Günlük Müstakil, 6 Haziran 1977 Pazartesi

Tüm yurttaki olduğu gibi Bingöl'de de seçimler 5 Haziran 1977 Pazar günü yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre Bingöl'de 1954 yılında da Bingölü mecliste temsil eden M. Sait Göker, AP'den milletvekili olarak seçilmiş; dönemin Bingöl milletvekili, Dr. H. Celalettin Ezman da CHP milletvekili olarak tekrar meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre: AP: %29,6 ile birinci; CHP %25,4 ile ikinci ve MSP %25,4 ile üçüncü parti olmuştur. Seçime katılım oranı %74 ile Türkiye genelinin iki puan üstünde; Doğu-Güneydoğu illeri ortalamasıyla ise (%74,2) aynıdır. Doğu-Güneydoğu illerinin çoğunda olduğu gibi bağımsız aday %16 ile yüksek bir orana ulaşmıştır. Bağımsız adaylar Doğu ve Güneydoğu illerinde, Türkiye genelinden oldukça yüksek oy oranlarına ulaşmışlardır. Bingöl ve Tunceli'de de durum bu şekildedir. MHP'nin Bingöl'den aldığı oyların azlığı dikkat çekicidir. Çünkü Bingöl'de 1970'li yıllar boyunca sağ ve sol grupların aralarında çatıştığı ve bu çatışmalar sonucu ölümlü olayların meydana geldiği bilinmektedir. Yani Bingöl'de MHP'nin bir tabanı vardır. Ancak 1977 seçimlerinde MHP tabanının bu partiye oy vermediği görülmektedir. Nitekim, şaibe karışmış olsa bile⁵⁷¹, 1977 mahalli seçimlerinde Belediye Başkanlığını MHP adayının kazanması bunu göstermektedir.⁵⁷² Ancak mahalli seçimlerde MHP adayını Belediye Başkanı yapan oylar, yerel seçimlerden çok kısa bir süre önce yapılmış olmasına rağmen Milletvekili Genel seçimlerinde, merkez ilçede bile sınırlı sayıdadır. Muhtemelen MHP oyları Milletvekili seçimlerinde büyük bir oranda MSP ve AP'ye yönelmiştir. MSP bir önceki seçimlerde olduğu gibi, Kiğı hariç diğer tüm ilçelerden 2 binin üzerinde oy almıştır. MSP adayının Bingöl Merkez ilçesi doğumlu olduğu göz önünde bulundurulunca, alınan oyların şahıstan çok partiye gittiği

⁵⁷¹ Gül, s.137.

⁵⁷² Gül, s.136.

söylenbilir. Özellikle Genç ilçesinde güçlü bir aday olan M. Sait Göker'e karşı 3 binin üzerinde oy alması, bu görüşü destekler niteliktedir. MSP'nin Aleviler'in yoğun olarak yaşadığı Kiğı İlçesi'nde en düşük oyu alması buna karşılık CHP'nin bu ilçede oylarını bir önceki seçime göre arttırması akıllara oyların mezhep temelli verilmiş olabileceğini getirmektedir. Ancak bu görüşün desteklenmesi için köy bazında seçim sonuçlarına ihtiyaç vardır. Çünkü Kiğı ilçesinde Alevi nüfusun kat be kat üzerinde bir Sünni nüfus bulunmaktadır. Bu seçimlerde DP ve CGP Türkiye genelinde olduğu gibi, Bingöl'de de oy alamamışlardır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi Bingöl'de oyların çeşitlenmesi durumu devam etmektedir.

Tablo 39
Bingöl 1977 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	87 753		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	64 901		
Seçime Katılım Oranı (%)	74,0		
Geçerli Oy Sayısı	62 752		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	18 593	29,6	1
CHP	15 966	25,4	1
CGP	1 263	2	-
DP	285	0,5	-
MHP	674	1,1	-
MSP	15 922	25,4	-
Bağımsızlar	10 049	16	-

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.37.

2. Tunceli'de 1977 Genel Seçimleri

5 Haziran 1977 seçimlerinde siyasi partilerin kontenjan dışında kalan adaylarını belirlemek için, Türkiye genelinde 67 ilde ön seçim yapılmıştır. Tunceli'de sadece CHP ve MSP ön seçim yapmıştır. AP ise merkez yoklaması yaparak adaylarını belirlemiştir. 1 Mayıs 1977 günü yapılan ön seçimlere göre CHP'den seçimlere katılan 8 aday adayından Haydar Veziroğlu ve Hüseyin Erkanlı en yüksek oyu alarak, CHP

adayları olmuşlardır.⁵⁷³ Bu adaylardan Haydar Veziroğlu Semuşağı aşiretindedir. Hüseyin Erkanlı ise Tunceli siyasetinde etkili bir aşiret olan Areli aşiretindedir.⁵⁷⁴

Tablo 40
Tunceli 1977 Genel Seçimleri İlçe Bazlı Sonuçları

Tunceli	AP	CHP	CGP	DP	MHP	MSP	TBP	TİP	BĞMSZ
Merkez	374	5 749	20	32	13	124	25	41	1 410
Çemişgezek	1 033	1 640	48	35	1 390	129	20	13	88
Hozat	381	2 645	11	24	35	51	30	75	1 784
Mazgirt	534	7 165	21	20	20	41	25	7	769
Nazimiye	255	2 451	6	12	12	10	13	1	715
Ovacık	91	3 397	5	15	6	33	53	6	2 360
Pertek	1 096	3 375	97	47	771	89	153	22	1 167
Pülümür	174	5 536	7	8	3	21	40	5	337

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları (İl ve İlçe Sonuçları), Ankara: DİE Matbaası, 1998, s.302-305.

5 Haziran 1977 Pazar günü yapılan seçim sonuçlarında CHP bir kez daha oyların büyük çoğunluğunu kendisinde toplamış ve iki milletvekilliğini de almıştır. Dönemle ilgili incelenen iki gazetede de Tunceli ile ilgili seçim sonuçları yer almamış, sadece *Tunceli Sesi Gazetesi*'nde öncelikle ülke genelindeki seçim sonuçlarından bahsedildikten sonra, Tunceli seçimleriyle ilgili sadece iki cümleden oluşan bir yoruma yer verilmiştir. Buna göre AP'nin oylarında bir artış olmadığı, bağımsız adayların da beklenenden düşük bir oranda oy aldıkları kaydedilmiştir.⁵⁷⁵ *Tunceli Sesi* ve *Munzur* gazetelerinde seçimle ilgili yorumlara ve seçim sonuçlarına yer verilmemiş olması dikkat çekicidir. 1977 seçim sonuçlarına göre Tunceli ilinde CHP, oyların %66,3' ünü alarak birinci parti olmuş ve iki milletvekilliğini de kazanmıştır. AP %8,2 ile ikinci ve MHP %4,7 ile üçüncü parti olmuştur. CHP bu oranla, Türkiye (%41,4) ve Doğu-Güneydoğu illeri (%30,9) ortalamasının çok üzerinde oy almıştır. Seçime katılım oranı %68,8 ile Türkiye ortalamasına ve bir önceki seçimlere göre düşüktür. Bir önceki seçimlerde %75, 8 oranıyla Türkiye, Doğu-Güneydoğu ortalamasının üzerinde bir katılım mevcutken, bu seçimlerde katılım oranı düşmüştür. Oysa Türkiye ve Doğu-Güneydoğu illerinde seçimlere katılım oranları bir önceki seçimlere göre artmıştır.

⁵⁷³ *Tunceli Sesi*, 2 Mayıs 1977 Pazartesi

⁵⁷⁴ Özcan, Şahin, s.456.

⁵⁷⁵ *Tunceli Sesi*, 6 Haziran 1977 Pazartesi

Bağımsız adaylar Doğu-Güneydoğu illerinde olduğu gibi Tunceli ilinde de %17,7'lik bir oranla yine yüksek bir orana ulaşmışlardır.⁵⁷⁶ Burada dikkat çekici nokta, MHP'nin aldığı oylardır. Bir önceki seçimde %0,5 gibi düşük bir oy oranına sahip olan MHP, 1977 seçimlerinde bu oranı %4,7' ye yükseltmiştir. 1977 seçimlerinde de Tunceli'deki blok halinde CHP'ye yönelim devam etmiştir.

Tablo 41
Tunceli 1977 Genel Seçim Sonuçları

Seçmen Sayısı	71 227		
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	49 007		
Seçime Katılım Oranı (%)	68,8		
Geçerli Oy Sayısı	48 222		
Milletvekili Sayısı	2		
PARTİLER	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı (%)	Milletvekili Sayısı
AP	3 938	8,2	0
CHP	31 958	66,3	2
CGP	21	0,5	0
DP	193	0,4	0
MHP	2 271	4,7	0
MSP	498	1	0
TBP	359	0,7	0
TİP	170	0,4	0
Bağımsızlar	8 539	17,7	0

Kaynak: Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara: TÜİK, 2012, s.87.

⁵⁷⁶ Yeğen ve Diğerleri, *Kürtler Ne İstiyor...*, s.48.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1923-1977 yılları arasında yapılan genel seçim sonuçları baz alınarak, Bingöl ve Tunceli seçmenlerinin siyasi yönelimleri irdelenmeye çalışılmıştır. Bahsedilen döneme ait bilgiler, TÜİK verileri ve Tunceli-Bingöl illerinde o dönemde yayınlanan yerel gazetelerden derlenmiştir. Öncelikle Bingöl ve Tunceli'nin demografik ve dini yapısından resmi verilere dayanılarak bahsedilmiştir. Bingöl'ün Merkez ilçesinin tamamına yakınının, Solhan ve Genç ilçesinin ise tamamında Zaza nüfusunun yaşadığı ve bu nüfusun merkez ilçede yer alan az miktardaki Alevi nüfus dışında tamamının Şafiî olduğu; Karlıova ilçesinin tamamına yakınının Kurmanc az miktarda da Zaza ve Türk nüfus barındırdığı; bunun yanında yine nüfusun tamamına yakınının Şafiî; az bir miktarının da Alevi inancına mensup olduğu resmi verilere dayanılarak ortaya konmuştur. Kiğı ilçesinde ağırlıklı olarak Kurmanca, daha sonra Zazaca, Türkçe ve Çerkezce konuşulduğu; Bingöl'de en fazla Alevi nüfusun bu ilçede olduğu, yine resmi veriler ve bu konuda yapılan diğer çalışmalarla desteklenerek okuyucuya sunulmuştur. Tunceli'de ise Bingöl'de olduğu gibi anadili açısından en fazla Zazaca konuşulduğu bunun yanında Kurmanca ve Türkçe'nin de belli ilçelerde yoğunlaşmak üzere konuşulduğu belirtilmiştir. İncelenen dönemde Tunceli nüfusunun neredeyse %90'ı Alevi'dir; bunun yanında özellikle Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde yoğunlaşmak üzere Sünni bir topluluk da bölgede yerleşiktir. Eski çağlardan bu yana büyük uygarlıkların yerleşimlerine sahne olan Tunceli ve Bingöl illeri 1071'den sonra Türk hakimiyetine girmiştir. Osmanlı döneminde 'yurtluk-ocaklık ve hükümet' şeklinde yarı-özerk denilebilecek bir tarzda yönetilen bu iki il, 1800'lü yılların ortalarından itibaren merkezden atama usulüyle genellikle bölge ileri gelenlerinin idari görevlere atanmasıyla yönetilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla bölgede büyük çaplı bir isyan olan Şeyh Said isyanı meydana gelmiş, daha sonra bölgedeki karışıklıkların önlenmesi için, Tunceli ve Bingöl'ün belli bölgelerinde "tedip" hareketlerine girişilmiştir. Şeyh Said İsyanı sonrası bölgedeki CHF örgütlerinin çoğu kapatılmış, 1927 yılında Genç/Bingöl ve Dersim/Tunceli vilayetleri lağvedilerek, bu iki merkez Elazığ'a bağlanmıştır. Bu tarihten sonra 1927, 1931, 1935 seçimlerinde bu iki il mecliste doğrudan temsil

edilmemiştir. 1935 yılında çıkarılan bir kanunla Bingöl ve Tunceli illeri kurulmuş ve 1939 seçimlerinde bu iki il mecliste tekrar temsil edilmeye başlanmıştır. Ancak Bingöl ve Tunceli milletvekilleri tek parti dönemi boyunca Doğu ve Güneydoğu illerinin çoğunda olduğu gibi, kendi bünyelerinden çıkardıkları vekiller ile değil de, seçildikleri ilde doğmayan vekiller tarafından temsil edilmiştir. Yani 1950’li yıllara kadar Tunceli ve Bingöl’ün yerellik düzeyi %0’dır. Tek parti dönemi boyunca devam eden bu uygulama çok partili rejime geçilmesinden sonra 1950’li yıllarla birlikte sona ermiştir.

Bünyesinde anadili çoğunlukla Zazaca olan, bunun yanında Kurmanca ve Türkçe konuşan bir nüfusu da barındıran; ekonomik refah ve eğitim düzeyi açısından benzer koşullara sahip, coğrafi açıdan birbirine benzer ve sınırdaş iki il olan Bingöl ve Tunceli, inanç bazında farklılaşmaktadır. İnanç alanındaki bu farklılaşma günümüzde siyasi alanda, bariz bir şekilde kendini göstermektedir.⁵⁷⁷ Günümüzde popüler medyada ve bu konuyla ilgili yapılan akademik ya da diğer araştırmalarda özellikle Tunceli ile ilgili tarihsel süreç içerisinde hep CHP’yi destekledikleri yönünde bir ön kabul vardır. Bilindiği gibi 1960’lı yıllara kadar Türkiye siyasetinde biri CHP’nin bağrından çıkan iki partili bir siyasi yapı mevcuttu. Bu iki parti liderlerinin, okuma-yazma oranı çok düşük olan ve neredeyse tamamının köylerde yaşadığı seçmenlere, kendi parti programlarındaki görüşlerle değil de Doğu-Güneydoğu’da büyük oy bloklarını kontrol eden aşiret liderleri, din adamları gibi yerel elitler üzerinden ulaşmaya çalıştıkları, çokça bilinen ve üzerinde çokça çalışılmış olgulardır. Ancak özellikle Tunceli ili söz konusu olduğunda bu genel kabul silikleşir ve bu ilin en çok da Aleviliği dolayısıyla farklı bir eğilim içerisinde olduğu varsayılır. Benzer şekilde, Tunceli ili düzeyinde popüler bir tartışma geçmişine sahip olmasa da, Bingöl ilinin de yine inanç faktörünün etkisiyle açıklanan günümüzdeki İslamcı/muhafazakar yapısıyla, başından beri sağcı/İslamcı partileri desteklediği şeklindeki görüşler, akademik çalışmalarda yerini almaya başlamıştır.⁵⁷⁸ Aslında sadece genel seçim sonuçlarına bakıldığında ve partiler sağ-sol olarak tasnif edildiğinde ya da sadece en fazla oy alan partiye odaklanıldığında bu saptamalarda doğruluk payı olduğu söylenebilir. Ancak seçimlerde aday olan kişilere ve

⁵⁷⁷ Bu konuda yapılmış bir analiz için bkz.: Murat Kaçer, Yılmaz Bingöl, “Ak Parti Dönemi Sünni ve Alevi Zazaların Seçmen Davranışları”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.8, Sayı.15, Bahar 2018.

⁵⁷⁸ Örnek bir çalışma için bkz., Yılmaz Bingöl ve Murat Kaçer, “Sünni ve Alevi Zazaların Siyasi Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED**, 34, 2017.

bu kişilerin doğum yerleri ve aşiretsel bağları dikkate alındığında; bununla birlikte genel seçim sonuçları ilçe seçim sonuçları ile değerlendirildiğinde bu dönemde parti tercihlerinde inanç faktörünün ön planda olmadığı rahatlıkla görülebilmektedir. Bu çalışmada, 1970'li yıllara kadar, Bingöl ve Tunceli'de Alevilik/Sünnilik, ideolojik ya da etnik temelde verilen oylardan çok, oy verme davranışını etkileyen en önemli unsurun, siyasi partilerin yerel elitlerle kurdukları ilişkiler üzerinden, aşiretsel bağlar, bölgecilik ve dini liderlerin etkisiyle gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. 1950'li yıllarda yapılan üç seçimde, iki ilde de CHP ve DP'ye yüksek oranlarda oy çıkmıştır. 1960 darbesinden sonra siyasi sistemin küçük partilerin lehine değiştirilmesi sonucu irili ufaklı birçok parti siyasi sisteme dahil olmuştu. Parti sayısının artmasına paralel olarak güçlü adaylar da artmış ve oylarda, iki ilde de bir çeşitlenme durumu ortaya çıkmıştır. Burada dikkati çeken bir husus da kendine partilerde yer bulamayan güçlü adayların bağımsız olarak seçimlere katılmaları ve yüksek oy oranlarına ulaşmalarıdır. Bağımsız adayların Türkiye genelinde en fazla oy aldıkları bölgeler, aşiret yapılanmasının güçlü olduğu Doğu-Güneydoğu bölgeleridir. Bu yıllarda bir başka dikkat çekici husus da TİP ve YTP'nin Bingöl ve Tunceli'de ulaştıkları oy oranlarıdır. O dönemde YTP, siyasette DP'nin ardılı olarak görülmekteydi. Bununla birlikte Doğu-Güneydoğu illerinde bir Kürt partisi olarak görülmüş ve algılanmıştır. Bu parti iki ilde de Türkiye genelinden farklı olarak; Doğu-Güneydoğu illeri ile uyumlu bir şekilde yüksek miktarda oy almıştır. Bu iki ilde bu partiye etnik temelli giden oylardan bahsedilebileceği gibi yine asıl belirleyici etmenin gösterilen adaylar olduğu söylenebilir. Bunun en büyük göstergesi parti sayısı arttıkça güçlü adayların da kendilerine yer bulabildikleri ve dolayısıyla oylardaki çeşitlenmenin de artmasıdır. Merkez sağda bulunan bir parti olmasına rağmen YTP'nin, Tunceli'de yüksek oranlarda oy alması dikkat çekicidir. Yine bu dönemde TİP ve BP gibi sınıf ve inanç ekseninde siyaset yapan partiler de sisteme dahil olmuştur. TİP'in Doğu-Güneydoğu'da aldığı Türkiye geneline göre yüksek miktardaki oy oranı, bu partiye yönelen oyların hem ideolojik yönünün hem de etnisite olgusunun etkisiyle verilmiş olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Keza TİP, o yıllarda kendini sol siyasete daha yakın hisseden Kürt milliyetçilerinin siyaset yaptığı bir mecra olmuştur. TİP özellikle Tunceli ilinde yüksek oy oranlarına ulaşmıştır. Burada Tunceli seçmenin TİP'e Alevilik ya da etnisite ekseninde oy vermiş olabileceği düşünüldüğü zaman, bu partinin 1965 seçimlerinde Tunceli'de en yüksek

oranlara Sünni/Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde⁵⁷⁹ ulaştığı olgusunu açıklamak zorlaşır. Ayrıca TİP'in aldığı oyların “Alevi oyları” olduğu üzerinden hareket edilirse, Doğu-Güneydoğu'da Sünni nüfusun ağırlıkta olduğu Diyarbakır gibi illerden alınan oyların niteliği de belirsiz kalır.⁵⁸⁰ Bununla birlikte TİP, 1969 yılında Tunceli'de ulaştığı oy oranıyla, Türkiye genelinden ayrıştığı gibi Doğu-Güneydoğu illerinden de büyük ölçüde ayrışmaktadır. TİP'in bu seçimlerde ulaştığı yüksek orandaki oy oranı, Tunceli seçmenlerinin bir kısmının geleneksel oy verme davranışından sıyrıldığına göstergesi olarak okunabilir. Ancak burada belirleyici olan etmen hala büyük oranda geleneksel oylardır. 1960'lı yıllardaki seçimlerin dikkat çekici bir diğer özelliği ise CHP'nin Bingöl ve Tunceli'de birbirine yakın oy oranlarına ulaşmış olmasıdır.

Türkiye siyasetinde başat rol oynayan CHP ve DP geleneğinden gelen partilerin, sağ-sol ekseninde siyaset yapmaya başlamalarının, dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle 1960'lı yıllarla birlikte başladığını söylemek mümkündür. Sol söylemler, 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye siyasetinde kendine yer edinmeye başlamış ve Bülent Ecevit'in siyaset sahnesine çıkmasından sonraki yıllarda, CHP etrafında bir kümelenme başlamıştır. Özellikle Tunceli'de sağ-sol eksenindeki ayrışma, her ne kadar 1960'larda bu ayrışmanın ufak nüveleri var olsa da, bariz bir şekilde, ancak 1970'lerden sonraki seçimlerde görünür hale gelmiştir. Türkiye ve dünya siyasetindeki gelişmelerin etkisiyle toplumun sağ-sol ekseninde bölündüğü bir dönem olan 1970'li yıllar, özellikle Tuncelili seçmenler nezdinde oy verme davranışlarında bir farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yapılan iki seçimde de iki il arasında belirgin bir farklılaşma mevcuttur. 1970'li yıllarda, Tunceli'de CHP'ye blok halinde bir yönelim olduğu görülmektedir. Bingöl'de 1973 seçimlerinde oyların çeşitlenmesi durumu hala devam etmektedir. Ancak bu ilde İslamcı kimlik siyasetiyle ortaya çıkan MSP'ye yönelimle kimlik siyasetinin etkili olmaya başladığı söylenebilir. Ancak burada seçilen adayın oy verme davranışındaki etkisi de hala önemini korumaktadır. Bu arada sürekli İslamcı/sağcı/muhafazakar partilere oy verdiği yönünde bir ön kabul bulunan Bingöl'de

⁵⁷⁹ Bknz; Tablo 31. Bu durum 1969 seçimlerinde Pertek için hala geçerlidir. Çemişgezek'te ise 1969 seçimlerinde TİP'in aldığı oylar azalmaktadır.

⁵⁸⁰ 1965 seçimleri Tunceli TİP %5,8; Diyarbakır %8; Kars %6; Ağrı %4,9. 1969 seçimlerinde ise; Tunceli %16,8 ile Doğu Güneydoğu illerindeki en yüksek rakama ulaşmıştır. Bu dönemde TİP oyları Adıyaman'da %8,6; Diyarbakır'da %2,7 ve Kars'ta %8,3 oranındadır. Bknz; Yeğen ve Diğerleri, **Kürtler Ne İstiyor...**, s.46.

1970'lerde CHP'nin kemikleşmiş oylarını almaya devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde çalışmanın ilgili bölümlerinde de bahsedildiği gibi, Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Bingöl'de de sağ-sol çatışmaları meydana gelmiştir. Solculara karşı başlayan ve Aleviler'e de yönelen kitlesel bir saldırının da yaşandığı bahsedilen dönemde, CHP'ye verilen oyların ideolojik niteliğinden bahsetmek mümkündür. Alevi kimlik siyasetinin TİP ve (T)BP deneyimleri ile Türkiye siyasetine girmesiyle birlikte, bu inanç politikleşmeye başlamıştır. Aleviliğin sol ile özdeşleştirilerek toplumsal olaylarda hedef haline gelmesi sonucu, Aleviler'e yönelik sağ kesimden gelen saldırılar yaşanmış ve bu durumun etkisiyle olsa gerek, bir tehdit algısıyla Tuncelili seçmenler, CHP'ye blok halinde oy vermişlerdir. 1970'li yıllarda yapılan iki seçimde CHP'ye verilen blok halindeki oyların, tehdit algısı ve ideolojik nitelikli olduğu varsayımında bulunulabilir.

Sonuç olarak Bingöl ve Tunceli'de incelenen dönem içerisinde, oy bloklarının genellikle şehrin ileri gelen aileleri tarafından kontrol edildiği, okuma-yazma oranının düşük olduğu geleneksel-köylü bir karaktere sahip toplumsal yapı içerisinde, seçmenlerin oy verme davranışlarını büyük oranda geleneksel bağların yönlendirdiği söylenebilir. Aşiretsel bağların üzerinde bir oy bloğuna ihtiyaç duyulduğunda ise bölgecilik faktörü karşımıza çıkmaktadır. Burada anadilin aynı olması ya da aynı inanca mensup kişilerin oy verirken bunları dikkate aldıklarını gösteren bir emareye rastlanmamıştır. Bu durum Bingöl ilinde çoğunlukla Kurmanca konuşan Kiğı ve Karlıova ilçeleri'nin seçim sonuçları takip edildiğinde görülmektedir. Burada asıl etkili olan adaylar ve onların arkasındaki aşiret gücüdür. Kuşkusuz bahsedilen durumun geçerliliği en iyi şekilde alanda yapılacak araştırmalar/ropörtajlar ile yansıtılabilirdi. Bu çalışma bu yönüyle eksiktir. Ancak burada okuyucuya derli toplu bir şekilde sunulan bilgiler bu yönde çalışmak isteyen araştırmacılar için ufuk açıcı olacaktır. Bu illerdeki seçmenlerin ideolojik, etnik, sağ-sol ayrımı gibi saiklerle oy kullanmalarının ancak 1990'lı yıllarla belirgin hale geldiği, giderek çözülen aşiretsel ve dini bağların, bu yıllarda bile hissedilir derecede bölge siyasetinde etkili olduğu buralarda yapılacak alan araştırmaları ya da başka çalışmalarla ortaya çıkarılabilecektir.

EK 1: BİNGÖL (GENÇ) VE TUNCELİ (DERSİM) MİLLETVEKİLLERİ (1919-1980)

A- MECLİSİ MEBUSAN'DA GENÇ VE DERSİM MEBUSLARI (1919)

1-Genç Mebusu Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) (1888-1928):

1888'de Adana'da doğmuştur. Mülkiye Mektebi'nden mezundur. Adana ilinde Maiyet Memurluğu ile başlayan memuriyet hayatına sırasıyla Nahiye Müdürlüğü, Palu ve Kulp kaymakamlıkları, Genç Sancağı Mutasarrıf Vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Genç Sancağını temsilen gönderilen Mehmet Celal Bey, BMM I. Dönem Genç Milletvekilliği'ne de seçilerek ilk BMM'de de yer almıştır. 1923 yılında yapılan seçimlerde II. Mecliste yer almamıştır. Evli ve iki çocuk sahibi olan Celal Bey 1928 yılında vefat etmiştir.

2-Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey (Kanko) (1881-1925):

Hozat (Tunceli) doğumludur. Şeyh Hasanlı aşireti reislerinden Mürteza Bey'in oğludur. Harp Okulu- Aşiret sınıfından mezundur. I. Dünya Savaşına kadar Erzincan IV. Ordu'da görev yapmıştır. Binbaşı iken 39 yaşında mebus seçilmiştir. Mecliste genel bir politika izlemekten çok sadece kendi bölgesiyle ilgili konularla ilgilenmiştir. Başta Koçgiri İsyanı olmak üzere Dersim'deki sorunlara yoğunlaşmıştır. Mecliste genellikle aktif ve muhalif bir profil çizen Hasan Hayri Bey, 1925 Şeyh Sait ayaklanmasına katıldığı ve bir Kürt Devleti kurmak istediği gerekçesiyle, 1925 yılında idam edilmiştir.

B. I. DÖNEM BMM'DE (1920-1923) GENÇ/BİNGÖL VE DERSİM/TUNCELİ MEBUSLARI

1. GENÇ/BİNGÖL MEBUSLARI

Ali Vasıf Bey (Telli) (1873-1936):

Erzurum'un Topçuoğlu Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Topçu Binbaşı İsak Reşat Bey'dir. Annesi Kiğılı Yazıcıoğlu Sadık Bey'in kızı Fatma Hanım'dır. Baba mesleğini seçen Vasıf Bey Harp okuluna girmiş, bu okuldan 1895 yılından mezun olmuş, daha sonra Teğmen olarak orduda görev yapmaya başlamıştır. 1901 yılında Üsteğmen olarak Malazgirt'te, Jandarma Yüzbaşısı olarak Bölük Komutanlığı görevini Erzurum İspir'de yerine getirmiştir. Daha sonra Erzurum Jandarma Okul Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1916 yılında I. dünya Savaşı'na katılmıştır. Kafkas, Kerkük ve Musul cephelerinde savaşmıştır. 1919 yılında Diyarbakır Jandarma Alay Komutanlığı ve Duvan-ı Harb Komutan Vekili iken, askerlik görevinden emekli olmuştur. Nedime Hanımla evlenen Ali Vasıf Bey'in bu evlilikten Yzb. Ahmet Necati, Avukat İsak Sadık, Prof. Dr. Necettin Saip ve Avukat Yusuf Kemal adlı dört çocuğu olmuştur.

I.BMM'ne Genç'ten seçilerek iştirak eden Ali Vasıf Bey, 10 Mayıs 1921'de mecliste kurulan ve başkanlığını Mustafa Kemal'in yaptığı, Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Grubunda (I. Grup) yer aldı. Mecliste Müdafa-i Milliye Encümeni'nde çalışmıştır. Ali Vasıf Bey, II. Meclis için yapılan seçimlere katılmamıştır. II. Meclis 24 Ekim 1923 tarihinde Milli Mücadele'de gösterdiği yararlılıklardan dolayı yeşil şeritli İstiklal Madalyası vermiştir. Daha sonra doğduğu yer olan Erzurum'a gelir ve Erzurum Belediyesi'nde Encümen Azalığı görevinde bulunur. 1939 yılında vefat eder.

Hamdi Bey (Yılmaz) (1879-1940):

Devletimizi Kuranlar adlı albümde Çapakçur yukarı Akpınar Köyü'nden Hacı Hafız Mehmet Efendi'nin oğlu olduğu belirtilmektedir. Ahmet Demirel ise, Siirt doğumlu olduğunu yazmaktadır. Rüştüye mezunudur. Genç şerîye mahkemesi başkatibi iken mebus olarak seçilmiştir. I. Grup üyesidir. I. meclisteki görevinden sonra milletvekili seçilememiştir.

Şeyh Fikri Efendi (Ergün) (1869-1950):

Bitlis'in Hersan Mahallesi'nden Hatibzade Resul Sıtkı Efendi'nin oğludur. Genç telgraf müdürüyken 51 yaşında milletvekili seçilmiştir. Posta ve telgraf Encümeni Mazbata yazarlığı yapmıştır. Mecliste I. Grup'a yakın duran bağımsızlardandır. Mecliste siyasi konulardan çok bölgenin sosyo-ekonomik konuları ile ilgilenmiştir.

Dr. Ali Haydar Bey (1880 1923):

Diyarbakır doğumludur. Hüseyin Efendi'nin oğlu olup, askeri tıbbiye mezunudur. Askeri doktor iken 36 yaşında mebus seçilmiştir. Sıhhiye Encümeni Katipliği yapmıştır. Birinci Meclis'te Müdafa-i Hukuk yani Birinci grupta yer almıştır. İkinci dönemde Genç'ten yeniden milletvekili seçilmiştir.

Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) (1888-1928):

Fikri Faik Bey (Güngören) (1884- 1956):

Elazığ doğumlu, Süleyman Faik Bey'in oğludur. Edebiyat (Darülfünun) mezunudur. Eğin Kaymakamı iken 36 yaşında Mebus seçilmiştir. II. Gruba yakın bağımsızlar arasındadır. Mecliste çok aktif olmamakla birlikte daha çok bölgesel konularla ilgilenmiştir. Birinci Meclisten sonra tekrar vekil seçilememiştir.

2. DERSİM/TUNCELİ MEBUSLARI (1920-1923)

Abdülhak Tevfik Bey (Gençtürk) (1885-1966):

ay tutuklu kaldı.

Hozat (Tunceli)'ın Hamidiye Mahallesi'nden İncezade Veli Ağa'nın oğludur. Dersim Hozat doğumludur. Rüştüye mezunudur. Dersim sorgu hakimliği yaparken, 35 yaşında Mebus seçilmiştir. Birinci Mecliste oluşmuş gruplardan II. Grup'a yakın duran bağımsızlar arasında idi. Daha sonra vekil seçilmeyenlerdendir. Vekillikten sonra 1925'te Kürtçülük hareketi içerisinde olduğu gerekçesiyle 8

Dersim Mebusu Diyab Ağa (Yıldırım) (1846- 1935):

Hozat (Tunceli) doğumludur. Ferhatuşağı Aşiretinin reisidir. Okula gitmemiştir. Mesleği çiftçiliktir. 60 yaşındayken mebus seçilmiştir. İlk mecliste birinci grupta olmasına rağmen tekrar seçilememiştir.

Hasan Hayri Bey (Kanko) (1881-1925):

Dersim Mebusu Mustafa Ağa (Öztürk) 1859-1938:

Hozat (Tunceli) doğumlu olup Abbasoğlu Aşiret reisidir. 57 yaşında mebus seçilmiştir. Eğitimli değildir. Mesleği çiftçiliktir. Birinci grup üyesidir. Bu gruba kuruluş aşamasında değil de sonradan girmiştir. Mecliste pasif bir profil çizmiştir. Birinci Meclisten sonra milletvekili seçilememiştir.

Mustafa Zeki Bey (Saltuk) 1881-1969:

Sarı Sultan evlatlarından İsmail Bey'in oğludur. Harp okulu (aşiret sınıfı) mezunudur. Süvari Yüzbaşı iken 36 yaşında mebus seçilmiştir. Asker kökenlidir. Bir süre Meclisteki Birinci grupta yer alan Zeki Bey, daha sonra İkinci gruba geçmiştir. Birinci Meclisten sonra vekil olarak seçilememiştir.

Ahmet Ramiz Bey (Tan) 1884-1928:

Hozat (Tunceli) doğumlu olup, Karaballı aşiret reislerinden İsmail Ağa'nın oğludur. Harp okulu (aşiret sınıfı) mezunudur. Süvari Teğmen Rütbesiyle orduya katıldı. Çeşitli Aşiret Süvari Bölüklerinde hizmet ettikten sonra, 31 Ocak 1913 tarihinde Kıdemli Yüzbaşı rütbesiyle emekliye ayrıldı. I. Dünya Savaşı'nda yeniden orduya girerek Doğu Cephesinde görevlendirildi. Kurtuluş Savaşı'nda bu harekete katıldı. Emekli Kolağası iken 37 yaşında Mebus seçildi. Mecliste aktif değildir. İsmi mecliste bulunan grup listelerinden yer almamaktadır. Birinci Meclisten sonra milletvekili seçilememiştir. Evli ve dört çocuk babasıdır.

C. II. DÖNEM TBMM (1923-1927) GENÇ/BİNGÖL DERSİM/ TUNCELİ MEBUSLARI

Dr. Ali Haydar Bey:

Muhittin Emin Bey (Temoçin) (1893 Arduşin- 20 Mayıs 1938):

1923 seçimlerinde Genç'ten yukarıda kendisinden kısaca bahsedilen I. Meclis Genç milletvekillerinden Ali Haydar Bey tekrar seçilmiştir. Fakat rahatsızlığı sebebiyle 03/12/1923 yılında ölümünden kısa bir süre sonra Genç'te bir ara seçim yapılmış ve yerine 14/04/1924 yılında Muhittin Emin Bey milletvekili olarak seçilmiştir. Daha sonra Temoçin soyadını alan Muhittin Bey Sultani mezunudur. Kars kökenlidir. Genç ili Tahrirat Kalemî Katipliği, çiftçilik ve III. Dönem Bitlis milletvekilliği yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır.

Ahmet Şükrü Kulualp (1885 Pertek- 13 Kasım 1938):

Özel eğitim almıştır. Vilayet Encümen Azalığı, Çiftçilik'le uğraşmıştır. Evli ve dört çocuk babasıdır.

Feridun Fikri Düşünsel (1892 İstanbul- 23 Aralık 1958):

1892'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Hukuk Fakültesini 1914 yılında tamamladıktan sonra, bir süre avukatlık yaptı. 1923'te Paris Hukuk Fakültesi'nde doktorasını tamamladı. 1923'te Dersim milletvekili seçilerek siyasete girdi. CHF'den ayrılan birtakım vekiller ile birlikte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları arasında

yer aldı. Şeyh Said Ayaklanması ve İzmir suikasti planına katıldığı gerekçesiyle İstiklal mahkemelerinde yargılandı, ancak 1924 yılında beraat etti. 1939 ve 1943 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Bingöl milletvekilliği yaptı. 1946'da TBMM başkan vekilliğine getirildi. Aynı yıl yapılan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk çok partili seçimlerinde tekrar Bingöl milletvekili olarak seçildi. 1950'den sonra siyasi yaşamdan çekildi ve asıl mesleği olan avukatlık mesleği ile meşgul oldu. Evli ve iki çocuk babasıdır.

D. VI. DÖNEM (1939-1943) TBMM BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Feridun Fikri Düşünsel CHP:

Necmettin Sahir Sılan (1896- 1992) CHP:

1896 Edirne doğumludur. Ankara Adliye Hukuk Mektebi mezunudur. Meslek hayatına 1910'da Tercüman-ı Hakikat'te başlar. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi'nde zabıt kâtipliği, Sait Halim ve Talat Paşa kabineleriyle ilgili Divan-ı Âli Tahkikat Heyeti kâtipliği yapar. Mustafa Kemal'in önerisiyle TBMM'de evrak ve tahrirat müdürü olarak çalışmaya başladı. TBMM tarafından İstiklal Madalyasıyla ödüllendirildi. Ali Fethi Okyar ve İsmet İnönü'nün başbakanlıkları döneminde Başbakanlık Özel Kalem Müdürü olarak görev yaptı. 1939'da Bingöl, 1943 ve 1946'da Tunceli milletvekilliği; 1950-1954 yıllarında Erzincan, Tunceli ve Bingöl'deki DP teşkilatlarının parti müfettişliği görevlerinde bulundu. Bazı kurumlarda çeşitli üst düzey görevlerde bulundu. Sılan, 1960'lı yılların sonlarında aktif siyasetten çekildi. Evli ve dört çocuk babasıdır.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Haydar Rüştü Öktem (Ali Haydar Öktem) CHP:

1885 Gümüşhane doğumludur. Hukuk Mektebi son sınıf terktir. Gazetecilik-Yazarlık ve Matbaacılık yapmıştır. O dönemde Anadolu ve Duygu Gazetelerinin sahibidir. Manisa, Denizli, İzmir İl Genel Meclis Üyeliği yapmıştır. II. III., IV., ve V., Dönem Denizli, VI., Dönem Tunceli Milletvekilliği yapmıştır. II., III., IV. ve V., Dönem Divan-ı Riyaset Katibi olmuştur. Evli ve üç çocuk babasıdır. 1951 yılında vefat etmiştir.

Mithat Yenel (Ahmet Mithat Yenel) CHP:

1886 İzmir Doğumludur. İstanbul ve Paris Üniversitelerinde Hukuk okumuştur. Fransızca bilmektedir. Hukuk alanında birçok önemli görevlerde bulunmuştur. Evli ve üç çocuk babasıdır. 1961 yılında vefat etmiştir.

Sami Erkman (Aptürrahman Sami Erkman) CHP:

1883 Yunanistan-Yanya doğumludur. Erkan-ı Harbiye mezunudur. Çeşitli yerlerde Kurmay Subaylığı görevinin yanı sıra, Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trabzon ve Lazistan Havalisi Komutanlığı görevlerini yürütmüştür. Bunun yanında 6. Ordu Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, İhtiyat Binbaşı Rütbesi, 1. Ordu Komutanlığı Sağlık Başkanı olarak da askeri makamlarda çeşitli görevleri olmuştur. V. Dönem Kastamonu Milletvekilliği yapan Erkman, VI. Dönem Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. 1957 yılında vefat etmiştir.

E. VII. DÖNEM (1943-1946) TBMM BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Feridun Fikri Düşünsel CHP

Tahsin Banguoğlu CHP:

1904 Yunanistan Drama doğumludur. İstanbul Daru'ı-Fünun Edebiyat bölümünden mezundur. Berlin Breslau Üniversitesinde Doktora yapmıştır. Almanca, İngilizce, Fransızca dillerini bilmektedir. Yazarlığın yanı sıra, çeşitli okullarda Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Daha sonra Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesine Asistan olan Banguoğlu, Türkoloji Doçenti olmuş ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili Edebiyatı Enstitüsü Kuruculuğu ve yöneticiliğini yapmıştır. VII. Dönem Bingöl Milletvekili olan Banguoğlu, Evli ve iki çocuk sahibidir. 1989 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Hasan Üçöz CHP:

1907 yılında Boğazlıyan'da doğmuştur. Konya Erkek Öğretmen Okulu mezunudur. Belediyecilik ve çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Üçöz, VII. Dönem Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve iki çocuk babasıdır. 1972 yılında vefat etmiştir.

Necmettin Sahir Sılan CHP

F. VIII. DÖNEM (1946-1950) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Feridun Fikri Düşünsel CHP

Hasan Tahsin Banguoğlu CHP

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Necmettin Sahir Sılan CHP

Mahmut Tan CHP:

1911 Elazığ, Palu doğumludur. İlkokul mezunudur. Tüccarlık ve müteahhitlik yapmıştır. Kalan Belediyesi Daimi Encümen Azalığı; Kalan Halk Odası Başkanlığı yapmıştır. VIII. Dönem TBMM' ne Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 4 çocuk babası olan Tan, 1972 yılında vefat etmiştir.

G. IX. DÖNEM (1950-1954) TBMM BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Feridun Fikri Düşünsel CHP

Mustafa Nuri Okçuoğlu CHP:

1891 yılı Kiğı doğumludur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Mezunudur. Beyođlu Müddei-i Umûmîliđi Kalemî Mûlazımlığı, Beyođlu İstintak Dairesi Mûlazımlığı, İstanbul İstinaf Cünha Mahkemesi Zabıt Kâtipliği, Çernik Müddei-i Umûmîliđi, Kiğı Bidâyet Mahkemesi Başkanlığı, Palu ve Beşiri Hâkimliği, Bayazıt Cinayet, Elazığ Asliye Mahkemesi, Bitlis ve Adana Müddei-i Umûmîlikleri, Gaziantep Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı, İstanbul 2. Ceza Başkanlığı, Adliye Mûfettişliği, Üsküdar Asliye Ceza Hâkimliği, İstanbul Asliye Mahkemesi Hâkimliği, İstanbul Milli Korunma Mahkemesi Hâkimliği yapmıştır. Yargıtay Üyeliği'ne kadar yükselmiştir. TBMM IX., X. ve XI. Dönem Bingöl Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve beş çocuk babasıdır. 1971 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Hıdır Aydın DP:

1915 yılında Tunceli Nazimiye'de doğmuştur. İlkokul mezunudur. Ayrıca özel eğitim almıştır. Tüccarlık, Mûteahhitlik, Çiftçilik, Belediye Encümen Üyeliği, Dava Vekilliği yapmıştır. TBMM IX. ve XI. Dönem Tunceli Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve bir çocuk babasıdır. 1996 yılında vefat etmiştir.

Hasan Remzi Kulu DP:

1917 Tunceli Pertek doğumludur. İlkokul mezunudur. Aynı zamanda özel eğitim almıştır. Tüccarlık ve çiftçilik yapmıştır. TBMM IX. Dönem Tunceli milletvekilliği yapmıştır. 1977 yılında vefat etmiştir.

H. X. DÖNEM TBMM (1954-1957) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Necati Aras DP:

1909 yılında Bingöl Kiğı'nda doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Kadıköy ve Sultanahmet Sulh Mahkemeleri Zabıt Kâtiplikleri, Bayburt Savcılığı, Gümüşhane Üye Yardımcılığı, Bayburt ve Hendek Ceza Hâkimlikleri, Ankara Sulh Hâkimliği, Trabzon Azalığı, Erzurum ve Hatay Cumhuriyet Savcılıkları, Malatya Asliye Ceza Yargıçlığı yapmıştır. TBMM X.

Dönem Bingöl Milletvekilliğine seçilmiştir. Evli ve beş çocuk babasıdır. 1961 yılında vefat etmiştir.

Mehmet Sait Göker: DP:

1911'de Bingöl Genç'te doğdu. İlkokul mezunudur. Çiftçilik ve Müteahhitlik, Nakliye Komisyonculuğu, Genç Belediye Başkanlığı, Bingöl İl Genel Meclisi Üyeliği yapmıştır. TBMM X., XI. ve XVI. Dönem Bingöl Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve dokuz çocuk babasıdır. 1990 yılında vefat etmiştir.

Ekrem Yıldız Bağımsız- DP:

1911 yılında Kiğı Buban köyünde doğmuştur. Lise mezunudur. Nallıhan Maliye Tahsil Müfettişliği Namzetliği, Ankara Hususi Muhasebe Tahsil Memur Yardımcılığı, Nallıhan Hususi Muhasebe Tahsil Memurluğu, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü Memurluğu, Başbakanlık Levazım Müdürlüğü Memurluğu ve Şefliği görevlerinde bulunmuştur. TBMM X. Dönem Bingöl

Milletvekilliği yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır. 1993 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Arslan Bora CHP:

1914 yılında Tunceli Mazgirt'te doğmuştur. Harp Okulu mezunudur. TBMM albümünde az düzeyde Fransızca, İngilizce, Kürtçe ve Almanca bildiği belirtilmektedir. Lüleburgaz 2.Süvari Tümen Komutanlığı, Karaköse 1.Süvari Tümeni 112.Tank Bölüğü, 5.Zırhlı Tugay subaylıkları, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Harekat Başkanlığı, Tank Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur. TBMM X.

Dönem Tunceli Milletvekilliğine seçilmiştir. Kurucu Meclis Tunceli İli Temsilciliği (6 Ocak 1961 – 25 Ekim 1961), Cumhuriyet Senatosu Tunceli Üyeliği (5 Haziran 1966 – 27 Ocak 1974) yapmıştır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Mehmet Fethi Ülkü CHP:

1918 Elazığ doğumludur. Gazi Eğitim Enstitüsü Fransız Dil ve Edebiyatı bölümü mezunudur. Arapkir Ortaokulu Fransızca Öğretmen Yardımcılığı, Elazığ Belediyesi Komiserliği, Erzurum ve Elazığ Liseleri Fransızca Öğretmenlikleri, Kültür Derneği, Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Muallimler Derneği ve Veremle Savaş Derneği Üyelikleri'nde bulundu. TBMM X., XI.,

XII. Dönem Tunceli Milletvekilliği yapmıştır. 1954'ten itibaren üç dönem Tunceli Milletvekilliği yapmış, 1965 seçimleri öncesi 29 Ağustos 1965 günü yapılan ön seçim sonucunda delegelerin kararıyla tekrar aday gösterilmemiştir. Milletvekilliği boyunca, parti bünyesinde grup başkan vekilliği, parti müfettişi, Haysiyet Divanı üyesi ve başkanı, iki yıl süreyle Avrupa Konseyi ve NATO üyeliği yapmıştır. Evli ve üç çocuk babasıdır. 2001 yılında vefat etmiştir.

Bahri Turgut Okaygün DP:

1897 Tunceli Kalan doğumludur. Ankara Hukuk Fakültesi 2. Sınıf terktir. Fransızca, Arapça, Farsça, az düzey İngilizce, Kürtçe bilmekteydi. Mazgirt Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği, Palu Mahkemesi Başkâtipliği, Ankara İcra Dairesi Kâtipliği, Adliye Vekâleti Ceza İşleri Kâtipliği ve Tetkik Memurluğu, Ankara Müstantikliği, Son Posta, Cumhuriyet ve Akşam Gazeteleri Yazarlıkları, Çiftçilik, Serbest Ticaretle uğraşmış ayrıca Yazarlık yapmıştır. TBMM X. Dönem Tunceli Milletvekilidir. Evli ve bir çocuk babasıdır. 1978 yılında vefat etmiştir.

I. XI. DÖNEM TBMM'DE (1957-1961) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Mehmet Sait Göker DP

Ekrem Yıldız DP

Mustafa Nuri Okçuoğlu CHP

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Hızır (Hıdır) Aydın CHP

Arslan Bora CHP

Fethi Ülkü CHP

J. XII. DÖNEM TBMM (1961-1965) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLETVEKİLLERİ

Mehmet Sıddık Aydar YTP/BĞMSZ/AP:

1923 Bingöl doğumludur. Yüksek Öğretmen Okulunda okumuştur. Edebiyat ve Gazetecilik okumuştur. Bildiği diller Fransızcadır. Öğretmenlik, Bingöl Maarif Müdürlüğü, Gazetecilik yapmıştır. O dönemde Bingöl'de Matbaa sahibidir. Ayrıca Yazarlık da yapmıştır. XII. Dönem Bingöl Milletvekilliği yapmıştır. 1976 yılında vefat etmiştir.

Halit Rıza Ünal YTP/BĞMSZ/AP:

1927 Tunceli Peri doğumludur. Ancak aslen Bingöl'ün Adaklı ilçesinin Kamsıgölü (Mezre Tumık) Köyündendir. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Dahiliye Doktorudur. Palu Hükümet Tabipliği, Elazığ 8. Bölge Müdürlüğü Doktorluğu, Ankara Sıtma Savaş Merkez Bölge Başkanlığı Dâhiliye Müttehassıslığı, Bingöl Verem Dispanseri Dâhiliye Doktoru olarak çalışmıştır. 1961 yılında Yeni Türkiye Partisi'nden XII. Dönem Bingöl Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve üç çocuk babası olan Dr. Halit Rıza, Bingöl'de çok sevilen ve sayılan bir doktor olarak yad edilegelmiştir. 1996 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Fethi Ülkü CHP

Vahap KIŞOĞLU (Abdulahap KIŞOĞLU) YTP:

1914 Harput doğumludur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü mezunudur. Haydarpaşa, Elazığ, Malatya Liseleri'nde yardımcı Tarih Öğretmenliği yapmıştır. Malatya ve Elazığ Liseleri'nde Müdür olarak görev yapmıştır. Tunceli'den YTP milletvekili olarak XII. Dönem TBMM'ne gönderilmiştir. Evlidir. 2001 yılında vefat etmiştir.

K. XII. DÖNEM TBMM (1965-1969) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Mehmet Emin GÜNDOĞDU YTP:

1919 yılında günümüzde Bingöl'ün merkezinde bir mahalle olan Uzunsavat'ta doğdu. Ortaokul mezunudur. Maliye, muhasebecilik, Bankacılık işleriyle uğraştı. Bingöl İl Tahrirat Katipliği, Özel İdare Evrak ve Masraf Memurluğu, Maliye Muhasebe Memurluğu, Kiğı Belediye Muhasipliği ve Elazığ İktisat Bankası Muhasebecisi ve Müdürlüğü gibi çeşitli pozisyonlarda memuriyet yapmış, ayrıca Serbest Mali Müşavir olarak çalışmıştır. TBMM, XIII. Dönem Bingöl Milletvekilliğine YTP'den seçilmiştir. Evli ve altı çocuk babasıdır. 1999 yılında vefat etmiştir.

Cemal YAVUZ CHP:

1925 Bingöl, Solhan doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Savcı ve Hakim olarak çalışmış; ayrıca Serbest Avukatlık yapmıştır. Kurucu Meclis Bingöl İli Temsilcisi olarak 06.01.1961-25.10.1961 tarihleri arasında görev yapmıştır. XIII. Dönem Bingöl Milletvekilliği görevini yürüten Cemal Yavuz, 2018 yılında vefat etmiştir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Kenan ARAL AP:

1928 Tunceli Pülümür doğumludur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Doktorası yapmıştır. Fransızca bilmektedir. Ankara Altındağ Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı, Sümerbank Genel Müdürlüğü Avukatlığı, Serbest Avukatlık yaptıktan sonra, TBMM XIII. Dönem Tunceli Milletvekili olarak meclise seçilmiştir. XIV. Dönemde de milletvekili olarak seçilen Aral, XIII ve XIV. Dönem Millet Meclisi Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği yapmıştır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Hasan ÜNLÜ CHP:

1925 Tunceli Mazgirt doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Bildiği yabancı dil Fransızca'dır. Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Müdürlüğü yapmış ayrıca serbest Avukat olarak çalışmıştır. XIII. Dönem TBMM'ye Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 4 çocuk sahibidir.

L. XIV. DÖNEM TBMM (1969-1973) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Mehmet Sıddık AYDAR BĞMSZ

Mehmet BİLGİN YTP:

1922 yılında şu anda Elazığ'a bağlı Palu ilçesinde doğmuştur. Bazı kaynaklarda Bingöl'ün Genç ilçesinde doğduğu söylenmektedir. Kendisi de aslen Gençli'dir. Harp Okulu mezunudur. İngilizce ve Almanca bildiği dillerdir. Bakırköy 3. Piyade Alayı Subayı, Kırklareli 268. Hudut Alayı Subaylığı, Manisa Alayı İnzibat Subaylığı, Edirne Sınır Tugayı 3. Tabur Subaylığı, Erzurum 220.

Piyade Alayı Subaylığı, Genelkurmay Harekât Başkanlığı A.B.C. Bölük Komutanlığı, Kimya Grubu Eğitim Subaylığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Muhabere Ana Depo Karargâhı Bölük Komutanlığı, Milli Savunma Bakanlığı Araştırma Geliştirme Başkanlığı Uzmanlığı, Ordu Donatım Okulu Özel Silahlar Öğretmenliği görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca serbest ticaretle de uğraşmıştır. 1969 seçimlerinde Bingöl'den YTP adayı olarak XIV. Dönem Milletvekili olarak meclise gönderilmiştir. Evli ve dört çocuk babası olan Bilgin, 1995 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Kenan ARAL AP

Hüseyin YENİPİNAR CHP:

1928 Tunceli Nazimiye doğumludur. Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun olan Yenipınar, çeşitli ilk öğretim kuruluşlarında öğretmenlik ve Müdürlük yapmıştır. Ayrıca Tunceli İlköğretim Müfettişliği ve Teftiş Şefliği görevlerinde bulunmuştur. XIV. Dönem TBMM'ye CHP'den seçilmiştir. Millet Meclisi Başkanlık Divanı Katip Üyeliği yapmıştır. Evli ve 9 çocuk babasıdır. 1991 yılında vefat etmiştir.

M. XV. DÖNEM TBMM (1973-1977) BİNGÖL VE TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Abdullah BAZENCİR MSP:

Bingöl Merkez Alıncık Köyü'nde 1918 yılında doğmuştur. İlkokul mezunudur. Bingöl Belediye Muhasibi, Vilayet Meclisi Umumi ve Daimi Encümen Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca müteahhitlik de yapmıştır. IV. Dönem Bingöl Milletvekili olarak MSP'den seçilmiştir. Evli ve 11 çocukludur. 1999 yılında vefat etmiştir.

Hasan Celalettin EZMAN CHP:

Bingöl ili Yayladere İlçesi Maskan Köyü'nde 1925 yılında dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunudur. Yabancı dil olarak Fransızca bilmekte idi. Hükümet Tabibi, Serbest doktorluk yapmıştır. Elazığ TCDD Hastanesi Kısım Hekimliği görevinde bulunmuştur. 1973 yılında CHP'den XV. TBMM'ne Bingöl milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve altı çocuk babası idi. 2009 yılında vefat etmiştir.

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Nihat SALTİK CHP:

1929 yılında Karaca'da doğmuştur. İlkokul mezunudur. Bankacılık ve çeşitli devlet kurumlarında memur olarak çalışmıştır. Tunceli İli Yüksek Tahsil Kültür Derneği Başkanlığı, Salon Amiri ve Saha Komiserliği, Belediye Meclis Üyeliği, Altındağ Kızılay Şubesi İdare Kurulu Üyeliği yapmıştır. XV. Dönem TBMM'ye CHP Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli 4 çocuk babasıdır. 2005 yılında vefat etmiştir.

Süleyman YILDIRIM CHP:

1935 Tunceli doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Yabancı dili Fransızca idi. Serbest Avukatlık yapmıştır. 1973 yılında CHP adayı olarak XV. Dönem TBMM'ye Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 6 çocuk babasıdır.

N. XVI. DÖNEM TBMM (1977-1980) BİNGÖL TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

1. BİNGÖL MİLLETVEKİLLERİ

Mehmet Sait GÖKER AP

Hasan Celalettin EZMAN CHP

2. TUNCELİ MİLLETVEKİLLERİ

Hüseyin ERKANLI CHP:

1927 Tunceli Nazimiye doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Yabancı dili Fransızca'dır. Serbest Avukatlık yapmıştır. XVI. Dönem Tunceli Milletvekili olarak seçilmiştir. Evli ve 3 çocuk babasıdır. 1988 yılında vefat etmiştir.

Ali Haydar VEZİROĞLU CHP/BĞMSZ/TBP:

1946 Tunceli Ovacık doğumludur. İlkokul mezunudur. Ziraat ve Ticaretle uğraşmıştır. Ayrıca İnşaat Mütahhidi olarak çalışmıştır. 1977 yılında yapılan seçimlerde Tunceli'den CHP milletvekili olarak meclise seçilmiştir. Evli ve bir çocuk babasıdır.⁵⁸¹

⁵⁸¹ Milletvekilleriyle ilgili bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: **TBMM Albümü 1920-2010**, Cilt. 2 1950-1980, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/index.html, (28 Ekim 2018); Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yay., 1994; Ahmet Demirel, **Tek Partinin Yükselişi**, Ankara: İletişim Yayınları, 2012; **Devletimizi Kuranlar Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. yıl**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, https://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, (12 Ocak 2019); Fasih Dinç, "Birinci Meclis ve Vilayat-ı Şarkiye", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD., 2014); Erol Kürkçüoğlu, "Ali Vasfı Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Genç (Bingöl) Milletvekili", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26001>, (22 Aralık 2018); https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKfMg7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Ahmet_Ramiz_Tan.html, (22 Aralık 2018); https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKfMg7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Feridun_Fikri_Düşünsel.html, (9 Eylül 2017); **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Silan Raporları (1939-1953)**, Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan (drl.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. Kapak; <https://www.zuexpayic.com/2015/05/eski-bingol-senatoru-ve-milletvekilli.html>, (23 Aralık 2018)

EK-2: BİNGÖL İLİNDEKİ AŞİRETLER⁵⁸²

TABLO 1. BİNGÖL-MERKEZ (Toplam Nüfus 23 289 Kişi; Alevi Nüfus: 604 Kişi⁵⁸³)

Aşiret Adı	Köy	Mezhep	Lehçe *
Az	Az	Şafii	Zazaca
	Aluzan		
	Sini/Velan		
	Y. Akpunar		
	Biniziyar		
	Kurudere		
	K. Tekviran		
	Güldar		
	A. Akpunar		
	Dügernan		
Cibran	Lek-Masalla	Sünni	Kurmancca
	Başköyler		
	Karapunar	Sünni/Alevi ⁵⁸⁴	
	S. Geylan	Sünni	
Gökdere	Gözerek	Şafii	Zazaca
	Şinek/Şenik?*		
	Venerin		
	Kıran		

⁵⁸² Çalışmanın EK-2 kısmında verilen bu tablo, Tuba Akekmekçi ve Muazzez Pervan tarafından derlenen, **Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)**, adlı kitaptan yararlanılarak hazırlanmıştır. Yukarıdaki bilgiler, 1950 yılındaki nüfus sayımı ve o döneme ait il, ilçe ve köy sınırlarına ve köy isimlerine göre yazılmıştır. Köy isimleri genelde Türkçeleştirilmeden önceki isimlerdir. Yerel isimler Türkçe telaffuzla yazılınca ortaya olduğundan biraz farklı köy isimleri çıkmaktadır. O dönemde bugünkü Yayladere, Adaklı, Yedisu ilçeleri Kiğı ilçe sınırları içerisindeydi. Aşiretlerin konuştukları lehçe **Aşiretler Raporu** adlı çalışmadan yararlanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Yukarıda bahsedilen eserde köy nüfusları da yer almaktadır. Ancak buraya, Bingöl'de o dönemdeki Alevi nüfus hakkında bir fikir vermesi açısından sadece Alevilerin yaşadığı köylerdeki kişi sayısı alınmıştır. Bu kısımdaki tabloda sadece Bingöl'deki aşiretlere yer verilmiştir. Tunceli ilindeki aşiretlerle ilgili çok fazla kaynak bulunmaktadır. Bu konuda Nuri Dersimi, **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Diyarbakır: Dilan Yay., 1992, ss.46-56; Kureşanlı Seyyid Kekil, **Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi**, Köln, (t.y.), ss.265-267; Erdal Gezik, **Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler**, İstanbul: İletişim Yay., 2014, ss.227-230 adlı kitaplara bakılabilir.

⁵⁸³ Buradaki Alevi nüfus ile ilgili rakamlar yukarıda bahsedilen eserde verilen oranlara göre hesaplanan yaklaşık değerlerdir.

* **Aşiretler Raporu**'nda bu tabir kullanılmıştır.

⁵⁸⁴ Bu köyde Sünni ve Aleviler birlikte yaşamaktadır. 376 olan köy nüfusunun 3'te 1'i Alevi'dir.

** Şinek Köyü Verard aşiretine bağlıdır.

Aşiret Adı	Köy	Mezhep	Lehçe
	Tanzut		
	Miril/Mirri?		
	Pakedon/Pakuni?		
	Miyalan		
Grasor	Şoğ	Şafî	Kurmancca
Gransor	Akpık	Şafî	Kurmancca
Hormek	Tarbasmorik	Alevi ⁵⁸⁵	Zazaca/Kurmancca
	Buban	Alevi ⁵⁸⁶	
Karabaş	Hılbuzun	Şafî	Kurmancca
Nakşan	Sırrın	Şafî	Zazaca
	İskenderan		
	Körtedev		
	Gayıt		
	Alibir		
	M. Geylan		
	Gılbe		
Perhangök	A. Perhangök	Şafî	Zazaca
	Y. Perhangök		
Siyakar	Fahran	Şafî	Zazaca
	Elmalı		
	Kös		
	Arçük		
	Çan		
	M. Simsor		
Şadilli	Zağ	Şafî	Zazaca
	Mazracık		
	S. Simsor		
	Uzunsavat		
	Kemah		
	Hosşkar		
Şirnan/Bekiran	A. Karaveliyan	Şafî	Zazaca
	Gazik		

⁵⁸⁵ Alevi nüfus 221 kişi olarak gösterilmiştir.

⁵⁸⁶ Alevi nüfus 258 kişidir.

Aşiret Adı	Köy	Mezhep	Lehçe
	Ortaköy		
	Metan		
	Aşağı Köy		
	Şaban		
	Çiriş		
	Armutak		
	Şiranan		
	Gürüz		
	Şarge		
	Kür		
	Kürüman		
Şükran	Alikrak	Şafî	Kurmancca
Yamaç/Verard	Şinek		
	Teyrek		
	Çölek		
	Gevran		
	Musyan	Şafî	Zazaca
	Vilware		
	M. Lotan		
	Lotan		
	Dodan		
Zıktı	Haraba		
	Kürük	Şafî	Zazaca
	Dik		

TABLO 2. KIĞI İLÇESİ (TOPLAM Nüfus: 31 851Kişi; Alevi Nüfus: 7 534 Kişi)

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe *
Bileceli	Tirkan	Hanefi	Kurmancca
	Bilece	Hanefi ⁵⁸⁷	
Canan	Baluca	Alevi ⁵⁸⁸	Kurmancca
Canbekli/Canbakli	Mollaömer	Şafii	Kurmancca
	Kariköm		
	Dimlek		
	Şilikan		
	Zermek	Hanefi	
Canbeyli	Karalyan	Şafii	Kurmancca
Cibranlı	Çatma	Şafii	Kurmancca
Çarıklı	Pertek	Hanefi	
	Hakistün		
	Arik	Şafii/Alevi ⁵⁸⁹	
	Dinik	Hanefi	
	Amarıç		
	Arnes		
Çerkez	Himsor	Hanefi	
	Karapolat		
Gransor	Hösnek	Hanefi	Kurmancca
	Aşağı Karmuran		
	Cibirköy		
	Ölmez		
	Hupus		
	İngüzük		
	Haror		
	Hasköy		
	Zeynalı		
	Çerme		
	Kadıköy		
	Abvank		

* **Aşiretler Raporu**'nda bu tabir kullanılmıştır.

⁵⁸⁷ Aşiretler Raporu'nda Alevi olarak geçmektedir. Bknz., **Aşiretler Raporu**, s.66.

⁵⁸⁸ Alevi nüfus 517 kişidir.

⁵⁸⁹ Bu köyde Alevi ve Sünni nüfus yarı yarıyadır. Köyün toplam nüfusu 425 kişidir.

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe
Hormek ⁵⁹⁰	Ağbinek	Alevi	Zazaca/Kurmancca
	Meskani Karir	Alevi	
	Yekmal	Alevi	
	Şirnan	Alevi	
	Darabi	Alevi	
	Osman Uşağı	Alevi	
	Sağyan	Alevi	
	Hırçık	Alevi	
	Birican	Alevi	
	Körikan	Alevi	
Hormekli	Seter	Alevi	Zazaca/Kurmancca
Karabaş	Çermei Karir	Şafii	Kurmancca
	Mercan		
	Ağdaş		
	Sığank	Hanefi	
	Tumik		
	Aznafer	Şafii	
	Simhaç		
	Mergan		
Kır	Kır	Alevi ⁵⁹¹	
Kimsorlu	Holhol	Hanefi ⁵⁹²	Kurmancca
Kubath	Yukarı Ğajik	Hanefi	Kurmancca
	Ekrek		
	Hop		
	Pargasor		
	Girvan	Şafii	
	Aşağı Ğajik	Hanefi	
	Taro	Alevi ⁵⁹³	
	Çuğ	Hanefi	
	Kumek	Alevi ⁵⁹⁴	

⁵⁹⁰ Hormek ve Hormekli diye tabir edilen tamamı Alevi olan aşiretin nüfusu, Ağbinek köyünde 107; Meskani Karir'de 193; Yekmal'de 119; Şirnan'da 281; Darabi'de 706; Osman Uşağı'nda 243; Sağyan'da 253; Hırçık'te 89; Birican'da 150; Körikan'da 356 ve Seter köyünde 366 kişi olarak gösterilmiştir.

⁵⁹¹ Kır köyü Alevi nüfusu 257'dir.

⁵⁹² Alevi olarak verilmiştir. Bknz. Aşiretler Raporu, s.73.

⁵⁹³ Toplam nüfus 235 kişi.

⁵⁹⁴ Toplam nüfus 404 kişi.

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe
Kureyşanlı	Dizvas	Alevi ⁵⁹⁵	Zazaca
	Höbek	Hanefi	
Lertik ⁵⁹⁶	Anzevik	Hanefi	Kurmancca
	Murun		
	Deştıl	Alevi	
	Cönek	Hanefi	
	Ağdat		
	Şeyhan		
	Haftariç		
	Hozavit	Alevi	
Maskanlı	Meskani Herdif	Alevi ⁵⁹⁷	Zazaca
Okçıyanlı	Haçatur	Hanefi	Kurmancca
Pütükanlı ⁵⁹⁸	Dinarbey	Alevi	
	Mozlar	Şafîî	
	Muşağa	Alevi	
	Elmalı	Alevi	
Seter	Çiğöğlü	Hanefi	Kurmancca
Şadilli ⁵⁹⁹	Azakupert	Şafîî	Kurmancca
	Pulur		
	Sevkar		
	Gülinpertek	Hanefi	
	Melikan	Alevi	
	Angiğ	Hanefi	
	Karaca	Şafîî	
	Erzani	Alevi	
	Zirzanos	Hanefi	
	Temuran		
	Kürdan	Şafîî	
Şavalyan	İlbegi	Hanefi	Kurmancca

⁵⁹⁵ Toplam nüfus 102 kişidir.

⁵⁹⁶ Aşiretler Raporu'nda tamamı Alevi olarak verilmiştir. Bknz. Aşiretler Raporu, s.74. Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951) adlı kitapta Lertik aşiretine bağlı köylerin sadece Deştıl ve Hozavit köyleri Alevi olarak gösterilmiştir. Bu iki köydeki nüfus ise sırasıyla 81 ve 225 kişidir.

⁵⁹⁷ Köy nüfusu 651 kişidir.

⁵⁹⁸ Pütükanlı aşiretine bağlı bir köy Şafîî'dir. Diğer üç köydeki Alevi nüfus Dinarbey'de 168; Muşağa'da 451 ve Elmalı'da 602 kişidir.

⁵⁹⁹ Şadilli aşiretine bağlı iki Alevi köyü olan Melikan ve Erzani'deki nüfus sırasıyla 379 ve 387 kişidir.

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe
Şirnan	Harik	Şafii	Zazaca
Zimtek	Horhor	Hanefi	Kurmancca
	Dizmori	Şafii	
	Kozlu		
	Zimtek	Hanefi	
	İnak		
	Uzun Maşat		
	Y. Karmuran		
	Çemizeyni		
	Hergep		

TABLO 3. GENÇ İLÇESİ (Toplam Nüfus: 17 516 Kişi; Alevi Nüfus: 0)

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe *
Botyan	Tavsali Hüsynan	Şafii	Zazaca
	Tevsalai Riz		
	Botyan		
	Murtazan		
	Memedan		
	Hılbeşan		
Hançur	Şirnan	Şafii	Zazaca
Heylan	Heylani Kebir	Şafii	Zazaca
İğkik/Yahkik	Genç Merkez	Şafii	Zazaca
	Arakil		
	Ulya		
	Diyarbük		
	Tarbaçür		
Mıstan/Mestan	Mestan	Şafii	Zazaca
Rotçan	Rotçan	Şafii	Zazaca
Solhan	Nederan	Şafii	Zazaca
	Şegan		
	Mizrayı Solhan		
	Güleyan		
	Harabe		
	Hacıyan		
	Molla İbrahim		
	Dirinan		
	Hepsor		
	Rıdvan		
	Mahmudan		
	Hasanan		
	Çaz		
	Kasan		
Tavus/Tavz	Çemihini	Şafii	Zazaca
	Şatos		
	Bülükan		

* **Aşiretler Raporu**'nda bu tabir kullanılmıştır.

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe
Zıktı	Valir	Şafii	Zazaca
	Cansor		
	Ginsor		
	Hut		
	Muradan		
	Vezenan		
	Aşkasor		
	Hacan		
	Modan		
	Şemsan		

TABLO 4. KARLIOVA İLÇESİ (Toplam Nüfus: 12 218 Kişi; Alevi Nüfus: 1 096 Kişi)

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe*
Cibran/Cibranlı	İlçe Merkezi	Şafii	Kurmancca
	Ceban		
	Karğapazar		
	Oğnut		
	Çatak		
	Alipiran		
	Aşağı Şorik		
	Bahçe		
	Boran		
	Çirik		
	Tokliyan		
	Yoncalık		
	Çevligişaman		
	Karabalçık		
	Aşağı Sevik		
Ciligöl			
Halifan			
Hormek⁶⁰⁰	Çiftlik	Alevi	Zaza/Kurmancca
	Yukarı Şorik	Alevi	
	Gemişan	Alevi	
Karabaş	Yukarı Sevik	Şafii	Kurmancca
	Viran Şehir		
Solhan	Azizan	Şafii	Zazaca

* Aşiretler Raporu'nda bu tabir kullanılmıştır.

⁶⁰⁰ Karlıova'da üç köyde meskun bulunan Hormek aşireti nüfusu Çiftlik'te 228; Yukarı Şorik'te 386 ve Gemişan adlı köyde 175 kişidir.

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe
Şadilli	Liçik ⁶⁰¹	Alevi/Şafii	Kurmancca ⁶⁰²
	Sakaviran	Şafii	
	Boran		
	Kaşıkcı		
	Kümbet		
	Kızılçubuk		
	Şaruk		
	Selekan-Bağlusa		
	Hasanova		
	Karahamzan/Çatak		
	Geylan		
	Kerran		
	Çerme		
	Hunyan		
Şükran	Sağms	Şafii	Kurmancca

⁶⁰¹ Toplam nüfusu 615 kişi olan Liçik köyünde Alevi ve Sünni nüfusu yarı yarıyadır.

⁶⁰² Bknz, Mesud Ögmen, “Aşiret Yapılanması ile Bingöl ve Civarında Bulunan Aşiretler”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Yayınları, 2009.

TABLO 5. SOLHAN İLÇESİ (Toplam Nüfus: 6 534 Kişi Alevi Nüfus: 0)

Aşiret Adı	Yerleşik olduğu köy	Mezhep	Lehçe *
Kemeran	Tutel	Şafii	Zazaca
	Kameran		
Ömeran	Badina	Şafii	Zazaca
	Perho		
	Genç Tavus		
	Kahmut		
	Dorni		
	Arduşen		
	Kırık		
	Sükyan		
	Arzink		
	Pohik		
	Solhan		
Çaleban			
Aşiret Solhan			
Hırbuzun			
Melekan			
Girvas			
Serban			
Hazarşah			
Kasıman			
Kale			

* **Aşiretler Raporu**'nda bu tabir kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

Taranan Yerel Gazeteler

Bingöl Günlük Müstakil

Bingöl Günlük Siyasi

Demokrat Bingöl

İkbal (Bingöl)

Murat (Bingöl)

Son Söz Milletindir (Bingöl)

Demokrat Tunceli

Halkın Sesi (Tunceli)

Munzur (Tunceli)

Tunceli Sesi

Turan (Elazığ)

Kitaplar

- Akbulut, Yılmaz, **Bingöl Tarihi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1995, s.19.
- Akekmekçi, Tuba ve Pervan, Muazzez (drl.). **Doğu Anadolu ve Cumhuriyet Bürokrasisi (1939-1951)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Akekmekçi, Tuba ve Pervan, Muazzez (drl.). **Doğu Sorunu Necmettin Sahir Sılan Raporları (1939-1953)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Akgül, Suat. **Yakın Tarihimizde Dersim İsyancıları ve Gerçekler**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.
- Alkan, Mehmet  . “Milli Şekli Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”, **Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı**, Mehmet  . Alkan (hızl), İstanbul: Oğlak Yay., 2006.
- Andrews, Peter Alfred. (drl.), **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989,
- Anter, Musa. **Hatıralarım**, İstanbul: Doz Yay., 2016.
- Arda, Akif. **Bütün Yönleriyle ewlig-Bingöl**, İstanbul: Doz Yayınları, 2006.
- Arslan, Ali. **Geçmişten Günümüze Genel ve Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı ve Milletvekilllerimiz**, İstanbul: Paradigma Akademi, 2016.
- AŞiretler Raporu**, İstanbul: Kaynak Yay., 2003.
- Ata, Kelime. **Alevilerin ilk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)**, Ankara: Kelime Yayınevi, 2007.
- Atalay, İbrahim ve Kenan Mortan. **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1997.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın. **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul: İletifim Yayınları, 2017.
- BaŐbuđ, Hayri. **İki Türk Boyu Zaza ve Kurmanclar**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1984.
- Bayrak, Mehmet. **Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri**, Ankara: Özge Yay., ty.
- Beşikçi, İsmail. **Doğu Mitinglerinin Analizi**, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı, 2014.
- Bingöl İl Yıllığı 1967**, Ankara: Gürsoy Matbaacılık, 1967.
- Bingöl İl Yıllığı 1973**, Ankara: Pars Matbaası, 1973.

- Bora, Tanıl. **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bruinessen, Martin Van. **Ağa, Şeyh, Devlet**, Banu Yalkut (çev.), İstanbul: İletişim Yay., 2015.
- Martin van Bruinessen, **Agha, Shaikh and State The Social and Political Structures of Kurdistan**, London: Zed Books, 1992.s.14.
- Bruineissen, Martin Van. **Kürdistan Üzerine Yazılar**, Nevzat Kırac, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Bulut, Sedef. **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.
- Burkay, Kemal. **Anılar Belgeler**, Cilt: 1, İstanbul: Deng Yayınları, 2002.
- Burkay, Kemal. **Neolitik Çağdan I. Dünya Savaşına Kürtler ve Kürdistan**, Ankara: Phoenix, 2015.
- Çağlayan, Ercan. **Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)**, İstanbul: İletişim Yay., 2002.
- Çağlayan, Ercan. **Zazalar Tarih, Kültür ve Kimlik**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2016.
- Çavdar, Tefik. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze**, Ankara: İmge Kitapevi, 2013.
- Danık, Ertuğrul. **Dersim'in Siyasi Tarihi**, İstanbul: Kalkedon, 2014.
- Demirel, Ahmet. **Birinci Mecliste Muhalefet İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yay., 1994.
- Demirel, Ahmet. **İlk Meclisin Vekilleri Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İstanbul: İletişim Yay., 2010.
- Demirel, Ahmet. **Tek Parti'nin İktidarı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Demirel, Ahmet. **Tek Partinin Yükselişi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Dersimi, Nuri. **Kürdistan Tarihinde Dersim**, Diyarbakır: Dilan Yayınları, 1992.
- Devletimizi Kuranlar Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi 65. Yıl**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık, t.y.
- Döger, Yusuf Ziya. **Şeyh Said Hareketi Sonrası Peçar Tenkil Harekatı 1927**, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2016.

- Ekinci, Tarık Ziya. **Lice'den Paris'e Anılarım**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Erenler, Ali Rıza, **Kararlı Mehmet Efendi, Yazılmayan Tarih –Anılarım-**, İstanbul: Fam Yayınları, 2013.
- Ergüder, Üstün. “Türkiye'de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme**, Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Ergül, Cevdet. **II. Abdülhamid'in Doğu Politikası ve Hamidiye Alayları**, İzmir: Çağlayan Yay., 1997.
- Erim, Nihat. **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.
- Ertan, Mehmet. **Aleviliğin Politikleşme Süreci Kimlik Siyasetinin Kısıtlıkları ve İmkanları**, İstanbul: İletişim Yay., 2017.
- Esengin, Kenan. **Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar**, İstanbul: Ağrı Yay., 1975.
- Evsile, Mehmet. **Milli Mücadele Tarihi**, Samsun: Etüd Yay., 2012.
- Fırat, M. Şerif. **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1981.
- Genel Kurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1992.
- Gezik, Erdal. **Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Gökalp, Ziya. **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, İstanbul: Toker Yay., 2013.
- Göktaş, Hıdır. **Kürtler İsyan-Tenkil**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1991.
- Gündoğan, Azat Zana. “1960'larda Tunceli/Dersim Kent Mekanında Siyasal Eylemlilik: Doğu Mitingleri”, **Herkesin Bildiği Sır: Dersim**, Şükrü Arslan (dr.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Gündoğan, Cemil. **1924 Beytüşşebap İsyanı ve Şeyh Sait Ayaklanmasına Etkileri**, İstanbul: Komal, 1994.
- Gündoğdu, Cihangir ve Vural Genç, **Dersim'de Osmanlı Siyaseti İzale-i Vahşet, Tashih-i İtikad, Tasfiye-i Ezhan 1880-1913**, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Güneş, İhsan. **Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Milletvekili Genel Seçimleri 1919-1935**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.

- Hadank, Karl. **Zazalar ve Zaza Dili**, Erol Sever (çev.), Ankara: Zaza Kültürü Yay., 1994.
- Hallı, R. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)**, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yay., 1972.
- İlyas, Ahmet. **Ağa, Aşiret Siyaset**, Ankara: Kadim Yayınları, 2016.
- JUK, **Dersim**, İstanbul: Kaynak Yay., 2012.
- Kabacalı, Alpay. **Tarihimizde Kürtler ve Ayaklanmaları**, İstanbul Cem Yayınevi, 1991.
- Karabulut, Serdar. **Zazalar Tarihi, Kültürel ve Sosyal Yapı**, İzmit: Altın Kalem Yayınları, 2013.
- Kardam, Ahmet ve Sezgin Tüzün. **Türkiye'de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları**, Ankara: Veri Araştırma, 1998.
- Karpat, Kemal H. **Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System**, New Jersey: Princeton University Press, 1959.
- Kaya, Mehmet S. **Zaza Kürtler**, İstanbul: Rupel Basım Yay., 2014.
- Kekil, Kureşanlı Seyyid. **Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi**, Köln, tarih yok.
- Kemali, Ali. **Erzincan**, İstanbul: Kaynak Yay., 2013.
- Keskin, Mesut. "Zazaca Üzerine Notlar", **Herkesin Bildiği Sır: Dersim Tarih, Toplum, Ekonomi, Dil ve Kültür**, Şükrü Aslan (Drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Kılavuz, Nuran. **Türk Siyasi Hayatında 1965 Seçimleri**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.
- Koçak, Cemil, **Yakınçağ Türkiye Tarihi**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 2004.
- Koçak, Cemil. **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İstanbul: İletişim Yay., 2003.
- Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2006.
- Kongar, Emre. **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (Cilt: 1)**, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003.
- Köy Envanter Etüdlerine Göre Bingöl 1962**, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü, 1963.
- Köy Envanter Etüdlerine Göre Tunceli**, Ankara: Köy İşleri Bakanlığı Yay., 1964.

- MacKenzi, David N. "The Role of the Kurdish Language in Ethnicity", **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Peter Alfred Andrews (drl.), Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1989.
- Malmisani, **Kırd, Kırmanc, Dımlı ve Zaza Kürtleri**, İstanbul: Deng Yay., 1996.
- Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yay., 2000.
- Mumcu, Ahmet. **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1996.
- Mumcu, Uğur. **Kürt İslam Ayaklanması**, Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı, 2016.
- Olson, Robert. **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı**, Ankara: Özge Yayınları, 1992.
- Özbudun, Ergun. "Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Katılma", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay (drl.), İstanbul: Acar Matbaacılık, 1986.
- Özer, Ahmet. **Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler**, İstanbul: Hemen Kitap, 2009.
- Özsoy, Felat ve Tahsin Eriş, **Öncesi ve Sonrasıyla 1925 Kürt Direnişi (Palu-Hani-Genç)**, İstanbul: Peri Yayınları, 2007.
- Saraç, Necdet. **Alevilerin Siyasal Tarihleri, 1300-1971**, İstanbul: Cem Yayınevi, 2013.
- Sertel, Savaş. **Tek Parti Döneminde Bingöl'de Kurulan CHP Teşkilatları, Halkevleri ve Halkodaları**, İstanbul: Libra Kitap, 2016.
- Sevgen, Nazmi. **Zazalar**, Ankara: Zaza Kültürü Yayınları, 1994.
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, II. Cilt, Mehmet Harmancı (çev.), İstanbul: E Yayınları, 1983.
- Sümer, Faruk. **Karakoyunlular, Başlangıcından Cihan Şah'a Kadar**, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1967,
- Şimşek, Halil. **Geçmişten Günümüze Bingöl ve Doğu Ayaklanmaları**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- Şivan, Dr. **Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali**, Diyarbakır: Apec Yayın, 2015.
- Temel, Celal. **1984'ten Önceki 25 Yılda Kürtlerin Silahsız Mücadelesi**, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2015.

- Tokgöz, Erdinç. **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914- 2007)**, Ankara: İmaj Yay., 2007.
- Tunceli İl Yıllığı 1973**, İzmir: Ticaret Matbaacılık A.Ş.
- Tuncer, Erol. **1950 Seçimleri**, Ankara: TESAV, 2010.
- Tunçay, Mete. **Tek Parti Yönetimi (1923-1931)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1981.
- Turan, Ali Eşref. **Türkiye'de Seçmen Davranışı Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Türkdoğan, Orhan. **Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler**, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Uluğ, Naşit Hakkı. **Derebeyi ve Dersim**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. **İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu**, İstanbul: Çağdaş Yay., 1990.
- Yeğen, Mesut, Uğraş Ulaş Tol, Mehmet Ali Çalışkan, **Kürtler Ne İstiyor Kürdistan'da Etnik Kimlik, Dindarlık, Sınıf ve Seçimler**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Yeğen, Mesut. **İngiliz Belgelerinde Kürdistan 1918-1958**, İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011.
- Yılmazçelik, İbrahim. **Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari İktisadi ve Sosyal Hayat**, Ankara: Kripto, 2017.
- Yılmazçelik, İbrahim. **XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı**, Elazığ: Çağ Ofset Matbaacılık, 1999.
- Yinanç, Mükrimin Halil. **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri, C. I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 2013.
- Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Yasemin Saner (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Makaleler

- Acar, Abdurrahman. “Klasik İslam Kaynaklarına göre Bingöl ve Çevresi”, **II. Bingöl Sempozyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- Aksoy, Bilal. **Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli I**, Ankara: Yorum Yay., 1985.
- Aktürk, Şener. “Türkiye Siyasetinde Etnik Hareketler”, **Doğu-Batı Dergisi**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, Sayı:44.
- Alkan, Mehmet O. “Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **Görüş Dergisi**, No: 48, Mayıs 1999-1998.
- Aşan, Muhammed Beşir. “I. Dünya Harbinde Çapakçur (Bingöl) Savunması ve Şehitlik Abideleri”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Ocak, 1987.
- Baykal, Mesud. “Aşiret Yapılanması ile Bingöl ve Civarında Bulunan Aşiretler”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Yayınları, 2009.
- Biçer, Bekir. “Dersim Aşiretleri'nin Kökenleri”, **2. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 20-22 Eylül 2013, Tunceli: Tunceli Üniversitesi Yay., 2014.
- Bilal Zilan, “Tarixe Xonamekerdişe Kırdan”, **II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu**, 04-06 Mayıs 2012, Ankara: Bingöl Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2012.
- Bingöl, Yılmaz ve Murat Kaçer, “Sünni ve Alevi Zazaların Siyasi Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED**, 34, 2017.
- Bozaraslan, Hamit. “Kürd Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (ed.), Cilt:4, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bulut, Engin Çağdaş. “Devletin Taşradaki Eli; Umumi Müfettişlikler”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 21, Bahar 2015.
- Çağlayan, Ercan, “I. Dünya Savaşı'nda Çapakçur”, **Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, Sayı 3, Güz 2008.
- Çavuşoğlu, Hüseyin. “Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 22, Aralık 2009.
- Çelebican, Gürkan “Köy Envanter Etüdüleri'ne Göre Türkiye'de Tarımsal Toprakların Dağılımı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.1-2, Mart-Nisan 1972.

- Demir, Abdullah. “18. ve 19. Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı”, **Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokiyumu**, Ankara: Bingöl Belediyesi Yay., 2014.
- Demir, Abdullah. “XIX. Yüzyılda Zazaların Nüfusu ve Demografik Yapısı”, **II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu**, Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yay., 2012.
- Doğan, Cabir. “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/4, Fall, 2011.
- Doğan, Cabir. “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mayıs 2011, Sayı: 23, 33.
- Evsile, Mehmet. “Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Aşiret Mensuplarından Oluşturulan Milis Birlikleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı: 36, Cilt: XII, Kasım 1999.
- Gezik, Erdal. “Varto ve Koçgiri Aşiretten Cumhuriyete iki Alevi Örneği”, **Kırkbudak**, Yıl: 1, Sayı: 4, Güz 2005.
- Gültekin, Ahmet Kerim. “Tunceli’de Hakim Alevi Nüfus İçerisinde Yaşayan Sünni Topluluklara Genel Bir Bakış”, **I. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildirileri**, Tunceli: Tunceli Ün. Yay., 2010.
- Gülsün Fırat, “Dersim’de Etnik Kimlik”, **Herkesin Bildiği Sır: Dersim**, Şükrü Aslan (drl.), İstanbul: İletişim Yay., 2011.
- İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, “Bingöl” Cilt:1, İstanbul: Milliyet Yay., (t.y.).
- İl İl Büyük Türkiye Ansiklopedisi**, “Tunceli”, Cilt: 3, İstanbul: Milliyet Yay., (t.y.).
- Kaçer, Murat ve Yılmaz Bingöl. “Ak Parti Dönemi Sünni ve Alevi Zazaların Seçmen Davranışları”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.8, Sayı.15, Bahar 2018.
- Kaya, Mehmet. “Bingöl Vilayetinin Kurulması ve İdari Yapılandırılması”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 1, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2011.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. “Kurds, Turks, or A People in Their Own Right? Competing Collective Identities Among the Zazas”, **The Muslim World**, Vol. LXXXIX, No:3-4, July- October 1999.

- Kiriş, Hakan M. ve Hüseyin Gül. “Türkiye’de 1965 Sonrası Yapılan Genel Seçimler ve Siyasal Partiler Bağlamında Solda Yaşanan Gelişmelerin Bir Çözümlemesi”, **Toplum ve Demokrasi**, 1, Eylül-Aralık, 2007.
- L. Paul, “Zaza”, **The Encyclopaedia of Islam**, Volume. XI, Brill: Leiden, 2002.
- MacKenzie, D. N., Th. Bois, V. Minorsky, “Kurds, Kurdistan”, **The Encyclopaedia of Islam**, C.E. Bosworth, E. Van Donzel, B. Lewis, Ch. Pellat (ed.), Vol. V, Leiden: E. J. Brill, 1986.
- Öktem, Kerem. “Alevilerin Siyasal Katılımlarının Dönüşümü”, **Birikim Dergisi**, İstanbul: Birikim Yayınları, Sayı:309-310, Ocak-Şubat 2015.
- Özcan, Ali Kemal, Adnan Şahin, “Seçmen Oyunun Şekillenmesinde Temel Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Alan Araştırması”, **Tunceli Üniversitesi I. Uluslararası Dersim Sempozyumu**, Ekim 2010, s.456.
- Özdemir, H. “Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi”, **Türkler**, 16, Ankara, 2002.
- Sanlı, Ferit Salim. “Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisinden Bakmak: 1961-1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan "Müfrit-Mutedil" Mücadelesi ve Bu Mücadelenin "Türkeş Hareketi" ile Olan Münasebeti”, **CTAD**, Yıl 13, Sayı 25, Bahar 2017.
- Savcı, Bahri. “1965 Milletvekili Seçimi Üzerine Bir Analiz”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:20, Sayı:4, 1965, 181,182.
- Savcı, Bahri. “Partilerin Birleşmeleri ve Siyasi Güç Birliği”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 4, ty, 201.
- Sertel, Savaş. “Çok Partili Dönemde Senato ve Parlamentaoya Seçilen Tunceli Temsilcileri (1946-1973)” **Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 10, 2016.
- Sertel, Savaş. “Tunceli’de Açılan Halkevleri ve Halkodaları (1937-1951)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2013, Yıl 6, Sayı XV, 205.
- Taş, Kibar. “Tunceli/Dersim’in Osmanlı Hakimiyetine Girişi ve Osmanlı’nın XVI. Asırdan İtibaren Sınırları İçindeki Kızılbaşlara Karşı Tutumu ve Bunun Dersim’e Etkisi”, **Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı.76, 2015.
- Toparlak, Bahar. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Dördüncü Umumi Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faliyetleri”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı.53, Ocak-Şubat 2016.
- Tufantoz, Abdürrahim. “Mervaniler”, **DİA**, Cilt.29, Ankara, 2004.

Tuncel, Metin. “Bingöl”, **DİA**, Cilt.VI, İstanbul, 1992.

Turan, Murat. “Tek Parti Dönemi’nde İstiklal Mahkemelerinin Kuruluşu ve Cumhuriyet Halk Partisi Teşkilatlarının Kapatılması Meselesi (1925-1927)”, **Toplumsal Tarih**, Temmuz 2018, Sayı: 295.

Unat, Kadri. “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, S. 56, Bahar 2015, 216.

Ülkü, Fethi. “XIX. Yüzyıl Sonlarında Bugünkü Tunceli'nin Durumu”, **Yeni Fırat Dergisi**, Elazığ, Nisan 1964, Sayı: 22.

Tezler

- Alış, Ahmet. “The Process of the Politicization of The Kurdish Identity in Turkey: The Kurds and The Turkish Labor Party (1961-1971)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009).
- Bacanlı, Hakan. “Cumhuriyet Dönemi Olağanüstü Bölge Yönetim Uygulamaları (Umumi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Ün. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2012).
- Cavlak, Tuncer. “Cumhuriyet Döneminde İdari Taksimat ve Mülki Teşkilat (1923-1950)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, 1990).
- Çal, Gökhan. “Kürt Siyasal Hareketinde Devrimci Doğu Kültür Ocakları Deneyimi (1969-1971)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Siyaset Bilimi ABD, 2014).
- Deniz, Dılşa “Dersim İnanç Sembolizmi”(Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).
- Dinç, Fasih. “Birinci Meclis ve Vilayet-ı Şarkiye”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD., 2014.)
- Gül, Ebru. “Basına Göre Bingöl'de Siyasi Hayat (1960-1985)”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD, 2010).
- Gülbay, Alper. “12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi ABD, 2017).
- Gültekin, Ahmet Kerim “Tunceli’de Sünni Olmak: Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli-Pertek’te Etnolojik Tetkiki”, (**Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilimi (Etnoloji) Anabilim Dalı, 2007).
- Güntaş Aldatmaz, Nadire. “Folklore Kırmancan (Zazayan/Kırdan/Dımiliyan) Ser o Cıgerayışe”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü ABD, 2013).
- İnceoğlu, Efecan, “Türkiye'de Siyasal İslamcılığın Evrimi”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Siyaset Bilimi ABD, 2009).

İnternet Kaynakları

- Bora, Tanıl. “Güven Partisi”, <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8319/guven-partisi#.Wv11drb7mu4>, (14 Mayıs 2018).
- Çolak, Filiz. “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti (1945-1950)”, [https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354625&/Türkiyede-Çok-Partili-Hayata-Geçiş-ve-Demokrat-Parti-\(1945-1950\)-/-Filiz-Çolak-](https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=354625&/Türkiyede-Çok-Partili-Hayata-Geçiş-ve-Demokrat-Parti-(1945-1950)-/-Filiz-Çolak-), (17 Ekim 2017).
- Döger, Yusuf Ziya. “Bingöl ve Seçimlerdeki Tutumu”, <http://www.vengma.net/2017/04/26/bingol-ve-secimlerdeki-tutumu/>, (17 Ekim 2017).
- Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 24.10.1965, <https://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015257.pdf>, (16 Kasım 2016).
- İnsel, Ahmet. “MGK ve Umumi Müfettişlikler”, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/mgk-ve-umumi-mufettislikler-870268/>, (19 Aralık 2018).
- Koca, Hüseyin. “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Dönemi Umumî Müfettişlikleri (Genel Valilikler, 1927-1947)”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355069>, (27 Eylül 2017).
- Kürkçüoğlu, Erol. “Ali Vasıf Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Genç (Bingöl) Milletvekili”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/26001>, (22 Aralık 2018).
- Olgun, Kenan. “Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Makaleler18.pdf>, (31 Temmuz 2017).
- Özcan, Ahmet ve Ural Aküzüm. “Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu”, 2012, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/08/dc3bcsc3bcnmek-dc3beslemek-kurt-meselesi-2012.pdf>, (7 Mart 2018).
- Özgişi, Tunca. “Türkiye’de Toplumsal Değişimin Siyasi Katılıma Etkisi”, Tesam Akademi Dergisi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/137988>, (14 Nisan 2018).
- Özgürel, Avni. “49’lar Davası”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/avni-ozgurel/kurt-sorununda-kavsak-49lar-davasi-972402/>, (10 Mart 2018).
- Selvi, Haluk ve Bülent Cırık. “Milli Mücadelede Bitlis ve Çevresi (1918-1921)”, **Akademik İncelemeler Dergisi, Journal of Academic Inquiries**, Cilt/Volume: 9, Sayı/issue: 1. Yıl/Year: Nisan/April, 2014, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/17684>, (15 Mart 2018).

- Suat Akgül, “Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10411.pdf>, (11 Nisan 2016).
- Şahin, Atacan. “Türkiye’nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçim Davranışları”, <http://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2008/10/1946secimleri.pdf>, (17 Ekim 2017).
- TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: 2, 1950-1980, Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yay., <https://www.tbmm.gov.tr/TBMMAlbum/Cilt2/index.html>, (28 Ekim 2018).
- Türk, Hikmet Sami. “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/turk.pdf, (16 Nisan 2018).
- Ünlükaplan, İter. “1950 Sonrası Türkiye’de uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin, Bireysel Tercihlerin Kollektif Tercihlere Yansıması Açısından İncelenmesi”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/50132>, (15 Nisan 2018).
- Yeğen, Mesut ve diğerleri, “Kürt Seçmenlerin Oy verme Dinamikleri Kuzeydoğu-Ortadoğu ve Güneydoğu Alt Bölgelerinde Seçmenin Siyasal Tercihlerinin Sosyolojik Analizi”, <http://en.yada.org.tr/pdf/06a57ba76299239050a674183947aab9.pdf>, Mayıs 2015, (27 Ekim 2017).
- 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı**, 143. <http://kutuphane.tuik.gov.tr/pdf/0015094.pdf>, (31 Mart 2016).
- <http://ayhanaydin.info/soylesiler/yazarlar/167-abbas-altunkas>, (4 Mayıs 2018).
- <http://bingol.yerelnet.org.tr>. (25.06.2019).
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39439341>, (31 Ekim 2017).
- <http://www.bingolhaberci.com/haber/bingol/-bingollu-olmayan-bingol-milletvekili-olur-mu/2924.html>, (23 Aralık 2018).
- http://www.bingolhaberci.com/haber/bingol_1/kimler-geldi-kimler-gecti/2937.html, (22 Nisan 2018).
- <http://www.drsvan.info/tr/biyografi.aspx>, (12 Mart 2018).
- http://www.licem.net/haber_detay.asp?haberID=179,
- <http://www.nasname.com/a/kapanmamis-bir-dosya-saitler-olayi>, 2018.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, 4 Kanunisani 1936, 5902, Sayı 3197.
- <http://www.rudaw.net/turkish/interview/261020161>,

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=152,

http://www.uzumbaba.com/alevi/alevilerin_ilk_siyasi_partisi.htm,

<http://www.yenisafak.com/secim-referandum-1961/tunceli-secim-sonuclari-referandum>,

<http://zuexpayic.blogspot.com/2018/01/blog-post.html>,

https://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf,

https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKfMg7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Ahmet_Ramiz_Tan.html,

https://ipfs.io/ipfs/QmT5NvUtoM5nWFfrQdVrFtvGfKfMg7AHE8P34isapyhCxX/wiki/Feridun_Fikri_Düşünsel.html,

<https://minervadergi.org/2018/01/20/mucahit-uyanik-yazdi-malatya-katliaminin-12-eylul-1980-darbesine-etkisi/>, (28 Mayıs 2018).

<https://tekmanpost.wordpress.com/2013/12/17/said-elci-kimdir-1925-1971/>, (10 Mart 2018).

<https://www.nufusu.com/il/bingol-nufusu>, (21.06.2019).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbm_mc004/kanuntbmmc00400877.pdf, (29 Eylül 2017).